Çalışmak Sağlığa Zararlıdır

Annie Thébaud-Mony

Fransızcadan Çeviren: Ayşe Güren

AYRINTI

2. BASIM

ÇALIŞMAK SAĞLIĞA ZARARLIDIR • Annie Thébaud-Mony

Dünyanın her yerinde, 'rekabet edebilirlik' adına, çalışma hayatı öldürüyor, yaralıyor, binlerce kadını ve erkeği hasta ediyor. Sağlıklarına ciddi biçimde zarar verdiğini bilseler de, bu insanların, geçimlerini sağlayabilmek için bu tür işlerde çalışmaktan başka çaresi yok... Fransa'da, iş kazalarından günde iki, asbeste bağlı hastalıklardan sekiz kişi ölüyor. İki buçuk milyon çalışan her gün işyerlerinde kanserojen kokteyllere maruz kalıyor. Milyonlarca kadın ve erkek bir insanın fiziksel ve ruhsal olarak dayanabileceği sınırların ucuna itiliyor. İşyerlerinde intihar ediyor. Kısacası, çalışma hayatı yaralıyor, öldürüyor ve hasta ediyor. Fakat öldüren gerçekten çalışma hayatı mı yoksa yönetim kurullarının oval masalarında çalışma organizasyonunun nasıl olacağına dair muktedirlerin verdiği kararlar mı? Sahte bayraklı armatörlerin ve dünya çelik tüccarlarının yüksek çıkarları için bugün, Hindistan'da Alang sahiline çekilmiş gemileri sökerken, belki iki, belki on, belki altmış işçi ölecek. Burada bahsi geçen, çalışmaktan ölümleridir. Bunlara neden olan riskler gibi "kabul edilebilir" gösterilirler; sorumluları için ise, hiçbir mahkûmiyet söz konusu değildir.

Bu kitap, sanayi ve hizmet sektörlerinin farklı iş kollarından toplanan çok sayıda tanıklığa ve asbestin aydınlatıcı örneğine dayanarak kamu sağlığının "kör nokta"sına ışık tutuyor: Çalışanların hayatına, sağlığına ve onuruna yönelen saldırıları görünür kılıyor. Kendine Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nu referans alan yazar, insan öldürme, başkasını tehlikeye atma, onura saldırı ya da tehlikedeki insana yardım etmeme suçlarında, sorumluların nasıl bütünüyle cezasız bırakıldığını gösteriyor. Ayrıca, endüstriyel çıkarlar tarafından manipüle edilmiş bilimsel araştırmaların tehlikeli sonuçlarına dikkat çekiyor. Bireysel ve kolektif direnişe ve yurttaşları tetikte olmaya çağıran sağduyulu, sosyal ve sağlık bilimlerini somut örnekler üzerinden buluşturan canlı bir kitap.

Tuzla'yı, Davutpaşa'yı, Karadon faciasını, saatli bomba asbestin etkilerini anlamak için kılavuz bir kitap. Usta sosyolog Thébaud-Mony hepimizin bir politika olarak uygulanan güvencesizleştirme ile nasıl sağlık ve canımızı kaybettiğimizi, Fransa, İtalya, Hindistan, Brezilya, Güney Afrika, Kanada'dan somut örneklerle anlatıyor. Sırf iş güvenliği uzmanları için değil, güvenceli güvencesiz, evde, işyerinde, kadın, erkek, Türkiyeli, göçmen çalışma hayatının içindeki herkes için bir 'YANGIN ALARMI' veriyor bu kitap.

İstanbul İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi www.yanginkulesi.org

"Çalışmak sağlığa ciddi biçimde zarar verebilir mi?" Bu soruyu bir Fransız sosyolog, Annie Thébaud-Mony, önce kendi ülkesi için soruyor; sonra da Fransa dışına (Kanada, Brezilya, Hindistan, Güney Afrika'ya) bakıyor ve ne yazık ki, "evet; hem de çok ciddi biçimlerde..." diye yanıtlıyor. Kapitalizmin, pek çok kişi tarafından tarihe karıştığı sanılan trajik bir yüzünün 21. yüzyıl başlarındaki çirkin görüntülerini ortaya koyan bu canlı ve önemli çalışma, emeğin ve emekçinin kaderiyle [illegible] gilenen Türkiye'den okurları da yakından ilgilendirecektir.

Prof. Dr. Korkut Boratav

AYRINTI • İNCELEME
ISBN: 978-975-539-662-0
9 789755 396620

21₺

Annie Thébaud-Mony

Çalışmak Sağlığa Zararlıdır

Risklerin Alt İşverene Devri-Başkasını Tehlikeye Atma-Onura Saldırı-Duygusal ve Fiziksel Şiddet-Mesleki Kanserler

ANNIE THÉBAUD-MONY

1944 doğumlu, Fransız sosyolog. İşçi sağlığı ve iş güvenliği alanında araştırmacı ve uzman. 1983'te Fransa'nın köklü kurumlarından Ulusal Sağlık ve Tıp Araştırmaları Enstitüsü'ne (INSERM) girmiş, 1992'de aynı kurumun araştırma bölümü yöneticiliğine atanmıştır; bugün de kurumun onursal başkanıdır. Asıl işveren alt işveren iş ilişkisi, işçi sağlığı ve iş güvenliği, mesleki kanserler, kanser karşısında eşitsizlikler, meslek hastalıklarının telafisi ve önlenmesi, 1983 ile 2010 arasında üzerinde çalıştığı araştırma konularıdır. Ayrıca, 13. Paris Üniversitesi Mesleki Kanserler Bilimsel İşbirliği Topluluğu'nun (GISCOP 9) yöneticisidir. Amyant (asbest) kullanımına karşı uluslararası düzeyde mücadele eden birliklerin oluşturduğu Ban Asbestos Ağı'nın da sözcüsüdür. Mesleki kanserler üzerine yapılan araştırmaları ödüllendiren Kansere Karşı Birlik Kurumu Val d'Oise Komitesi tarafından Aralık 1992'de ödüllendirilmiş; 2008'de de *Çalışmak Sağlığa Zararlıdır* kitabıyla Yaygın Medya Sağlık Habercileri Derneği (AJMED) ödülünü almıştır. Başlıca eserlerini şöyle sıralayabiliriz: *L'envers des Sociétés industrielles. Approche comparative franco-brésilienne*, L'Harmattan, Paris, 1991 [*Endüstri Toplumların Ters Yüzü. Fransa-Brezilya Karşılaştırmalı Yaklaşımı*]; *La reconnaissance des maladies professionnelles en France. Acteurs et logiques sociales*, La Documentation française, Paris, 1991 [*Fransa'da Meslek Hastalıklarının Kabulü. Aktörler ve Toplumsal Mantık*]; Béatrice Appay'la birlikte. *Précarisation sociale, travail, santé*, IRESCO, INSERM-CNRS, Paris, 1997 [*Sosyal Güvencesizleştirme, İş, Sağlık*]; *L'industrie nucléaire: sous-traitance et servitude*, INSERM-EDK, Paris, 2000 [*Nükleer Endüstri: Alt İşveren İş İlişkisi ve Kölelik*]; V. Daubas-Letourneux'yla birlikte *Organisation du travail et santé dans l'Union européenne*, Fondation européenne pour l'amélioration des conditions de Vie et de Travail en Europe, Dublin, 2002 [*Avrupa Birliği'nde İş Organizasyonu ve Sağlık*]; *Nuclear servitude: subcontracting and health in the French civil nuclear industry*, Baywood Pub Co, New York, 2011 [*Nükleer Kölelik: Fransız Sivil Nükleer Sanayisinde Alt İşveren İş İlişkisi ve Sağlık*]; Véronique Daubas-Letourneux, Nathalie Frigul ve Paul Jobin ile birlikte *Santé au travail : approches critiques*, la Découverte, Paris, 2011 [*İş Sağlığı: Eleştirel Yaklaşım*].

Ayrıntı: 634
İnceleme Dizisi: 238

Çalışmak Sağlığa Zararlıdır
Annie Thébaud-Mony

Kitabın Özgün Adı
Travailler Peut Nuire
Gravement à Votre Santé

Fransızcadan Çeviren
Ayşe Güren

Yayıma Hazırlayan
Songül Kırgezen

© Editions LA DECOUVERTE,
Paris, France, 2007, 2008.

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Resmi
narvikk/Vetta/
Getty Images Turkey

Kapak Tasarımı
Arslan Kahraman

Kapak Düzeni
Gökçe Alper

Dizgi
Esin Tapan Yetiş

Baskı
Ali Laçin - Barış Matbaa-Mücellit
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No. 286
Topkapı/Zeytinburnu - İstanbul - Tel. 0212 567 11 00
Sertifika No: 33160

Birinci Basım *2012*
İkinci Basım *2017*
Baskı Adedi *2000*

ISBN 978-975-539-662-0
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.: 3 Cağaloğlu – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiyayinevi facebook.com/ayrintiyayinevi instagram.com/ayrintiyayinlari

İçindekiler

— Sunuş: Gerçek Olağanüstü Hal 7
— Önsöz 17
— Giriş 21

1. "Taksirle" İnsan Öldürme ve Yaralama,
Ani Ölüme ya da İntihara Sürükleyen Şiddet 27
2. Başkasını, Bilerek Tehlikeye Atma Suçu 58
3. Risklerin Alt İşverene Devri 95
4. Onura Saldırı 140
5. Tehlikedeki Kişiye Yardım Etmeme 167
6. Etki Altındaki Bilimsel Araştırmalar, İnsan Deneyleri 207
7. İş Ölümlerinin Başka Ülkelere Kaydırılması 250

— Sonuç 287
Ekler 297
Ek 1. Seine-Saint-Denis'li Gençlerin İsyanına Yankı 298
Ek 2. Önleme ve Telafi İçin Amyant Kolektifi'nin
(CAPER) Çağrısı, Clermont-Ferrand, Haziran 2005. 300
Ek 3. Ulusal Bilişim ve Özgürlükler Komisyonu
(CNIL) Başkanına Mektup 303
Ek 4. Fransa'nın Yeni Delhi Büyükelçisi
Sayın Dominique Girard'a Açık Mektup 309
Dizin 313

Şunuş
Gerçek Olağanüstü Hal: Çalışırken Ölüyoruz, Yaralanıyoruz, Hasta Oluyoruz!

"*Tuzla'da işçiler neden ölüyor?*" Bu soruya onlarca defa maruz kalmış, tersaneler bölgesindeki seri ölümlerinin oradaki iş organizasyonu ile, özellikle de taşeronlaştırma ile ilişkisini basit örneklerle anlatacak sezgisel bir "iletişim stratejisi" geliştirmek durumundaydım. Zira *Tuzla Tersaneler Bölgesi İzleme ve İnceleme Komisyonu* adlı, Limter-iş Sendikası'nın inisiyatifi ile 2007'de kurulmuş, mesleklararası, bağımsız, *ad hoc* bir gözlem komitesinin sosyal bilimci mensubu idim. 2008

Şubat'da yayınlanan "Tuzla Raporu"[1] için iş kazası mağduru işçiler ve aileleri ile görüşüyor, raporun "malzemesini" bölgeye bitişik iş bulma noktalarında, tren istasyonlarında, işçi kahvehanelerinde, evlerde, amele pazarlarında, bekar odalarında topluyorduk. Devletin ve işverenlerin gemi inşa işkolu ile ilgili hiçbir belgesinde çalışanların hergün maruz olduğu çalışma koşullarının nedeni, nasılına dair tek kelime bulunmuyordu. Varolan sadece ihracat rakamları, tonlar, kapasite kullanımları ve "şanlı denizci millet" sosuna batırılmış bir kalkınma söylemiydi. İş, Komisyon'un başına kalmıştı. Kolektif, müdahil ve acil bir çalışmanın ürünü olan Tuzla Raporu yayımlandığı sıralarda, basın ve kamuoyunun ilgisi Tuzla'da kuşlar gibi dökülüp ölen (sadece o sene içinde 26 işçi çalışırken canını tersanelerde bırakmıştı) işçilere dönmüştü. TBMM Özel Araştırma Komisyonu topluyor, Bölge Limter-iş'in fiili grevleri ile sarsılıyor, Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu özel bir rapor kaleme alıyor, havzaya iş müfettişleri yönlendiriliyordu. Ortalık "Tuzla haberinden" Tuzla Komisyonu'nun başı da işten geçilmiyordu.

İşte tam bu dönemde kelimelere, teorilere, kavramlara ihtiyaç arttı. Gemi inşa sürecindeki emeğin bölünüp, yasadışı bir şekilde taşeron şirketlere devredilmesinin seri ölümlü iş kazaları ile ilişkisinin tesadüfi veya geçici olmadığı, gemi inşa sektörüyle de kısıtlı olmadığı belliydi. Fakat "taşeron öldürür!" demek tersane sahiplerinin ve İş Kanunu'nun ihlal edilmesini teşvik eden devletin sorumluluğunun üzerini örten bir söylemdi. Peki yekdiğerine twitter çağında derdini anlatabileceğin o otuz saniye içerisinde ne demeliydi? Çalışma hayatındaki güncel dönüşümler, yasa çıkarma furyası ile "adli ve tesadüfi" bir vaka gibi sunulan iş kazaları ile ilişkileri nasıl anlamalı ki anlatabilmeliydi? Üstüne üstlük bir yandan da bu kazaların "doğal" olduğunu, "omlet yapmak için yumurta kırmak" gerektiğini

1. Tuzla Tersaneler Bölgesi'ndeki Çalışma Koşulları ve Önlenebilir Seri İş Kazaları Hakkında Rapor, TMMOB İstanbul İl Koordinasyon Kurulu Yayınları, İstanbul: 2008, http://independent.academia.edu/AsliOdman/Books/166312/Tuzla_Tersaneler_Bolgesindeki_Calisma_Kosullari_ve_Onlenebilir_Seri_Is_Kazalari_Hakkinda_Rapor

savunan işveren ve siyasetçi söylemleri gelişigüzel ve yanıltıcı bir şekilde "bu iş Avrupa'da böyle, dünyada da böyle" mesajını veriyorlardı. Ve memlekette işçi sağlığı alanında ciddi ve zamansal/mekânsal kapsayıcı uluslararası karşılaştırmalar mevcut değildi. Karşılaştırmalı iş kazaları (meslek hastalıklarının bahsini bile geçiremiyorduk bile!) sözkonusu olduğunda işverenler ve siyasetçiler "Avrupa ve Dünya'ya dair" bilgiyi tuttukları yerden, istedikleri gibi sunuyorlardı.

İşte tam bu ihtiyaçlarla bakışlar ve arayışlar keskinleşmiş bir dönemde elime, *Le Monde Diplomatique*'de Temmuz 2007'de yayınlanmış bir yazı elime geçti: "İşyeri: *Ölüm ve Şiddet Mahali*".[2] Yazı sorduğum ve sormayı henüz akıl edemediğim pek çok soruyu işçi, işyeri hekimi, iş müfettişi, iş kazası mağdurlarının aileleri, araştırmacılar ve alandaki sosyal hareketler ile ilgili müthiş zengin ve canlı anektotlar içerisinde ele alıyor, bu anektodları birbirine bağlama şekli ise, o hemen kendini belli eden "organik" saha deneyiminden kaynaklanmış mütevazi ve güçlü teorik çerçeveyi ortaya koyuyordu. Makalenin yazarının Fransa'nın en prestijli tıp araştırmaları kurumunun müdürü olan (Ulusal Sağlık ve Tıp Araştırmaları Enstitüsü -INSERM) bir sosyolog olduğunu öğrenmek beni daha da şaşırttı. Bir sosyalbilimci, tıp kadar uzmanlık yaklaşımı baskın bir alandaki araştırma kurumunda, interdisipliner sağlık araştırmalarını en üst konumda koordine ediyordu! Yazı, sadece Fransa'dan değil, İtalya, Hindistan, Brezilya, Güney Afrika ve Kanada'dan derlediği iş kazası ve meslek hastalıkları vakaları, bunlara karşı girişilen ve girişilemeyen kolektif mücadeleleri, çalışma hayatında son dönemlerde yaşanan, kimilerinin "esnekleştirme" kimilerinin "güvencesizleştirme" kiminin "işgücünün dışsallaşması" dediği yapısal dönüşümlerin ekonomi-politik bağlamına sağlamca oturtuyordu. Bunu yaparken de iş kazalarının teknik özgüllüklerini, fabrikaların, yerel sosyal hareketlerin dinamiklerini, hastalıkların tibbi tanımlarını basite indirgeyen, tektipleştiren aşırı soyut sol hamasi dile başvurmuyor, somut anektotlara somut olarak

2. Türkçesi için bkz: http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=32086.

yaklaştığı esnada muhalif bir dili doğuruyor, bu şekilde müthiş "faydalı, kullanılabilir, ilham verici" bir bilgi kaynağı sunuyordu. Kısa bir süre sonra Thébaud-Mony'nin bu dilin, bu hareketler (özellikle de Asbest'in dünyada yasaklanması için oluşturulmuş küresel ağ olan Ban Asbestos'da) içinde angaje bir biliminsanı olarak bizzat bulunmasından, bilgisini hareketler içinde kazanması ve tekrar bu hareketlere sunmasından kaynaklandığını anladım. Kendi tabiri ile "*mağdurları bilimsel bilgiyle, bilimsel bilgiyi de muhataplarıyla buluşturan*" bunu yaparken de "*bilimi, bilim insanlarına tahsis edilmiş yüksek bir mevkiye yerleştirmeye yönelen elitist anlayıştan kop[arak], bilimi bilginin ve deneyimin üretildiği diğer yerlerden sadece biri olarak*" görmesi yaptığı işin (biyografi ve kariyerinin uyumunun) ana felsefesini oluşturuyordu. Öngörülebilir, fakat muktedirlerin çıkarlarının set çekmesi nedeniyle görünemez kılanan gelecek olan felaketlere, acı ve kayıplara dair "yangın alarmı verme" insani sorumluluğu ve kamu bilinci her satıra sinmişti. Annie Thébaud-Mony'nin yazısı, bizzat bir yangın alarmına dönüşmüştü.

Bu *Le Monde Diplomatique* yazısı, şu anda elinizde tuttuğunuz kitabın bir özetidir. Sonrası Ayrıntı Yayınları'ndan Abdullah Bey'in samimiyetle ilgili ve ciddi yaklaşımı ve terminolojisi dört bir dalda dallanıp budaklanan işçi sağlığı ve iş güvenliği alanındaki bu kitabı çevirme çılgınlığına giren Ayşe Güren'in kılı kırk yaran ve hayatını bir yıl süren tercüme sırasınca "parenteze alan" emeği ile geldi.

Bu arada bağımsız, *ad hoc,* ağ şeklinde örgütlenmiş ve meslekleraası Tuzla Komisyonu deneyimi 2011 yılında, İstanbul İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Komisyonu, nam-ı diğer "Yangın Kulesi"ne evrildi. *Kule* şu şekilde işliyordu: düzenli bir websitesi, aylık e-bülten, daha da önemlisi işçi sağlığı ve iş güvenliğinin tüm muhataplarını, bireyleri ve örgülenmeleri bir araya getirmeyi amaçlayan geniş katılımlı tematik aylık meclis toplantıları, aylık kaza raporları ve her ay bir işkoluna özel basın açıklamaları. Mağdur işçi aileleri, örgütlenme çabası içindeki işçi toplulukları, aktivist sendikacılar ile sahanın profesyonellerini (doktorlar,

mühendisler, akademisyenler, müfettişler, hukukçular, konu hakkında uzmanlaşmış basın mensupları...) bir araya getiren süreklilik arz eden, güvenilir bilgi üreten, derleyen, izleri silinmeye çalışan iş kazalarının ve meslek hastalıklarının kaydını tutan, belleği olmaya çalışan bir yapı. "Kayıtdışı" bırakılan kaza ve hastalıkları, emekten yana "kayıtiçine" alan, işçi sağlığı ve iş güvenliğinin dilinin, metodlarının, aktörlerinin ticarileşmesine, acıdan kâr etme mantığına karşı bir barınak aynı zamanda "Yangın Kulesi".

Annie Thébaud-Mony'nin elinizde tuttuğunuz kitabı kulemizde ihtiyacımız olan erzak, ısı, ışık ve mühimmatı sağlayan eserlerden. İşçi sağlığı ve iş güvenliği bilgisini, bize hareketlerin oluştuğu yerlerde ve şekillerde ulaştırıyor: Ban-Asbestos, Amisol amyant fabrikasının kadın işçilerinin uzun soluklu direnişi, Aulney-sous-Bois'daki amyant öğütme fabrikasına karşı yerel yurttaş hareketi, Casale ve Sicilya Eternit karşıtı mücadeleler, Toulouse AZF patlaması sonrasında kurulan "Penceresizler Hareketi" göçmenlerin yaşam ve sağlıklı çalışma hakkı üzerinden önemli bir örgütlenme geliştiren Kâğıtsızlar Hareketi, Amisol'lu kadınlarla Jussieu Üniversitesi'ni buluşturan kimya mühendisi Henri Pézeret, Lille Alstom Fabrikası işçilerinin hukuk mücadelesi, Bourg-en-Bress'de senelik sağlık hakkı ihlalleri raporları yayınlayan İşyeri Hekimleri Kolektifi, *L.611-10 Derneği* adı altında kurulmuş İş Müfettişleri Derneği ağı..Fakat kitap sırf hareketleri anlatmıyor, statükoların nasıl kurulup, korunduğuna anlatıyor. Özellikle günümüzün "yaşlı" sendikaların nasıl çoğunlukla sendika içi iktidar çatışmalarına öncelik verip, istihdam ile işçi sağlığı arasındaki çelişki içerisinde birinciden yana taraf tuttuklarını, örtük veya açık işletmeseverliklerini, hatta milliyetçiliğin kimi biçimlerini bizzat benimsediklerini, bağımsızlığı güvence altına alınmamış ve uzmanlık elitizmi habitüsü içindeki işyeri hekimlerinin nasıl sistematik olarak "tehlike altındaki bir başkasına yardım etmeme" suçu işleme durumunda kaldıklarını, sanayi çıkarları tarafından manipüle edilen araştırmalara imza koyan araştırmacıların can ve sağlık

tehditlerinin nasıl görünmez ve cezasız kılınmasına hizmet ettiğini anlatıyor.

Kitap, hareket halinde gelmemiş, anlatılmasa unutulacak hikâyeleri de anlatıyor: bazen acılı bir sevgilinin, eşin, evladın, kardeşin inatçı takibi bırakmadığı durumları. Bazen mücadelenin verilemediği ve sosyoloğun hassas mülakatlarıyla hep var olduğunu hissettiğimiz "onur hakkı" hissinin bastırıldığı durumları. Ama her durumda yaşam ve sağlık hakkının, "öfkeden ağlatacak kadar güçlü ve samimi" onur hakkı talebi ile iç içe olduğuna tanıklık ediyor uzun işçi anlatıları.

Annie Thébaud-Mony hukuki alanda da önemli bir erzak sunuyor bize: İş kazalarını ve meslek hastalıklarını bireyselleştirilmiş ve sigortacılık konusu edilmiş tazminat hesaplarının (Türkiye'de ise ekseriyetle enformal "kan parası" pratiğinin) dışına çıkarıp, Ceza Kanunu'nun sağladığı imkânlardan faydalanmak imkânını sistematik olarak inceliyor. Zararları ölçen tazminat üzerine kurulu özel hukuk alanından, kamu hukuku alanına kaydığımızda önümüzde çok önemli kapılar açılmakta. İşverenlerin iş organizasyonu üzerinde neredeyse tekelci bir güce sahip olduğu ülkemizde, iş organizasyonundan kaynaklanan iş kazaları ve henüz kayda geçirilme rakamları komik derecede kalan meslek hastalıklarını "*Tehlikedeki kişiye yardım etmeme*", "*Onura saldırı*" "*Başkasını, bilerek tehlikeye atma suçu*", "*Taksirle insan öldürme ve yaralama; zorunlu olarak kabullenilmiş ölüme ya da intihara sürükleyen şiddet suçu*" şeklide kamu düzenini bozan bir fiil diye görmememiz için mantîki bir neden var mı? Zira işyeri sorumluluk/yetki/güç hiyerarşisinde en yukarıda kalanlar cezasız kaldıkça, bireysel olarak kabul edilen her tazminat ve kan parası, bir sonraki iş kazası kurbanının mezarını kazıyor.

Çalışmak Sağlığa Zararlıdır "eğitimsiz, cahil, köylü, göçmen işçiler", "kaza, kader, taksirat, kalkınma şehidi" söylemlerini merkezden çıkarıp, "sorumluluk asimetrisi, çalışırken işlenen suçlar, iş organizasyonu bozukluğu, risklerin alt işverenlere ve üçüncü dünya ülkelerindeki yoksullara devri, meslek ve güvenlik belleğinin iş ile birlikte parçalanması, işyerinde kadrolu

ve taşeron işçiler arasında ayrımcılık suçu, işçi simsarlığının yasallaştırılması" gibi analiz araçları ve önerilerle geliyor. Bunu yaparken emek/sınıf dilini, uzman dili ile ikame etmiyor.

Kitabın da, Kule'nin de amacı, çalışırken göz göre göre, önlenebilecekken yaşanan acılara ve insanın insana eziyetine tanıklık etme, kapitalist çıkarların devamı için görünmez kılınmaya çalışan acılara bellek olma, onları görünür kılmaya çalışacak temsiller bulma, canı savunma ve iş işten geçmeden uyarmadır. Annie Thébaud-Mony'nin dediği gibi "*burada çalışma hayatında, işverenlerin ve hissedarların cirolarını ilgilendiren özel çıkarlarla aynı kefeye konamayacak, yaşam, sağlık ve onur haklarına ilişkin temel ilkeye saygının sağlanması söz konusudur*". Yani çalışanların sağlığı, *işletmelerin ekonomik sağlığı* ile aynı kefeye koyulamaz.

O zaman buyrun Kasiyer Sandrine, nükleer işçisi Frédéric'in, hemşire Denise'in, geçici işçi Gaetano'nun, Aulney-sous-Bois'lı Nicole'ün, dökümhane işçisi İbrahim'in, amyant hakkında yaptığı haberler nedeniyle kovuşturulan Quebec'li gazeteci Burton'un, Amisol fabrikası işçisi Josette'in, işyerinde intihar eden EDF yöneticisi Patrick'in, nükleer sanayisi bağlantılı araştırmacı Richard'ın hikâyesine... Bunlar aynı zamanda Tuzla işçisi Ramazan'ın, Adana baraj işçisi Hüseyin'in, Dilovası araştırması kovuşturulan Onur'un, Bim market kasiyeri Rabia'nın, temizlikçi Fadime'nin, çağrı merkezi çalışanı Utku'nun, performans puanı tutturmaya çalışan üniversite hocası Asiye'nin, iş tanımı dışına çıkıp ölmekte olan yaşlı hastasının son ana kadar elini tutmaya devam eden hemşire Gülnaz'ın da hikâyeleridir. Can ve sağlık söz konusu olduğunda Destan'ın[3] dediği gibi '*herkes bir olur*'...

Aslı Odman,
İstanbul İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi *Üyesi*,
www.yanginkulesi.org

3. *Burada Herkes Bir Olur* tiradı, Haldun Taner, *Keşanlı Ali Destanı* (ilk kez 1964'de Gülriz Sururi-Engin Cezzar Tiyatrosunda sahnelendi).

İş arkadaşlığımızda ve dostluğumuzda, çalışma hayatının yol açtığı hastalıkları ve ölümleri açığa çıkarmanın dayanılmaz ağırlığını paylaştığım doktor Catherine El Aramouni Lepetit'nin anısına. Kanser hastalığından 6 Nisan 2005'te, kırk altı yaşındayken aramızdan ayrılan Lepetit, karşısında birlikte çarpıştığımız sanayi ahlaksızlığının, kurbanlarından birinin de kendisi olduğunu düşünüyordu.

Önsöz

27 Mart 2006 Pazartesi, Bobigny.
Üniversitede sıradan bir gün...

İlk telefon: "İyi günler. Telefon numaranıza eşimi tedavi eden doktor aracılığıyla ulaştım: Eşim elli iki yaşında, pankreas kanseri. Bir inşaatta zehirli [toksik] maddelerle çalıştı. Hastaneye kaldırıldığı güne kadar bir gün bile hastalık izni almadı. Yaptığı işin zorluğuna aldırmayan, güçlü bir adamdır. Doktor, meslek hastalığı belgesi verdi. Eşim, bildirimini yaptı. Aslında bu hastalık, meslek hastalıkları çizelgesinde yer almıyor; bu nedenle doktor, 'çizelge dışı' hastalıkları dikkate alan Meslek Hastalıklarını Belirleme Bölge Komisyonu'na danışmamızı önerdi. Sağlık

Sigortası Asli Fonu, eşimin dosyasını bu komisyona vermeyi, durumunun 'sabit' olmadığı gerekçesiyle reddetti. Eşim kanser hastası olduğuna göre, şimdi bu ne anlama geliyor?"

Sabit durum... Metastaz yapmış kanser, ne zaman "sabit" hale gelir? Ölümde! Böylece, CPAM (Sağlık Sigortası Asli Fonu), hasta yaşarken, hastalığının meslek hastalığı sayılmasına hakkı olduğunu reddediyor. Yasa ne diyor? Çizelge dışı hastalıkların meslek hastalığı olarak kabul edilmesi için sürekli kısmi iş göremezlik oranının %25'ten fazla olmasını şart koşuyor. Kanser söz konusu olduğunda, bu oranın her zaman %25'in üstünde olacağı aşikâr. Yasanın kaba bir yorumu CPAM'ı, bu oranın belirlenmesinde standart mekanizmayı yürürlükteki biçimiyle uygulamaya; yani, meslek hastalığının derecesini ölçmeye yarayacak, mağdurun durumunun sabit olduğunu kanıtlayan bir sağlık raporu istemeye yönlendiriyor. İş kazalarının ve meslek hastalıklarının telafisinin dilinde, "değişmezlik" dedikleri şey bu. Doktorlar ise kansere yakalanmış bir hastaya bu türden bir rapor vermeye yanaşmıyor, özellikle metastaz vakalarında!..

Öğleden sonra –biraz daha geç bir saatte– Dominique, birkaç yıllık emekliyken amyant [asbest] kaynaklı kanserden ölen tersane işçisi babasının tazminat davasında gelinen yeni bir aşamadan haberdar ediyor beni. Dört yıllık mücadeleden sonra, ölümün meslek hastalığından kaynaklandığı kabul edildi. Ama birkaç yıl sonra, FIVA'ya (Amyant Mağdurları Tazminat Fonu) açılan ek tazminat davasından sonuç alınamadı. Dosya, şimdi istinaf mahkemesinde* ve mahkeme, bilirkişi incelemesi yapılmasına karar verdi. Bu, yeniden aylarca bekleneceği anlamına geliyor. Dominique'in babası Robert öleli, tam dokuz yıl oldu ve dokuz yıldır, bu cehennemi yolculukta aile, amyant karşıtı birliklerin ve avukatların eşliğinde yol alıyor. Tüm bunlar, sonunda "yas tutabilmek" için, diyor Dominique. "Hastalığın meslek hastalığı olduğunun kabul edilmesiyle ve tazmin edilmesiyle ilgili taleplerimiz para için değil; babama, anneme, çocuklarına ve

* Üst dereceli mahkeme, fr. cour d'appel. (ç.n.)

torunlarına yapılan haksızlığın kabulü için. Onu öldüren işiydi ve bu haksızlık!"

Öğleden sonra gelen telefon, bir nükleer santralde meydana gelen dramı haber veriyor: Ölümle sonuçlanan iş kazası... Otuz iki yaşında genç bir baba, santralde, metal kapıyla taşıma makinesi arasına sıkışmış. Olay yerinde hemen ölmüş. Beni arayan, CHSCT (Hijyen, Güvenlik ve Çalışma Koşulları Komisyonu'nun) sekreteri ise, santralde alt işverene [taşerona] bağlı çalışan bu işçinin iş arkadaşlarından haberi almış. CHSCT sekreterinin olay hakkında pek bilgisi yok; çünkü kaza, hafta sonu tatili başlamadan hemen önce olmuş. Hiçbir gazetede, hiçbir radyoda bu olaydan bahsedilmedi. Santralde iş bırakma eylemi de yapılmadı; çünkü ölen, dışarıdan istihdam edilen bir işçiydi. Bu arada EDF*, iş kazaları oranı en düşük olan ülkelerin içinde Fransa'nın da bulunduğunu ilan etmeye devam ediyor. Nükleer sanayinin görünmeyen ölümleri...

Daha sonra, akşama doğru, çalışma odamın kapısı çalındı: "Merhaba, ben Temizlik İşçileri Sendikası'nın üniversite delegesiyim. Bizi çalıştıran şirket, üniversiteyle yaptığı pazarlıkta anlaşmaya varamadı. Yeni patron daha düşük fiyat teklif ettiği için, işi o aldı. Ama şimdi o da iş birimlerini azaltmak istiyor. Hâlihazırda iş zaten çok fazla! Çoğumuzun sırtı, kolu, ayakları ağrıyor; çünkü hızlı, hep hızlı çalışmamız gerekiyor. Acaba üniversite, temizliğin gerektiği gibi yapılması için bir ödeme yapamaz mı?" Birkaç yıl önce, bu işçinin iş arkadaşı elli yaşında bir kadın lösemiden öldü. Meslek hastalığından mı öldü? Kimse soruşturma açmadı. Çalıştığı temizlik işinde benzen maddesine (meslek hastalıkları çizelgesi no. 4) ya da iyonize radyasyona (meslek hastalıkları çizelgesi no. 6) maruz kalmış olabileceğine dair ailenin, kanıtları bir araya getirecek gücü yoktu. Çoğu, Cezayirli kadınlardan oluşan bu iş kolektifi kendini tehdit altında hissediyor. Üniversitedeki profesörlerden, araştırmacılardan, öğrencilerden, idari memurlardan oluşan diğer gruplardan nasıl bir destek bekleyebilirler? Bu gruplar, üniversitenin temiz

* Fransa Elektrik Kurumu. (ç.n.)

tutulmasından sorumlu bu kadınların varlığından muhtemelen haberdar değil; çünkü her sabah çöpleri boşaltılmış, temizliği yapılmış çalışma odalarına ya da dersliklere girdikleri saatlerde, temizlik işçileri orada olmuyor.

İşte, size anlattığım bu güne benzer günler, merhametten değil, demokratik denen toplumların bağrında bunca mücadeleye anlam vermiş en temel haklara ve ilkelere dayanma ihtiyacından beni yazmaya itti.

Giriş

Son yirmi yıldır, iş hakkındaki politik ve bilimsel diskur, işi, ekonomik ve sosyal maliyet boyutlarına indirgedi. Çalışanlar, gün geçtikçe daha az, kendi tarihlerinin ve çağdaş toplumların tarihinin öznesi olarak kabul görür oldu. Bununla birlikte, yaşama hakkı, sağlık hakkı, onurlu yaşam hakkı temel evrensel hakların arasında. Bugün, bilimsel ve tıbbi bilgiler, çalışma hayatında sağlık kaybının nedenlerinden birçoğunu anlamamıza olanak sağlarken, iş organizasyonu ve çalışma koşulları ile ilgili tercihlerle ve bu tercihleri meşrulaştıran kamu politikalarıyla bir başkasını, bilerek tehlikeye atmanın yaygınlaştığını saptıyoruz. Bu çelişkiyi nasıl açıklamalı?

İş organizasyonu tercihleri, çokuluslu büyük şirketlerin yönetimlerinin, "işgücü" maliyetini sürekli olarak düşürmekle görevli

"karar vericiler"in ve "müdürler"in, işi ve risklerini alt işverene devreden emir vericilerin yetki alanındadır. Fransa'daki gibi, Hindistan'da, Brezilya'da, Çin'de ya da başka ülkelerde; geçici statüde çalışanların, düzensiz [aralıklı, kesintili] çalışanların ve tüm "fark edilmeden" çalışanların; alt işveren iş ilişkisinin son halkasındaki varlığı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ya da Fransız Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun yasakladığı güvencesizliğe ve aşağılanmaya yeniden dönüldüğünü gösteriyor.

Bugün, köleliğin "modern" biçimlerini onaylayarak, bu biçimlere karar ve yön verenleri tamamıyla cezasız bırakan istihdam, çalışma ve sağlık politikalarının, insan haklarının Fransa'sında Kara Yasa'nın[1]* köleliğe meşruluk kazandırmasındaki gibi bir rolü oynayıp oynamadığını sorabiliriz. Politik partiler, sendikalar, birlikler gibi bireysel ve kolektif hakları savunan geleneksel örgütler, sömürünün bu "modern" biçimlerinin meşruiyet temellerini sorgulayacak bir muhalefet oluşturmakta zorlanıyor.

Bu kitap, araştırmalar sırasında, nükleer, demir çelik, otomobil, elektronik sektörlerinden ve hizmet sektöründen toplanan çok sayıda tanıklığa dayanarak, sürekli bir biçimde kamu sağlığının "kör nokta"sında bırakılan alanı; yani, çalışanların hayatına, sağlığına ve onuruna yönelen saldırıları gösterme amacındadır. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun tanımladığı temel hakları referans alarak yürürlükteki somut sömürü ve tahakküm ilişkilerini anlamaya; bireysel ve kolektif, dağınık ya da örgütlü direniş stratejilerinin acımasız bastırma yöntemleriyle nasıl karşı karşıya bırakıldığını analiz etmeye çalışmaktadır.

Bilimsel araştırma alanın ve "iş sağlığı"ndan sorumlu kurumların içinden geçen tahakküm ilişkilerinin etkisiyle, paradoksal bir biçimde, çalışanların ölmesine, hastalanmasına ve çektiği acıya rağmen, "çalışanların sağlığı" ekonomik akılcılık meselesine dönüştürülerek, "iş sağlığı", "çalışanların sağlığı"na karşı bir yönelime sokuluyor.

1. Louis Sala-Molins, *Le Code noir ou le calvaire de Canaan*, PUF, Paris, 1997.

* 1685 yılında XIV. Louis tarafından çıkarılan, Fransız adalarında yaşayan siyah kölelerin hayatını düzenleyen yasa. (ç.n.)

İş kazalarını ya da meslek hastalıklarını sayıp dökmekle yükümlü ve bu sayıları sigortacılık matematiğine çevirmekle görevli kurumlar, gerçek anlamda nedenin kendisiyle ilgili olmayan ve sigortacılık dilinden ödünç aldıkları "zarar"ın kaynağıyla daha da az ilgili olan kriterleri dayanak alıyor. İş kazaları için aranan şey: "somut neden." Bir hastalığın meslek hastalığı olarak kabul edilmesi için ise, hastalığın çizelgedeki kriterlerle örtüştüğünden emin olunması gerekiyor: Ortada bir hastalığın olması, hastalığın tespiti ile hastanın zehirli [toksik] maddeyle temasını kesmesi arasında geçen süre, zehirli maddelere maruz kalınan işlerde ya da mesleklerde çalışmış olmak ve daha da çok, bu maddelere maruz kalınan süre vb. Bu risklerin, bu zehirli maddelerin, bu "somut nedenler"in arkasında, "sıfır risk yoktur" ya da "yumurtaları kırmadan omlet yapılmaz" dahası; "akılcı" bir kazanç-kayıp hesabı adına, kamu çıkarlarına katkıda bulunulduğu gerekçesiyle, bu hesaptaki kazancın ekonomik büyüme diye yutturulması ve böylece riskin "toplumsal olarak kabul edilebilir" kılınması gibi uslamlamaları temel alan, tüm bunları iş sürecine bilinçli seçimleriyle sokanlar var. Bu denklemde hiç bahsedilmeyen şey ise, kazancın nadiren (gittikçe daha az) yeniden bölüştürüldüğü, buna rağmen insani ve ekonomik kayıp riskinin, bir avuç arsız, zengin despotun el koyduğu kârlardan hiçbir çıkarı olmayanların sırtına yüklendiğidir. Oysa kapitalizmin başlangıcından beri, gezegende zenginlik hiçbir zaman bu düzeye ulaşmamıştı.

Kim yaraladı? İntihara kim itti? Kim öldürdü? Bu kitap, bu tür sorularla ilerliyor. Çünkü sadece sisteme değil, sistemin bağrındaki karar alıcılara kadar gitme cesareti gerekiyor. Kararları alanların, yalnızca sanayi kuruluşlarının hissedarlarının önünde ve yönetim kurulu odalarında değil; temel ilkelerde yer alan, kişinin [beden] bütünlüğüne saygı ilkesini ihlal ettikleri için adalet önünde de hesap vermesi gerekiyor.

Bu çalışma, adli bir soruşturma değil; meşru şiddetin sınırlarına karar veren ve "kişinin [beden] bütünlüğüne saldırı"yı[2]

2. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, 222-7 ile 222-15 arasındaki maddeler.

tamamıyla yasaklayan ceza hukuku alanına, iş sağlığını yeniden koymayı hedef alan sosyolojik bir girişim. 10 Temmuz 2004'te, "taksirli suçları"* cezai yaptırımdan uzak tutmaya çalışan ve yargıcın olası manevralarını kısıtlayan "Fauchon yasası" diye bilinen yasa metninin kabulünde gördüğümüz gibi, yasalar da toplumsal tahakküm ilişkilerinin bir yansıması kuşkusuz. Bu neden de dahil olmak üzere, ölüm saçan bir sanayileşmeyi bilinçli olarak sürdürenlerin cezasız kalmasını sorgulamak için ceza hukukunun, özellikle ilkelerine, yeniden bakmak zorunlu görünüyor.

İlgili tüm aktörlerin her birinin düşünme biçiminin anlaşılması açısından çok öğretici olan amyant [asbest] öyküsü, kitap boyunca karşınıza çıkacak. Çalışma koşullarının iyileştirilmesi için verilen kolektif mücadelelerin anlamını bozguna uğratan kişisel tazminat mantığının içine hapsedilmeden ya da bastırılmadan önce, iş risklerine karşı direniş hareketlerinin sürekli olarak belirdiği başka bir örnek yok. Amyant örneğini kullanarak, zehirli maddelere maruz kalınmasından uzun süre sonra kendini gösteren kanser ve diğer hastalıklar için başkasını, bilerek tehlikeye atmanın ve tehlikedeki insana yardım etmemenin bugünkü biçimlerini ve sanayicilerin bilimi nasıl yozlaştırdığını göstermek mümkün. Sağlık, hayat ve ölüme gelince, amyantın diğerlerinden daha tehlikeli olduğunu söyleyemeyiz. Amyant öyküsü, çalışanlara uygulanan şiddeti göstermede aydınlatıcı bir örnek olduğu için referans alındı. Amyant üstüne bildiğimiz şeyler artık, sanayi risklerinin tehlikeli sonuçlarına ve iş organizasyonunun tüm "modern" biçimlerine karşı bir direnişi örgütlemek için alacağımız yolu gösteriyor.

Fransa'da, çalışanların hayatını ve sağlığını tehlikeye atan aktörlerin sorumluluğu aynı dizginin içinde değil.

Çalışanları bilinen risklere maruz bırakmış ve bırakmakta olan sanayicilerin, sorumluluğu çok daha doğrudan. Bu sorumluluk, zehirli maddelerin (amyant gibi) üretimde kullanılmasını, insan onuruyla ve sağlığıyla bağdaşmayacak ölçütlere göre işin orga-

* Kasıtsız suçlar. (ç.n.)

nize edilmesini içeren, tek devindirici kaynağı kâr ve güç olan, bilinçli olarak karar verilmiş nitelikli bir suç dizgesinin içindedir.

Devletin ve kamu güçlerinin sorumluluğu ise başka bir dizgenin içinde. Onlar, toplumun iç çelişkilerini ve muhalif toplumsal güçleri gözeterek kamu çıkarlarını savunmakla yükümlüler. Oysa, politik ve idari kurumların tam da bağrında, iki ussallık durmadan birbiriyle çarpışır: Ekonomik büyümenin ussallığı ve demokratik denen tüm sanayi toplumlarının, anayasalarının en başına yazdığı insan haklarının ussallığı. Birincisine göre, işletmeler için "ekonomik olarak" kabul edilebilir sınırlar içinde, sağlıkla ilgili risklerin denetim altında tutulması önem taşır. Temel haklar referansından baktığımızda ise, yurttaşların sağlığının ve hayatının korunması pazarlığa tabi değildir. Devletin tam da merkezinde var olan bu çelişki, olduğu haliyle pek de üstlenilmez. Baskın aklın, yani ekonomik aklın gücü; bu aklı savunanların ve ondan kazanç elde edenlerin iktidarı; aynı zamanda, temel hakları savunmayı hedefleyen muhalif güçlerin zayıflığı; üretimi gerçekleştiren çalışanların haklarına aldırmadan, devleti tamamen bu ekonomik aklın özel hizmetine sokmayı hedefliyorlar.

Son olarak, doktorların, bilim insanlarının, bilirkişilerin sorumluluğuna geliyoruz; içlerinden bazıları ya tehlikeyi bilinçli olarak dikkate almıyor ya da çalışanların ve halkın sağlığının korunmasından sorumlu olduklarına dair duyulan şüpheyi besliyorlar. Bazı bilgiler ve bu bilgileri yayma olanakları ellerinde olduğu halde büyük çoğunluğu, iş kazalarının nedenlerine ve meslek risklerine ilişkin bir yurttaşlık bilincinin geliştiğini görmeyi hiç de umursamayanlara boyun eğmeyi kabul etti. İş sağlığı ve güvenliği alanında, çalışan sağlığını işletmelerin "ekonomik sağlığı"yla sürekli olarak aynı denkleme yerleştiren bir tıbbın ve bir bilimin başvuru kriterleri olarak ekonomik buyrukları benimsediler. Bu bağımlılığın içinde olmayı reddeden araştırmacılardan ve pratisyenlerden oluşan küçük gruplar olsa bile, muhaliflerini öğüten böyle bir tıbbın ve bilimin kurumsal değişimi içinde varlık göstermekte güçlük çekiyorlar.

Bu eserde, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'na referans, bir hukukçu tarafından değil; toplumsal çalışma ilişkilerinin içinde olduğu için meşru görülen şiddet biçimlerini de içine alan adaletin çizdiği çerçevenin anlamını derinlemesine kavramaya çalışan bir sosyolog tarafından yapılacaktır. Şüphesiz, mahkemeye intikal eden davalarda, ağır cezada ve asliye cezada yargılanan suçların niteliği, katı hükümler ile içtihata göre bu hükümlerin yorumlandığı belli bir çerçevenin içinde belirleniyor. Avukat ve hukukçu arkadaşlarım, bir sorgu yargıcının, belki farklı biçimlerde ifade edeceği Ceza Kanunu'nun terimlerini kullanma özgürlüğünü kendime tanıdığım için beni bağışlasınlar. Bana bugün, bu girişim, meşru olarak nitelendirilen şiddet biçimlerini sorgulamak için gerekli görünüyor. Çünkü bu şiddet biçimleri, meşruiyetini, bir yüzyıldan fazla bir zaman önce oluşturulmuş "toplumsal uzlaşı"nın içinde yer almasından alıyor: 1898'de, daha ileride de üstünde duracağız, iş kazaları hakkında çıkarılan yasanın kabulü; çalışma hayatı çerçevesinde, hayat, sağlık ve onura ilişkin kişi haklarını ihlal eden bir rejiminin kurulmasına katkıda bulunmuştur.

Kendini, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'na göre konumlayan bu kitap, yedi bölümden oluşuyor: İnsan öldürmenin (birinci bölüm), başkasını tehlikeye atarak işlenen suçun (ikinci bölüm), risklerin alt işverene devrinin (üçüncü bölüm), onura saldırının (dördüncü bölüm), tehlikedeki insana yardım etmemenin (beşinci bölüm), etki altındaki bilimsel çalışmalarda insan üzerinde deney yaparak işlenen suçun (altıncı bölüm) ve çalışanları, bugün her zamankinden daha çok "yeryüzünün lanetlileri"ne[3] dönüşmüş ülkelere doğru, iş ölümlerinin transfer edilmesinin (yedinci bölüm) anlatıldığı bu bölümlerden her biri, neoliberal kapitalizmin acımasız kuralları adına, sorumluların bütünüyle cezasız bırakıldığı gerçeğini açığa çıkarıyor.

3. Frantz Fanon, *Les Damnés de la terre* (1961), La Découvert, Paris, 2002. [Frantz Fanon, *Yeryüzünün Lanetlileri*, çev. R.Şen Sürer, Versus Kitap Yayınları, İstanbul, 2011 (y.h.n.)]

1
"Taksirle" İnsan Öldürme ve Yaralama, Ani Ölüme ya da İntihara Sürükleyen Şiddet

"Bir uzvun sakatlanmasına ya da maluliyete neden olan şiddet fiilleri, on yıl hapis ve 1.000.000 frank para cezasıyla cezalandırılır." (Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, madde 222-9)

"Sekiz günün üstünde, tam iş göremezliğe neden olan şiddet fiilleri, üç yıl hapis ve 300.000 frank para cezasıyla cezalandırılır." (Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, madde 222-11)

"Niteliği gereği ölüme neden olan maddelerin kullanılması ya da kullandırtılması yoluyla kişinin hayatına kastetmek fiili, insan zehirleme suçunu oluşturur. Zehirleme, 30 yıl ağır hapis cezasıyla cezalandırılır." (Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, madde 221-5)

"Madde 121-3'te öngörülen şartlara ve ayrımlara göre, sakarlık, tedbirsizlik, dikkatsizlik ve ihmal nedenleriyle ya da yasaların ve yönetmeliklerin şart koştuğu tedbir ve güvenlik yükümlülüklerini yerine getirmeyerek başkasının ölümüne yol açmak fiili, taksirle [kasıtsız] insan öldürme suçunu oluşturur ve 3 yıl hapis ve 300.000 frank para cezası ile cezalandırılır. Yasaların ve yönetmeliklerin şart koştuğu tedbir ve güvenlik yükümlülüklerinin, açık bir şekilde, bilinçli olarak ihlalinde, hükmedilecek ceza beş yıla kadar hapis ve 500.000 frank para cezasıdır." (Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, madde 221-6)

"Öldürme niyeti olmadan ölüme neden olan şiddet fiilleri, 15 yıl ağır hapisle cezalandırılır." (Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, madde 221-7)

"Bir kışkırtmanın ardından intiharın ya da intihar girişiminin gerçekleşmesiyle oluşan bir başkasını intihara teşvik fiili, 3 yıl hapis ve 300.000 frank para cezası ile cezalandırılır." (Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, madde 223-13)

"Madde 121-3'te öngörülmüş ayrımlara ve koşullara göre, sakarlık, tedbirsizlik, dikkatsizlik ve ihmal nedenleriyle ya da yasaların ve yönetmeliklerin şart koştuğu tedbir ve güvenlik yükümlülüklerini yerine getirmeyerek, bir başkasının üç aydan fazla tam iş göremezliğine neden olmak, iki yıl hapis ve 200.000 frank para cezası ile cezalandırılır." (Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, madde 221-6)

"Yasaların ve yönetmeliklerin şart koştuğu tedbir ve güvenlik yükümlülüklerini açık bir şekilde, bilinçli olarak ihlal ederek, bir başkasının üç ay ve üç aydan az tam iş görmezliğine neden olmak, bir yıl hapis ve 100.000 frank para cezası ile cezalandırılır." (Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, madde 222-20)

Bir sendika militanı*, meşruiyeti şüpheli ekim alanlarının fidelerini söktüğünde ve bir McDonald's restoranını, kimseyi yaralamadan berelemeden yıktığında, hemen ceza mahkemesin-

* Bahsi geçen militan, küreselleşme karşıtı José Bové'dir. Sökülen fideler ise genetiği değiştirilmiş (GDO) mısır, soya, pamuk vb gibi bitkilerin fideleridir. Bové, tarım sektöründe sendikacıdır ve daha çok GDO'lu ekim alanlarında yaptığı eylemlerle tanınmaktadır. (ç.n.)

de yargılandı ve özel mülkiyet ilkelerini ihlal ettiği için "kamu düzenine saldırı"dan bir yıl hapis cezası aldı! Bir insanın iş nedeniyle ya da işyerinde "kaza geçirmesi" yaralanması ya da ölmesi durumunda, mağdurun ya da ailesinin, iş kazalarının telafisi çerçevesinde tazminat alma hakkı var; ama ağır ya da ölümlü iş kazalarında polis soruşturması yapılsa da işverenin cezai sorumluluğunu dikkate alan adli bir soruşturmaya çok az rastlanıyor. Bir yüzyıldır meslek riskleri, kişinin beden bütünlüğünü güvenceye alan kamu düzeninin genel kuralları alanından çıktı. Bir yüzyıldır iş kazaları, istisnaları saymazsak, toplumsal planda *kamu düzenine saldırı* suçu kapsamında görülmüyor.

İŞ "KAZALARI"NDAN YAŞAMA VE SAĞLIĞA YÖNELEN SALDIRILARA

Parlamentoda, uzun tartışmalardan sonra iş kazaları hakkında 1898 yılında çıkarılan yasa[1]; iş aktivitesinin ayrılmaz bir parçası olan iş kazalarının, telafisine hak tanıyarak, bu kazaları sigortalanabilir meslek riskleri kapsamına almıştır. İş kazasına bağlı yaralanma veya ölüm durumlarında "iş sırasında ya da iş nedeniyle" uğranılan zararın telafi edilmesini, çalışan ya da ailesi için yasal bir hak olarak kabul etmiştir. Bu yasa içerdikleriyle, çalışma koşullarının sağlığa etkilerinin, toplumsal ve politik olarak kabul edilmesinde birinci perdeyi oluşturur. Bununla birlikte, yasanın kabulünü sağlayan toplumsal uzlaşmalar, iş kazalarına karşı işçileri korumayı öne çıkaran bu hakkı temellendiremedi. Kapitalist ekonomik büyümenin sırtını yasladığı eşitsizliklerden ve sanayi toplumlarının kurucu çelişkilerinden doğan bu hak, mağdurlara tazminat konusunda bir müzakere alanı açtı; ama iş sağlığını, kamu sağlığı ve risk denetimi alanına ya da başkasını öldürmenin ve yaralamanın tüm biçimlerini kasıtsız olsa da cezalandıran Ceza Kanunu ilkelerinin referans alındığı bir mantığın içine yerleştiremedi.

1. *Revue d'histoire des accidents du travail,* sayı 10 ve 11 (1981) bu tartışmayı aktarıyor. Yayın hayatına son veren bu dergi, Prof. Phillipe-Jean Hesse yönetiminde, Nantes Üniversitesi hukuk tarihçileri tarafından çıkarılıyordu.

Sigortacılık felsefesinin ilkelerine göre, meslek "riskleri" ile su baskını "riskleri" arasında bir benzerlik kurulabilir. İki durumda da düşünme biçimi aynıdır. Sigortacı, kazanın nedeniyle değil, "kaza"nın sigortacıyla sigortalanan arasında yapılan kontrata ve kontratın maddelerine uygun olup olmadığıyla ilgilenir. Bir iş kazasında, sigortalanan, kazaya uğramış çalışan değil; yasalarda tazmin edilebilir olarak kabul edilen kazaları bildirdiği oranda ödediği primin yükseleceğini görecek olan işverendir.

Hukukta her zaman olanak dahilinde de olsa, gerçekte ceza kovuşturmaları çok az yapılıyor. İş organizasyonu (organizasyon bozukluğu) ve güvenlik (güvenlik yokluğu) ile ilgili tercihleriyle, çalışanların beden ve ruh sağlığının zarar görmesine neden olan sorumlular, hemen hemen hiçbir acil yargılamanın konusu olmuyor. Çalışma hayatında ölümü ya da yaralanmaları gösteren kelimeler, anlam (ve anlamsızlık) açısından ağırdır; bu yüzden *insan öldürme*, *darp* ya da *yaralama* demiyor, *kaza* diyoruz...

Bu bölümde ele alınacak kazalar, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun belirlediği durumlara göre okunabilir: "[...]sakarlık, tedbirsizlik, dikkatsizlik ve ihmal nedenleriyle ya da yasaların ve yönetmeliklerin şart koştuğu tedbir ve güvenlik yükümlülüklerini yerine getirmeyerek başkasının ölümüne yol açmak fiili, taksirle [kasıtsız] insan öldürme suçunu oluşturur."

İş kazası mağdurları... Bu kelimelerde sanki bir kaçınılmazlık, bir kader oyunu tınısı var. Oysa, iş organizasyonu ve çalışma koşulları, bilinçli seçimlerin sonucudur ve ne olursa olsun "kaza" hiçbir zaman rastlantı değildir. Hesaplamaları geniş ölçüde sorunlu olsa bile, iş kazaları istatistikleri felaket işaretleri olarak yeterince aydınlatıcı aslında.

CNAM-TS'nin (Ulusal Sağlık Sigortası Ücretli Çalışanlar Fonu)[2] resmi istatistiklerinde, Fransa'da yılda 700.000 civarında iş kazasının, ortalama dörtte birine yirmi beş yaşın altındaki gençlerin maruz kaldığı belirtiliyor (ücretli çalışanların sadece, yaklaşık %7'sini oluşturmalarına rağmen). Bu gençlerin binlercesi geçirdiği iş kazasının silinmez izlerini taşıyor.

2. Bu istatistikler, sadece, Sosyal Güvenlik Sistemi'ne kayıtlı ücretlilerin, bildirimi yapılmış, kabul edilmiş ve tazmin edilmiş kazalarını sayıya döküyor.

1998'de, yani iş kazalarıyla ilgili yasanın kabulünden yüz yıl sonra, DARES'in (Çalışma Bakanlığı Etüt, Araştırma ve İstatistik Canlandırma İdaresi) bir araştırması, iş kazaları hakkında ücretlilerin kendi yanıtlarından oluşan bilgilere doğrudan doğruya ulaşmamıza ilk kez olanak sağladı. Sorulara yanıt verebilecek durumdaki insanların evlerinde yürütülen bu araştırmada, çok ağır vakalar dışarıda bırakıldı; çünkü ne ölüler konuşabilir ne de iş kazaları nedeniyle aylarca hastanede yatmaya mecbur kalanlar. Yine de bu araştırma kendi sınırları içinde, Fransa'da iş kazalarının oluşmasıyla ilgili yapısal karakteristikler hakkında önemli bilgiler içeriyor. "Geçici statüde çalışanların* ya da stajyerlerin** kaza geçirme oranı diğerlerinden daha yüksek [...] Bakım onarım (tesisat, tadilat) işlerinde çalışmak, kazaları önemli ölçüde teşvik ediyor"[3] DARES'te etütten sorumlu Sylvie Hamon-Cholet böyle yazıyor ve ekliyor: "Gerçekten de genç ücretliler, kazaların oluşumuna neden olan faktörleri kendilerinde topluyor gibiler: Deneyim eksikliğinin ve çoğu kez güvencesiz bir statünün yanı sıra, istihdamın özel yapısı da kazalarda rol oynuyor. Yirmi beş yaşından küçük olanların %45'i işçi, bu işçilerin yarısı da nitelikli değil. Ücretli eleman*** olan %40'ı, ticaret sektöründe ya da kişiye özel çeşitli hizmetlerde, ortalamadan daha ağır ve daha zahmetli çalışma koşullarının olduğu işlerde çalışıyor. Bu gençlerin üçte ikisi nitelikli değil; büyük olasılıkla bu nedenle, daha zor, daha rütbesi düşük işlere doğru kayıyorlar."

DARES'in yaptığı araştırmayla da uyuşan, dört yıl boyunca takip edilen iş kazası mağdurlarıyla bire bir görüşülerek yapılmış bir araştırmaya dayanarak hazırladığı mükemmel tezinde

---

* Fr. "intérimaires"- İş sözleşmesini aracı bir kurumla yapan ama başka bir işletmede, kısa süreli çalışanlara verilen ad. (ç.n.)

** Herhangi bir meslek dalında, iş öğrenme amacıyla sabit ve düşük ücretle çalışanlara verilen ad. (ç.n.)

3. Sylvie Hamon-Cholet, "Accidents, accidentés et organisation du travail. Résultats de l'enquête conditions de travail de 1998", *Premières Informations, Premières Synthèses*, DARES, Paris, 2002.

*** Fr. "employé"-Yönetimde sorumluluk almadan, bir büroda, idari işlerde, bir mağazada ya da kişiye özel hizmetlerde çalışan ücretliler. (ç.n.)

Véronique Daubas-Letorneux[4], iş kazalarını, aslında tamamıyla finansal bir mesele olan işverenle ücretli arasındaki katı sözleşme mantığından çıkarır. Kamu sağlığı perspektifinden konuya yaklaşan Daubas-Letorneux, iş kazasını, bir sağlık olayı ve toplumsal tahakküm ilişkilerinin bir sorunu olarak ortaya koyar; böylece iş kazaları üzerine yapılan bilimsel çalışmaların çoğunun kurucusu iki baskın anlayıştan kendini kurtarır: Bir yandan, 1898'de çıkarılan yasadaki uzlaşmaya bağlı olarak, nedenlerden, sorumluluklardan ve içinde yer aldığı toplumsal ilişkilerden tamamen bağımsız, iş kazasını sigorta matematiğiyle ilişkili bir "risk"olarak kabul eden anlayış; öte yandan, organizasyon boyutunu ve toplumsal pratik anlamıyla canlı emeği* göz ardı ederek, iş kazasını "insan kusuru" ya da teknik sistem hatası olarak gören sosyoteknik anlayış.

Véronique Daubas-Letourneux, iş kazalarının oluşumunu üç unsuru kesiştiren bir hikâyenin sonucu olarak görüyor: işletmelerin stratejik tercihleri (ekonomik, teknik ve organizasyonla ilgili tercihler); kamu politikaları (geçici iş ilişkisi** hakkındaki yasanın saptırılmasına izin veren, iş kanunu ihlallerinde cezai yaptırım ve denetimi eksik bırakarak risklerin alt işverene devredilme uygulamasının yerleşmesine göz yuman, işverenin cezasız kalmasını organize eden kamu politikaları); çalışanların hayat güzergâhı (iş içinde ve dışında toplumsal ilişkilerin belirlediği, çoğu kez çok kısıtlı manevra kabiliyetleriyle yaptıkları seçimler yoluyla çalışanların katettiği güzergâh).

İş kazalarının açığa çıkardığı hayat ve ölüm; sağlık ve onur ve nihayet, adalet sorunlarının varlığını da inkâr eden, artık sınır tanımayan ekonomik aklın hüküm sürdüğü şu günlerde, Daubas-Letourneux'un aldığı hayli zor bir duruş. Letourneux'nun aktardığı biçimiyle iş kazası, kendi varoluşsal anlamını genişleterek,

4. Véronique Daubas-Letourneux, *Connaissance des accidents du travail et parcours d'accidentés. Regard sociologique sur les angles morts d'une question de santé publique,* sosyoloji doktora tezi, Nantes Üniversitesi, 2005.

* Fr. Travail vivant; ölü emek olarak tanımlanan finansal sermaye, makine, araç gereç vb'nin tersine, çalışanların kendi güçleriyle ortaya çıkardıkları iş. (ç.n.)

** Aracı kurumlar yoluyla sağlanan geçici istihdam. (ç.n.)

kurulu "düzensizliğin"; yani, kapı dışarı etmeden önce kadınları ve erkekleri öğüten iş organizasyonundaki kurulu düzensizliğin bozguncu bir vakasına dönüşür. Bu vakanın geniş etki alanı, sadece bir hayat güzergâhını belirlemekle kalmaz, aynı zamanda iş kazalarının üretilmesinin (ve yeniden üretilmesinin) koşullarını yaratan politik tercihleri de eleştirel bir biçimde sorgular. Véronique Daubas-Letourneux'nun topladığı hayat hikâyelerinin bir kısmı, bilinçli ve sürekli bir biçimde başkasını tehlikeye atmanın örneklerini sunar. Yasa koyucunun iş kazası nedeniyle uğranılan zarara verdiği tanıma göre engelli olmaya gelirsek, bu tanımda engellilik "meslekte kazanma gücü kaybı" yaftasına dönüştürülür ve bu yaftayla azalttığı başvuru değerine göre çalışanları işgücü pazarında *iş bulabilme ve işini koruma kapasite*'leriyle* değerlendirir.

İş kazası mağdurlarının "çifte acısı" diye adlandıracağım şey, işte bu. İş kazalarında hayatını kaybetmeyenler, kendilerini çoğu kez sosyal açıdan dışlanmış halde buluyor; özellikle çalışma hayatının sınırına itilmiş gençler söz konusu olduğunda bu durum, bir anlamıyla, görülmemiş bir şiddetin eşlik ettiği yavaş bir ölüme dönüşüyor. Durmadan yenilenen bu dramın sorumluları, ölümle ya da dönüşü olmayan fiziksel acılarla ve bunların kişisel hayatta ve aile hayatında yarattığı etkilerle, yani telafi edilemez olanla kıyasladığımızda gülünç miktarda olduğunu bildiğimiz tazminatları ödeyerek bu işten sıyrılabilirler mi?

GAETANO, GEÇİCİ İŞ ORGANİZASYONU KURBANI

1988'in bir ağustos günü, Lorraine'den bir sendikacı beni aradı: "İş kazaları ve alt işveren işletmelerle [taşeron işletmeler] ilgili bir toplantıya katılabilir misiniz? Demir çelik sanayi sitelerinde iş yapan alt işveren işletmelerde, ölümlü iş kazalarının salgına dönüştüğünü biliyoruz. Neler yapabiliriz?"

Ekim 1998'de yapılan bu sendikal eğitim gününe, olup bitenin ne derece ciddi olduğunu ortaya koyan çok etkileyici bir tanıklık damgasını vurdu ve zihnime kazındı. O gün, İtalyan

* Fr. Employabilité. (ç.n.)

göçmeni, kendisi de sendikacı olan bir demir çelik işçisi, acısını ve isyanını dile getirdi. Lorraine bölgesindeki demir çelik sanayi sitesinde iş yapan bir alt işveren işletmenin geçici işçisi olan büyük oğlu Gaetano, metal bir levhayı şalümoyla* kestiği sırada düşmüş ve ağır bir iş kazası geçirerek birkaç hafta önce ölmüştü. Mézière Futbol Kulübü'nde oynayan, ayrıca bir orkestrada bateri çalan 21 yaşında bir gençmiş. 1998'in bir eylül gününde yok edilen bu gencecik hayattı işte...

O dönemde, bu bölgede demir çelik sanayisinin sendikalı, deneyimli işçi kolektiflerinin ortadan kaldırılmasını örgütleyen sosyal planlar** yeni gerçekleşmiştir. Savaş sonrası Fransız sanayisinin en önemli sektörlerinden birine ait olmaktan gurur duyan bu insanlar, grevler, dayanışma ve mücadele sayesinde, demir çelikte çalışma sırası kendi çocuklarına geldiğinde, onların çok daha iyi koşullarda çalışacağına inanıyorlardı. Lorraine'de, demir çelik sanayi, uzun bir durgunluktan sonra 1988 yılında yeniden kâr etmeye başlar. Büyük işletmelerin bu nedenle yeniden organize edildiği, *yeniden yapılandırıldığı* söyleniyor. Bu işletmeler, işyerlerinden çok sayıda işçi çıkardıktan sonra alt işveren işletmelerle ve geçici istihdam bürolarıyla çalışmaya başlarlar. Bu onlar için, iş içi eğitimlerden, emeklilikten, ücretlerden ve dahası, iş kazalarından tasarruf etmek (!) anlamını taşır. Yeniden yapılanan bu sanayinin hissedarları ve patronları açısından işin bu yeni organizasyonu, demir çelikteki krizden çok güçsüz çıkan sendikaları, bu sektördeki ücretlilerin haklarını, dar anlamıyla savunmaya itme avantajını da içerir. Üstelik, alt işveren işletmelerde ve geçici istihdam bürolarında grev riski de yoktur!

1988'de, Gaetano'nun babası erken emekliye ayrılmıştır ama bakması gereken üç çocuğu vardır hâlâ. Gaetano, babasının izinden gitmek ister. Artık, işe kalıcı olarak yerleştirilmenin koşulu

* Alev püskürterek metal kesmeye yarayan bir alet. (ç.n.)

** Ekonomik açıdan dar boğaza giren işletmelerin, bu açmazı aşmak için toplu işten çıkarma, çalışan sayısını azaltma, fabrika ya da yan birimleri kapatma ya da üretimi başka bölgelere, ülkelere taşıma gibi kamu politikaları tarafından da desteklenen yöntemleri, Fransa'da yıllardır "sosyal plan" olarak adlandırılıyor. (ç.n.)

olan yoldan; yani, geçici işçilik yolundan geçmeyi bu nedenle kabul eder. Ama istediği, herhangi bir işte değil; bir gün onu tam olarak entegre edebilecek, babasının tüm çalışma hayatını geçirdiği bu büyük işletmede geçici işçi olarak çalışmaktır.

Bir cuma günü, Gaetano'nun kayıtlı olduğu aracı kuruma bir alt işveren işletme başvurur. "Pazartesi sabahı, Lorfonte şantiyesi için depoda çalışacak geçici bir işçiye ihtiyacımız var." Burada adı geçen şantiye sitesi, Usinor-Sacilor'un* yan kuruluşlarından birinin sitesidir. Aracı kurum Gaetano'yu çağırır, Gaetano işi kabul eder ve iş sözleşmesini imzalamak için aracı kuruma gider. Sözleşmede, görevi şöyle belirtilmiştir: "Yerdeki metal levhaları tasnif etmek."

Pazartesi sabahı, alt işveren işletmenin ekip şefiyle birlikte demir çelik sanayi sitesine giderler. Her ikisi de yapılacak işin, yerde duran bir yığın levhayı tasnif etmek olmadığının farkına varır. İki ay sonra, Gaetano'nun ailesinin ceza davasına müdahil ve X'e karşı** Briey[5] mahkemesinde davacı olduğu sırada işin; dokuz metre yükseğe çıkılarak yapılması gereken, metal kafes iskeletin şalümoyla kesilmesi işi olduğunu ve "çok tehlikeli" işlerden biri sayıldığını bir gazeteci ortaya çıkarır.

Bu, kesinlikle bir depo işçisinin işi değildir. Yükseğe çıkarak metal levhaları şalümoyla kesme işi, şalümocu montajcının işidir. Bu meslek, işçinin kendi güvenliği açısından belli bir nitelik, meslek bilgisi ve en önemlisi de deneyim gerektirir. Böyle bir durumda, belirsiz süreli iş sözleşmeleriyle*** kendi işletmelerinin sitelerinde çalışan deneyimli işçiler tartışabilir, yükseğe çıkmayı reddedebilir, hatta CHSCT'yi (Hijyen, Güvenlik ve Çalışma Koşulları Komisyonu)**** uyarabilir; ciddi ve yakın

---

* İspanyalı, Hollandalı ve Lüksembourglu ortakları olan, demir çelik sanayisinde iş yapan Fransa merkezli şirketler grubu. (ç.n.)

** Faili tam olarak bilinmeyen suçlar için açılan davalar. (ç.n.)

5. Denis Robert, "Gaetano, mort par interim", *Libération*, 14 Kasım 1988.

*** Süre sınırlaması olmayan iş sözleşmesi. (ç.n.)

**** Fr. "Le comité d'hygiène, de sécurité et des conditions de travail" (CHSCT): En az 50 kişinin çalıştığı işletmelerde kurulması zorunlu, işletme personeli delegelerinden ve işletme komitesinden seçilmiş kişilerden oluşan ve işletme içinde bulunan komisyon. Çalışanların güvenliğinin sağlanması, sağlığının korunması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesini amaçlar. (ç.n.)

bir tehlike olduğu için işten kaçınma haklarını kullanarak işi yapmayabilirlerdi.

Oysa, Gaetano, üzerinde tartışılması mümkün olmayan acil bir iş için oradadır ve bu sanayi sitesine dışarıdan istihdam edilen geçici bir işçidir. Bağlı olduğu alt işveren işletmede ise CHSCT yoktur. Olsaydı da çalıştığı yerde olmayacak, geçici bir işçiden gelen talep için hemen inceleme başlatmayacaktı. Gaetono, ekip şefine bu işte deneyiminin olmadığını, üstelik iş sözleşmesinde böyle bir görevden bahsedilmediğini anlatmaya çabalar. Kendini, kullanmasını bilmediği bir şalümoyla bu kadar yükseğe çıkacak durumda "hissetmediğini" söylemeye çalışır. Gerçek boyutlarıyla tehlikeyi değerlendirecek bilgisi olmadığından şöyle bir bakıp tehlikeli bulduğu bu işi reddetmek ister. Ekip şefi ısrar eder. Acelesi vardır. Usinor-Sacilor'un yan kuruluşu tarafından verilen işin süresi, işi talimatlara göre yapmaya yetecek kadardır. Eğer Gaetano hemen yukarı çıkmazsa, alt işveren işletme, işi zamanında teslim edemeyecektir. Başka seçenekleri yoktur. İşi, ne pahasına olursa olsun verilen sürede, hiç şikâyet etmeden bitirmeleri gerekir; çünkü alt işveren işletmenin, emir verici bu büyük işletmeyle gelecekteki iş ilişkisi buna bağlıdır. Ekip şefiyle geçici işçi arasında hızlıca yapılan konuşma, tartışma olanağının önünü tıkar: "Yukarı çıkıyorsun ve levhaları kesiyorsun!", "Ama... Bunu yapmayı bilmiyorum, hiç yapmadım şimdiye kadar", "Güvenlik kemerini al, bir şey olmaz!" Böylece, Gaetano, güvenlik kemerini kuşanmış ve eline şalümo tutuşturulmuş halde yukarı tırmanır ve aleti ilk kez kullanır. Levhayı gerçekten de keser; ama levha da güvenlik kemerini keser. Dokuz metreden yere düşer ve düştüğü yerde, anında öl[dürül]ür.

Öldürülür! Bu kaza bir hata sonucu meydana gelmemiştir; bu bir cinayettir! Sanayiciler tarafından cirolarını daha fazla artırmak için tasarlanmış, geçici iş (1972'de çıkan yasa) ile alt işveren iş ilişkilerinin (1975'te çıkan yasa) yasallaştırılmasıyla kamu politikaları tarafından desteklenmiş bir iş organizasyonunun doğal sonucudur.

Burada, başkasının hayatına kastettiği için Ceza Mahkemesi yargıcının önünde hesap vermesi gereken, böyle bir işi öngören ve alınan riski geri dönülmez kılan, yani emri veren Usinor-Sacilor'dur. Ama o da, ele geçirilemez gibi görünüyor. Demir çelik sanayisinin yeniden yapılandırılması, yönetim kurullarının da yeniden oluşturulması anlamına geliyor. Yeni hissedarlar, yönetim kurulu toplantılarının anonimliği içinde, ismi işletme değil, "grup" olan adına hedefleri belirliyor. Artık söz konusu olan çelik üretimi değil, finansal hedefler. En etkili karar verciler, büyük hissedarlardır ve verdikleri kararlar, yapılacak işin "detayları"ndan çok, işten elde edecekleri kârlarla ilgilidir. İstedikleri şey ise temiz kazançtır: Hiçbir sosyal hareket, ücretlerle ilgili hiçbir talep ve dahası, iş kazaları için ödenen primlerde hiçbir artış olmamalıdır! Büyük gruplar için, alt işveren iş ilişkisi iş kazalarının oranını düşürmede rüya gibi bir araç. Bu araç sayesinde, Gaetano'nun geçirdiği kaza, Usinor-Sacilor'un yan kuruluşu Larfonte'un sosyal bilançosunda görülmeyecektir.

CNAM-TS'nin* istatistiklerinde bu kaza, "demir çelik" iş kolunda değil, geçici statüde çalışanların geçirdiği kazaların kaydedildiği "meslekler arası" başlığının altında yer alıyor. Metal levhaların istiflendiği binaların durumu hakkında güvence verilmesi gerektiğini de düşünürsek, bu kazanın demir çelik sitesinin içinde, "mesleğin kalbi" diyebileceğimiz ya da en azından demir çelik üretiminin ayrılmaz parçası olan bir iş yüzünden meydana geldiği çok açıktır. İşte bu nedenle, emir verici büyük işletmelerin kayıtlı kaza oranı, kendi üretim aktiviteleriyle doğrudan ilişkili oranın yalnızca bir kısmını yansıtır. Sadece kendi ücretlilerinin geçirdiği kazaları kayda alıp iş kazası oranını düşürerek bundan avantaj sağlıyorlar. Özellikle bu noktada, büyük ve küçük işletmeler için yapılan karşılaştırma sağlıksız görünüyor; çünkü bu karşılaştırma büyük işletmelerin önlem alabilecek güçte olduğunu, küçüklerin olmadığını ima eder. Gerçekte, büyük işletmeler işle birlikte işin risklerini ve risklerin yönetimini de alt işverene devrediyor. Durum, bir

* Ulusal Sağlık Sigortası Ücretli Çalışanlar Fonu. (ç.n.)

depolama şirketinin reklam broşüründe belirttiği gibidir: "İşletmeler... sorunlarınızı alt işverene devredin... böylece iş kazaları oranını da azaltmış olacaksınız!"[6]

Gaetano'ya dönersek; hakkında, demir çelik işletmesini değil, alt işveren işletmeyi ve ekip şefini hedef alan bir ceza davası görüldü. Bir kişi bile hapis cezası almadı. Oysa, ortada bir ölüm vardı... Ama bu bir *iş kazası*ydı, yani *sıradan* bir kaza!

GENÇLERDEKİ "DELİ CESARETİ" Mİ?

Birkaç yıl sonra, DLC (Eğitim Bakanlığı Ortaokul ve Lise İdaresi), gençlerin geçirdiği iş kazaları üzerine bir araştırma yapmamı istedi. Durumun vahametinden endişeli CNAM'ın (Ulusal Sağlık Sigortası Fonu) çağrısını takiben DLC sorumluları aralarında, gençlerin "risk algısı"nı ve "iş risklerinin denetimini, mesleki yeterliliğin ana unsuru haline getirmek"[7] için meslek okullarının müfredatına nelerin sokulması gerektiğini tartışmaya başlamıştır. Gaetano'yu düşündüm hemen. Bu talebin anlamı neydi? Bu kazaları, *deli cesaretli* gençlerin düşünmeden aldığı riskler olarak yeniden mi sınıflamak istiyorlardı acaba?

Çalışma hayatının güvencesizleştirilmesi ve sağlık ilişkileri üzerine uzman, sosyolog Nathalie Frigul ve diğer meslektaşlarımla, önce talebin kendisini sorgulamayı hedefleyerek istenene yanıt vermeye karar veriyoruz: Gençlerin risk algısını, iş kazalarının nedeni olarak mı almalı, yoksa hemen, bu kazaların oluşumunda gençlerin işe başlama koşullarının güvencesizleştirilmesi ve iş organizasyonunun rolüyle ilgili diğer varsayımlara mı öncelik vermeli?

25 yaşın altındaki gençlerin geçirdiği ölümlü ya da ağır kazaların 1994 yılına ait dosyalarına ulaşmamıza olanak sağlayan gönüllü iş müfettişleriyle birlikte çalışmaya koyuluyoruz. Aynı yıl, gazetelerin, tekinsizliğine vurgu yaparak durmadan manşet-

6. Sercomat, *Le Service complet de la manutention*, reklam broşürü, 1983.
7. Daniel Ceccaldi, *L'Enseignement de la prévention des risques professionnels dans les formations techniques,* rapport du groupe de travail, ministère de L'Éducation, 1990, s.17.

lerine taşıdığı ve bir bakan* tarafından "serseri güruhu" yaftasıyla damgalanmış gençliğiyle bu kez, Paris bölgesinin bir şehrinde, Seine-Saint-Denis'de tarih üzücü bir şekilde tekkerrür eder.[8] Seine-Saint-Denis (Lorraine gibi) üretimin yeniden yapılandırılması ve işsizlik yüzünden hayli güçlük çeken, göçmenlerin yaşadığı, eski bir işçi şehridir. Metalürji, kimya ve tarımsal gıda alanlarında, alt işveren iş ilişkilerinin iç içe geçtiği bir ortamda, inşaat şantiyeleri ya da kamu işlerinde genellikle alt işveren olarak iş alan küçük ve orta ölçekli firmalardan oluşan bir doku, 1975 ile 1990 arasında şehirde, kapanan her dört demir çelik işletmesinden birinin bıraktığı boşluğu doldurmuştur. Geçici iş ilişkisi de hayli yaygındır.

Daha önce bahsettiğim[9] araştırma sırasında toplanan aşağıdaki hayat hikâyeleri, başka bir tehlikeyi, yaraladığında ya da öldürdüğünde suç oluşturan, işyerlerindeki güvenlik eksikliğini açığa çıkarıyor; ama bu suçlar için ne zaman kaybetmeden yapılmış bir yargılama ne de acil olarak verilmiş bir hapis cezası var ortada. Burada *iş kazaları* söz konusu, dolayısıyla telafi hakkı var. Bu kazalarla ilgili suçlar ise dikkat çekmeden, hatta sinsice işleniyor, ama sonuçta işleniyor!

26 yaşında olan Didier, 19 kişinin bulunduğu, metal parçaların yüzeylerini işleyen ve kromaj yapan bir işletmede belirsiz süreli iş sözleşmesiyle çalışan deneyimli bir işçidir. 16 Kasım 1994 günü, içeride tadilat olduğu için atölyeye bitişik bir bahçede, oksijenle kesme işini bitirdikten sonra şalümonun oksijen tüpünü kapatmaya hazırlanır. Oksijen tüpü, üzerinde hiçbir şey

* Bahsedilen bakan, Fransa'nın bugünkü cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'dir. 2005 yılında, içişleri bakanıyken gençlik ayaklanmalarının olduğu Argenteuil'de, bir televizyon kamerasından halka yaptığı açıklama ciddi polemiklere neden olmuştu: "Siz de bıktınız değil mi, bıktınız bu serseri güruhundan, o halde sizi onlardan kurtaracağız!" (ç.n.)

8. *93 Bölgesinde Oturanların Çağrısı* isimli bildirinin imzacılarından biri olarak, Kasım 2005 Gençleri'nin İsyanına Bir Başka Bakış girişimine katkıda bulunduğum bölüm için ek 1'e ve http:/www.appelesdes93.fr internet sitesine bakınız.

9. Annie Thébaud-Mony, Damien Cru, Nathalie Frigul ve Philippe Clappier, "La construction sociale de l'accident de travail chez les jeunes. Formation professionnelle aux risques du travail et vécu de l'insertion professionnelle à la sortie du système du scolaire", *CPC Document*, ministère de L'Éducation, 1995.

yazmayan yakındaki bir bidona çarpar ve bidon patlar. İşçileri kaçıran ağır bir duman bahçeyi kaplar. Didier'nin bacakları yanık içindedir, ayrıca, uyuşma da vardır; çok geçmeden ülserleşme ve nekroz başlar. Duşa girer ama durumu ağırlaşmaya devam eder. İşveren, itfaiyecileri (hemen iş müfettişine hatta polise haber verme yetkisi olan) çağıracağına, Didier'yi arabasıyla hastaneye kendisi götürür. Didier, yaraları nedeniyle kazadan 36 saat sonra ölür.

İş müfettişi, kazanın "teknik" nedeni hakkında şöyle bir tutanak hazırlar: Bidon, çok şiddetli yıkıcı etkileri olan, organizma üzerinde hemen etkisini gösteren zehirli hidroflorik asit içeriyordu. Kalsiyumla birleşen flor, organizmaya girerek kalsiyumun hızla düşmesine neden olur. Oysa kalsiyum, kasların, dolayısıyla kalbin çalışması için vazgeçilmezdir. Bu durumda, göreceli olarak az bir yanıkla (vücudun %15'ini kapsayan) bile ölmek olasıdır. Çoğu kez bu asit, özellikle kromaja başlamadan önce metal yüzeyleri temizlemek [dekapaj] için kullanılır. Uzmanlar, bu asite ilişkin korunma tedbirlerini etraflıca listelemiştir."[10]

Bir işçinin hidroflorik asitle en ufak temasında bile doğabilecek korkunç sonuçları düşündüğümüzde, bu kazada, iş müfettişinin de tespit ettiği, suç oluşturan bir sürü ihmal ya da ihlal var: Bidonlar herhangi bir çarpmaya karşı yeterince dirençli bir malzemeden yapılmamış; ne içindeki maddelerle ilgili bir not ne de maddelerin tehlikeli olduğuna dair etiketleme yapılmış; üstelik insanların çalıştığı ve gelip geçtiği yerlerde stoklanmış. İşletmenin müdürü, tedarikçi firmanın hazırladığı güvenlik belgelerinin ellerinde olmadığını açıklıyor; oysa tedarikçi firmanın yetkilisi, ilk teslimat yapıldığında bu belgelerin verildiğini söylüyor ama ilk teslimatın ne zaman yapıldığını hatırlamıyor. "Büyük bir kısmının okuma yazma bilmeyenlerden" oluştuğunu söylediği işçiler için hiçbir güvenlik eğitiminin organize edilmediğini müdürün kendisi itiraf ediyor. Okuma yazma

10. Bernard Cassou, Dominique Huez, Marie-Laurence Mousel, Catherine Spitzer ve diğerleri, *Les risques du travail. Pour ne pas perdre sa vie á la gagner*, La Découvert, Paris, 1985.

bilmemeleri, aldıkları risk hakkında bilgisiz bırakılmalarını haklı kılıyor böylece! İşyeri doktoru ise, bu işletmedeki hidroflorik asit kullanımına dair hiçbir şey bilmiyor; üstelik, kromajlama yapan bu işletmenin, günlük işleri için bu asiti kullanması çok yüksek bir olasılıkken.

Kimyasal madde riski, başta etiketlemeyle ve depolamayla ilgili olanlar olmak üzere İş Kanunu'nun tüm hükümleriyle ilişkilidir. Ama vakaların ezici çoğunluğunda, bu hükümlere uymamak hiçbir şekilde cezalandırılmıyor, hatta kimi kez iş müfettişlerinin tutanaklarına rağmen cezasız bırakılıyor. Çalışanların hangi maddelere maruz kaldığını ve bu maddelerden korunma yollarını öğrenmesine olanak sağlayan, işverenin yükümlü olduğu eğitim ve bilgi verme zorunluluğu ihlal edildiğinde de durum değişmiyor. İş hukukunda, işletme yöneticisinin genel güvenlik ile ilgili yükümlülüğü tanımlı.12 Haziran 1893 tarihli yasadan doğan özel bir yönetmelikte, işletme yöneticisinin atölyelerde zehirli maddelerle, tozla ya da dumanla oluşan her türlü hava kirliliğinin engellenmesinden sorumlu olduğu belirtiliyor. Bu "ilerici ve az bilinen" yasa şunu net bir biçimde söylüyor: "İşçilerin sağlığı için gerekli miktarda temiz havanın dolaşımını sağlayacak şekilde atölyeler havalandırılmalıdır."[11]

Bu yasalar ve yönetmelikler ışığında Didier'nin ölümü, kelimenin tesadüf içeren, öngörülemezlik anlamlarıyla artık "bir kaza" değil; dramın habercisi, suç oluşturan bir ihmaldir. Kendi ücretlilerini maruz bıraktıkları riskler için önlem almaya ve gerekli önleyici tedbirleri uygulamaya karşı işletme yöneticilerinin sıradanlaşmış, sağlam direnişlerinin neden olduğu ölümlü bir kazanın, Didier örneğindeki gibi, insan öldürmekten adli bir soruşturmayı başlatması gerekirdi... Şimdi biz, bu kazayı gerçekten kasıtsız olarak nitelendirebilir miyiz?

"Kaza"yı beklemek, bir işverenin iş kazası nedeniyle üstleneceği tazminat olasılığı -götürü usulü- ile iş hukukunun hükümlerini yürürlükteki biçimiyle uygulaması halinde oluşacak

11. Alıntı, Jean-Paul Teissonnière ve Sylvie Topaloff'tan yapılmıştır. "L'affaire de l'amiante", *Semaine Sociale Lamy*, dergi eki no.1082, 1 Temmuz 2002.

maliyet arasındaki kazanç-kayıp ilişkisinin muhasebeleştirilebilir mantığına, üstü kapalı gönderme yapar. İş Kanunu ihlali ve iş kazası nedenleriyle adli mercilere başvurulduğunda, cezai yaptırımın genel olarak yokluğu, sağlığa ve hayata yönelen saldırılar karşısında kişinin beden bütünlüğünü güvenceye alması gereken ve bu bölümün başında alıntılanan yasaların hepsinden işvereni azat etmeye büyük ölçüde katkıda bulunur.

Bahsettiğimiz olayda, kimsenin bir şey bilmediği, kimsenin tehlikenin farkında olmadığı, dolayısıyla kimsenin kazadan kendisini sorumlu tutmadığı açıktır; ama Didier ölmüştür.

Tarım sanayisinde faaliyet gösteren bir işletmede meydana gelen, Jacques ve Francis'i ölüme götüren kazanın ana nedeni de aynı şekilde, suç oluşturan ihmalden kaynaklanır. Temizlik işleri, sanayi kuruluşlarının vazgeçilmez işlerinden biri olmasına rağmen değersiz addedilir. Bu iş kolundaki riskler tamamıyla kontrol dışıdır ve çoğu kez yanlış hesaplanmaktadır. Aile alanının görünmezliği içinde çoğu, ev kadınları tarafından yapılan ev işlerine benzer biçimde, temizlik işleri de temel teknolojik araçların; yani, bezin, süpürgenin, kovanın yardımıyla yapılan sıradan işler olarak görülür.

Sanayide, tesisatın ve ekipmanın korunması açısından temizliğin, çok önemli bir işlevi var. Özellikle tarımsal gıda ve kimya sanayilerinde. Çoğunu, erkeklerin yürüttüğü sanayi temizlik işleri, 1970'lerin sonundan itibaren alt işverene en çok devredilen işlerden biri oldu. Sanayi işletmelerinin açtığı ihalelerde pazara "en düşük"ü sunan yani en düşük fiyat teklifini veren işletme, projelerde dikkate alınıyor. Temizlik işleri, her şeyden önce kol gücünü gerektirir. O zaman burada bir işgücü pazarı, hatta pazarlığı söz konusu. Bu sektörde, niteliklilik ya da deneyim çok az dikkate alınıyor ya da hiç alınmıyor. Ödünç işgücüne ya da geçici iş ilişkisine ise çok sık başvuruluyor.

Jacques'ın (26 yaşında) ve Francis'in (21 yaşında) ölümlü iş kazaları, tam da bu bağlamda meydana gelmiştir. Net[12] işletmesi yıllardır, tarımsal gıda ve kimya sektöründe faaliyet

12. Takma isim.

gösteren büyük bir grubun sanayi sitesindeki et depoları ile stok alanlarının, mikroplardan ve kemirgenlerden arındırılması ve temizlik işlerini yapmaktadır. Net işletmesinin (6 çalışanlı) yöneticisi, aynı zamanda özel istihdam bürosu denen, ihtiyaç olduğunda kendi çalışanlarını Net'e kiralayan başka bir işletmenin de yöneticisidir. Bu yönetici önce, iki işletmeden birer çalışanı bahsi geçen sanayi sitesindeki iki siloyu temizlemeye gönderir. Sonraki hafta da üstünde Almanca bir etiket taşıyan yeni bir ürünle, diğer iki siloda aynı işi yaptırır. İşi yapmakla görevli iki işçi, Jacques ve Francis, saat 15.00 sularında bu yeni ürünü püskürtür. Daha sonra, deponun içine bir el merdiveni ve ipe bağlı bir oturak yardımıyla inerler. Saat 17.15 sularında, tarımsal gıda işletmesinin bir işçisi onları fark eder ama bulundukları yere yaklaşmaz. O sırada, hangara girip çıkan bir sürü işçi, "içerideki havanın dayanılmaz olduğundan" yakınır. 18.30'da Net'in yöneticisi, işçilerin geri gelmediğini fark ederek çalıştıkları yere gider ve Jacques'ı deponun dibinde; Francis'i emniyet kemerinin ucunda sallanır durumda hareketsiz bulur. Çağrılan itfaiyecilere, bu iki işçinin öldüğünü tespit etmekten başka yapacak bir iş kalmaz.

İş müfettişinin tutanağında sırasıyla, emir verici (tarımsal gıda), alt işveren ve ürünü tedarik eden işletmelerin kazadaki sorumluluk payları belirtilmiştir. İş başlamadan önce, her iki işletmenin de [tarımsal gıda ve alt işveren] yönetimi, riskleri belirlemek için ve alınacak önlemler hakkında hiçbir tetkik yapmamıştır. İş müfettişine göre, "bu tarımsal gıda işletmesi yıllardır, kullanılan ürünün niteliğiyle hiç ilgilenmeden, depoların bakımını alt işverene yaptırmaktadır, üstelik burada veterinerlik servisinin kontrol ettiği bir kuruluş söz konusu olduğu halde." Durum buysa o zaman, potansiyel müşterisine ulaşmadan önce bu depolardan geçmesi zorunlu gıda maddelerinin güvenliği tehdit altında, diyebiliriz. Oysa depolarda yapılan işler, katı bir mevzuata tabidir (havalandırma zorunluluğu, içerideki havanın kontrolü, her çalışana depolardan çabuk bir biçimde çıkma olanağının sağlanması, dışarıdaki bir kişi tarafından deponun

sürekli gözlenmesi). Jacques'ın ve Francis'in öldüğü bu kazada, bu hükümlerden hiçbirine uyulmamıştır.

Kullanılan ürünün içeriğine gelirsek, iş müfettişi bu konuda da çok sayıda ihlali açığa çıkarır. İçerideki havanın bu zehirli maddeye hemen doyup doymayacağının bilinmesini sağlayacak olan ürünün, inceltme hesabı yapılmamış. Güvenlik belgeleri yok. Almanca etiketler Fransızca'ya çevrilmemiş. Oysa ürünü Frankofon bir ülkeye satışa çıkardığı anda, tedarikçinin bu çeviriyi yapması zorunlu. Eğer bu yapılsaydı, Jacques ve Francis 1000 m^3'lük bir alan için ürünün 6 litresinin yeterli olduğunu bilecek, 53 m^3'lük iki depo için 10 ila 14 litre kadar ürün kullanmayacaklardı. Her ikisi de işe yeni başlamış; kullanılan ürünün zehirlememesi için çok sayıda tedbirin alınmasını gerektiren depo temizliğindeki bu çok spesifik iş üzerine, güvenlikle ilgili ne bir eğitime tabi tutulmuş ne de bilgilendirilmişlerdi. İş güvenliğinden sorumlu oldukları halde işletme yöneticilerinden hiçbiri bu kazanın sorumluluğunu üstlenmedi.

Depolardan yayılan kokunun farkında olan tarımsal gıda işletmesi çalışanlarının, kimseyi uyarma refleksinde bulunmadıklarının da altını çizmek gerekir. Bu durum, alt işveren aracılığıyla istihdam edilen çalışanlar zaten dışarıdandır, işletmenin kendi çalışanları arasındaki sosyal ilişkilerin niteliğiyle ilgili. Burada, aynı kolektifin içinde, birbirleriyle dayanışma halinde, aynı iş aktivitesinde yer alan ve aynı iş organizasyonuna tabi bir iş arkadaşlığından bahsedemiyoruz. İşletmenin kendi çalışanları, alt işveren işletmeler yoluyla "dışarıdan" istihdam edilen çalışanların yaptığı işlere yabancılar; hatta çoğu kez bu işleri kendi güvenlikleri açısından tehdit olarak algılıyorlar. "Dışarıdan gelen" çalışanların yaptığı işlerin ne içeriğini ne de kurallarını biliyorlar. Bu çalışanlara destek ve yardımcı olacaklarına, onların yaptığı işleri sırası geldiğinde küçümsüyorlar. Kolektif aidiyet olmaksızın, karşıt bir ilişki içinde, bir çalışan grubu diğer çalışan grubuna göre konumlandırılıyor. Bu ise, tarımsal gıda işletmesi çalışanlarının "dayanılmaz" diye nitelediği ve diğerlerini uyarmalarına neden olacağına kendilerinin oradan kaçmasına neden olan koku kadar garip bir durum.

Gaetano örneğindeki gibi, burada da insan zehirlemekten ceza mahkemesinde hesap vermesi gereken, emir vericidir. Emir verici, kendi sitesinde yapılmasını istediği işin denetimini ve dışarıdan gelip iş yapan işletmelerin sorumluluğunu üstlenmek zorundadır. Diğerleri, yani temizlik işleri şirketinin yöneticisi ve tedarikçi işletme, bu iki genç işçinin ölüme gidişinde suç ortağı olsa bile.

İş kazaları konusunda gençlerin deneyimleri ile ilgili ilk etüdümüzde ortaya koyduğumuz varsayımları, ölümlü olsun ya da olmasın, yaşanan diğer iş kazaları doğruladı. İş kazaları istatistiklerinin 1988 ile1992 arasındaki olumsuz gelişimine, genç çalışanların sağlığına ve hayatına yönelik saldırılar bağlamında risklerin alt işverene devredilmesinin farklı biçimleri ve çalışma koşulları -iş yoğunluğunun artırılması ve çalışma zamanının esnekleştirilmesi- üzerine yapılan araştırmalara da dayanarak bu kazaların gözlemlediğimiz yönelimle örtüştüğünü gördük. Sonuçta şunun altını çizdik: "Başta çalışma koşullarında ve üretim kriterlerinde yaptıkları tercihleri dayatacak güçte olan işletmelerin sorumluluğu olmak üzere burada, sorumluluk ortak ve işletmeler hiyerarşisinin farklı basamaklarını ilgilendiriyor."[13]

Bu araştırmanın sonuçları bizi, okulun ve mesleki eğitimin rolünü gençlerin risk algısı üzerinden değil; öğrenciyken çalışma ve okuldan sonra işe yerleştirme süresince, gençlerin iş sağlığı konusundaki deneyimlerinin inşasına yönelik olarak sorgulamaya götürdü. Başka bir araştırma ise, meslek lisesi diploması alacak liselilerden oluşan üç sınıfa, yaklaşık dört yıl boyunca eşlik etme olanağını sağladı.[14]* Bu gençlerden altısı,

13. Annie Thébaud-Mony, Damien Cru, Nathalie Frigul ve Philippe Clappier, "La construction sociale de l'accident de travail chez les jeunes. Formation professionnelle aux risques du travail et vécu de l'insertion professionnelle à la sortie du système scolaire", a.g.y.

14. Bu araştırma, yakında basılacak bir kitapta da yer alıyor : Nathalie Frigul ve Annie Thébaud-Mony, *Enseignement professionnel et santé au travail*, L'Harmattan, (Collection "logique sociales") Paris, 2007.

* Bir üstteki dipnotta bahsi geçen kitap, 2010 yılında, adı geçen yayınevinden, *"Où mène le Bac pro? Enseignement professionnel et santé au travail des jeunes"* ismiyle yayımlanmıştır. (ç.n.)

iş hukuku açısından bakıldığında, tamamında işveren ve yönetici suçluluğunun söz konusu olduğu çalışma koşullarında, iş kazalarının mağduru oldu. İşveren ve yönetici suçlarına karşı okul, sağlığını koruması için gençlere haklarını öğreten ve onu eleştirel olmaya yönelten eğitici bir rol üstlenmiyor.

Öğretilen bilgiler gençleri, işyerinde ve meslek risklerinde kendi güvenliğinden kendisini sorumlu tutan çok kişisel bir ilişkinin içine itiyor. Çalışma koşullarını ve iş organizasyonunu hesaba katmadan üstlenilecek bir sorumluluk bu. Bu mantığa göre gençlerin, işletme ve toplum karşısında hakları yok ama ödevleri var. Bu meslek eğitiminin referans değerleri, pazarda bir *yer kapmanın*, yani uyum ve boyun eğmenin değerleridir. Okul bu gençlere, iş hakkını elde etmek için susmak gerektiğini öğretiyor.

ÇALIŞMA HAYATININ GÜVENCESİZLEŞTİRİLMESİ VE İNTİHAR

Aktif hayata girerken gençlere uygulanan bu şiddete kimileri, daha uzun süre maruz kalıyor; geçici statüde ya da düzensiz çalışma sürecinde de bu şiddet devam ediyor. Gençler, gün geçtikçe daha az tazmin edilen işsizlikle birlikte, durmaksızın, maaşlı istihdamın sınırına itiliyor; boş geçirilecek tek saniyeye tahammülü olmayan tam zamanında üretim biçiminin [fr. "flux tendu", ing. "juste in time"]* ihtiyaçlarının ve taleplerinin ritmine göre önce işe alınıp sonra da işten atılıyorlar (açıkçası, sürekli yükseldiği gözlenen verimlilik standartlarına göre üretilecek işin miktarı ile üretimi yapan çalışanların sayısı arasındaki tutarlılıkta tansiyonu** düşüren hiçbir ilerleme

* Özellikle stok maliyetlerini, tam zamanında verilen siparişlerle minimumda tutmaya çalışan, üretim faktörlerinin hepsini esnek bir şekilde kullanarak en az kaynak ve en az israfla, en ucuz ve en hatasız üretimi hedefleyen ve zamanı, bir üretim faktörü olarak ele alıp tüm üretimi ve üretim bandını buna göre düzenleyen üretim metodu. (ç.n.)

** Tam zamanında üretim biçimi olarak dilimize giren "flux tendu" teriminin bire bir çevirisi "gergin akış"tır. Yazar burada tansiyon kelimesini kullanarak ironi yapıyor.(ç.n.)

yok). Geçici statüde çalışanlar işe giriyor ve işten çıkıyorlar. Kısa bir süre için kendilerini işin gerekliliklerine adapte etmeleri, onlara ihtiyaç kalmadığında da çıkıp gitmeleri gerekiyor: Ne de olsa üretimin aciliyeti hiçbir oyalanmayı kaldırmaz! Bunu, diğerlerinden daha çok, geçici statüde çalışanların her an aklında tutması gerekiyor. Kısa bir zaman öncesine kadar, çalışma hayatındaki dengenin en önemli garantileri; yapılan iş ve deneyimdi. Bunların takdir edilmesinden çok uzağız şimdi. Meslek bilgisinden ve bitirdiği işin kalitesinden emin olan 1950'li ya da 1960'lı yılların işçisi, daha iyi çalışma ve ücret koşullarının olduğu başka bir işe geçmeye karar verebilecek güçteydi. Oysa bugün, edinilen hiçbir nitelik işsizlikten korunmanın garantisi değil. Özellikle geçici statüde çalışanlar söz konusu olduğunda, iyi yapılmış bir işin, deneyimin ve nitelikliliğin takdir edilmesi artık bir anlık var, hatta yok. İşyeri doktorluğunda öğretim üyesi ve araştırmacı Philippe Davezies, özsaygı açısından, işyerinde takdir yokluğunun ve bu yokluğun yarattığı tekinsizliğin kişiyi, kendisine yönelik bir şiddete götürebileceğinde ısrarlıdır: "Kişinin kendisine yönelttiği öfke, patojen davranış biçimleriyle, uzun ya da kısa vadede fiziksel ya da ruhsal rahatsızlıklarla ortaya çıkar. Bu, tersine şiddetin en üzücü biçimlerinden biri ise intihardır."[15]

Bir alt işveren işletmenin, 32 yaşındaki geçici işçisinin intiharı da muhtemelen böyle bir şiddetten kaynaklanıyor. Nükleer sanayinin bakım onarım işlerinde başvurulan geçici iş ilişkisi biçimlerinin yarattığı ekonomik güvencesizliğin ve bu işçilerin işlerinin hiçbir şekilde takdir edilmemesinden kaynaklanan şiddeti, işçi kendine yöneltmiştir.

Nükleer park idaresi, radyasyona maruz kalınan işlerde, maruziyeti azaltacak önlemlerle değil; geçici statüyle ya da alt işveren işletmeler yoluyla istihdam edilen çok sayıda çalışanı nöbetleşe çalıştırarak, iyonize radyasyona maruziyette kişisel

15. Béatrice Appay ve Annie Thébaud-Mony, *Précarisation sociale, travail et santé,* INSERM/CNRS, Iresco, Paris, 1997 künyeli kitabın içinde Phillippe Davezies'in "Processus de précarisation sociale, organisation du travail, santé mentale" adlı makalesinden alıntılanmıştır.

limitleri aşmamakta, böylece yasaya uymaktadır. "İstihdamın dozajla yönetilmesi"[16] denen yöntem budur. Santraller arası birbirine bağlı enformatize kayıtlar EDF'ye*, santrallere dışarıdan istihdam edilen her çalışanın toplamda aldığı dozu, ekrandan takip etmesi için olanak sağlar. Eğer geçici işçi, doz limitine ulaşmışsa, santrale girip işini yapması yasaklanır. Böylece görevi son bulur. İşine yeniden başlaması ancak aylar sonra "radyasyon borcunu" "temizlediğinde" mümkün olacaktır.

"Doğrudan radyasyon altındaki işler" (DATR) biriminde, geçici statüyle çalışan musluk tesisatçısı Patrick, 1994 yılında, 32 yaşındayken intihar etti. Nükleer sanayide alt işveren iş ilişkisi ve sağlık konulu bir araştırma için derlenen –ileride değineceğiz–[17] aşağıdaki tanıklık, ölümünden kısa bir süre önce Patrick'i, sağlık kontrollerinden birinde gören işyeri doktoruna ait:

> "Patrick P.'nin ölümü hakkında bağlı olduğu geçici istihdam bürosundan bilgi aldım. DATR'da yapılan standart muayeneler dolayısıyla ölümünden kısa bir süre önce onunla görüşmüştüm. Durumunda hiçbir sıra dışılık fark etmedim. Daha önce, aynı servis tarafından iki yıl boyunca takip edilmiş (6 muayene): Ne bir hastalığı var ne de bir tedavi görmüş. Telefonda görüştüğüm aracı kurumun yöneticisine, daha önce de kendileriyle birlikte çalışmış ve takdir ettikleri Patrick P.'nin ölümü hakkında konuşmak iyi gelmiş gibiydi. Bu işten önce, aynı iş kolunda, başka bir işletmede çalışıyormuş. Belirli süreli iş sözleşmesiyle** nükleer santralin bakım onarımında, bir dizi görev için bu son çalıştığı işe alınmış. İş bitince yeniden işsiz kalmış. Aracı kurumun bir sorumlusuna ev borcu yüzünden para sorunu yaşadığını söylemiş. Arabasının tamiri için avans istemiş, ama reddedilmiş. İntiharın gerçekleşme biçimine ilişkin olarak, evde, karısının ve on beş günlük çocuğunun önünde ateşli bir silahla kendini öldürdüğü söylendi. Bunları bana anlatan kişi, bu intihar eyle-

16. Annie Thébaud-Mony, *L'Industrie nucléaire: sous-traitance et servitude*, INSERM-EDK, "Question en santé publique", Paris, 2000.

* Fransa Elektrik Kurumu. (ç.n.)

17. Nükleer sanayinin bakım onarım işlerinde iş organizasyonu, işbölümü ve riskler konusuna üçüncü bölümde daha detaylı olarak değinilecektir.

** Sözleşmede belirtilen süre boyunca, belli bir iş ya da proje bazında çalışma ve süre bitiminde işten ayrılma. (ç.n.)

minin akla gelen ilk nedeninin işsizlik ve işsizliğin getirdiği maddi sorunlar olduğunu düşünüyordu. Patrick P.'nin ölümü hakkında benim size verebileceğim bilgiler bunlar."[18]

İşverenin anlattığı ve işyeri doktorunun aktardığı hikâyede hemen, bu genç babanın hapsolduğu ücret ve çalışma koşulları mevzu ediliyor; oysa aynı koşullar, işletmeci EDF'ye*, radyasyondan korunmanın resmi kriterleri açısından aranan yasallığı sağlıyor. Burada, iyonize radyasyona maruziyette kişi limitlerinin** aşılmasıyla oluşacak yasa *ihlali*nden, radyasyon altında çalışanları, güvencesiz bir pozisyonun içine çekerek kaçınılır. İleride de üstünde duracağımız bu garip uygulama, çok küçük dozlarda bile var olan radyasyonun olası zehirli etkilerine karşı güçlü bir koruma oluşturmadığı gibi, nükleer sanayinin bakım onarım işlerini yapan DATR [doğrudan radyasyon altındaki işler] çalışanlarının, çalışma ve istihdam koşullarını da büyük ölçüde kötüleştirir.

Geçici statüde çalışanların sorunlarının kendi kişisel sorunlarıymış gibi düşünülmesi ve yaşadıkları yalnızlık, düzensiz istihdamın neden olduğu ekonomik güvencesizliğin daha da ağır yaşanmasıyla sonuçlanır. Çalışılmayan zaman dilimleri için azalan oranlı tazminat uygulaması ile ilgili işsizlik kurumu kuralları, düzensiz çalışanların gelirinde sert ve hızlı bir kayba neden olur. Bu noktada, önleyici tedbirlerin (radyasyondan korunma normlarına uyulması gibi), çalışanları hiçbir mali yüke sürüklememesi gerektiğine dair İş Kanunu'nun ilgili yasasının uygulanmasından oldukça uzağız:

"Güvenlikle, hijyenle ve sağlıkla ilgili önleyici tedbirler, çalışanlara hiçbir şekilde mali yük getirmemelidir." (İş Kanunu, madde L231-11)

---

18. Bu tanıklığı araştırma sırasında derledim, geniş haliyle Annie Thébaud-Mony'nin, *L'industrie nucléaire: sous traitance et servitude*, a.g.y., kitabında bulabilirsiniz.

* Fransa Elektrik Kurumu. (ç.n.)

** Bir çalışanın, yasal yıllık sınırı aşan radyasyon dozuna maruz kalmaması gerekiyor. (ç.n.)

Ceza Kanunu'na gelince durum daha da açıktır:
"Bir kışkırtmanın ardından intiharın ya da intihar girişiminin gerçekleşmesiyle oluşan bir başkasını intihara teşvik fiili, 3 yıl hapis ve 300.000 frank para cezası ile cezalandırılır." (Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, madde 223-13)

Nükleer park yöneticilerinin karar verdiği, organize ettiği ve uygulamaya koyduğu istihdamın dozajla yönetilmesi, intihara yönelik somut bir teşvik değil mi? Chinon Nükleer Enerji Üretim Merkezi CGT* Sendikaları Koordinasyonu, sadece 1995 yılı için, "dışarıdan gelen" yedi DATR işçisinin intiharından ve önleyici tedbir denen stratejiden kaynaklı birçok ölümden haberdardı! Burada, intihara teşvik nedeniyle hesap vermesi gerekenlerin en başında, istihdamın dozajla yönetilmesi stratejisini organize edenler geliyor.

Fransa'da, meslek hastalığı olarak kabule konu olan ilk intihar vakası, 2005'te EDF'ye ait nükleer santrallerden birinde çalışan bir yöneticinin intiharıydı![19] İşyeri doktoruna göre, EDF'nin bu kıdemli yöneticisi, bakım maliyetlerinin düşürülmesi için konan hedeflerin yanı sıra, iş organizasyonuna taşınan çelişkilerin yönetiminde de ağır ruhsal sorunlar yaşamıştı.

Patrick P.'nin ve DATR'daki iş arkadaşlarının, yani EDF'ye iş yapan alt işveren işletmede çalışanların intiharları ise meslek hastalığı olarak bildirilmedi. Bu intiharlar, nükleer sanayide iş sağlığı ile ilgili zararlar bağlamında muhasebeleştirilmiyor. Böylelikle, nükleer enerji üretiminin *insan maliyeti* hesabında, bu sanayide iş organizasyonu biçimlerinin neden olduğu güvencesizlik ve risk koşullarının kurbanları yok sayılıyor.

Fransa, intihardan ölümlerin yüksek oranda olduğu ülkelerin içinde sınıflandırılıyor,[20] özellikle 30 ila 45 yaş diliminde, iş

* Genel İş Konfederasyonu. (ç.n.)

19. Jean-Pierre Desbordes, *Atomic Parc. À la recherche des victimes du nucléaire*, Actes Sud, Arles, 2006.

20. *Suicide. Autopsie psychologique, outil de recherche en prévention. Expertise collectives*, Édition INSERM, Paris, künyeli kitabın içinde Éric Jougla'nın, "Mortalité par suicide en France" isimli makalesinden alınmıştır.

piyasası açısından düşük vasıflı erkeklerde.[21] Christian Baudelot ve Roger Establet'e göre, "intiharlar toplumsal dalgalanmalara eşlik eder."[22] Araştırmacı ve ölüm karşısında eşitsizlikler konusunda uzman Pierre Surault ise, "intihar davranışlarının altında yatan psişik süreçler, tam da bizim toplumumuzun ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri üreten ve yeniden üreten işleyişine bağlıdır" diyerek, bu tip davranışlarda sosyal eşitliksizliklerin öneminin altını çiziyor. Surault'ya göre, "ekonomik ve sosyal örgütlenmelere doğası itibari ile bağlı mekanizmalar karşısında, intiharları önlemeyi amaçlayan politikaların pek etkisi yoktur."[23]

Şimdiye kadar görülmemiş bir durum olsa da iş intiharlarını meslek hastalığı olarak kabul etmek, *meslek risklerinin* sıradanlaşması sonucunu zorunlu olarak doğuran parasal telafi mantığının içine girmektir. Ekonomik güvencesizlikten kaynaklanan intihar riski, normal bir meslek riski olarak düşünülebilir mi?

İkinci Dünya Savaşı, diğer Avrupa ülkelerindeki gibi Fransa'da da temel hakların belli oranda meşruluk kazanmasıyla sonuçlanmıştı. Bu haklardan genellikle "aynı milliyetten" olanlar yararlanabiliyordu; şimdi ise göçmenler ve kolonilerden ya da eski kolonilerden gelen ve tam bir kölelik içinde çalışanlar da yararlanabiliyor. Muhalif sendikal güçlerin meşruiyeti ve kolektif mücadelelerin inatçılığı, Şanlı Otuzlar'a* sosyal kazanımlarla damgasını vurdu. Bu kazanımlar, 1970'lerin sonundan itibaren kâr peşinde koşmanın ağır sonuçlarını üstlenmeyi reddeden işveren ve yönetici iktidarı tarafından azar azar tırpanlandı.

TOULOUSE, 21 EYLÜL 2001: AZF SUÇLUYOR...

21 Eylül 2001 sabahı, saat 10'a doğru arabamdaydım ve radyo, Toulouse'da cam kırıklarını şehrin merkezine kadar

21. *Le monde*, 4 Şubat 1998.
22. Christian Baudelot ve Robert Establet, *Suicide. L'envers de notre monde*, Seuil, Paris, 2006.
23. Jean-Jacques Chavagnat ve Robert Franc (koord.), *Suicide et vie professionnelle: les risques du métier*, GEPS, Stersup Ed., Toulouse, 1997 künyeli kitabın içinde Pierre Surault, "Suicide et milieu social".
* 1945-1975 arası.(ç.n.)

fırlatan büyük bir patlamanın meydana geldiğini bildiriyordu. Şehrin yetkililerinin acil mesajlarını aktarırken muhabirin sesinde endişe vardı: "Evinizde kalın!... Pencelerinizi, kapılarınızı kapatın!.. Dışarı çıkmayın!..." Artık penceresi kapısı olmayan birçok Toulouse'lu için bu mesaj, utanmazlığın resmi, bir kırbaç darbesi gibi iniyordu.

Kısa bir zaman sonra, bu büyük patlamanın Total-Fina-Elf Grubu'na bağlı Grande Paroisse'a ait bir fabrikada, yani Toulouse AZF'nin* sitesinde meydana geldiğini, onlarca ölünün ve yüzlerce yaralının olduğunu öğrendik. Fabrikanın genel müdürü, kısa bir süre sonra, bir muhabir aracılığıyla bağlandığı yayında ciddi bir edayla şunları söyledi: "Bu bir kaza olamaz. Bizim ISO 14000 belgemiz var!" Özel bir standardizasyon kurumunun (ISO), uluslararası ölçütlere göre denetim yaptıktan sonra işletmelere verdiği kalite belgeleri bunlar. İçlerinde, çevreye duyarlı işletmelere verileni ise ISO 14000. Olaydan sonra sanayi grubu, hemen kendine bir savunma hattı belirledi: Kaza tezlerini kabul etmemek ve New York'ta, İkiz Kuleler'e düzenlenen 11 Eylül saldırılarının kısa bir zaman önce olmasından faydalanarak terörist saldırı varsayımını öne sürmek.

[Asliye Mahkemesi] Cumhuriyet başsavcısı, kazanın kimyasal kaynaklı olduğu varsayımını daha güçlü bulduğunu ifade etmiş olsa da adli soruşturma başka bir yere; intihar saldırısı şüphesine odaklandı. "Dışarıdan gelen" işçilerin yaptığı işlerin görünmezlikle çevrili olmasının da etkisiyle, suçu bu işçilerin üzerine atmaya olanak sağlayan Total-Fina-Elf gibi işletmelerin zenginlik motorunu; yani alt işveren iş ve geçici iş uygulamalarını ilk planda kimse suçlamak istemiyordu. Bu felaketteki sorumluluklarından hiçbirini kabul etmeyen firma yöneticileri, hemen bir günah keçisi buldu: Mağripli** patlamada kendisi de ölen, "Allah fanatiği" olduğu düşünülen, geçici statüyle çalışan bir işçidir sorumlu... Peki, neden "Allah fanatiği"dir? Uçaklarla İkiz Kuleler'e saldıran teröristler gibi giyindiği ve onlar gibi Arap kökenli olduğu için. Polis soruşturmasına çağrılan bu gencin

* Azotlu gübre üreten kimyasal gübre fabrikası. (ç.n.)

** Libya, Tunus, Fas ya da Cezayir. (ç.n.)

ailesi, oğullarının suçsuzluğunu kanıtlayabilmek için bu türden sorulara acı içinde yanıt vermek zorunda bırakıldı.

Bu dramda, 21'i sitenin çalışanlarından olmak üzere toplam 30 kişi öldü. Neden bu 21 kişiden sadece birinden şüphe edildi? İntihar saldırısı tezi (bu kararı verirken Total Grubu yönetimi, Mağripli işçiye iftira atmaktan hiç suçluluk duymadı!), hemencecik terk edilerek yerini, bilirkişilere, bilirkişileri denetleyen bilirkişilere ve olayın meydana geldiği yerden kilometrelerce uzaktaki binaları tahrip etmiş ve yerinde birkaç metrelik kraterden başka bir şey bırakmamış bir kaza için, mümkünmüş gibi, kazanın *canlandırılması*'na bıraktı.

AZF'nin CHSCT'si de,* sitede tehlike arz eden ürün stoğuna rağmen kazanın gelişini görmekte zorluk çektiğini kabul etti. CHSCT'nin, kazanın nedenleri üstüne hazırladığı bir ara raporun kendisi, bu nedenleri belirlemede CHSCT'nin yetersizliğini gösteriyordu. Bununla birlikte bu raporda, felaketin nedeninin ya da felaket sırasında sitede yapılan işleri tam olarak tanımlamada, CHSCT'nin yetersizliğinin önemli bir gerekçesi olarak alt işveren ve geçici iş ilişkilerinin rolüne dikkat çekiliyordu.

> "CHSCT çok sayıda araştırmaya ve kazanın üstünden dokuz ay geçmiş olmasına rağmen hâlâ kazada ölenlerin hangi şartlarda öldüğüne dair bilgilere ulaşamamıştır. Bu eksik bilgiler, kazanın meydana geldiği sırada tamamlanmış işler, söz konusu materyaller ya da çevresel koşullarla ilgilidir [...] CHSCT'nin ve personel temsilcileri örgütlerinin, alt işveren iş ilişkisi hakkında detaylı bilgileri azdır ve bu tip işlere müdahalede bulunmak için yetkileri kısıtlıdır. Kazaların çok sık yaşandığı [alt işverenlerle yapılan] sözleşmelerin çok azının yenilendiği dönemde, Grande Paroisse yönetimiyle ve iş teftişi birimiyle birlikte personel temsilcileri, geçici işçi temin eden alt işverenlerle yapılan toplantılara katıldı."[24]

2001 yılından itibaren Total-Fina-Elf Grubu yönetimi, tüm netliğine rağmen kimyasal kaza tezini inkâr etmeye devam eder.

* Hijyen, Güvenlik ve Çalışma Koşulları Komisyonu. (ç.n.)

24. Toulouse Grande Paroisse-Atofina Fabrikası CHSCT Araştırma Komisyonu'nun 21 Eylül 2001 tarihinde, 221 numaralı depo binası içinde meydana gelen kaza üzerine 28 Haziran 2002 tarihli ara raporu.

Mayıs 2006'da, kamuya açıklanan bilirkişi nihai raporu, "zincirleme eksikliklerden ve ihmallerden"[25] dolayı, nihayet işletmeciyi suçlu bulur. Bu raporun ardından, Toulouse'lu yargıç Thierry Perriquet, %100 Total Grubu'na bağlı Grande Paroisse'ın (AZF Toulouse) tüzel kişiliğini öne çıkararak, "taksirle [kasıtsız] insan öldürme ve yaralama" şüphesi nedeniyle şirket hakkında bir soruşturma başlatır. Total Grubu aynı anda, Yaslı Aileler Derneği Başkanı Gerard Rétier'nin, 2004 yılında "soruşturmayı engellemeden" X'e karşı açtığı, ama 2006'nın başına kadar hiçbir gelişmenin kaydedilmediği başka bir davanın da muhatabıdır.

Le Monde gazetesinde 2 Haziran 2006'da yayımlanan bir makalede, Grande Paroisse'ın yöneticilerinin başlattığı, felaketin ertesi günü yapılan iç soruşturmada, içinde sadece ünlü amonyum nitrat değil, klorlu ürünlerin de bulunduğu ve fabrikanın bir binasında yığılı torbalara ait envanterin bir bölümünün bir yönetici tarafından gizlendiği açıklanır. Aslında, şüpheleri üstüne çeken klorlu ürünlerdir. Grande Paroisse'ın iç soruşturma komisyonunun raporlarında açıklanan envanter üzerine bilirkişilerin hazırladığı raporda, üstü örtük biçimde "tuhaf bir durumdan" bahsedilir. 12 Mayıs 2006'da, başından beri işi yokuşa süren Total, "patlamanın canlandırılma talebini dile getirir ama yargıç talebi reddeder. İki ay içinde yeni bilirkişi raporları hazırlama sözü veren Total, yargıcın reddine itiraz eder."[26]

Bu inkârcı davranış, sanayi grubunun (kârlarının en yüksek seviyede olduğu bir dönemde), mağdurların uğradığı zararların tamir ve telafi maliyetlerini üstlenmemesine neden olmuş; dahası, firmayı ve firma yöneticilerini bugüne kadar tüm mahkûmiyetlerden kurtarmıştır.

Burada, hiç zaman kaybedilmeden haklarında soruşturma başlatılan Denizcilik Konfederasyonu'nun ve Toulouse "Penceresizler" Kolektifi'nin* yargılanma hızıyla, AZF Toulouse'un ve Total Grubu'nun yargılanma yavaşlığını karşılaştırmak zorunlu

25. *Le Monde*, 17 Mayıs 2006.
26. *Le Monde*, 2 Haziran 2006.
* Patlamada kapısı penceresi kırılan felaketzedeler. (ç.n.)

görünüyor. Total Grubu Genel Müdürü Thierry Desmarest'in şatosunda kamuoyunun dikkatini çekmek için eylem yapan (pencereleri söküp duvarlara resim yaparlar) bu iki kolektifin militanlarından dokuz sanık, 30 Mart 2006'da Auxerre Asliye Ceza Mahkemesi'nde yapılan duruşmada özel mülkiyete saldırıdan sorgulanır. *Le Monde* muhabiri Benoît Hopquin'e göre "Toulouse'lu ve Breton'lu bu militanların niyeti, Aralık 1999'da batan [Total Grubu'nun kiraladığı] Erika petrol tankerinin neden olduğu kara dalgaları ve Eylül 2001'de AZF fabrikasında meydana gelen patlama sonrasında bu petrol grubunun ve grubun yöneticisinin aldığı tavrı protesto etmekti."[27] Thierry Desmarest ise duruşmaya gitmeye tenezzül etmemiştir. 4 Mayıs 2006'da, Auxerre Asliye Hukuk Mahkemesi, bu dokuz militanı afla serbest bırakır: Bu eylemin sendikal karakterini kabul ederek, "özel mülkiyete toplu halde zarar verme" suçu yeniden değerlendirilir ve "özel mülkiyete hafif çaplı zarar verme"ye dönüştürülür. Bu küçük değişiklik ise dokuz militanın eylemlerinin, 6 Ağustos 2002'de çıkan ve sanayi, tarım, zenaat uzlaşmazlıklarında işlenen suçlara af yolunu açan yasanın kapsamına alınmasını sağlar.

Kimseye zararı dokunmayan çarpıcı bir eylemle, sanayi felaketlerinin mağdurlarına uygulanan adaletsizliğe karşı kamuoyunun dikkatini çekmeye çalışan bu militanlar, Cumhuriyet Savcısı'nın hazırladığı iddianameyle hemen yargılandığında, Toulouse felaketinin binlerce kurbanı ve aileleri, kendilerini acıya sürükleyen suçluların yargılanmasını ve hüküm giymesini bekliyordu.

İŞ KAZASI BİR SUÇ OLUŞTURDUĞUNDA... QUEBEC ÖRNEĞİ

Çalışma hayatındaki tahakküm biçimlerinden doğan şiddet, iş risklerinin *normalliğine* dayanır. Ölümlü olsun ya da olmasın iş kazalarının ve risklerin alt işverene devredilmesinin *normal-*

27. Benoît Hopquin, "Nuit arrosée au château du PDG de Total", *Le Monde*, 1 Nisan 2006.

liği, ayrıca güvencesizleştirme ve iş yoğunluğunun artırılması süreçlerinin meşruluğu, çalışanları intihara sürüklerken; meslek risklerine karşı genel güvenliği sağlama yükümlülüklerini ve İş Kanunu hükümlerini ihlal eden emir vericileri ve işletme yöneticilerini bütünüyle cezasız bırakır. Bahsettiğimiz ölümlü iş kazaları, hiçbir zaman gazetelerin manşetlerine çıkmamış ve çıkmayacak olan binlercesinin içinden sadece birkaçını temsil ediyor. Bu kazalar, çalışma hayatında insan yaşamına karşı aldırışsızlığa ve çalışmaya bağlı ölümlerin sıradanlaşmasına kanıt teşkil ediyor.

Fransa'da işletme yöneticilerinin ve emir vericilerin cezasızlığı, kendini iş risklerinin *normalliğine* demirlemişken, Quebec'te, Ceza Kanunu'nda yapılan önemli bir değişiklikle, 2004'ten itibaren iş sağlığına yönelik saldırıların ve bu saldırılara neden olan ihmallerin suç niteliği yeniden düzenlenir. Bu değişiklikler hakkında yorum yapan avukatlara göre 31 Mart 2004'te yürürlüğe giren C-21 yasası, "bir çalışanın yaralanmasına ya da ölmesine karşı artık tolerans gösterilmeyecek şekilde Ceza Kanunu'nu değiştirmekte; aynı zamanda, işletmelerin cezai sorumluluklarında da köklü bir değişiklik yapmaktadır."[28] Bu yasa kendi temellerini, ihmal suçunda ortaklık (işletmelerin ya da yöneticilerinin ortaklığı) "varsayımına" dayandırır. Genel anlamda tanımlanan "iş"in sadece maaşlı istihdamı kapsamadığı bilgisiyle iş kazaları hedef alınır. Yasa, "birilerinin işini diğerlerinin yönetmesine izin veren bağımlılık ilişkisini içeren tüm durumlara" uygulanabilir. Ayrıca, çalışana karşı yetkili durumda olan herkesin aynı "mesleki özen normlarına" tabi tutulmasını öngörür. Bu normların üç açısı vardır: "önceden tahmin etme ödevi" (riskleri belirlemek), "ödevin etkili bir biçimde yerine getirilmesi" (önlem mekanizmasının kurulması ve çalışanlar için sürekli olarak eğitim ve bilgilendirme

28. Sophie Bourque ve Mathieu Beauregard "Quand l'accident du travail devient un crime: C-21, la terreur des conseils d'administration", *Développements récents en droit de la santé et sécurité au travail*, cilt 220, Service de la formation permanente du Barreau du Québec, Édition Yvon Blais, Quebec, 2005.

çalışmalarının düzenlenmesi) ve "yetki ödevi" (güvenlik hükümlerinin uygulanması).

Quebec'te çıkarılan bu yasa, "karar verenlerle uygulayanları birbirine bağlayan etkili ve açıkça inşa edilmiş bir hiyerarşinin varlığına" dayandığı ve tüzel kişi olarak işletmelerin cezai sorumluluğunu kabul ettiği için önemlidir. Yasa, iş talimatlarını verenlerin cezai sorumluluğunu, statüleri ne olursa olsun bu talimatları uygulamakla yükümlü çalışanlar karşısında yeniden düzenler. Alt işveren iş ilişkilerinde emir vericiler, alt işverenlerle aynı cezai sorumlulukla, hatta daha fazlasıyla, yükümlüdür. Ayrıca yasa, önleyici tedbirler için bir sonuç yükümlülüğü de getirir ve güvenlik kurallarının etkili bir biçimde uygulanmasından sorumlu olan hiyerarşi zincirindeki tüm halkaları bu yükümlülükle bağlar. İş kazalarını açık bir biçimde saldırı suçu saymasıyla bu yasa, bu kazaları; yani, çalışma hayatındaki ölümlerin ve yaralanmaların suç niteliğini, ceza hukukunun temel ilkelerinin alanına yerleştirebilecek güçtedir.

Burada, uzmanı olmadığım karşılaştırmalı hukukun, dikkat isteyen pratiğine girişmek istemem; yine de Quebec'teki bu yasanın, iş kazalarının telafisi ve meslek hastalıkları konusunda Batı ülkelerinin geleneğinde bir kopma yarattığının altını çizmek isterim. İş kazaları ve meslek hastalıklarıyla ilgili tazminat yasalarının her zaman iki yüzü oldu: Bir yandan, mağdurların "gelişigüzel, çabucak" hesaplanmış tazminatlarının verilmesini teşvik etmek; öte yandan, yapılanların suç niteliğini ve suçluların sorumluluğunu ortadan kaldırmak. Biçimsel açıdan Fransa'da iş kazalarının telafisi, ceza hukukunun yerini almasa da fiili durumda, amyanttaki gibi sadece görünür sağlık felaketlerinin değil, ilerideki bölümlerde ele alacağımız, görünmez felaketlerin de sorumlusu olan işveren ve yönetici suçluluğuna ön ayak oldu.

2
Başkasını, Bilerek Tehlikeye Atma Suçu*

"Yasalarda ve yönetmeliklerde belirtilen tedbir ve güvenlik yükümlülüklerini açıkça ve bilinçli bir biçimde ihlal ederek başkasını doğrudan bir riske maruz bırakmak ve bu fiille kişinin ölümüne, bir uzvunu sakatlayacak ya da maluliyet yaratacak biçimde yaralanmasına neden olmak, bir yıl hapis ve 100.000 frank para cezasıyla cezalandırılır." (Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, madde 223-1)

"Fiziksel ya da ruhsal bütünlüğe zarar veren maddelerin bir başkasına zerk edilmesi, 222-7 ile 222-14 arasındaki maddeler ile bu maddelerde belirtilen ayrımlara göre cezalandırılır." (Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, madde 222-15)

* Fr. "Délit": Fransa'da, 10 yıl ya da 10 yıldan az hapis cezalarını içeren ve Asliye Ceza Mahkemesi'nin yetki alanına giren suçlar. (ç.n.)

Başkasını tehlikeye atma suçu, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'na 1994 yılında girdi. Bu düzenlemenin amacı, önleyici tedbirlerle ilgili mevzuata uyulmaması halinde yaptırım uygulanabilmesiydi. Yasa koyucu, bu suçun kapsamını daraltan belli şartları ileri sürmüş olsa da ilgili düzenlemeyle, özellikle iş sağlığı alanı hedef alındı. Hukukçu Hubert Seillan'a göre, "bu tür suçlar üç koşulun birleşmesiyle oluşur: Ölümüne ya da yaralanmasına neden olacak biçimde başkasını doğrudan bir riske maruz bırakma; tedbir ve güvenlik yükümlülüklerinden herhangi birini ihlal etme ve bu ihlalin bilinçli bir şekilde yapılması."[1] Bu üç koşulun mahkeme içtihatlarına göre yorumu, *bilinçli* bir tercihe dayansa bile başkasını tehlikeye atmanın birbirinden oldukça farklı biçimlerinin, Ceza Kanunu'nun bu hükmünün içine sokulmasına ya da dışında bırakılmasına neden olabilir.

Bir işletme yöneticisi ya da bir emir verici, tehlikelerinin bütünüyle farkında olduğu bir riske çalışanlarını maruz bırakırken hesaplı kitaplı bir kararlılık içindedir; bu kararlılık, riskin olası ve çoğu zaman gecikmeli etkilerinden alır gücünü. Sağlık zararları ancak gelecekte ortaya çıkar; o halde aynı riske maruz kalarak çalışanların hepsi hasta olmadığına göre, bu zararlar da varsayımdan ibarettir. Aynı yönetici ya da emir verici, meslek hastalığı bildiriminin yapılmama olasılığına da benzer şekilde güvenir; bildirim yokluğu, tazminatın tüm yükünden onu kurtarır ve çalışanları söz konusu riske maruz bırakmanın somut sağlık etkilerini tamamıyla görünmez kılar.

Paris barosu avukatı Jean-Paul Teissonnière'in "görünmez riskler"[2] dediği zehirli [toksik] riskler alanında, suçun oluşması için gerekli bu üç koşulun bir araya gelmesi epey zor görünüyor. Teissonnière; toksik [zehirli] madde kaynaklı hastalıklar ve iyonize radyasyona maruz kalma gibi zehirlenme vakaları için bu zorluğu şöyle ifade ediyor: Bu durumlarda risklerin varlığı ancak etkisini göstermeye başladığında kanıtlanabilir; bu etkiler

1. Hubert Seillan, *Dangers, accidents, maladies, catastrophes. Résponsabilité pénale*, Édition Préventique, Bordeaux, 2004 (gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş 2. basım).

2. Jean-Paul Teissonnière, "Les risques invisibles" *Semaine social Lamy*, ek, 17 Ekim 2005.

ise riske maruziyetten on yıllar sonra ortaya çıkabilir. Teissonière bunu, "riske maruz kalma ile sağlık zararlarının belirmesi arasındaki zaman kopukluğu" olarak tanımlıyor. Bu kopukluk, "toplumsal görünmezlik"le de pekişen "risklerin somut olarak görünmezliği"ni doğurur. "Öngörüsel bir bilgi"ye dayalı bilme ve kabul etme mekanizmaları olmadan, bu kurulu görünmezlik kırılamaz. Bahsedilen durum, bir yüzyıl boyunca amyantta [asbest] ve pek çok zehirli maddede -kullanılmalarına karşı toplumsal hareketlerin yokluğundan- yaşanmıştır: Silis tozları,* iyonize radyasyon, polisiklik aromatik hidrokarbon; özellikle elektrikli testere kullanımından kaynaklanan ağaç tozları, etkileri onyıllardır bilinen son derece tehlikeli kanserojen maddelerdir.

Başkasını, bilerek tehlikeye atma alanına giren, Jean-Paul Teissonière'in "zehir cehaleti" dediği şeyi de eklemek gerek: Sanayicilerin üretimde kullandığı ve pazara sürdüğü maddelerin tehlikelerini gizlemek için uyguladıkları ileri bir strateji bu. 1930'da dünyada kimyasal madde üretimi bir milyon tonken, bugün 400 milyon tona yükseldi. Amerikan Çevre Koruma Ajansı'na (EPA) göre verileri ulaşılabilir olan bir zehirlilik [toksisite] araştırmasında, sanayi üretiminde yer alan bu tür maddelerden sadece %7'sinin konu edildiği belirtiliyor. O halde, bu maddelerin iş aktivitesinde ve çevrede yarattığı kimyasal kirliliğin, sağlığa ve doğaya verdiği zararların planlı bir biçimde karanlıkta bırakıldığını söyleyebiliriz. Tam da bu noktada, Fransa'da ve pek çok ülkede, temel bir bilim dalı olan sanayi zehir biliminin [endüstriyel toksikoloji] yok olmakta olduğunu da hatırlatmakta yarar var.

KİMYA SANAYİSİNİN BASKILARI KARŞISINDA AVRUPA BİRLİĞİ YASAMA GİRİŞİMLERİ VE FRANSIZ HUKUK KURALLARI

Avrupa Birliği REACH[3] programı, kimyasal maddelerin kaydının tutulmasını, değerlendirilmesini ve kullanım izninin

* Taş ocağı, tünel ve diğer maden işçilerinin maruz kaldığı toz. (ç.n.)

3. Kısaltma, programın İngilizce adına göre yapılmıştır: "Registration, Evaluation, Authorisation of Chemicals"

verilmesini içeren bir sistemin yerleştirilmesini hedefler. Kimyasal maddeleri üretime ve pazara sokabilmesi için işvereni, zehirlilik [toksisite] testlerini yapmakla yükümlü kılar. Kimyasal maddelerle ilgili kanun tasarısı 2002'de ilan edildikten sonra Avrupa'daki kimya sanayicileri, uymak zorunda kalacakları kuralların sayısını azaltmak için harekete geçer. ABD'de ise Bush, sanayide kullanılan maddelerin olası sağlık zararlarını ilk kez hesaba katan böyle bir mevzuatın kabulüne karşı sistematik bir kampanya düzenler. Washington Temsilciler Meclisi'nin bir raporu, Amerika'nın bu konuda hem Avrupa hükümetlerine hem de bütün dünyadan işveren çevrelerine yaptığı baskıları detaylı olarak inceler.[4] Avrupa yakasında ise, 20 Eylül 2003'te, Jacques Chirac, Tony Blaire ve Gerard Schröder, Avrupa Birliği Komisyonu Başkanı Romano Prodi'ye kimya sanayisini desteklemek amacıyla ortaklaşa bir mektup yazarlar: "Bu önerilerin, küresel pazarda, Avrupa Birliği işletmelerinin meşru çıkarlarına zarar vermemesini gözetmek zorundayız.[...] Kimyasal ürünlere de uygulanacak yeni mevzuatın, Avrupa Birliği sanayisinin rekabet gücünü artırmak için verdiğimiz çabaların bir örneği olmasına katkıda bulunursanız size minnettar kalırız."[5]

Böylece kanun tasarısı, Avrupa Konseyi'nde ve Avrupa Parlamentosu'nda hoş olmayan tartışmalara konu olmadan önce, büyük ölçüde yumuşatılır. 19 Eylül 2006 tarihli bir basın bildirisinde, CES (Avrupa Sendikaları Konfederasyonu), iş sağlığı konusunda, REACH programıyla Avrupa Birliği mevzuatı arasında doğacak olası çelişkiler için duyduğu büyük endişeyi dile getirir. 2006 Kasım'ının sonunda parlamentoda kabul edilen kanun tasarısı, ispat yükünün tersine çevrilmesi (ürünlerin zehirli olmaması) ana ilkesini, sanayide geçerli olacak biçimde onaylar. Ama CES'in savunduğu ve parlamentonun da o güne kadar desteklediği bazı ilerici adımların

4. Henry A. Waxman, *A Special Interest Case Study: The Chemical Industry, The Bush Administration, And European Efforts to Regulate Chemicals*, United States House of Representatives, 1 Nisan 2004 (www. house.gouv/min).

5. Samuel Epstein tarafından alıntılan mektup, "Les lobbies industriels contre la santé", *L'Écologiste*, cilt 5, no.2, Eylül 2004.

kapsamı, kimya sanayisinin bir dizi baskısından sonra daraltılır. Çalışanların korunmasıyla ilgili yürürlükteki mevzuatta tanımlı ikame ilkesiyle tutarsız bir biçimde, sanayiciler daha güvenilir alternatifleri olsa bile, çok tehlikeli bazı maddeleri kullanmaya devam edebilecektir. Ayrıca, dikkat ve özen ilkesi (*duty of care*) bir niyet beyanına indirgenir. Çalışanlar açısından en önemli geri adım ise, kimyasal güvenlik raporuyla ilgili olanıdır; sadece yılda 10 ton üretim hacmi olan işletmelerin kimyasal güvenlik raporu hazırlama zorunluluğu olacaktır. 1 ton ile 10 ton arası üretim hacmi olan işletmelerde çalışanlar ise, maruz kaldıkları 20.000 maddeden korunmak için temel bilgilere ulaşamayacaktır.

Başkasını tehlikeye atma suçunun oluşması için Ceza Kanunu'nun şart koştuğu üç koşulun, zor olmasına rağmen bir araya geldiği bir meslek riski alanı var: Zehirli olduğu uzun süredir bilinen tozlara maruz kalma. Zehirli maddeye maruz kalırken, solunumla ya da hücreyle ilgili hastalıklara yakalanılması halinde, yaralanmaya ya da ölüme götürecek *doğrudan* bir risk söz konusu olur; bu riskin fibroz* ya da kanser biçiminde kendini göstermesi yılları alsa bile. Sağlık zararı oluşumunda riskin gecikmeli karakteri, riski temsil eden tehlikenin doğrudanlık karakteriyle tezat oluşturmak zorunda değildir. Zehirli toz riski alanında, 12 Haziran 1893 tarihli yasadan itibaren Fransız İş Kanunu'nda bulunan güvenlikle ilgili hukuk kuralına uyulmayarak yasa ihlal edilmiş olur: Bu hukuk kuralı, işletme yöneticisini, havalandırmanın sağlanması ve tozların tutulması için tesis edeceği bir mekanizmayla atölyeleri, niteliği ne olursa olsun her türlü tozdan uzak tutmakla yükümlü kılmıştır.

Bir yüzyıldan uzun zamandır bu hukuk kuralına uyularak; kömür, silis, demir, nikel, krom tozları ile diğer metal tozlara ve amyant liflerine maruziyetten kaynaklanan binlerce fibrozun ve kanserin oluşumu önlenebilirdi. Bu hukuk kuralına, tozların tipine göre (özellikle silis ve amyant), maruziyet limit değerleri

* Akciğerlerin, yara dokusu (fibroz) ile yavaş yavaş kaplanmasıdır. Yara dokusu kalınlaştıkça, akciğerler elastikiyetini kaybeder ve çalışamaz hale gelir.(ç.n.)

(VLE) ve maruziyet ortalama değerleri (VME) eklendi.[6] Bu teknik normlar, 1893 tarihli hukuk kuralının yerini almak için oluşturulmadı. Yaklaşık bir yüzyıl sonra kabul edilen bu normlardan bazıları, önleyici tedbirlerde ölçülebilirdi ve kesin bir objektifliği sağlamaya yönelikti. Bununla birlikte, amyant kuralı yani amyant yasağı dışında, VLE ve VME, uzlaşma normlarındandır ama güvenlik normlarından değildir (ayrıca, kuralların çoğu, sadece uyarıcı niteliktedir). Oysa kanserojen maddelerin çok küçük dozlarda bile zehirleme etkisi vardır.

Dökümhanelerde ve maden ocaklarında, silis ve kömür tozu, pnömokonyoz* ve kanser hastalığına yol açarak büyük yıkımlara neden olmuş ve olmaktadır. Ama bu yıkımlar, toplumsal olarak bütünüyle görünmezlik içindedir; oysa silikoz, belki de tüm meslek hastalıklarının içinde, inkârı yönünden sanayiciler açısından ve bu türden sağlık sorunlarına karşı muhalif bir hareket oluşturmada yarattığı zorluk yüzünden de çalışanlar açısından en sembolik hastalıktır.

SİLİKOZ: SANAYİ HASTALIKLARININ SEMBOLÜ

20.yüzyıl ABD'sinde silikoz hastalığının tarihini konu alan ortak eserlerinde, iki sosyolog, David Rosner ve Gerald Markowicz şu hipotezden yola çıkar: "Silikoz hastalığı hakkında, çalışanlarda ve halkta bir bilincin oluşması ile epidemiyolojideki** değişiklikler ya da tıptaki ilerlemeler arasında zorunlu bir bağ yoktur. Bu bilinci daha çok, toplumsal, politik ve ekonomik güçlerle birlikte teknikteki ve bilimdeki yenilikler biçimlendirdi."[7]

Çalışma hayatının neden olduğu hastalıkların tarihinde, David Rosner ve Gerald Markowicz, bir kilit noktayı açığa

6. Ulusal Araştırma ve Güvenlik Enstitüsü sitesine (INRS) bkz; www.inrs.fr

* Silikoz ya da asbestoz hastalığındaki gibi, çeşitli tozların ve kimyasal maddelerin uzun süre solunmasıyla ortaya çıkan akciğer hastalığı. (ç.n.)

** Hastalıkların nedenlerini, görülme sıklığını, yayılma biçimlerini, hastalıklardan korunma yollarını inceleyen bilim dalı. (ç.n.)

7. David Rosner, Gerald Markowitz, *Deadly Dust. Silicosis and the Politics of Occupational Disease in Twentieth-Century America*, Princeton University Press, New Jersy, 1994, s.4.

çıkarır: İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, iş sağlığına ilişkin saldırılarla ilgili kamuoyu tartışmalarında, sömürüyü ve insani acıyı öne çıkaran ve yazarların "sınıf dili" dediği bir dil kullanılır. Savaştan sonra, silikoz hastalığıyla ilgili diskur; büyük halk kitleleri için soyut, anlaşılmaz ve teknik bir dile dönüşür. Bu durum, elitist bilirkişi anlayışının ortaya çıkışını gösterir ve dönemin Amerika'sında tıbbi ve bilimsel toplulukların artan prestijiyle ilgilidir.

İşçiler, yeni tekniklerle madenlerden kömür çıkarmanın ya da dökümhanelerde metal parça imal etmenin, tozlara maruziyeti, solunum hastalıklarıyla birlikte artırdığının farkındadır. Ama radyoloji başta olmak üzere tıbbi araştırma teknikleri, silikoz hastalığından mustarip çalışanları, hastalığın tanı ölçütlerini anlayamaz hale getirmiştir. Çalışanların kendi deneyimlerinden çıkarak kurdukları ilişki, yani silis tozuna maruz kaldıkça artan sağlık problemleri, hastalığın "bilim insanlarının anlayacağı karışık" betimlemesi karşısında bütün meşruiyetini kaybeder. İşçilerin kendi bedenleri ve güvenlikleri hakkındaki bilgilerden gücünü alan, madenlerde ve dökümhanelerde çalışma koşullarının iyileştirilmesi için verilen kolektif mücadelelerin, aynı kaynaktan beslenmesi mümkün değildir artık.

Silikozun, meslek hastalıklarının telafisindeki sigortacı mantığa dahil edilmesi, Amerikan toplumunun bu sanayi hastalığıyla ilişkisini köklü bir biçimde değiştirir. Silikoz hastalığı artık, işçi ile patron arasında yaşanan ve çalışan sağlığını, işletmenin ekonomik "sağlığı"yla karşı karşıya getiren politik bir çatışma sorunu olmaktan çıkar; tıp uzmanlarının değerlendirdiği sağlık zararlarına göre, mağdurların alacağı tazminat tutarının pazarlığını mesele edinen teknik tıbbın sorunu olur. Bu yeni genel form içinde sanayiciler, tıp ve bilim alanından insanlarla aktif işbirliğine girer ve böylece hem silisin sağlığa etkileriyle ilgili bilgi üretimini hem de tazminat koşullarını ve tutarını kontrol altına alırlar. Silisin kanserojen olduğu bilgisi, silikoz hastalığını önemli bir kamu sağlığı sorunu yapmasına rağmen, 1960'ların sonunda ABD'de bu hastalığa dair iş çatışmaları durulur ve hastalık unutulur.

Fransa'da silikoz hastalığının tarihi hem "ileri, karışık" bilgiler ile zehirli madde tehlikesine karşı çalışanların korunması arasındaki uçurumu hem de sanayicilerin doktorlarla kurduğu ittifakı aydınlatan diğer bir örnektir. 1930'larda, silikoz hastalığının meslek hastalığı olarak kabul edilmesine, özellikle taşkömürü işçilerinden sorumlu doktorlar, aktif bir biçimde karşı çıkar. Silikoz hastalığının sadece tüberkülozun bir komplikasyonu; tüberkülozun ise çalışma koşullarıyla hiçbir ilgisi olmayan işçilik durumuna özgü, yaygın bir hastalık olduğunda ısrarlıdırlar. Silisin, kömür tozunun ve amyantın, pnömokonyoz adı altında solunum hastalıklarıyla ilgili bir meslek hastalığı çizelgesinde belirmesi için ise, 1945 yılını beklemek gerekecektir.

Bir yüzyıldır işçileri, kömür, silis ve amyant tozuna maruz bırakarak işlenen, başkasını, bilerek tehlikeye atma suçu; her şeyden önce, çalışanların, maruz kaldığı tehlikelere karşı bilinçli bir biçimde bilgisiz bırakılmasından gücünü alır. Çalışanların bilgilendirilme eksikliği, işletmenin içinde ya da dışında maruz kaldıkları risklerle ilgili bellek yokluğuyla pekiştirilir.* Oysa, İş Kanunu'nda ve Sosyal Güvenlik Kanunu'nda işverenin belli yükümlülükleri açık bir şekilde belirtilmiştir: İşletmedeki zehir risklerinin dökümü, bu risklere ilişkin etiketlemelerin yapılıp güvenlik belgelerinin hazırlanması, çalışanların bilgilendirilmesi, özellikle de önleyici tedbirler alınması vb. Örneğin, Sosyal Güvenlik Kanunu, meslek hastalıklarına yol açabilecek ürünler ve iş prosedürleri hakkında işvereni, CPAM'a** bildirim yapmakla yükümlü kılar.[8] Ama bugüne kadar, bildirimde bulunmayan işverenlerin bu ihlalden ceza aldığını görmedik. Maruziyete ilişkin bir belleğin oluşmasını engellemek, bir işveren ve sanayici stratejisidir; çünkü bu bellek bir gün onları, meslek hastalığı olarak kabul edilen hastalıkların maliyetini üstlenmek zorunda bırakabilir.

Risklerin ve maruziyetlerin görünmezlikleri çoğu kez, risklere maruz kalan çalışanların kendilerinin toplumsal görün-

* İş, çalışanların aklında risklerle ilgili bilgileri tutamayacakları biçimde organize edilir. (ç.n.)

** Sağlık Sigortası Asli Fonu. (ç.n.)

8. Sosyal Güvenlik Kanunu, madde L.461-7.

mezliğiyle birleşir. Suçlar büyük oranda cezasız kalsa da bu toplumsal görünmezliğin kırılıp, sağlık felaketlerinin görünür hale gelebilmesi için toplumsal ve politik örgütlülük anlamında özel şartlar gerekir.

FAS'TAN İTHAL "TÜBERKÜLOZ" MU, FRANSIZ MADEN OCAKLARININ VE DÖKÜMHANELERİNİN NEDEN OLDUĞU SİLİKOZ HASTALIĞI MI?

Catherine Lepetit ve ben, 1984'te Seine-Saint-Denis'de, aynı yıl tedavi altına alınan ve hastalıklarına tüberküloz teşhisi konmuş 578 hastanın tedavi aşamaları üzerine ortak bir araştırma yapıyoruz.[9] Hastaların büyük çoğunluğu göçmen. Doktorlarda, Fransa'ya yeni gelen göçmenlerin, bu hastalığı memleketlerinden *ithal* ettiğine dair bir önyargı hâkim. Bu önyargının arkasında, yüzyıllardır var olan bir korku yatıyor: Yabancıların ülkeye hastalık getireceği korkusu. Araştırmanın sonuçları ise bu varsayımı çürütüyor: Bu hastalar, ortalama 20 yıldır Fransa'da yaşıyor. Oysa tüberküloz, son birkaç ay içinde kendini göstermiş ve bu birkaç ay içinde göçmen işçilerin çok azı kendi ülkelerine ya da başka bir ülkeye tatile gitmiş. Bu verilerden de, hastaların büyük çoğunluğunun, hastalığa Fransa'da yakalandığı sonucu ortaya çıkıyor.

Başka bir sonuç daha dikkat çekici. Hastaların yaklaşık %10'u için, ne bakteriyolojik [mikrobik] ne de histolojik* bir test yapılmış ve radyoloji görüntüleri daha çok akciğer fibrozunu andırmaktayken (silikoz ya da kömür madencisinin pnömokonyozu mu, yoksa asbestoz** ya da demir madencisinin siderozu mu?) hastalıklarına tüberküloz teşhisi konmuş. Kısa-

9. Annie Thébaud-Mony ve Catherine Lepetit "Les filières de soins des nouveaux cas de tuberculose en Seine-Saint-Denis en 1984-1986", *Revue d'épidémiologie et de santé publique*, no.37, 1989, s.327-335. Ayr. bkz. Annie Thébaud-Mony "Inégalités sociales et tuberculose en Seine-Saint-Denis dans les années 1980. Une recherche pluridisciplinaire en santé publique" *Revue Sociéte contemporaines*, no.3, Eylül 1990.

* Hastalıklı bölgeden parça alınarak dokunun ve hücre yapısının incelenmesi. (ç.n.)

** Amyant kaynaklı tedavisi mümkün olmayan bir akciğer hastalığı. (ç.n.)

cası, pnömokonyozların meslek hastalığı olarak resmen kabul edilmesinin üstünden geçen 20 yılı aşkın bir zamana rağmen, silikoz-tüberküloz karışıklığı hâlâ sürmektedir.

Yukarıda bahsedilen doktor önyargısının tamamlayıcısı, yaygın başka bir önyargı ise, bu konudaki tıbbi algının nasıl olduğu hakkında bir fikir verir: *Göçmen öksürüyorsa, hastalığı tüberkülozdur*. Oysa, çalışmamızda tespit ettiğimiz, teşhisteki bulanıklık özellikle göçmen hastaların hastalıklarıyla ilgili. Nisan 1985'te, söz konusu hastalarla karşılıklı görüşerek yaptığımız araştırma sırasında, İbrahim'i tanıyoruz. Bizi hem Fas asıllı işçilerin meslek hayatlarının nasıl biçimlendiği hem de Seine-Saint-Denis'e bağlı Bondy'de otomobil sanayisine ait, daha yeni, kapılarını kapatmış bir dökümhanenin çalışma koşulları hakkında bilgilendiriyor. Bu dökümhanede çok sayıda Faslı çalışıyormuş.

İbrahim, 1961'de 20 yaşındayken Fransa'ya gelmiş. 1960'ların başında Fas'la Fransa arasında yapılan işgücü alımı anlaşmalarından sonra, Nord-Pas-de-Calais'deki taşkömürü ocaklarında çalıştırmak üzere işçi toplayanlar, doğruca Fas'ın güneyine gidip köylüleri devşirirler (70 yıl önce, İtalya'nın güneyindeki fakir kırsalın köylüleriydi toplananlar); İbrahim de bu köylülerden biridir. İşçi alımında en önemli kriter ise sağlıktır. Gerekenler: tertemiz bir akciğer radyografisi, bedenen gürbüzlük ve dayanıklılıktır... İbrahim, Nord'daki maden ocaklarında beş yıl boyunca, 18 aylık belirli süreli iş sözleşmeleriyle kazmacı olarak çalışır. 1966'da, hiçbir gerekçe gösterilmeden sözleşmesinin yenilenmeyeceği kendisine bildirilir. Sonrasında, kömür ocağından ayrılır ve Paris bölgesinde, sekiz yıl boyunca, kısa kısa sürelerle kol gücü gerektiren işlerde ya da nitelikli işçi olarak otomobil sanayisinde ve inşaatlarda çalışır. Sonunda, 1974'te belirsiz süreli iş sözleşmesiyle on yıl içinde iki kez unvan değiştiren bir dökümhanede (önce Talbot, sonra Simca, sonra Peugot) işe başlar. Onun açısından bu iş, sonunda istikrarlı bir şekilde istihdam edileceği anlamına gelir.

Dökümhanede sırasıyla taşlamacılık ve kalıpçılık yapar. Bu iki iş de çok gürültülü ve çok tozlu işlerdendir. 1978'de, daha

çok geceleri, öksürmeye başlar; başlangıçta ölçülü bir öksürüktür bu, ama inatçıdır da. 1980'den itibaren, genel sağlık kontrollerinde, işyeri doktoru İbrahim'e toza maruz kalmaması için iş değişikliği talebinde bulunması gerektiğini söyler. İbrahim, işyeri doktorunun söylediklerinden destek alarak, utangaç bir biçimde ustasıyla konuşur. Yanıt çok nettir: "Dökümhanede, tozun olmadığı iş yok!" 1984 yılının başında, öksürüğü ciddi bir hal alır ve nefes darlığı başlar. Danıştığı pratisyen doktor ona bir reçete yazar ama ilaçlar onu rahatlatmaz. Sonrasında, doktor hastalık iznine karar verir ve İbrahim'i akciğer hastalıkları servisine yönlendirir. Bu servisteki bir doktor, onu hemen hastaneye yatırır ve tüberküloz tedavisini başlatır. Bakteriyoloji testleri ise negatiftir: Koch basili yoktur! Ama bu sonuç hastane doktorunu, üç aylık sanatoryum bakımı için rapor yazmaktan alıkoymaz. İbrahim için, bu bir felakettir; çünkü hastalık izinlerine ödenen günlük tazminat kendi masraflarını kıtı kıtına karşılayacak kadardır. Fas'ta onun maaşıyla yaşayan bir ailesi vardır. Üç ay boyunca onlara hiçbir şey yollayamayacaktır.

Sanatoryumda geçen üç aydan sonra evine döner ve önerilen tedaviye devam eder. Ama durumu düzelmez: Öksürük kesilmez, nefes darlığı da ağırlaşmaya yüz tutar. Doktor, bir kez daha hastalık izni verir. Dökümhanenin tozunun hastalığını ağırlaştırdığını bile bile, işine yeniden başlamak için doktora yalvarana kadar doktor, İbrahim'in hastalık iznini yenilemeye devam eder. Bu izinler ona çok para kaybettirir; orada, Fas'ın güneyinde, ailesi sefaletten mustariptir! Meslek hastalığı bildirimi yapabileceğinden haberdar değildir ve hiçbir doktor ona ne bu olasılığı hatırlatır ne de potansiyel hakları konusunda onu bilgilendirir. Bu arada İbrahim, tüberküloz ilaçlarını dikkatli bir şekilde almaya devam eder.

Eylül 1984'te, yeniden işe başlama muayenesi için işyeri doktorundan randevu alır. Dökümhanenin kapılarını kesin olarak kapatacağını da bu işyeri doktorundan öğrenir. Birkaç gün sonra da işten çıkarıldığına dair bir mektup alır. Aynı zamanda işyeri doktorundan gelen başka bir mektupta da işletmenin sağlık

servisinin CPAM'a (Sağlık Sigortası Asli Fonu), İbrahim için meslek hastalığı belgesi gönderdiği yazılıdır. Ama mektubun ekinde, CPAM'a gönderilen belgenin ne bir kopyası vardır ne de İbrahim'in, hastalığını meslek hastalığı olarak kurallara uygun bir biçimde kabul ettirmesi için neler yapması gerektiğine dair bir şey. Nisan 1985'te, onunla tanıştığımızda, nefesi kesilmeden üç basamak çıkamayacak durumdadır artık. İşsizlik parası alır ama bu, ne kadar süre devam edecektir? Bu arada, hâlâ meslek hastalığı bildirimini yapmamıştır.

Catherine Lepetit'nin temasa geçtiği hastane servis şefi, İbrahim'in yatış dosyasındaki bilgilerin, bir "silikoz" hastalığını andırdığını kabul eder. Bununla birlikte, meslek hastalığı bildiriminde bulunacak kişinin kendisi olmadığını, üstelik bizim araştırmamızın da meslek hastalıklarıyla değil, tüberkülozla ilgili olduğunu söyler. Tüm bunlardan sonra, İbrahim'e akciğer hastalıkları için danışma ücreti alınmayan toplumsal hijyen[10] denen dispanserlerden birine başvurmasını öneriyoruz. Dispanserdeki akciğer hastalıkları uzmanı, İbrahim'in hastalığının silikoz olduğunu teşhis eder ve meslek hastalığı olarak kabul edilmesine ilişkin süreci başlatır.

Araştırma için İbrahim'le görüştüğümüz yer Sonacotra işçi yurduydu ve fabrikanın tam karşısındaydı, oradan gördüğüm dökümhane ise, o günden sonra hiç aklımdan çıkmadı. İbrahim'in anlattığına göre, bu işçi yurdunda kalan memleketlisi bir sürü insan, bu dökümhanede çalışmıştı; şimdi onlar da tıpkı İbrahim gibi solunum sorunları yaşıyordu.

1985'in sonunda ALERT'in (İş Riskleri Çalışma Birliği) bir toplantısında dökümhanenin gerçekten de kapandığını, CGT'nin* desteklediği işçilerin, özellikle Faslıların, fabrikayı işgal ettiğini bir sendikacıdan öğreniyorum. İşgalcilerin taleplerinden biri, hasta işçilerin hastalığının meslek hastalığı olarak kabul edilmesiymiş. Polis, sert bir biçimde işgale son vermiş. Sendikaya ayrılmış odalardan, meslek hastalığı bildirimleri

10. O zamanlar, verem savaş dispanserleri böyle adlandırılıyordu.
* Genel İş Konfederasyonu. (ç.n.)

için hazırlanan, oluşum aşamasındaki dosyalar (radyografileri ve tıbbi belgeleri içeren) kaybolmuş. Bu olaylardan sonra, araştırmacılar ve sendikacılar arasında yapılan görüşmelerde, hasta olan Faslı işçilerin dosyalarının yeniden oluşturulması için birçok sağlık servisine başvurma kararı alınır. Bu karar, Çalışma Bakanlığı'nın desteğiyle meslek hastalıklarının kabulü hakkında başlatılmış bir araştırma çerçevesinde, aynı konuda bir ön araştırma yapmam için bana da olanak sağlar.[11]

İbrahim'in akciğer hastalıkları uzmanına başvurduğu dispanserde, 1986'da, haftada iki kez nöbetçi bir servis görev yapar. Bir doktor, bir sosyolog ve bir tercümandan oluşan bu ekip, dökümhanenin eski çalışanlarıyla görüşür. Arzu edenlerin, meslek hastalığı dosyaları incelenir ve durum uygunsa bildirimde bulunulması amacıyla meslek hastalığı muayenesine yönlendirilmeleri sağlanır. İbrahim de bu servisin düzenlediği görüşmelere katılır ve bize de 18 ay önce yaptığı meslek hastalığı bildirimine CPAM'dan herhangi bir yanıt almadığını hatırlatır. CPAM'a müdahalemizin sonunda İbrahim, bir akciğer hastalıkları uzmanı tarafından bilirkişi raporu için çağrılır ve sonra da (İbrahim'in) bir meslek hastalığı olan silikoza yakalandığı kabul edilir. Sürekli kısmi iş görmezlik oranı (IPP) %15 olarak belirlenir. Tam iş göremezlik durumunda götürü usulü belirlenmiş alacak tutarının %15'idir bu oran. IPP oranının meslekte *kazanma gücü* kaybını ölçtüğü varsayılır. Oysa İbrahim'in solunum durumu, 48 yaşında, niteliksiz işçi olarak çalışacağı bir iş bulmasına bile olanak vermez; tıp uzmanlarının dikkate almadığı şey budur. Ayrıca bu IPP oranının, başka bir ilke gereğince düşürülmesi söz konusudur. 1898 tarihli yasada, telafi sistemiyle ilgili bir hukuk kuralı, iş kazalarının ya da meslek hastalıklarının, mağdurun ve işverenin sorumluluk paylaşımı ilkesine dayanmasını ister. Bu ilke ise, kazanın iki tarafın *ortak hatasından* oluştuğunu varsayar. Bu da tazminatın yarı tarifeden ödenmesine neden olur: %15'lik IPP oranı için, mağdurun geliri,

11. Annie Thébaud-Mony, *La Reconnaissance des maladies professionnelles en France. Acteurs et logiques sociales*, La Documentation française, Paris, 1991.

maaşa endeksli bir bazın %7,5'idir; İbrahim için baz alınacak maaş ise dönemin asgari ücretidir! Bu hukuk kuralı, işverenle ücretlinin sözde eşitliğine dayanır; iş sözleşmesi çerçevesinde günümüzde de yürürlüktedir. O dönemde İbrahim, dökümhaneden ya da madenlerden kaptığı bu hastalık için üç aydan üç aya 1590,37 frank (yani 240 avro) tutarında bir tazminat alır. Bu arada işverenler, İbrahim'i ve iş arkadaşlarını neyin beklediğini biliyordu; ama onlar, bunu bilmiyordu.

Sonraki on beş yıl, dökümhanenin eski çalışanlarıyla tüm ilişkim kesilmiş; bu arada, dökümhane de kapanmasından kısa bir süre sonra yıkılmıştı. Catherine Lepetit ve ben, 2001 yılında Seine-Saint-Denis'de, mesleki kanserler üzerine bir araştırma yaparken meslek hastalıkları hikâyesinin bitmez tükenmez olduğunu, 1986 yılıyla sınırlı kalmadığını gördük. Aradan geçen yirmi yılda, emeklilik yaşına gelmiş eski dökümhane çalışanlarının kansere yakalanmasıyla bu hikâye devam etmiş ve hâlâ da etmekteydi.[12] Bu fabrika, artık yoktur; ama başkasını tehlikeye atmanın izleri, zehirli tozlara yoğun bir biçimde maruz bırakıldıktan onyıllar sonra da eski fabrika çalışanlarının bedenlerindedir. Fransa'nın maden ve metalurji üretiminde, Faslı işçilerin işgal ettiği yerin isimsiz kalabalığında, çalışma hayatındaki sağlık zararlarının belirlenmesinin, bildirilmesinin ve kabul edilmesinin olasılığı çok düşüktü. Bu sağlık zararlarından birkaçı tesadüfen, devamlılıktan yoksun bir biçimde, herhangi bir kamu kuruluşu tarafından takip altına alınmadan bilimsel çalışma süreçlerine dahil olmuştu. Sadece toplumsal hareketler, kamu alanında ve yargıda başka süreçlerin yaşanmasına yol açabilir. Amyant mağdurları toplumsal hareketinin gösterdiği şey de budur.

12. Annie Thébaud-Mony, Laura Boujasson, Michaël Levy, Catherine Lepetit, Parvine Goulamaly, Hélène Carteron ve Michèle Vincenti, "Parcours-travail et cancers professionnels. Recherche-action en Seine-Saint-Denis (France)" *Revue PISTES* (Perspectives Interdisciplinaires sur la Santé et le Travail, Université du Québec à Montréal), 1(5), Mayıs 2003. Bir de Annie Thébaud-Mony'nun makalesine bkz., "Histoire professionnelles et cancer", *Actes de la recherche en sciences sociales*, no.167, 2006.

SEINE-SAINT-DENIS'DE, İŞÇİ MAHALLESİNİN ORTASINDA BİR AMYANT ÖĞÜTME FABRİKASI

Amyant; yalıtımda, fiber çimentoda, sürtünme sağlayan materyallerde [arabaların fren ve debriyajları gibi] ve daha pek çok alanda kullanılan, yapısı itibari ile lifli, kanserojen bir madendir. 1997'de, 20. yüzyılın başından beri bilinen riskleri nedeniyle Fransa'da üretilmesi, satılması ve kullanılması yasaklandı. 1906'da *Bulletin de l'inspection du travail*'da* yayımlanan, Normandiya Condé-Sur-Noiraut'daki, İngiltere merkezli Turner&Newall isimli çokuluslu şirkete bağlı Ferodo tekstil fabrikasında, amyant tozunun solunması nedeniyle peş peşe gelen ölümler hakkında, iş müfettişi Denis Auribault'nun hazırladığı rapor amyantın tehlikelerini göstermişti.[13] Ayrıca, amyantın tehlikelerine tanıklık eden başka raporlar da vardı. O halde sanayiciler, kadınların ve erkeklerin içinde bulunduğu tehlikelerin bütünüyle farkındaydı; amyant tozunun yarattığı sağlık zararlarının engellenmesine ilişkin hukuk kurallarını bilinçli ve aleni bir biçimde ihlal edip yüzyıl boyunca amyanta maruz kalınmasını örgütlemişlerdi.[14]

Amyant vakasında, başkasını, bilerek tehlikeye atma suçunu oluşturan koşullar bir araya gelir. Yine de, mağdurların ya da ailelerinin girişimleriyle, büyük amyant sanayicilerine karşı açılan (Eternit, Saint-Gobain, Amisol) ceza davalarının dosyaları, 2005 yılında Paris Asliye Hukuk Mahkemesi'nde, "kamu sağlığı" bölümünde sınıflandırılmadan önce Taşra Sorgu Yargıçları Dairesi'nde bekletilir. *Amiante: 100 000 morts à venir;*** François Malye'nin, amyant sanayicilerinin cezai sorumluluklarını gösteren kitabının adıydı.[15] Ama idari yargı, bu

---

* İş Teftişi Bülteni. (ç.n.)

13. Denis Auribault, "Note sur l'hygiène et sécurité des ouvriers dans les filatures et tissages d'amiante" [Amyant dokuma ve iplik fabrikalarında çalışan işçilerin hijyen ve güvenliği üzerine notlar], *Bulletin de l'inspection du travail*, 1906.

14. Jean-Paul Teissonière ve Sylvie Topaloff "L'affaire de l'amiante", a.g.y.

** Amyant: 100.000 kişi daha ölecek. (ç.n.)

15. François Malye, *Amiante: 100 000 morts à venir*, Le Cherche-Midi, Paris, 2004.

kitapla ilgilenmedi. Peki neden? Bu yargı ataletini ve yargının da içinde olduğu güç ilişkilerini bir hikâye, gün ışığına çıkarır: Seine-Saint-Denis'de, bir amyant öğütme fabrikasının etrafında örgütlenenen bir hareketin hikâyesi.

İşçi hareketi, 1936'da ücretli izin hakkını büyük mücadeleler sonucu elde etti. Bu haktan yararlanan işçi aileleri çoğu zaman bisikletle bazen de trenle kırlık alanlara gidiyor ve kimisi de oralara yerleşiyordu. O zamanlar, Aulnay-sous-Bois, tatilcileri güleryüzle karşılayan, havası Paris'in havasından çok daha temiz bir kasabaydı. Ama bu durum uzun sürmeyecekti... 1938'de bu "eski kasaba"nın, Aulnay-sous-Bois'nın, tam ortasına, devlet okullarının yakınına CMMP (Madencilik ve Endüstriyel Hammaddeler İşletmesi) kurulacaktır. Bu işletmenin ana faaliyeti, özellikle mavi amyant diye bilinen, en tehlikeli amyant türlerinden olan ham krosidolitin toz haline getirilmesi, kardelenmesi ve liflerden arındırılmasıdır. Ayrıca işletme, diğer madenleri de (radyoaktif zirkon ve mika) toz haline getirir. Çalışanlar, daha çok göçmen işçilerden oluşur, özellikle Cezayirlilerden. 1991 yılında, amyant öğütme üniteleri kaldırılır ve arazi satışa çıkarılır. 1997'de bir müteahhit tarafından satın alınır.

CMMP, uğursuz itibarını, fabrikanın civarındaki mahallelere ve okullara da bulaşan yoğun çevre kirliliğinden zarar gören bir ailenin inatçılığına borçludur. Nicole Voide'ın tanıklığı, zehirli maddelere maruz kalmış çalışanların ya da çevre kirliliği mağdurlarının fabrika nedeniyle hastalandıklarını kanıtlamakta çektikleri büyük zorluğu göstermektedir.[16]

> "Paris bölgesine bağlı Aulnay-sous-Bois'da, yani doğduğumuz şehirde, amyant kirliliğinden hastalandığı bilinen ilk mağdur, erkek kardeşimdi. 1995'te mezotelyoma hastası (akciğer zarı kanseri) olduğu ortaya çıktı. Bu, ailem için çok ağır bir darbeydi. Öleceğini aklıma getirmiyor, mucizevi bir biçimde iyileşeceğini düşünüyordum. Aramızdaki yaş farkı 18 aydı ama duygusal olarak ikiz kardeş gibiydik.

16. İzleyen alıntı, Nicole Voide'ın Avrupa Konferansı'nda yaptığı konuşmadan alıntılanmıştır. "European Asbestoz Conference: Policy, Status and Human Rights", Avrupa Parlamentosu, Brüksel, 22-23 Eylül 2005.

Sağlığı harap eden bu maddeye dikkatimi yoğunlaştırdım. Aynı yıl, Avrupa Birliği seçimleri sırasında Avrupa Parlamentosu Yeşiller Grubu tarafından tavsiye edilen *Amyantın Kara Kitabı*'nı[17] ısmarlamıştım. Çok güzel bir kitaptı ama kardeşi amyanttan zarar görmüş benim gibi biri için dayanılmaz bir okuma süreci oldu. Kardeşimin sağlık takibini yapan akciğer hastalıkları uzmanı, akciğer zarında çok miktarda amyant lifi bulunduğunu söylüyordu, bu ise, maruziyetin kanıtıydı; vakit kaybetmeden bu tozları nereden soluduğunu öğrenmek istedim."

Nicole, kardeşinin hastalığının kaynağını araştırmaya girişir. Bunun çok zor bir iş olduğunu da o zaman anlar. Kısa bir süre sonra, Nicole'ün dikkati evlerinin 100 metre ötesindeki "amyant fabrikası" üzerinde yoğunlaşır. 50 yıl boyunca amyant öğütmüş bu fabrikanın, yakınındaki okula kardeşiyle birlikte gidip gelmiştir. Mezarlıktaki kabirlerin ve bostandaki yeşil salatalarının da amyant tozuyla kaplı olduğunu öğrenir. Mezarlık da bostan da fabrikaya bitişiktir. Şehrin yaşlıları, bu toz için yetkililere yıllarca sayısız protesto dilekçesi verildiğini, ama sonuç alınamadığını söyler. Nicole de yetkililerinden bilgi edinmeye çalışır.

"1938'de tehlikeli olarak sınıflandırılmış bu fabrikanın belediyedeki dosyasına ulaşmak için hayatımda ilk kez hileye başvurmak zorunda kaldım. Amyant atölyesinin planını ve fabrikanın açılış izninin kopyalarını alabildim. Açılış izninin içindeki bir paragrafta, çevrenin amyant tozundan etkilenmemesi için gereken şartlar sıralanıyordu. Valilikte, sadece "amyant" demek bile sessizliğe yol açıyordu: Artık kimse bana yanıt vermek istemiyordu. Sonra, CMMP'de amyant öğütüldüğünü ve tozlar konusundaki mevzuata uyulmadığını kanıtlayan diğer resmi evraklara ulaşmak amacıyla CADA'ya* başvurmam gerekti. Bu komisyon, yurttaşların dosyalara ulaşması, fotokopilerini alabilmeleri için kamu yetkililerini izin vermekle yükümlü kılar. Bu fabrika hakkında her şeyi bilmek istiyordum. Kanaatim netti: Kardeşim, hastalığı fabrikadan kapmıştı. Tıpkı benim gibi. Bende de amyant kaynaklı plevral plak oluşumu vardı. Bu da amyanta maruz kaldığımın kanıtıydı."

17. *Le Livre noir de l'amiante* Yeşiller tarafından "Bastamiento" çerçevesinde Avrupa Parlamentosu'na sunulmuştur, Amyanta Karşı Uluslararası Konferans, Milano, Nisan 1993, bkz. *Cahiers verts,* no.1, 1993.

* İdari Evraklara Giriş Komisyonu. (ç.n.)

Nicole, kardeşi Pierre'in büyük zorluk içinde geçirdiği son günlerine acı ve isyan içinde tanık olurken araştırmalarına da ara vermez.

> "Bir yandan bu fabrikanın yarattığı sağlık felaketlerine karşı gün geçtikçe daha çok kanıt toplarken bir yandan da çok acı veren hastalığında kardeşime destek olmaya çalışıyordum. Bu hastalık, onu 18 ay içinde alıp götürdü. Hastalığın ne kadar korkunç olduğunu anlamak için hastanın boğulma krizini görmüş, duymuş olmak gerek. Bu hastalığın yaptığı fiziksel harabiyeti görmüş olmak gerek. Çocuklarını, eşini, annesini (doğal bir ölüm olmadığı için cinayet diyen) ve iki kız kardeşini arkasında bırakmaktan duyduğu acıdan ise hiç bahsetmeyeceğim."

Pierre'in ölümüyle, Nicole yıkılmıştır. Eşi Gérard bayrağı devralır ve CMMP'nin sanayi faaliyetinden doğan kirliliği soruşturmaya devam eder. Nicole anlatıyor:

> "Günleri, fabrikanın aktif olduğu dönemdeki belediye evraklarını incelemekle geçiyordu. Tozlar konusunda güvenlik normlarının ihlal edildiğini (fabrika çevresinde 3 mm'ye kadar amyant tozu) kanıtlayan sayısız belge buldu. O, ilgili kişilerle bağlantıya geçiyor; bense, bu işlerde sekreterliğini yapıyordum. İki yıl içinde, X'e karşı suç duyurusunda bulunmak için yeterince kanıt içeren bir dosyayı oluşturmayı başardık. 1997'de adli bir soruşturma başlayacak ve X'i 'taksirle insan öldürme'yle suçlayan bir sorgu yargıcının atanacağı 2000 yılına kadar devam edecekti."

Nicole ve Gérard 1995 yılında, henüz kurulmuş olan Ban Asbestos Birliği'ne[18] katılır. 2000 yılında, fabrika hakkında topladıkları bilgileri başkalarıyla paylaşmaya karar vererek Aulnay-sous-Bois'da yüzlerce insanı ilk kez bir araya getiren bir toplantı düzenlerler. Eski fabrika çalışanları ve CMMP'nin yakınında oturanlar kızgındır: Amyant tozunun neden olduğu

18. Fransa Ban Asbestos Birliği, Uluslararası Ban Asbestos Ağı'na bağlıdır (bkz. 7. bölüm). Amyantın tüm dünyada yasaklanması ve mevcut amyantın temizlenmesi sırasında oluşacak risklerin önlenmesi için yerel kolektiflere destek vermek öncelikli amaçları arasındadır.

yoğun kirlilik hem fabrikada hem de fabrika dışında çok sayıda can almıştır. Böylece, Nicole ile Gérard'ın mücadelesi kolektif bir mücadeleye dönüşür.

Yöre halkından oluşan bir kolektif kurarlar, mağdurların sayımını yaparlar, meslek hastalığının tanınmasıyla ve işverenin "bağışlanmaz hata"sının kabul edilmesiyle ilgili formalitelerde mağdurlara ve ailelerine destek verirler. Hastalık, bir meslek hastalığı olarak kabul edilirse, mağdur ya da hakkı olanlar tarafından, işverenin güvenlikle ve hijyenle ilgili hukuk kurallarını bilinçli olarak ihlal ettiğini gösteren, *bağışlanmaz* denen hatanın kanıtları toplanabilirse, işverene karşı dava açılması mümkün. Bu tür davalar, işverenlerin ve işyeri doktorlarının riskleri bildiğine ve işçileri korumakla ilgili yürürlükteki hukuk kurallarını yerine getirmediklerine dair, mağdurların ve avukatlarının topladığı, kanıtlarla ilerler. Amyantı kullanarak ve dönüştürerek işverenlerin işlediği bağışlanmaz hatayla ilgili, tarihi sayılan 28 Şubat 2002 kararlarında, Yargıtay İş ve Sosyal Güvenlik Dairesi, yüzyılın başından beri Fransa'da amyantın tehlikelerinin bilindiğini bizzat kanıtlayarak, işletme sorumlularının bu tehlikeleri bilmediği mitine son verir.[19] CMMP sorumlularının tehlikeleri bildiği, yöre halkının suç duyurularında ve dönemin iş müfettişlerinin gözlemlerinde de belirtilir.

Bu arada, derneklerin sayabildiği 70 CMMP mağduru sadece buzdağının görünen kısmıdır. Sitenin, özellikle eski Cezayirli çalışanlarından, sadece birkaçı derneklerle temas kurabilmiştir. Onlardan biri, CMMP'de çalışmış aile fertlerinden pek çok kişiyi ve babasını amyanta bağlı kanserden kaybetmiş; babasının iş arkadaşlarından fabrika kapandıktan sonra Cezayir'e dönenlerin birçoğunun hasta düştüğüne ya da öldüğüne tanık olmuştur. Bu hastaların ve ölülerin tümü isimsiz kalabalıktandır. Amyanta maruz kalanlar ve amyant mağdurları toplumsal hareketinin elde ettiği, özellikle iş ve çalışma koşullarına bağlı olarak Fransa'da hastalığa yakalanmış tüm insanların faydalanabileceği haklara onların ulaşma olanağı yoktur.

19. Jean-Paul Teissonnière ve Sylvie Topaloff, "L'affaire de l'amiante", a.g.y.

Gérard'a ve Nicole'e göre "telafi" hakkı, sanayi işletmesinin yarattığı sorunları çözmek için oldukça yetersizdir. 1991'den beri kapalı olan bu fabrikanın artakalan kirliliğinden endişelidirler. Felaketin büyüklüğünü anladıkları sırada, fabrika sitesinin tüm rüzgârlara açık olduğunu da fark ederler. Fabrikanın bitişiğindeki bostanın yerine, belediye bir anaokulu yaptırmıştır. Çocuklar ise, fabrikanın bahçesine oyun oynamaya gitmektedir. Eski amyant atölyesinin sınır duvarı, bahçe duvarı olarak kullanılmaktadır. Eski, yıpranmış tuğlalardan oluşmuş bu duvarın birçok yerinde oyuklar vardır. Nicole ve Gérard, bu konuda belediye başkanını, okul yöneticisini, öğretmenleri, öğrencilerin ailelerini ve meclis üyelerini uyarır. Okul aile birlikleri, Fransa Ban Asbestos Birliği, ADDEVA 93 (Seine-Saint-Denis Amyant Mağdurlarını Savunma İl Birliği) ve Aulnay Ekolojik Çevre Birliği, sitenin güvenlik altına alınması için harekete geçer -nihayet 1999 yılında fabrikanın site alanı duvarlarla çevrilir- ve bir müteahhitin 1997'de müstakil evler yapmak üzere satın aldığı eski fabrikanın planlanan yıkımına karşı, yurttaşları uyanık olmaya çağırırlar.

Nisan 2005'te, 300 kişinin bir araya gelmesini sağlayan altı birlik,[20] CMMP'nin Aulnay-sous-Bois'daki merkez binası önünde bir gösteri düzenler. Amyant tozundan harap sitenin hemen yanı başında bulunan okulda, çocukların kirlilik tehlikesi altında olduğunu belirterek Seine-Saint-Denis valisinden acilen tedbir almasını talep ederler. Bu tedbirler şunlardır: Yönetmelik normlarına uygun biçimde fabrikanın amyanttan arındırılması ve yıkılması; hastaların belirlenmesine ve mağdur haklarına dair bilgilendirilmelerine yönelik bir mekanizmanın oluşturulması.

Birliklerin uyarısına rağmen sağlık yetkilileri ne hastaların sistemli bir biçimde belirlenmesine dair bir şey yapar ne de mağdurların bilgilendirilmesini sağlayacak bir düzenlemeye giderler. Birliklerin yaptığı baskı ve bir araya getirdikleri bilgi

20. CMMP Yöre Halkı ve Mağdurlar Kolektifi, Bourg Okul Aile Birlikleri, FCPE Yerel Komitesi, Fransa Ban Asbestos Birliği, ADDEVA 93 (Seine-Saint-Denis Amyant Mağdurlarını Savunma İl Birliği), Aulnay Ekolojik Çevre Birliği.

ve dosyaların sayesinde, kamu sağlığı yetkilileri nihayet 2006'da Aulnay-sous-Bois'da amyant kirliliğinin etkileri üzerine bir ön araştırma yapmayı kabul eder. Araştırma sonuçları çok nettir ve Fransa'da ilk kez bir amyant fabrikasının çevre üzerinde yarattığı zararları gösterir. Bu araştırmada, CIRE'nin (Bölgeler Arası Epidemiyoloji Birimi) incelediği 21 hastalık vakasından çıkan sonuçlar şöyledir:

- 11 hastalık vakasının tümü ya bütünüyle ya da baskın olarak CMMP'ye bağlı çevre kirliliğinden kaynaklanmaktadır. Bu insanlar, fabrika faaliyet halindeyken, daha çok çocukluk dönemlerini kapsamak üzere 8 ila 32 yıl boyunca fabrika sitesine en çok 400 metre uzaklıkta oturmuş; okula gitmiş ya da açık havada çalışmışlardır. Hastalığın kuluçka süresi, yani amyanta ilk kez maruz kalınmasıyla hastalığın meydana gelmesi arasında geçen süre en az 40 yıldır. Dört mezotelyoma* vakası bu gruba aittir.
- Bir vaka, CMMP'yle ilişkisi açısından meslek dışı olarak sınıflandırılabilir: İki yıl boyunca fabrikada kalan, fabrikanın personeliyle ilişki içinde olan ve fabrikanın temizlik işlerini yapan bir kişidir.
- Dokuz vaka ise meslek vakasıdır, bunlardan yedisi CMMP'de çalışmıştır (içlerinden üçü mezotelyoma hastalığına yakalanmıştır); diğer ikisi ise CMMP'nin dışından ama CMMP'nin neden olduğu çevre kirliliğinden etkilenen karma meslek maruziyeti vakalarındandır.

2006 yazında belediyenin, fabrikanın yıkılması ve okulun taşınmasıyla ilgili kararı, sitenin tehlikeli olduğuna dair üstü kapalı bir kabule denk düşer. Yıkım şekli üzerine tartışmalar sürer; birlikler, önlem alınmadan yapılacak bir yıkıma karşı çıkar. Terk edilmiş fabrika sitelerinin güvenlik altına alınmasıyla ilgili sanayicilerin yükümlülüğüne ilişkin mevzuatı uygulattırmada

* Akciğer zarı, karın zarı ve kalp zarı gibi mezotel doku üzerinde oluşan tümör. (ç.n.)

yaşadıkları zorluğa bakarsak, yerel yöneticilerin ve hükümet temsilcisinin halkı koruma misyonlarının neye hizmet ettiğini sorabiliriz. Prensipte onlar, etkili bir korunmadan faydalanmadan, amyanttan arındırma şantiyelerinde bugün de risklere maruz kalarak çalışanların ve fabrika civarında oturan halkın sağlığının korunmasından sorumlu. Pratikte ise kendilerini, bu yıkım işinden tasarruf etmeye çalışan fabrikanın eski işletmecisinin belki de başlıca garantörü olarak görüyorlar. Yurttaş muhalefeti olmadığında, bir sanayicinin ekonomik çıkarları, halkın ve çalışanların sağlığının önüne geçiyor.

Yıllar içinde, yirmi kadar aile, Voide'ın ailesi tarafından yapılan suç duyurusuna katılır, ama hiçbir şey davanın ne zaman açılacağını tahmin etmeye olanak vermez. Ulusal Meclis Amyant Hakkında Bilgilendirme Heyeti'nin 2005'teki bir oturumunda dinlenen, Sorgu Yargıcı ve Paris Asliye Hukuk Mahkemesi Kamu Sağlığı Bölümü Koordinatörü Marie-Odil Bertalla-Geffroy*, savcılığın tutumunu sorgular: "Savcılığın hiçbir soruşturma açmamış olması bizzat zorluk yaratıyor: Bu dosya, sağlık felaketinin ya da böyle bir işletmeden zarar görmüş olanların toplu dosyası değildir. Bulaşıcı kan dosyasındaki gibi tek mağdurun ya da birçok mağdurun dosyasıdır."[21] Adli soruşturmayı, basit bir davaya müdahil olma dilekçesiyle başlatmak, sorgu yargıcının işini zorlaştırır.

Eski işletmeciyi suçlayan dosyanın unsurlarına rağmen, savcılığın CMMP için soruşturma açmamak üzere aldığı bu politik karara, Marie-Odil Bertalla-Geffroy'un altını çizdiği şu sorun da eklenir: Sadece Paris Savcılığı soruşturma açmamakla kalmamış, 14 Ekim 2005'te verilen bir karara dayanarak, Yargıtay'ın tüzel kişi sıfatıyla işletme hakkında soruşturma

* Bir kişinin adı ve soyadı. (ç.n.)

21. MISSION D'INFORMATION DE L'ASSEMBLÉE NATIONALE, [Ulusal Meclis Bilgilendirme Heyeti] (Başkan Jean Le Garrec ve raportör Jean Lemière yönetiminde) *Ne Plus perdre sa vie à la gagner: 51 propositions pour tirer les leçons de l'amiante*, rapor no. 2884, cilt II, Şubat 2006, s. 583-592'un içinde Paris Asliye Hukuk Mahkemesi Kamu Sağlığı Bölümü Koordinatörü Marie-Odil Bertalla-Geffroy'un Dinlenmesi, 29 Kasım 2005 tarihli celse tutanağından bölümler.

başlatma kararının iptal edilmesini de sağlamıştır. Gerekçe ise, işletmenin, kendisine atfedilen hataları, Ceza Kanunu'nda tüzel kişilere ait cezai sorumluluğun oluşturulma tarihinden (Mart 1994) önce işlemiş olmasıdır. Marie-Odil Bertalla-Geffroy, esasını, amyantın yarattığı sağlık felaketlerinde büyük sorumluluğu olan işletmelerin oluşturduğu böyle bir davaya engel olabilecek bu kararın ürkütücülüğünün altını çizer.

14 Ekim kararını hatırlatarak, şunları belirtir: "Aslında bu meselede, hastalığın uzun kuluçka süresi dikkate alındığında, ölümlerin 1 Mart 1994'ten sonra meydan geldiği görülecektir. Bu*, amyant dosyalarında tüzel kişi hakkında soruşturma açılamayacağı anlamına geliyor. O halde bu durum, taşra mahkemelerinin Sağlık Bölümü'ne henüz aktardığı dosyalar[22] için de daha önceki soruşturmaların iptalini talep etmeyi gerektirecektir. *Bana gelince, ben bu adli düşünceyle aynı kanaatte değilim. Gerçekte, taksirle [kasıtsız] insan öldürme suçu, suçun tüm unsurları birleştiği zaman, yani ölüm gününde oluşur. Bu ölümlerin çoğu ise 1 Mart 1994'ten sonra meydana gelmiştir.*[23] Öte yandan, savcılığın temyiz talebinde yargıtayın bu kararı kullanılamaz; çünkü iptal başvurusunu savcılığın kendisi yapmış ve hedefine ulaşmıştır. Bu kararın sonuçları, Paris Asliye Ceza Mahkemesi Sağlık Bölümü'nde yapılmakta olan amyanta maruz kalma riskleriyle ilgili birçok soruşturma açısından önemli olabilir" der ve ekler: "Doğru bir adalet yönetimi adına bana bu sorunu *-ki bazı vakalarda her türlü cezai sorumluluğun yokluğuyla sonuçlanabilir ve bir adli cevapsızlık oluşturabilir-*[24] Yargıtay Ağır Ceza Dairesi çözebilirmiş gibi görünüyor. Çözüm, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'na göre, adalet bakanı tarafından istenebilecek lehe yasa uygulaması çerçevesinde temyize başvurmakla sağlanabilir."

* Soruşturma başlatma kararının iptali. (ç.n.)

22. Bu özellikle Eternit, Amisol, Saint-Gobain, Latty gibi işletmelerle ilgilidir. Bu işletmeler, Amyant İşletmeleri Sendikası'nın ve Daimî Amyant Komitesi'nin üyesiydi ve amyantın sağlık üzerine etkileri hakkında bilgi edinilmesini sürekli ve bilinçli bir biçimde engellediler (bkz. François Malye, *Amiante: 100 000 morts à venir*, a.g.y.).

23. Yazar tarafından altı çizilmiştir.

24. Yazar tarafından altı çizilmiştir.

O günlerde, Adalet Bakanı böyle bir itirazda bulunmamıştır. Bu ise, zehir riskleriyle ilişkili olarak, başkasının [beden] bütünlüğüne saldırıları, suç oluşturan stratejileri ve eylemleri hakkında amyant sanayicilerini hesap vermeye zorlayacak bir davanın açılmasından, siyasi politik iktidarın imtina ettiğini gösterir. Durum böyleyken, Cumhurbaşkanı Chirac'ın kanserle mücadele konusunda verdiği uzun demeçler de inandırıcı olmaktan çıkar.

Siyasi iktidarın, meslek (ve çevre) riskleriyle ilgili stratejisi yüzyıldır değişmedi. Toplumsal güçler, siyasi iktidarı "harekete geçmeye" zorladığında; siyasi iktidar hem gerçek kişilerin -üretim tercihlerinin sorumluları: işletme yöneticileri ve sanayiciler- hem de tüzel kişilerin, yani işletmelerin, cezai sorumluluklarının belirlenmesi yönünde adaleti, görevini yapmaya teşvik edeceğine tazminatla ilgili tavizler vermeyi tercih etti. Gerçek ve tüzel kişilerin cezai sorumlulukları belirlenmeliydi; çünkü amyanta maruz kalanların bedensel bütünlüğünü ve hayatını hiçe sayarak bilinçli bir biçimde pazarı ve amyantın kullanılmasını örgütleyenler onlardı.

1999'da amyant mağdurlarının tazminatları üzerine hazırlanan yasa tasarısı tartışılırken, Amisol fabrikasının amyant öğüten ve ören eski kadın çalışanlarının çoğunlukta olduğu Önleme ve Telafi İçin Clermont-Ferrand Amyant Kolektifi (CAPER), "Davamızı bir çek karşılığında satmak istemiyoruz!.." diyerek bu pespaye pazarlığı ifşa etti. Buna karşılık, 2000 yılında, amyant mağdurları tazminat yasasının kabul edilmesiyle birlikte, 1898 iş kazaları yasasının uzlaşma mantığı bir kez daha zaferini ilan etti.

AMİSOL'DE ÇALIŞMIŞ KADIN İŞÇİLERİN MÜCADELESİ: DAVAYI BİR ÇEK KARŞILIĞINDA SATMAMAK!

Yukarıda bahsedilen tartışmada, CAPER'in sergilediği duruşu anlamak için, Fransa'da amyant karşıtı hareketin kurucusu Amisol fabrikasının eski kadın işçilerinin mücadele tarihine bakmak gerekiyor. Amyant bazlı elastik bant, örgü şerit ve şilte üreticisi Amisol, 20. yüzyılın başında Clermont-Ferrand'da

faaliyetine başladı. Kadın ve erkek işçiler, 65 yıl boyunca bu fabrikada başka işletmelerin ihtiyaçlarını karşılamak için amyant öğütüp ördüler. Bu işletmeler; Michelin, SNCF*, EDF** ve Deniz Kuvvetleri'dir.

Amisol'de çalışmaya başlamadan önce okullarını 12 ila 14 yaşında bırakıp işçi ya da temizlik elemanı; ya da evlerde gündelikçi olarak çalışan madenci ve işçi kızlarının, yani *Amisol'ün eski kadın çalışanları*nın bir kısmı 1940-1950'li; diğer kısmı 1960-1970'li yıllarda Amisol'de uzman işçi olarak çalışmaya başladı. *Amisol'ün eski kadın çalışanı* olmak; sadece eskiden bu fabrikada çalışmış olmak anlamına gelmiyor, kapatıldıktan sonra fabrikanın işgalinde yer almak ve bugün de amyanttan arındırma işlerinin sorumlulukla yapılması ve amyant mağdurlarının haklarının tanınması için mücadele etmek anlamlarına da geliyor.

Fabrika faalken, onurları için mücadele eden bu kadınlar dayanışma içindeydi. Bu dayanışma, fabrikanın 1974 yılında kapatılması ve onlarca yıl çıplak elle ördükleri amyant liflerinin riskleri konusunda bütünüyle bilgisiz bırakıldıklarını öğrenmeleriyle birlikte daha da güçlenecekti. 1996'da ANDEVA'ya (Amyant Mağdurlarını Savunmak İçin Ulusal Birlik) dönüşecek olan ulusal mücadele hareketinin çekirdeği CAPER'i,*** fabrikanın kapatılmasından 20 yıl sonra, 1994'te kurarken de dayanışma içinde olacaklardı. Bu kadın işçilerin direnişi, Fransa'da amyant mağdurlarının hakları için ve amyant kullanımına karşı verilen toplumsal mücadelenin kilometre taşıdır. 1977 yılında basılan, Fransa'da amyant skandalını ilk kez halka duyuran *Danger Amiante!*[25] [Amyant Tehlikesi!] kitabının da vurguladığı gibi meslek hastalıklarıyla ilgili bilgilerini paylaşmaya her zaman hazır bilim emekçileri ile işçi kolektifleri arasında bu hareket için gerekli olan ittifakı, bu direniş sağlamıştı.

---

* Fransa Devlet Demiryolları İşletmesi. (ç.n.)

** Fransa Elektrik Kurumu. (ç.n.)

*** Önleme ve Telafi İçin Clermont Ferrand Amyant Kolektifi. (ç.n.)

25. Collectif Intersyndical Sécurité Des Universités Jussieu, CFDT, CGT, FEN, *Danger Aminante!,* Maspero, koleksiyon "Cahiers Libres" no. 334, Paris, 1977.

Bu mücadele, Amisol'lü kadın işçilerin ilk taleplerini belirginleştirir: ceza davası. Onlar, adalete bu sağlık felaketinin neden başlarına geldiğini anlamak için başvurmaz. Bunu zaten ziyadesiyle bilirler! Söz konusu olan politik bir eylemdir; istedikleri, fabrika yöneticilerinin suçlu olduğunu adaletin ve toplumun kabul etmesidir. İşlenenler, insan öldürme; kişinin beden bütünlüğüne saldırı; fabrikanın kadın ve erkek işçilerini, bilerek, tehlikeye atma suçlarıdır. Ağır ve hafif cezalık suçların kasten işlenmesi gibi ağırlaştırıcı nedenlerin dikkate alınmasını ve yöneticilerin hüküm giymesini isterler. Bunu savunurken de iş sözleşmeleri açısından, kadın ve erkek işçilerin, yöneticilere ve işverenlere göre alt statüde olduğunu belirtirler. Amisol'lü kadınların belleğinde, acı ve mücadele dolu yılların deneyimi, olduğu gibi durmaktadır. Bunun ne ifade ettiğini anlamak için sözü onlara bırakmak yeterli.[26]

"*Louisette*- Amisol'de çalışmaya başladığımda, örgü şerit işindeydim, yuvarlak örgü şerit, kare örgü şerit... Her şey bunlardan ne yapılmak istendiğine bağlıydı. Deniz Kuvvetleri için kuru amyanttan örgü yapıyorduk. Vagonlarda ek, bağlantı yapmaya yarayan her türden elastik bant ise doğrudan, amyanttan yapılıyordu. Uçaklar içinse, yuvarlak örgü şeritler isteniyordu.

Josette- Amyant, Amisol'e yığma halinde paketlenmeden geliyordu. Açıkta öğütülüyordu. Üç metre ötedeki insanı göremeyecek kadar tozla kaplıydı ortalık.

Louisette- Amyantı dirgenle çıkarıyorduk. Yere koyuyorduk. İçine pamuk, pamuk ürünleri karıştırıyorduk. Karıştırma işinde çalışan delikanlılar yapıyordu bunu. El arabaları vardı. Biz bunu dolduruyorduk. Elimizle alıp dolduruyorduk. Sonra amyant eğriliyor, daha sonra da iplik bölümüne gidiyordu.

Marie-Antoinette- Aslında, amyant insanda yaşıyor. Parmağınıza azıcık amyant batsa, onu çıkarsalar da o yerine dönüyor. Ve toz... Tüm

26. Bu anlatılar, amyanta bağlı hastalıklar hakkında Fransa-Brezilya ortaklığıyla gerçekleştirilen bir program dahilinde 2001 yılında Brezilyalı sosyolog Lucila Scavona ile ortaklaşa yaptığımız bir araştırma için toplanmıştır.

tozlar kurutuyor, ama bu toz çok daha fazla. Su şişelerimiz de yoktu üstelik.

Marie-Jeanne- Kızlar koridorlara üşüşmüştü. Bir sabah saat beşte, iplik bölümünde toz çeken aletin bir şeyleri patlamıştı. Kıskaçlar gevşemiş. Yani, yukarıda, sabahın beşinde, iplikte, dokunacak malzemenin üstünde bir metre toz vardı. Kızlar bana geldi: 'Marie-Jeanne, gel bak.' Gittim. 'Bu sabah çalışamazsınız, bunların ortadan kalkması gerek' dedim. Kesinlikle çalışılacak durumda değildi. Şef, makineleri çalıştırmak istiyordu. Aşağı gidip şefe, 'Makineleri çalıştırmayacaksın, kardeleme makinesini çalıştırmayacaksın, çünkü yukarıda boru çıkmış, her şeyi fırlatıyor' dedim. Şef ise, 'Umrumda değil, çalıştıracağım' dedi. 'Hiçbirini çalıştırmayacaksın' dedim. Sabahın beşinde birbirimize girdik. Tek seçenek bıraktı bana. Makinelere malzemeyi doldurmak için çok çatallı, büyük dirgenlerimiz vardı. Klasik dirgenlerden değil. Bana: 'Tabii ki çalıştıracağım' dedi. O, makineleri çalıştırmaya giderken ben de dirgeni elime geçirdim: 'Sıkıysa dene...' dedim. Anladın işte, öfke böyle bir şeydi!

Josette- Her şeyin normal olması, korkulacak hiçbir şeyin olmaması, öyle de kalmasıdır sorun olan. Bu arada... Bu amyant pisliğinin yanında başka ürünler de vardı. Klor, benzen gibi. Bunlar, yazları bizi sersemletiyordu çünkü üstü açık teknelerle çalışıyorduk.

Marie-Antoinette- Zaman zaman ek, bağlantı ürünleri yapmak için kurşun da kullanıyorduk. Kurşunu eritiyorduk...

Josette- Bize süt dağıtıyorlardı. Çok psikolojik bir şey! Senin sütü içip içmemen umurlarında değildi aslında, sütü almış olman yetiyordu onlara. Panzehirdi. Yani onlar, bütünüyle masumdu. Sana hem zehir hem de panzehir veriyorlardı. İçmek ya da içmemek sana kalıyordu artık. Ama hastalanırsan bu senin suçundu."

1968 yılında, fabrikada bir sendika uygulamasına geçilir. Bunu takip eden altı yıl boyunca, işçi ücretleri artar ama çalışma koşullarında iyileşme olmaz. 1974'te 271 ücretli çalışan (%80'i kadın) fabrikanın kapatılacağını öğrenir ve fabrikayı işgal etmeye karar verir. Direniş için örgütlenirler.

"*Marie-Antoinette-* Fabrika işgali, gece gündüz fabrikada olmak demekti bizim için. Michelin'deki gibi dönüşümlü ekipler oluşturduk. Çalışma hayatından dışlandığımızı hissediyorduk. Amyantın yarattığı sorunlar yüzünden ya da kendini davasına adamış ve her şeyi göze almakta kararlı kadınlar olduğumuzdan bizi istemediklerini hemen anladık. Birisi işsiz kaldığında, Sosyal Güvenlik'le ilgili sorunlar yaşadığında, aile yardımı alamadığında hemen aramızdan birilerini seçip sorun neredeyse oraya, sorunu yerinde çözmeye gidiyorduk. Bu tür yöntemleri istemiyorlardı; nihayetinde, bu onlar için çok fazla kolektifti, çok güçlüydü. Hepimiz bir aradaydık. Sadece bir arada olursak dayanabilirdik, bunu biliyorduk."

Durumun bütün zorluğuyla baş etmeye çalışan bu kadınlar, Jussieu Üniversiteleri Sendikalar Arası Kolektifi'nin amyant karşıtı toplantı talebini, sonuçta ne getireceğini pek de anlamadan kabul ederler.

"*Marie-Jeanne-* 1976 yılında bir gün, Jussieu'nun bilgili insanları bizimle irtibata geçti; Henri [Pezerat][27] ve diğerleri. İl sendikası vasıtasıyla. Bize gelince, biz de onları misafir etmeyi çok istiyorduk. Henri hemen, hiçbir şey bilmediğimizin farkına vardı. İçeri girer girmez anladı bunu. Bize sorular sordu. 'Amyant tehlikeli, bunu biliyor musunuz? Bazı insanlarda bu yüzden akciğer hastalıkları belirdi ve bu hastalıkların amyant kaynaklı olduğu 1972'de kabul edildi'

27. Henri Pezerat, 1970'lerde Jussieu'de amyant karşıtı mücadeleyi koordine etti. Bu mücadele, bilimsel çalışma konularını değiştirmesine neden oldu. CNRS'deki [Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi] kariyerinin son 20 yılını, tozların zehirlilik [toksisite] mekanizmalarını araştırmaya adadı. Bu işe amyantla başladı ve sanayi zehir bilimi [endüstriyel toksikoloji] dalında disiplinler arası yenilikçi bilimsel çalışmaları kurumsal olarak kabul ettirme mücadelesiyle devam etti. Amisol'ün eski kadın işçileri için yaptığı gibi, birçok işçi kolektifinin mücadelesine işçileri bilgilendirerek, onlara destek vererek katkısını sundu. Mağdurların haklarının tanınması için ve amyantın yanı sıra diğer kirletici sanayi maddelerine karşı da 30 yıldan fazla ara vermeden mücadele etti. İş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili birçok ulusal birliğin oluşmasına katkıda bulundu ve çalışmalarına aktif olarak katıldı. Bu birliklerden başlıcaları şunlardı: Amyanta Karşı Jussieu Üniversiteleri Sendikalar Arası Kolektifi (1976), Meslek Riskleri ve Hastalıkları Kolektifi (1982), İş Riskleri Üzerine Çalışma Birliği (ALERT) (1986), Fransa Ban Asbestos Birliği (1995) ve Amyant Mağdurlarını Savunma Ulusal Birliği (1996). [Henri Pezerat bu kitabın yayımlanmasından yaklaşık iki sonra, 16 Şubat 2009'da öldü. (ç.n.)]

dedi. Hepsi bu. Bize nasıl söyleyeceğini bilemiyordu... Ve biz, kafamıza çok büyük bir şeyin düşeceğini hissediyorduk. Ben, gerçeği bilmeyi tercih ederim, hazmetmesi zor olsa da. 'Çekinme, anlat' dedim. Anlattı. O anlattıkça sandalyeye biraz daha saplanıyorduk sanki. Çok zordu. Ama bulutların içinde... bir rüyada... uyanacağını düşündüğün bir rüyadaydın sanki. Bana dedi ki: 'Ne dersin, herkese söylemeli miyiz bunları?' 130 kişiden fazlaydık. 'Bunu şimdiye kadar bilmediğimize göre biz söylemezsek, kimsenin söylemeyeceği ortada. İşyeri doktoru, bize böyle bir şeyden hiç bahsetmedi. Gene de söylerken temkinli olmalıyız' dedim. Çünkü insanların durumu zaten kötüydü. Aylardır işsizlik sürüyordu. Henri çok basit bir şekilde, sakince olan biteni anlattı. İnsanlar anladı. Henri'yi uğurladık. Moralimiz bozulmuştu. Ekipler yine de işgale devam etti. Ama ertesi gün, çok daha fazla sayıda insanın geleceğini düşünürken sadece 15 kişi geldi. Öğrendiklerimizi hazmetmemiz gerekiyordu. Daha sonra, biraz daha fazla insan geldi. Bazıları ise bir daha hiç gelmedi. Madem Henri bize bunlardan bahsetti, o halde sağlık taramasından geçmemiz gerekir, diyorduk. 'Bu işleri yoluna sokmalı. Şimdi, bir de bunu bilmemiz gerekiyor. Soluduğumuz her neyse onu soluduk, geriye çıkaramayız. Bilmemiz gerekiyor, tüm sağlık kontrollerinden geçmemiz gerekiyor, bunları hale yola sokmalıyız' diyordum. Ayrıca, olup biteni anlatmak için diğer arkadaşların gelmesini de sağlamalıydık. Her şeyden konuşuyorduk. Ne aklına gelirse, her şeyden, tavuklardan, tavşanlardan, ama bu sağlık meselesinden değil... Bunu konuşabilmek sekiz günümüzü aldı. Bir gün dedik ki: 'Bu suskunluk yeter artık, hepimizin problemi var, hepimiz rahatsızız, konuşmalıyız.' Ve sonrasında, fabrikanın eski kadın çalışanları bize hissettiklerini ve hastalık belirtilerini anlattı. Size yemin ederim, korkunç, çok korkunç bir dönemdi. Kendimizi hâlâ bir bulutun üstündeymiş gibi hissediyorduk. Bu arada, fabrikanın yeniden açılması için mücadeleye devam ediyorduk. Auvergne'li yöneticilerin bizi neden işe almadığını o zaman anladık. Bahaneleri çoktu. Ama biz konuşa konuşa bir sürü şeyi açığa çıkardık.

Marie Antoinette- Bunların hiçbirinden haberdar değildik. Bilmediğimiz şeyi de icat edemezdik. Henri geldiğinde, kendime 'biz hasta değiliz, neden bize amyantın tehlikeli olduğunu söylüyor?' diye sordum. Ağrımız yoktu. Bize bunu söylediğinde 'tamamen deli bu adam' diye düşündük. Bir tuhaflık hissetmiyorduk. Ağrımız yoktu, hiçbir şeyimiz yoktu. Sağlığım yerinde olduğundan, hasta değilim ben, diyordum. Amisol'de çalışmamızın bize bir zararı olamazdı. Oysa

Henri, sadece bizi uyarmak istiyordu. Aslında çoktan hastalanmıştık ama farkında değildik.

Josette- "'Eğer bu mesele bu kadar ciddiyse, bunu bize söylerlerdi. Abartmayalım. Ama bunu bize söyleyenler abartıyor. Dedikleri gibiyse durum, sendikacılar bunu şimdiye kadar pekâlâ söylerdi' diyorduk. Topluma belli bir güvenimiz vardı. Demokrasi içinde... uygarca yaşadığımıza inanıyorduk. 'Bizi öldürecek halleri yok. Eğer bu kadar ciddiyse durum, birisi bunu söylerdi. Örneğin, işyeri doktoru.' Ama o da kontrole gittiğinde sadece çalışabilir durumda olup olmadığına bakıyordu. Hiç şu soruyu sormadık: 'Peki fabrika bunca insanı çalıştırmaya uygun durumda mı?' Hep tersiydi durum, bizim o zindana gidecek kadar sağlıklı olmamız gerekiyordu. Hiçbir zaman bunun aksi geçerli olmadı. Bu, inanılmaz bir şey!"

İşte tüm bunlardan sonra iş için verilen mücadele artık, fabrikanın yeniden açılmasından geçmeyen başka bir boyut kazanır.

"*Josette-* Olan biten her şey, mücadelenin başka bir şekil almasına yol açtı. Çocuklarımız vardı, çalışmamız gerekiyordu. O zaman, başka bir şekilde mücadele edecektik. Ama bu, belki de en zor dönemdi çünkü arkadaşlarımızdan biri enfarktüs geçirdi ve mezotelyomaya ([akciğer zarı, karın zarı ve kalp zarı gibi mezotel doku üzerinde oluşan tümör]) yakalandı."

Amisol'ün eski kadın çalışanlarının davası artık, fabrikanın yeniden açılması değildir. Şimdi de bölgedeki diğer işletmelerde işe yerleştirilmek ya da erken emekli olmak ve kolektifin onayıyla seçimine karar verilecek bir kuruluşta, tam ve ücretsiz sağlık muayenesi için mücadele etmeye başlarlar. 50 yaşında emekli olabilmek için Amyant İşverenleri Odası'na erken emeklilik üzerine bir anlaşma teklif ederler. Yeniden işe yerleştirilme koşullarının o zamanın bakanlık sözleşmelerine uygun olması şartıyla, 50 yaşın altındaki kadınlar için yaşadıkları yere en yakın olan Clermont-Ferrand bölgesinde iş bulunmasını talep ederler. Ayrıca, görüşmelerin neticesini beklerken Amisol'ün tüm eski çalışanları için, asgari ücrete denk, tazminatlarını alma

sürelerinin uzatılmasını isterler. Fabrikanın işgali sayesinde amaçlarına ulaşacaklardır; ama bu kez de kolektifi hastalık ve ölüm saracaktır.

"*Marie-Antoinette-* Ölenler vardı.

Marie-Jeanne- Daha önce de ölenler olmuştu, ama o zamanlar dikkatimizi çekmiyordu.

Josette- Normal hastalık, bu sensin. İster istemez, hastalıklardan biriyle ilgili bir sorun yaşarsın. Toplumda, hepimiz farklıyız, hepimizin özellikleri farklı. Kimisi sigara içer, kimisi içki içer, kimisi durmadan yer... İnsanlar ve insanların farklılıkları, tam da bu, toplumu oluşturur. Meslek hastalığı ise sana dışarıdan gelir. İşletmenin ve toplumun, senin içine akın etmesidir. Saldırıya uğrayan senin özel hayatındır ve bunda senin hiçbir suçun yoktur. Sorun böylece farklı bir hal alır; kolektifleşir. Meslek hastalığı, kolektif bir saldırıdır. Bu, metroda hep beraber giderken teröristlerin size saldırmasına benzer. Aynı ilişki, meslek hastalığı için de geçerli. Orada oldukları için yolcuları suçlayamazsınız! Bu, aynı zamanda, toplumun işçilere bakışıyla da ilgili. İşçilerin hastalıkları normalmiş gibi algılanır. İşçinin işi, her zaman sakat bırakır. Madenciler ciğerlerini tükürür. Çelik fabrikalarında çalışan delikanlıların parmakları kesiktir. Doğramacıların da parmaklarından birkaçı yoktur. Mesleğin tüm haritası bedeninizde çizilidir. Meslek hastalığında, yani amyant mağduru olduğunuzda, değişecek olan bedeninizdir. Amyant mağduru, yansız bir tamlama değil; bunu kullanmak, çok kullanmak, sabah, öğle, akşam kullanmak gerek. Amyant mağdurları, öksüren insanlar değildir; 'terörizm mağdurları' derken neyi kastediyorsak odur. Başkalarının saldırısına uğramış insanlardır."

Bu saldırılarla mücadele etmek için, işin riskleri hakkında, bu riskleri bilenlerle bu risklere maruz kalanlar arasında bilgi paylaşımı gereklidir.

"*Josette-* Biz yalnız kalırdık, Jussieu yalnız kalırdı ve bu hareket ortaya çıkmazdı. Jussieu entelektüeldi; Amisol'le de bunu kanıtladı. İki mücadelenin buluşması bomba etkisi yarattı. Bu nedenle işverenlerin bu hareketi kuşatıp kırmaları gerekiyordu. Bu yüzden CPA'yı* kur-

* Daimî Amyant Komitesi. (ç.n.)

dular. Bunun anlamı şuydu: 'İşçiler ve bilenler, bu bilgileri kendi hizmetlerine sunacak durumdaysa, yani bunu hep beraber yaparlarsa, yanarız. Eğer bilgiler mağdurlara giderse biz biteriz!' Bilgileri çarpıtmak için bu kurumu kurdular; oraya, kendilerine bağlı doktorlar yerleştirmek için. 'Amyant, iyi bir şey değil, ama azıcık dikkat edersek, bu işi sürdürebiliriz' diyorlardı. Bu mantık, işçi hareketinde de bir yere denk düşüyordu aslında: Bilime inanmaya. Bilimin her şeyi düzene soktuğu inancına. Bizim bu konudaki düşüncemiz aptalcaydı. Diyorduk ki: 'İnsanlar ayda yürüyüp tek parça halinde geri gelebiliyorlarsa, bizim de amyanttan ölmeden amyant işinde çalışabilmemiz gerek, değil mi?' Böyle bir mantığın içindeydik; bilimin bizim sorunumuzu da çözebileceğine inanıyorduk. Ama bazı şeyleri bilim çözemiyor. Bilim, hiçbir zaman zehrin doğasını değiştirmedi; yani, amyant yayılırsa, ölümler de artardı. Bizim de kusurlarımız vardı. 1974 yılında, sendika kültürü hâlâ 1968'in izlerini taşıyordu: 'Gelip de işçilere ne yapması gerektiğini söyleyecek olanlar, akademisyenler değil. O halde lüften kampüsünüze dönün, orada felsefenizi yapın, fabrikalar işçilerindir' diyorduk. Böyle bir şey de vardı tabii. Ve sendikacılar bize: 'Bu partizan solcularla işiniz ne?' diyordu. Michelin, Goncourt* ödüllüsünü getirttiğinde, sendikacılar bizimle değil de ödülü alanla yemek yemeyi tercih etti. Tam tersini yapmak gerekirken işin kolayına kaçtılar, diyelim. Hayatta herkesin herkese ihtiyacı var. Bu temel bir veri. Kimsenin kimseye verecek dersi yok. Tam da bu nedenle, patronların gözünden baktığımızda, Jussieu'deki bilim insanlarıyla işçiler arasında güven temeline dayalı bu ilişkiyi ortadan kaldırmak gerekiyordu. Bilenlerin bilmeyenlere gerçeği gösterme borcu vardır. Eğer insanlar eşittir diyorsak, onlara söylemek gerek: 'Benim için iyi olmayan, senin için de iyi değildir!' Amyant, Jussieu için iyi bir şey değilse, hiçbir yerde iyi değildir, hele fabrikada hiç iyi değildir."

Sonrasında, zihinlerinde ve bedenlerinde amyantla yaşamayı öğrenmeleri gerekecekti.

"*Marie-Jeanne-* Henri geldiğinde kendi kendime şunları söyledim: 'Evi geçindiren insan olarak ve küçük yaşı küçük, hastalanırsam nasıl davranmam, ne yapmam gerekir?' Henri, hastalığın belirmesi, 30-35 yılı bulur diyordu. Ben de: 'Çocukları yetiştirmek için vaktim

* Goncourt Akademisi Edebiyat Ödülü'nü alan kişi. (ç.n.)

olacak o zaman' diye düşünüyordum. Hep bu korkuyla yaşadım. İste ya da isteme, bu hastalık seninle. Hasta değilim. Ama bir bronşit olayım, Demokles'in kılıcı sallanıyor tepemde. Sonrasında toparlanıyorum ama gerçekten ağır bir şey, yaşadığım. Kendini nasıl avutarsan avut; bu, seni yaşamaktan alıkoyan bir şey."

Marie-Antoinette- Ben korkuyorum. Yine de asbestoz[28] hastalığına yakalandığımı öğrendiğimde oğluma, 'bunun üzerine konuşmayalım' dedim. 'Tam da şimdi, her şey yoluna girmişken, büyükanne olduğumda hastalanmam saçma' diyorum. 'Her şeyin var şimdi ama içinde seni yiyip bitiren bir şeyin de var.' Artık iki kat çıkamıyorum, nefesim kesiliyor. Torunum Olivier'yi kucağıma alıp yukarı çıkaramıyorum. Çok zor bir şey. Bir anda her şeyimi aldılar elimden. Asıl şimdi, benim güzel yıllarım başlayacaktı, işte bu benim canımı çok sıkıyor. Önümdeki yılları düşünemiyorum bile. Çünkü hastalık var. Yıllarımın yarısını, hayatımın yarısını aldılar benden.

Josette- Hayatının yarısı mıydı aldıkları, bunu bilmiyorum. Ama hayatını kısalttıkları, yapmak istediğin şeyleri elinden aldıkları kesin. Seni kısıtladılar. Bunları sana Amisol yaptı... Amyanta, onu nasıl yaşadığımıza dönersek; şimdilik ben hasta değilim, ama kendimi yine de mağdur sayıyorum. Soluduğum amyant, soluduğum yerde duruyor. Kimse bunun atağa geçip geçmeyeceğini bilmiyor. Amyant neredemizdeyse o yerin mağduruyuz, her halükarda kafamızda var bu. Çocuklar büyüdü, bana ihtiyaçları yok artık, diyordum. Ama şimdilerde 'bana her zaman ihtiyaçları olacak!' diye düşünmeye başladım. Bu hastalığı kontrol altına alabilirsin, dedim. 'Bana saldırmak istiyorsun, ama önce halletmemiz gereken şeyler var. Önce bunları halledelim, sonra anlaşırız aramızda!' Eğer bu uğursuzluk başa gelirse, ne yapacağımıza birlikte karar veririz. Bu hastalık hep bizimle.

Marie-Antoinette- Kısacası, içimizde taşıdığımız amyant, hepimizin hayatından çaldı.

Josette- Ve böylece hepimizi sakatladı."

Amisol'ün eski kadın çalışanları, 2000'de kurulan Amyant Mağdurları Tazminat Fonu'nu, amyanta karşı verdikleri müca-

28. Zaman içinde solunum yetmezliğinin ilerlediği, tedavisi mümkün olmayan bir akciğer hastalığı.

delenin zaferi değil; mağdurları susturmayı amaçlayan bir çeşit "teselli ikramiyesi" olarak gördü. Oysa bekledikleri, adaletin yerini bulmasıydı. Tazminat Fonu'nun adli süreçlerdeki ataleti, işçilerin bu şüphesini haklı çıkardı. 1996'da, işletmeye ve işletmenin eski yöneticisine karşı açılan ceza davasına Amisol mağdurları müdahil olmuştu. On yıl sonra ise, amyant sanayicilerinin cezasızlığının sürmesine hizmet eden iki vitesli adalete* karşı bir gösteri düzendiler.[29] Bu gösteri, Amisol'ün eski kadın çalışanları ve Fransa'daki tüm amyant mağdurları için düzenlendiği kadar, iş sağlığı alanında işlenen suçların önlenmesi için de düzenlenmişti. Bu durumların içinde en kötüsünü, Paris Sorgu Yargıcı Marie-Odil Bertalla-Geffroi hatırlatacaktır: "her türlü cezai sorumluluğun yokluğu"nun oluşturacağı "adaletin yanıtsızlığı". Bu arada, İtalya'da devam eden iki davaya bakarsak, en kötüsünün bu olduğundan pek de emin olamayız.

ÇALIŞMA HAYATINDA BAŞKASINI, BİLEREK TEHLİKEYE ATMAK BİR SUÇ OLDUĞUNDA... *İTALYA ÖRNEĞİ*

İtalya'da yargıçlar ve savcılar, amyant dosyasını soruşturmaya açma kararı aldı. Sicilya Siracusa'da bulunan İsviçre merkezli Eternit fabrikasının yüzlerce çalışanının ölmesinden ya da yaralanmasından sorumlu olanlara karşı açılan bu "sonu gelmeyen dava" amyant davalarında ilk aşamaydı. Davayı, ölenlerin yakınlarından 44 kişi ve 300 fabrika eski çalışanı açtı. 100 kadar davacı, dava başlamadan ve dava görülürken öldü; 190 davacı ise asbestoz hastalığından mustaripti. Dokuz yıllık dava sürecinden sonra avukatlar Silvio Aliffi ve Mauricio Frigo, 27 Mayıs 2005'te Siracusa Ceza Mahkemesi'nin verdiği kararla işletmenin sekiz eski yöneticisinin, insan öldürme suçundan hüküm giymesini sağladı. Hüküm giyenler içinde, Eternit İsviçre'nin multimilyoner CEO'su [tepe yöneticisi] Stephan Schmidheiny'in

* Zenginler için yumuşak ve ağır, fakirler için sert ve hızlı. (ç.n.)

29. Bkz. ek 2'de CAPER'in Çağrısı, Haziran 2005'te, Clermont-Ferrand'da Adalet Sarayı'nda yapılan bir gösteride dağıtılmıştır.

güvenilir bir adamı da vardı: Dava görüldüğünde 54 yaşında olan Léo Mittelholzer, iki yıl dört ay hapis cezasına çarptırıldı. Mittelholzer, 1984 ile1986 arasında fabrikayı yönetmişti ve dava sürerken de Holcim'in yan kuruluşu, Tayland'daki Ciment City Siam'ın yöneticisiydi. Suçlular, toplamda 21 yıl hapis cezası aldı; aralarından üç kişi taksirle insan öldürmekten, beş kişi çalışma alanlarında güvenlik önlemlerini kasten ihmal etmekten suçlu bulundu. Mağdurların avukatı Silvio Aliffi, mahkûmiyetlerden memnundu: "Mahkeme, güvenlik önlemlerinin bilerek ihmal edildiğini açıkça ifade etti. Şimdi konsorsiyum [şirketler grubu] yöneticilerinin sorumlulukları için de girişimde bulunabiliriz."[30] Siracusa'da yeni bir davayı yürüten Savcı Andrea Palmieri ise şunun altını çizer: "Yargılama, alanındaki tek örnek. Şimdiye kadar İtalya'da bir İtalyan mahkemesi, güvenlik önlemlerinin kasten ihmal edilmesinde, işletme yöneticilerinin suçlu olduğunu kanıtlayamamıştı."[31]

Casale Monferrato ise yerel yöneticilerin, sendikaların ve birliklerin Eternit fabrikasının işlediği amyantın dramatik sonuçlarını kabul ettirebilmek için yirmi yılı aşkın bir süredir mücadele verdiği bir yerdi. Kirlilik ve sporcu dopingleri konusunda uzman, savcı Raffael Guariniello, Casale Monferrato Eternit fabrikası dosyasını Torino'da yeniden açtı. Yıllarca süren davadan sonra, 1993'te, Eternit Kurbanlarının Yakınları Derneği Başkanı Bruno Pesce, taksirle insan öldürmekten ve güvenlik kurallarını ihlal etmekten İtalya Eternit Genel Müdürü Giovanni Battista Parodi'nin üç yıl hapis cezası almasını sağladı. Torino Savcısı Raffael Guariniello'nun istediği epidemiyolojik araştırmaya göre, Eternit fabrikasının 3440 eski işçisinden 622'sinin kesinlikle amyant kaynaklı hastalıklardan öldüğü belirtiliyordu. Guariniello, Eternit'in İsviçre'deki fabrikalarında çalışmış olan İtalyan işçilere doğru soruşturmayı genişletti ve Bern'den, Sağlık Sigortası Kurumu'ndan gelecek olan verileri beklemeye başladı.

30. İsviçre amyant mağdurlarına destek kolektifinin internet sitesine bakınız, CAOVA: http://www.caova.ch
31. Adı geçen site.

"Ulusal çıkarlar" gerekçesiyle uzun süre bekletildikten sonra, Kasım 2006'da, İsviçre Federal Mahkemesi'nin bir kararı üzerine bu verilere ulaşabildi. Belçikalı gazeteci Frédéric Hacourt, bu konuda şunları yazdı: "Torino'lu savcı, hedefi yüksek tutuyor. Olayların geçtiği dönemde, çokuluslu Eternit şirketinin yönetiminde olanları, önümüzdeki aylarda adalete teslim etmekte çok kararlı. Bu yöneticiler; iş baronu Jean-Louis Marie Ghislain de Cartier de Marchienne* ve İsviçreli kardeşler, Thomas ve Stephan Schmidheiny'dir.** Suçlamalar ise ağırdır: Ağır cezalık suç oluşturan felakete sebep olma, çok sayıda insanı taksirle [kasıtsız] öldürme, güvenlik kurallarının uygulanmasında tedbirsizlikten kaynaklı ihmal"[32] Böylece, İtalya'da, amyantta çalışmış olanların ve kurban yakınlarının oluşturduğu güçlü toplumsal hareket, amyant dosyasının ceza davasına konu olmasını sağladı.

Fransa'da da Eternit'in, Saint-Gobain'ın, sivil ya da askeri tersanelerin, demir çelik sanayisinin ve diğer sektörlerin eski çalışanları da tıpkı Amisol'ün eski çalışanları gibi, ceza mahkemelerine suç duyurusunda bulundu. Peki, adalet bakanları ve yargıçlar sonsuza kadar bu davaların görülmesini erteleyebilecek mi?

Bu bölümde, çalışanları amyant ya da silis gibi somut bir riske maruz bırakarak işlenen, başkasını, bilerek tehlikeye atma suçunun gecikmeli ya da çoğu kez gizlenen sonuçlarına değindik. Bu sonuçlar, kimilerinin, bir başka dönemin koşullarıydı, diyebileceği çalışma koşullarıyla ilgiliydi: Aynı siteye yüzlerce hatta binlerce işçiyi toplayan fordist fabrikaların; uzun, sert ve başarılı grevlerin; Şanlı Otuzlar'ın*** tam istihdamlı büyüme yıllarının ve aynı zamanda 1968 Mayıs'ının... Bu kitap bittiğinde beni bir eleştirinin beklediğini biliyorum: "Tamam, silikoz, asbestoz ve

---

* Tek kişinin adı, soyadı, unvanı; Belçikalı, Eternit'in küçük hissedarı ve 1970'lerin başında İtalya Eternit'in yöneticisi. (ç.n.)

** İtalya Eternit'in 1976-1986 arasındaki büyük hissedarları. (ç.n.)

32. Frédéric Hacourt, "Amiante: L'Italie passe à l'action", *La Libre Belgique*, 14 Haziran 2006'da internette yayımlanmıştır.

*** 1945-1975 arası. (ç.n.)

kanser var; ama bunlar geçmişin kalıntıları. Bugünün çalışma koşulları hiç de Bondy dökümhanesi ya da Amisol fabrikasındaki gibi değil. Şimdi riskler denetim altında!"

Özellikle 1970 ile1980 arasında çalışma koşullarının iyileştirilmesi için verilen mücadelelerin bu ilerlemeleri sağladığı bir gerçek. Bu iyileşmenin, verilen mücadelelerin tarihiyle ilişkilendirilmesi gerekiyor. Örneğin, 1997'de gelen amyant yasağı, toplumsal bir hareketin meyvesiydi. Amyant karşıtı toplumsal hareketin oluşması, Amisol'ün eski çalışanlarının fabrika işgaliyle başladı ve gücünü, bunu izleyen yirmi yıl boyunca iş sağlığı militanlarının azimli ve örgütlü çalışmasından aldı; ayrıca, Fransa'nın dört bir yanında haklarının tanınması için mücadele eden çok sayıda mağdur kolektifinin ve birliğin kararlı mücadelesiyle devam etti; tüm bunların sonucunda da amyant krizi kendine medyada bir yer açmayı başardı. David Rosner'ın ve Gerald Markowicz'in,[33] meslek hastalıklarıyla ilgili toplumsal bilincin, bilimdeki ilerlemelerden çok, toplumsal ve politik güçlerle ilişkili olduğu düşüncesi ise, bu harekette tam olarak yerli yerine oturur.

Bu arada, amyanta, silise, kurşuna ya da diğer kirletici maddelere maruz kalınan işler hiç de ortadan kalkmış değil. SUMER'in (Risklerin Tıbbi Gözetimi)[34] bir araştırmasına göre Çalışma Bakanlığı, 2.3 milyon kişinin çalışırken kanserojen maddelere maruz kaldığını ve bu kişilerin 1/3'ünden fazlasının zehirli maddelerin oluşturduğu risklere karşı hiçbir korunmadan faydalanmadığını gösteriyor. Bu durumun ana nedeni, özellikle alt işveren iş ilişkilerinin yaygınlaşmasıyla, iş risklerinde ve [başkasının] beden bütünlüğüne saldırıda yeni görünmezlik biçimlerini doğuran, son otuz yılda değişen iş organizasyonudur.

33. David Rosner ve Gerald Markowitz, *Deadly Dust. Silicosis and the Politics of Occupational Disease in Twentieth-Century America*, a.g.y.

34. Nicole Guignon ve Nicolas Sandret, "Les expositions aux produits cancérogènes", *Premières Informations, Premières Synthèses*, DARES, Temmuz 2005, no. 28.1.

3
Risklerin Alt İşverene Devri

"İşçilerin alt işverenler tarafından çalıştırılması ya da işçi simsarlığı yasaklanmıştır" (2-4 Mart 1848 Kararnamesi)

"İşçilerin simsarlık yoluyla çalıştırıldığı ilk kez tespit edildiğinde 50 frank ila 100 frank, tekrarı halinde 100 frank ila 200 frank para cezasıyla, tekrarının tekrarı halinde ise bir aydan altı aya kadar hapis cezasıyla cezalandırılır. Para cezası gelirleri, iş malüllerine yardım için kullanılacaktır." (21-24 Mart 1848 Kararı)

"İlgili çalışan için bir zarara neden olan ya da yasaların, yönetmeliklerin, toplu ya da diğer iş sözleşmelerinin hükümlerini uygulamaktan kaçınmaya yarayan işçi teminine yönelik tüm kâr amaçlı ticari işlemler ya da işçi simsarlığı yasaklanmıştır." (İş Kanunu, madde L125.3)

> "Yasaların ve yönetmeliklerin şart koştuğu tedbir ve güvenlik yükümlülüklerinin, açıkça ve bilinçli bir şekilde ihlal edilmesi, üç yıla kadar hapis ve 300.000 franka kadar para cezası ile cezalandırılır." (Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, madde 222-19)

Risklerin denetim altına alınmasıyla ilgili gelişmeler, her şeyden önce, büyük işletmelerin yönetim kurullarının ve yöneticilerinin, otomatizasyonu ve bilişim teknolojisini kullanarak, sanayi ve ticaret üretiminde insan emeğinin baskınlığını her ne pahasına olursa olsun azaltmadaki kararlılıklarıyla ilişkiliydi. Özellikle işçiler, örgütlenmeyi başararak dikkate alınması gereken bir *sosyal ortak*'a* dönüştüklerinde, makinelere güvenerek işçinin meslek bilgisine olan kapitalist bağımlılığı yok etmeye çalıştılar. "İşçi kalelerinin etrafını çevirmek..." Bu benzetmeyi, Thierry Baudouin ve Michèle Collin, 1970 ve 1980'lerin sosyal planları ve üretimin yeniden yapılandırılması bağlamlarında sendikaların zayıflatılma sürecini anlatmak için kullanmıştı.[1]

Gereken minumum insan emeği ise, işletme yöneticilerine en az sıkıntı yaratacak şekilde düzenlenmelidir. Tüm sanayileşmiş ülkelerdeki gibi Fransa'da da 1970'lerin sonundan itibaren [üretimde] "esneklik" kelimesi, işletmelerin yeniden yapılandırılmasının sloganı haline gelmiş, kamu güçleri ve patronlar tarafından [ekonomik] büyümeye dönüşün başvuru kriteri sayılıp yeni bir değer olarak yüceltilmiştir. Bu soyut terim, görünen gerçekleri gizler: iş yoğunluğunun artırılması, iş kolektiflerinin parçalanması, işten çıkarmalar, işsizliğin yapısallaşması ve iş sözleşmelerinden doğan haklarda, özellikle alt işveren ve geçici iş uygulamalarıyla yaratılan erozyon... Bu listeye, çevreyle ve sağlıkla ilgili yasal düzenlemelerin olmadığı ve işgücünün çok daha ucuz olduğu ülkelere doğru, riskli üretimlerin kaydırılmasını da ekleyebiliriz. Fransa-Brezilya ortak programı çerçevesinde göstermeye çalıştığım gibi[2] riskleri denetim altına almak için yatırım yapmaktansa,

* Eski tabiriyle sosyal taraf. (ç.n.)

1. Thierry Baudouin ve Michèle Collin, *Le Contournement des forteresse ouvrières*, Meridiens, Klinsieck ve Cie, "Réponses sociologiques", Paris, 1983.
2. Annie Thébaud-Mony, *L'Envers des sociétés industrielles. Approche compara-*

alt işverenlerle çalışmanın ya da üretimi başka ülkelere kaydırmanın tercih edilmesi, aslında aynı sanayi stratejisinin iki yüzü.

Bununla birlikte, Fransa'da bir buçuk yüzyıldır var olan yasalar, bu esneklik gerekliliğiyle çelişki içindedir ve teoride, ekonomik güvence konusunda, çalışanların haklarını teslim eder. Bu bölümün başında, 1848 yılında işçi simsarlığının yasaklanması hakkındaki kararnameyi ve kararı hatırlatmıştık. İş Kanunu'nda bu yasak, varlığını açıkça korusa bile, geçici iş ilişkisi hakkında 1972'de ve alt işveren iş ilişkisi hakkında 1975'te oluşturulan mevzuat, bir yüzyıldan uzun bir süredir yasak olan işçi simsarlığını yeniden mevzu eder. Bu yasalarla, geçici işçileri ve alt işverenleri kullanarak işçi temini ile işçi simsarlığı arasında bir fark yaratılır: Böylece, tıpkı yasal hale gelen alt işveren iş ilişkisi gibi, geçici istihdam büroları yoluyla kar amaçlı geçici iş ilişkisi de yasallaşır. İşçi simsarlığı suçu ise; sadece, iş müfettişlerinin iki işletme arasındaki hizmet yükümlülüğünün işgücü kiralamaya sıkı sıkıya bağlı olduğunu ve bunun dışında belli bir işin yapılmadığını saptadığı çok aşırı hallerde cezalandırılır.

Böylece, alt işverene bağlı çalışanları gösteren "dışarıdan gelen" [dışarıdan istihdam edilen] çalışan terimi, yasal düzenlemelerde de belirmeye başlar. 1977 Kasım'ında çıkarılan bir kararname (1992'de revize edilmiştir), "dışarıdan hizmet veren işletmelerin, hizmeti alan işletmenin sitesindeki güvenlik yükümlülüklerini" konu eder, sanki yeni bir çalışan ve yeni bir işletme kategorisi söz konusuymuş gibi. İş hukuku alanında uzman avukat Bernard Rettenbach, Adalet Bakanlığı'nın 1978'de yayımladığı çalışmasında, işletmelerin, "karşılıklı hak ve yükümlülüklerin uygulandığı çerçeveyi istediği gibi değiştirebileceğine"[3] vurgu yaparak, iş sözleşmelerine bağlı güvencelerin, alt işveren iş ilişkilerinin kullanılmasıyla kırılgan hale getirildiğini belirtip kamu güçlerini uyarır.

tive franco-brésilienne, [Sanayi Toplumların Ters Yüzü. Fransa-Brezilya Karşılaştırmalı Yaklaşımı], L'Harmattan, Paris, 1990.

3. Bernard Rettenbach, *Droit du travail et restructurations productives. Les nouveaux contrats de travail*, La Documentation française, Paris, 1978.

15 yıl sonra, Alain Supiot: "'tipik' iş sözleşmesiyle kişi haklarının tümünden faydalanan çalışanlarla, 'atipik' iş sözleşmesiyle 'ticari işgücü' tarafına atılan çalışanlar arasında, iş hukuku açısından bir iç kırılmanın"[4] artık var olduğunun altını çizer. Bununla birlikte, politik diskurda, tıpkı sosyal bilimlerdeki gibi, güvencesizlik terimi kendiliğinden oluşan bir "toplumsal felaket" anlamında kullanılmaya başlanır: *Hassas* ya da *işe yerleşme kapasitesi olmadığı* varsayılan insanlara özgü bir durumdur... Oysa, esneklik ve güvencesizlik, bu iki fenomen, birbirine sıkı sıkıya bağlı. "Çalışma hayatında egemenliğin yeni biçimi",[5] yani esneklik yoluyla sağlanan iş *modernizasyonu* kendini gizleyerek, onyıllar önce edinilmiş kırılgan kazanımları aşındırır. Beatrice Appay'la birlikte iki yıl boyunca yürüttüğümüz bir araştırmadan yola çıkarak oluşturduğumuz kitabın gösterdiği şey, tam da budur.[6]

Alt işveren işletmelere iş yaptırmak, işletmeciliğin ana aracına dönüşür; özellikle de güvenlik, temizlik, yemek gibi üretime bağlı yan işlerde. İşgücünü böyle kullanmak, çabucak yaygınlaşır. Çok sayıda sektörde alt işveren iş ilişkilerine başvurmak, konjonktürün getirdiği risklere karşı en önemli "düzenleyici değişken" olur (ekonomistlerin kullandığı terimlerine göre). Uzay ve hava gemiciliği ile otomobil sektörlerinde, üretici işletmeler, fabrikalarda taşıtların ya da uçakların montaj düzeneğinden başka bir şey bulundurmaz hale gelir. Parçaların imali ise alt işveren zincirinin halkaları tarafından yapılır. Böylece, emir vericilerin en düşük fiyat mantığını empoze etmesine olanak sağlayan ihalelerle alt işverenler, kendi içlerinde durmaksızın rekabete sokulur. Tersanelerde gemi yapımı, "hizmet sektörü"nden olduğu söylenen işgücü tedarikçisi, Avrupa işletmelerini rekabete sokarak, bir alt işveren pazarının oluşmasına neden olur; 15

4. Alain Supiot, *Critique du droit du travail*, PUF, Paris, 1994.
5. "Les nouvelles formes de domination dans le travail" *Actes de la recherche en science sociale*, no.114, Eylül 1996 ve no.115, Aralık 1996.
6. Béatrice Appay ve Annie Thébaud-Mony yönetiminde, *Précarisation sociale, travail et santé*, [Toplumsal Güvencesizleştirme, Çalışma ve Sağlık] INSERM/CNSR, IRESCO, Paris, 1997.

Kasım 2006'da hizmetlerin serbest dolaşımını [hizmet verme özgürlüğü] içeren Bolkestein yönergesinin* kabulüyle bu pazar genişler. İnşaat şantiyelerinin tabelalarındaki Bouygues, Spie, Fougerolles gibi büyük isimler; alt işverenlerin iç içe geçtiği zincirde iş yapan çok sayıda küçük ve orta büyüklükteki işletmeyi, geçici istihdam bürolarını hatta bağımsız iş yapanları maskeler. Petrokimya, kimya, metalürji ve nükleer sanayilerinin bakım onarım işlerini "yükümlü" denen bu tipten işletmeler sağlar.

Somut olarak, alt işverenlerin yaptığı işin, daha doğrusu alt işverene verilen işin ortaya çıkarılması kolay değil. Nükleer sanayinin bakım onarım işlerinde alt işveren iş uygulamasıyla ilgili bir bilimsel araştırmada, bu zorluğu şahsen yaşadım. İşletmelerin tehlikeli işleri alt işverenlere nasıl verdiğini ve *iş organizasyonu bozukluğu* nedeniyle, bunun hem "dışarıdan gelen" çalışanlara hem de emir vericilerin [asıl işveren] çalışanlarına neye mal olduğunu anlatabilmek için bu araştırmadan destek alacağım.

"SİZİN İŞİNİZİ YAPMAYA ADAMLARIMIZLA BİRLİKTE GELİYORUZ"[7]

1998'de, Centre bölgesinin Sağlık Müfettişi Catherine Rondeau du Noyer, kendisinin ve gönüllü bir grup işyeri doktorunun da katılacağı, nükleer sanayide "doğrudan radyasyon altındaki işler"de (DATR) dışarıdan gelerek çalışan işçilerin yasal sağlık takibi üzerine yapılacak bir araştırmaya benim de dahil olmamı ister. Aslında ilk talep, nükleer santrallerin bakım onarım işlerinde alt işverene bağlı çalışanların sağlık takibi ve

* Yönerge adını, dönemin AB Vergi ve Gümrük Birliği Komisyonu Üyesi Frits Bolkestein'dan almıştır. Yönergeyle, AB ülkesinde hizmet üreten bir birey ya da şirketin, aynı hizmeti AB'nin diğer ülkelerinde de verebilmesinin, üstelik bu hizmeti kendi ülkesinin çalışma koşullarıyla gerçekleştirmesinin önü açılmıştır. Örneklersek, Fransa'da hizmet veren Polonyalı bir firmanın Polonyalı işçileri, ücretlerini, Fransa'nın değil, Polonya'nın ücret koşullarına göre alacaktır. Her iki ülkenin işçilerini rekabete sokup çalışma koşullarını kötüleştiren bu yönerge, hazırlık aşamasında büyük tepkilere neden olmuş, yine de yürürlüğe girmesi engellenememiştir.(ç.n.)

7. Sercomat, *Le Service complet de la manutention*, document publicitaire, 1983, a.g.y. [Sercomat isimli depolama, taşıma şirketinin reklam broşüründen.]

radyasyona maruziyet koşulları hakkında endişeli olan Chinon Nükleer Santrali'nin CHSCT* delegelerinden gelmiştir. Görünüşte, yapılacak araştırma kolaydır: Bu araştırmadan önceki dört yılı kapsayan sağlık ve doz ölçümü takiplerinin (DATR'daki işçilerin kişi başına aldığı radyasyon dozunun kayıtları) yeniden oluşturulması ve buradan elde edilecek sonuçlarla bu takiplerin daha iyi yapılmasının sağlanması. Bu arada, DRT (Çalışma Bakanlığı Çalışma İlişkileri Dairesi) ile bilimsel çalışma anlaşması da yapılır.

Tahmin ettiğimizden daha zor ulaştığımız veriler, işyeri doktorlarının ve CHSCT delegelerinin endişelerini haklı çıkarır. 87 çalışanın sağlık ve doz ölçümü takiplerini içeren araştırmanın akışı, bütünüyle anarşik bir durumu gözler önüne serer. Örneğin, 100'den fazla doktor, aslında sağlık takibi yapmamış, sadece bir formaliteyi yerine getirmiştir: İşletmenin dışarıdan istihdam edilen çalışanının eline, altı ayda bir yapılan sağlık kontrolleriyle "radyasyon altındaki işlerde çalışmasında mahsur yoktur" belgesi tutuşturulmuş, böylece nükleer santraldeki işine devam etmesi sağlanmıştır! Fransa'nın tüm bölgelerindeki santrallerde, çalışanın sağlık kontrolünden geçmek için kendi işletmesinin ofisine dönme zorunluluğundan işletmeleri kurtarmak amacıyla, işyeri doktoru servisleri arasında sağlık kontrolü hizmeti değiş tokuş edilmiştir. Bir tek DATR çalışanı dört yıl içinde sekiz farklı doktoru görmüş olabilir ve bu, Fransa'nın farklı bölgelerinde çalışanların, santraller arasında yer değiştirmesine bağlı olarak değişebilir.

Radyasyonla ilgili verilerin güvenirliliğinin zayıflığı, sadece sağlık takibinin yokluğundan değil, SCPRI'nın (İyonize Radyasyona Karşı Koruma Servisi) alt işverenler aracılığıyla istihdam edilen işçilerin, radyasyona maruziyetlerinin sıkı ve sistematik bir kaydının tutulmasına karşı gösterdiği ilgisizlikten de kaynaklanır. Bu arada, bu kayıtları tutmak SCPRI'nın yasal yükümlülüğü. Yine de araştırma sırasında toplanan doz ölçümü sonuçları, araştırmadan hemen önceki yıl için, 87 çalışanın

* Hijyen, Güvenlik ve Çalışma Koşulları Komisyonu. (ç.n.)

sadece 65'inde geçerli olmak üzere kullanılabilir durumda. Bu sonuçlar, alt işveren işçilerinin radyasyona maruz kalma riskinin daha çok olduğunu gösteriyor. Dışarıdan istihdam sağlayan işletmelerin çalışanları, nükleer sitelerde toplamda alınan yıllık dozun %80'ine maruz kalıyor ve bu dozlar yüksek derecelerde seyrediyor: Doğrudan radyasyona maruz işlerde çalışan EDF'nin* kendi çalışanlarının aldığı aylık ortalama dozun 8 ila 15 kat fazlasını alıyorlar.

Araştırma ayrıca, meslek parkurlarının kişiselleştirilmesindeki aşırılığı** gösterir. Meslek parkurunun yeniden kurulması ise işletme değiştirme, geçici statüde çalışanların oranının yüksekliği ve çalışanların devingenliği*** nedenleriyle çok zorlaşır. Bu araştırmayla ilk kez, ayrımcılık ve dışlamanın kılık değiştirmiş biçimlerini temsil eden "istihdamın dozajla yönetilmesi" de açığa çıkarılır. Son olarak, çalışanların sağlığının korunması ve sürekli gözetim altında tutulmasıyla hiçbir ilgisi olmayan "çalışmaya uygunluk ritüeli" haline gelmiş sağlık kontrolleriyle ve bu kontrollerin yapıldığı yerlerin sayısının artırılmasıyla sağlık takibinde oluşan problemli yapıya dikkat çekilir.

Çalışma Bakanlığı'nda bu sonuçlar ciddi bir endişe yaratır. Bu araştırma kamu güçlerine, nükleer sanayiye dışarıdan gelen işçilerin radyasyona maruziyetlerinde bir problem olduğunu kesin bir dille söyler. Sonuçlar aynı zamanda, 24 Mayıs 1991'de Avrupa Komisyonu'nun EDF'ye (Fransa Elektrik Kurumu) yolladığı bir mektuba da yanıt niteliği taşır. Bu mektupta EDF'den, alt işverene bağlı çalışanların toplamda aldığı yıllık doz ve bu çalışanların sayısı hakkında, SCPRI'nın**** rakamlarıyla nükleer santral işletmecisi EDF'nin rakamları arasındaki tutarsızlığın açıklanması istenir. EDF, dışarıdan "yaklaşık" 20.000 işçinin çalıştırıldığını açıklarken, SCPRI bu işçilerden sadece 7.500'ünün verilerini yayımlar. Bu bilgi, 23 Ekim 1991'de, *Libération* gaze-

* Fransa Elektrik Kurumu. (ç.n.)

** Meslekte alınan yolun bütün sorumluluğunun çalışana yüklenmesi. (ç.n.)

*** Çalışma hayatı boyunca işsizlik, işten ayrılma, iş değiştirme, işyeri değiştirme, vb. (ç.n.)

**** İyonize Radyasyona Karşı Koruma Servisi. (ç.n.)

tesinin EDF'nin radyasyondan korunmadan sorumlu yöneticileriyle yaptığı bir röportajın yayımlanmasıyla halka duyurulur.

DRT'nin (Çalışma Bakanlığı Çalışma İlişkileri Dairesi) sorumluları bir şeylerin yolunda gitmediğini kabul etmek zorunda kalır. Peki nedir bu yolunda gitmeyen? Altı ayda bir sağlık kontrolünden geçirme yükümlülüğü yerine getirilmiştir, şekilsel olarak her şey yerli yerindedir. Pratikte ise, bu kontrollerin anlamı yoktur. Aslında anlamı vardır ama, kamu sağlığı kurumlarından beklediğimizin tersidir bu: Bu stratejiyle, hem günlük olarak hem de zaman içinde iyonize radyasyona maruz kalanların bilgileri telafi edilmez biçimde kaybedilmektedir. Oysa, nükleer sanayi yeni bir sanayidir ve radyasyon altındaki işlerin sağlık etkilerine bakabilmek için geriye doğru gitme olanağı yoktur. Radyasyona en çok maruz kalan çalışanların bilgilerini kaybetmek, epidemiyolojide "kohort araştırması" diye isimlendirilen araştırmanın önünü tıkamak anlamına gelir; yani bir topluluğun 20 yıl, 30 yıl ya da 40 yıl boyunca, çok sıkı ve sistematik olarak sağlık takibi kayıtlarının tutulmasının engellenmesi söz konusudur.

1950'lerde İngiltere'deki amyant işçilerinin ve Güney Afrika'daki madencilerin, 1960'larda ABD'deki izolasyon işçilerinin sağlığında amyantın yarattığı etkileri anlamaya olanak sağlayan kohort araştırmasıdır. Bu durumların her birinde çalışanların devingenliğinin, alt işveren iş uygulamasıyla gelen devingenlikle hiçbir ilgisi yoktur.

Böylece, nükleer sanayinin bakım onarım işlerinde alt işveren iş uygulamasının, dışarıdan istihdam edilen işçilerin sağlık takiplerinin yapılmamasını organize ettiğini, bunun ise, uzun vadede etkisini gösteren risklerin sonuçlarını bilmeye yarayacak kohort araştırması girişimlerini engelleyebileceğini anlıyorum. Çıkardığım bu sonuç da beni, sosyolojik ve kalitatif perspektifle yapılacak bilimsel bir çalışmanın peşine düşürüyor. Amaç: İlk araştırmaya katılmış olan çalışanların istihdam, iş ve sağlık koşullarının, bu çalışanlarla yapılacak tekrarlı görüşmelerle, zaman içine yayılacak biçimde araştırılmasıdır. 1992'de bu çalışma için,

DRT'nin (Çalışma Bakanlığı Çalışma İlişkileri Dairesi) ve Kamu Sağlığı Müdahale Fonu'nun desteğini alıyorum.

Bu araştırma, nükleer park idaresinin, bakım onarımla ilgili tüm işleri alt işverene verme kararını uygulamaya geçirmesiyle aynı zamana denk düşer. Oysa bakım onarım işleri, nükleer tesisat ve ekipmanın emniyeti açısından hayati bir önem taşır. Bu arada, Ukrayna'da meydana gelen korkunç Çernobil kazası, sanayicilerin empoze etmeye çalıştığı, sivil nükleerin emniyetinin kusursuz olduğuna dair imajı bozguna uğratır. Bu ikinci araştırmada bir soruyu sormak artık elzem hale gelir: İş kolektiflerinin, dolayısıyla işçilerin meslek bilgisinin parçalanmasına neden olan, riskleri ve risklerin yönetimini "dışarıya" havale ederek yapılan işi anlamayı ve işin denetimini güçleştiren alt işveren iş uygulamasına neden karar verilmiştir? Araştırmamın merkezinde bu soru olacak.

Bu araştırma beş yıl sürecek, sonuçların yorumlanmasından oluşan kitabın basımı için ise iki yıl daha gerekecektir.[8] 2000 yılında yayımlanan, bu bölüm için referans aldığım bu kitaba nükleer sanayinin sorumlularından hiçbir tepki gelmemiş, sadece bir basın bildirisinde benim verilerimin "eski tarihli" olduğu ve o günden bugüne çok önemli değişikliklerin yapıldığı belirtilmiştir. Yine de benim araştırmamdan sonra yapılan araştırmalar da istihdamın dozajla yönetilmesine ve alt işveren iş uygulamasına yönelik kararların hiçbir biçimde sorgulanmadığına dair gözlemlerimi doğruluyor. 2004'te, iyonize radyasyona maruziyetin izlenmesi çerçevesinde, nükleer sanayi sitelerinde dışarıdan gelerek çalışan 31.174 DATR işçisi kaydedilmiştir.

8. Annie Thébaud-Mony, *L'Industrie nucléaire. Sous-traitance et servitude*, [Nükleer Sanayi. Alt İşveren İş Uygulaması ve Kölelik] INSERM/EDK, Paris, 2000. Dominique Decèze'in *Haute tension à EDF* (Jean-Claude Gawsewittch Éditeur, Paris, 2005) kitabının yedinci bölümünde tırnak içine alınmadan ve kaynak gösterilmeden adı geçen kitaptan alıntılar yapılmıştır. Kuşkusuz, üzerinde çalıştığım böyle bir konuya ilişkin gerçekleri herkesin bilmesini isterim. Ama alıntı yapılan dökümanların kaynağını belirtmek de yayıncılık adabındandır. En azından, yazarlar arasındaki ilişkide beklediğimiz, hakkımız olan küçük bir saygı kuralıdır.

Bu araştırmada yer alan DATR çalışanları, isimlerinin gizli tutulmasını ısrarla istedi: "Lütfen anlayın, kırmızı listeye alınmak istemiyoruz!" Dışarıdan gelen işçiler için kırmızı listeye alınmak, EDF'nin istemediği kişi olmak demek. Kırmızı listedekiler ise ya sendikalı olmayı ya farklı çalışma koşullarını talep etmiş ya da bir filmden, bir televizyon ekranından santrallerin bakım onarım işlerinde nasıl çalıştıklarını başkalarına anlatma cüretinde bulunmuş olanlardı. Devlet sırrı ya!... O ya da bu şekilde, bu insanlar cezalandırıldı.

Cezalandırılmaları göstermek amacıyla bu bölümde, hayat hikâyelerini bütünlüklü olarak değil, parçalar halinde aktaracağım: Bu parçalar hem yayımlanan araştırmanın içinden hem de araştırmanın yapıldığı tarihten bugüne kadar, dışarıdan gelen işçilerin santrallerde yaşadıklarından ve tanık olduklarından derlendi. Anket yaptığım çalışanların tanınmamasına dikkat ettim. Buradaki isimleri, Éric, Martial ve Antonio. Tanıdığım çalışanlar içinde hiç kimse bu isimleri taşımıyor. Bu hikâyeler son gelişmeleri de dikkate alıyor. Örneğin, 2002'de EDF işletmesi eş komitesinin* (Karma Üretim Komitesi Yüksek Konseyi)[9] düzenlendiği bir konferansta, alt işveren iş uygulamasının nükleer sanayinin en zayıf noktası olduğu gösterildi ve bu uygulamanın yol açtığı iş organizasyonu bozukluğunun yapısal karakteri teyit edildi.

ÉRİC, NÜKLEER SANAYİNİN "DÖNEMLİK" MUSLUKÇUSU

Éric, 1988'de santrallerde muslukçuluk yapmaya başladığında 20 yaşındadır. Başlangıçta, musluk boru bakımı ve onarımı yapan şirketlerde, önce geçici işçi olarak, sonra da belirli süreli iş sözleşmesiyle çalışır. İşini, "meslekte eskilerin" yardımıyla öğrenmeye başlar. Özellikle eskimeye yüz tutmuş santrallerde,

* İşçi ve işverenin temsilcilerinin eşit sayıda olduğu bir komite. (ç.n.)

9. EDF/GDF Karma Üretim Komitesi Yüksek Danışma Konseyi, *Le Nucléaire et l'homme. Le rôle et la place du travail des hommes dans la qualité et la sûreté nucléaire*, konferans tutanakları, Paris, 2002.

teknik olarak basit ama "aldığı doz açısından pahalıya mal olan" görevlerle işe koyulur: "radyoaktif parçacık bulaşmış çamuru kaldırmak" buhar jeneratörlerinde (GV) "insan delikleri"[10] açmak, boru sistemlerini kapamaya yarayan "tapaları"* koyup kaldırmak.

Bu aktiviteler çifte dikkat gerektirir: Elbette yapılan işin kalitesi önemlidir ama en az dozu "almak" için belki de en önemlisi, hızlılıktır. Bu nedenle Éric, buhar jeneratörlerinde tapa delikleri açmayı sevmez.

> "Giriyorsun, çıkıyorsun... üç dakika... ve zaten 1 ya da 2 mSv ([milisievert]) radyasyon almış oluyorsun! İlk dolaşım halkasından bahsediyorum, içinden radyoaktif su geçiyor, radyoaktif parçacıkları metal üzerine biriktiyor. Çok hızlı çalışmak gerekiyor. Normalde, üç kişi dozu paylaşıyor. Paniğe kapılmamalıyız, eğer kapılırsak herkes ayvayı yer. İlk kez bu işi yaptığımda, üç kişi olmamız gerekirken iki kişiydik. Yani, aynı şey değil. Bir kere gireceğimize, iki kez girmiş oluyoruz!.."

Bu operasyondan önce muslukçulara verilen çok özel bir eğitimden bahseder.

> "Bir hafta boyunca maket üzerinde çalışıyoruz, antrenman yapıyoruz, kronometreyle çalıştırılıyoruz ve sonra görev yerine gönderiliyoruz. Yani, tehlikenin farkındayız! Dampierre'de delik açtığım yerde, dört günde 2,5 mSv aldım. Boru kılıflarında çatlaklar, sorunlar vardı."

Bahsedilen, ilk dolaşım halkasındaki suda radyoaktif gazın ve partiküllerin oluşumuna neden olan yakıt borusu kılıflarındaki mikro çatlaklar. Bu su, dolaşımdaki tüm birimlerin üzerine gazı ve partikülleri bırakıyor. Dolaşım halkası kuru iken bu partiküller, radyoaktif toza dönüşüyor.

İlk yıllarda Éric'in bedeninde, yılda 50 milisievertten daha fazla radyasyon birikir. O zamanlar Fransa'da bu doz yasaldı. 1996'da AB'de kabul edilip 2003 yılında gecikmeli olarak

10. İşçilerin buhar jeneratörlerine girebilmesi için yapılan bir çeşit küçük kapı.
* Tıpa, tıkaç. (ç.n.)

Fransız hukukuna alınan ve bugün yürürlükte olan limit ise 20 milisieverttir. Éric, ilk yıllarda aldığı dozun, bugünkü doz limitinin iki katından fazla olduğunu 15 yıl sonra fark edecektir. Éric, belirsiz süreli iş sözleşmesiyle çalışmaya başladığında görevleri de değişir: vanaları, muslukları kontrol etmek, yıpranmış contaları değiştirmek. IPS (Güvenlik İçin Önemli) denen yapılarda çalışacak birisi için, bu görevler doz alımı açısından daha güvenlidir. Genellikle açılışı ve ilk temizlik işlerini başka işletmelerin çalışanları yapar ve bu da onu çok yüksek bir radyasyondan korur. Yine de dikkati elden bırakmaması gerekir. 20 yıldır içinde olduğu bu meslekte, çalışma koşullarının düzelmeye doğru gittiğini görmemiştir: Bakım için reaktörlerin, belirli dönemlerde durdurulması anlamına gelen periyodik durdurma zamanı çok kısalmış ve işçilerin reaktörler arasında dolaşması [rotasyon] cehennemi bir hal almıştır.

"Bir zamanlar (yani 1980'lerde) çok daha az çalışıyorduk, haftada bir, bilemedin iki vana vardı yapılacak. Günde 10 vana işi değildi sonuçta!"

Bağlı olduğu şirket, santral inşaatındaki işletmelerden biri için iş yapan ikinci ya da üçüncü düzeydeki alt işverendir. Örneğin, bakım onarım pazarının belli bir kısmı için, Alstom ya da Framatome EDF'nin doğrudan çalıştığı alt işverenlerdir. Éric, bu konuda şunları söyler:

"İnşaatçı işletmeyle çalıştığımızda, kendi işletmelerimizin isimlerini santralin kapısında bırakıp inşaatçı işletmenin işçilerine dönüşüyoruz. Tabii, gerçek bu değil! Ama bu bir makyaj da değil: EDF'dekiler, inşaatçı firmalarda muslukçunun olmadığını pekâlâ biliyor."

Başka bir deyişle Éric, EDF'nin yöneticilerinin gözünde, isimsiz bir işletmenin çalışanıdır. Éric, ücretli elemanı olmadığı bir alt işveren için çalışmakta; görevini ise işin gerçek sahibi üçüncü bir işletmenin sitesinde, yani EDF'de yapmaktadır.

Her şey yolundayken sakince çalışır, değilse... Bir vana çubuğunu acil olarak değiştirmek zorunda kaldığı bir günü anımsar.

EDF'nin sorumlusu, çubuğun hangi tip çubuk olduğunu gösteren dosyayı bulamaz. İnşaatçı firmanın şantiye şefi ise, kendi yöneticilerinin baskısı altındadır: Bir gün içinde iş tamamlanmalıdır, aksi takdirde firma, EDF'nin uygulayacağı gecikme cezasıyla karşı karşıya kalacaktır. Éric ise, bir türlü gelmeyen talimatları beklemektedir. Sonra, birisi, kim olduğunu bilmiyor, benzer bir çubuğun bu işi göreceğine karar verir. İnşaatçı firmanın şantiye şefi Éric'ten, aynı olduğuna emin olmadığı ama değiştirilecek olana "benzeyen" bu çubuğu gidip mağazadan almasını ister. Éric, aldığı çubuğu vanaya yerleştirerek, hepsini yeniden monte eder ve EDF'nin bürosuna doğru, yaptığı işi gün bitmeden önce kontrol ettirmek için koşturur. Ve orada azar işitir! Güvenlik kurallarının en önemlilerinden birini; yani, işe başlamadan önce gerekli dökümanları alma kuralını çiğnemiştir. Bilmediği, bu kural değildir; bağlı bulunduğu işletmeden olmayan iki "şefin" çifte baskısıyla nasıl baş edeceğidir. Kendi şefinin ona verdiği talimat ise şudur: "İnşaatçı firma ne derse onu yapacaksın!" Bu problemin şu durumda çözümü yok: "İkinci ya da üçüncü düzeyde yükümlü bir işletmenin çalışanıysan, durum ne olursa olsun haksızsındır!"

İş organizasyonunun bozukluğu, periyodik durdurma zamanının kısaltılmasıyla daha da kötü bir hal alacaktır.

> "Bir lokale geliyoruz. İşi yapacak olan altı işletmeyiz. Daha önce de geliyorduk, o zaman şantiye süresince lokal bizimdi. Şimdi, kendi şantiyemizin sınırını belirleyemiyoruz. Kendi içimizde organize olamıyoruz. Mururoa kıyafetleri (radyoaktif toz bulaşmış yapı üzerinde iş yaparken gerekli, hava temin aletinin bulunduğu başlığıyla birlikte vinilden bir kıyafet) içindeyiz. Hava gelsin diye aleti bir elektrik prizine sokuyorsunuz. Ama birdenbire hava girişi duruyor! Gidip bakıyorsunuz ki bir başkası, başka bir aleti çalıştırmak için sizin fişinizi prizden çekmiş. Bir nükleer elektik santralinin en tuhaf tarifi nedir bilmek ister misiniz? Bakım onarım çalışmaları için elektrik prizlerinin azlığıdır."

Bu esprinin ardında, bir anlamda zamana karşı "savaş" veren bu işçilerin, bölünmüş olduğu gerçeği belirir. İki faaliyet arasında

rekabet olduğunda, EDF'nin verdiği sürede, olması gerektiği gibi işi tamamlamayı başaran işçi, diğerlerinin de kendisi gibi çalışmasını empoze etmiş olur. Burada DATR'ın dışarıdan gelen işçileri için mesele, işlerine devam edip edemeyecekleridir; çünkü onlar, EDF ya da birinci düzeydeki (ya da ikinci, üçüncü...) işletmelerin, alt işveren hiyerarşisinin alt düzeyinde bulunan kendi işletmeleriyle yaptığı pazarlıklara tabidir. Kendi işletmelerinin iş planında bir aksama olursa, söz konusu işle görevli işçiler, bu gecikmeden sorumlu tutulacaktır. Ne işe başlamadan önce gereken dosyayı EDF yetkilisinden almak için girdikleri uzun kuyrukları ne de aynı yerde aynı zamanda iş yapmaya gelen diğer işletmelerin işçileriyle birlikte çalışmanın zorluğunu özür olarak öne sürebileceklerdir. Böylece, işyerlerindeki güç ilişkilerin kahramanları, artık işverene karşı birlik içinde çalışan işçiler olmaktan çıkar; "müşterileri" EDF'nin "beğenisini" kazanmak için birbirleriyle mücadele eden işçilere dönüşürler.

Belirsiz süreli iş sözleşmesiyle çalıştığından beri Éric, "uzun iş yolculuklarına" çıkmaktadır. Örneğin, çarşamba akşamı Gravelines'de işini bitirdiğinde yönetimden bir telefon gelir; giriş işlemlerini yaptırmak üzere cuma sabahı 800 kilometre uzaktaki Tricastin santralinde bulunması gerektiği bildirilir. Bu yolculuk ise, çalışma günlerine dahil edilmez. O halde, perşembe günü Éric "tatildedir!" Hafta sonunu, Nancy civarında oturan ailesiyle geçirmek ister. İstiyorsa, yapabilmelidir: Perşembe günü Tricastin'e "iner" cuma günü santrale giriş formalitelerini tamamlar, kalabileceği bir lojman ayarlar ve gece geç saatte varacağı evine gitmek için aynı günün akşamı yola koyulur. Pazartesi saat sabah altıda Tricastin nükleer santralinde bulunmak üzere, pazar akşamı yeniden evinden yola çıkar... Tam zamanlı çalışılan iki hafta arasında, dört gün içinde 2400 kilometre yol kateder. Nükleer santrallerde haftada 35 saat* çalışanlar, sadece EDF'nin kendi çalışanlarıdır. Éric ise nükleerin "dönemsel" işçisidir; yani, aylarca haftada 40 ile 60 saat arasında çalışabilir. Fazla mesai değil, normal mesai sayılan bu "çok fazla" çalışma

* Fransa'da yasal çalışma süresi. (ç.n.)

saatleri ise; ancak dönemin sonunda, kasım ayından itibaren, yani çocuklar okuldayken, tatil sezonu çoktan bitmişken, bu dönem periyodik durdurma dönemiyle çakıştığı için yeniden normal hale getirilir.

Epey bir zaman önce Éric, aynı bölgede oturan, aynı işletmede çalışan iki arkadaşıyla bir ekip kurmuştu. Böylesi pratikti ve bazen birlikte yolculuk yapabiliyorlardı. İşi ve daha da önemlisi, yalnızlığı paylaşıyorlardı. Çünkü insanın, ailesini arkasında bırakması ve akşamları bir otelde, bir pansiyonda ya da nükleer santrale yakın bir kampta, bir karavanda kendini yalnız bulması kolay bir şey değil. Éric, Jacques ve Pierre ile birlikte on yıl çalıştı. Sonrasında, işletme uzun iş yolculukları için ödediği primlerde güçlük çıkarmaya başladı. Üçü, yönetim bürosuna gidip maaşlardaki bu azalma üzerine konuşmaya çalıştı. Boşuna... Hiçbir şey elde edememekle kalmadılar (gerekçe ise işletmenin memnuniyetle uyguladığı EDF'nin bir kararıdır), o günden sonra üçü bir arada aynı santralde görevlendirilmediler. Örneğin, birisi kuzeyde Gravelines'e gönderilirken, diğeri güneybatıda Blayet'ye üçüncüsü ise güneydoğuda Cruas'a gönderildi. Evlerine döndüklerinde bile görüşemediler, çünkü izinleri aynı zamana hiç denk düşmedi. Éric, "sonuçta bir sendika değildi kurduğumuz, ama..." diyor.

Bir süre sonra çok üzücü bir olay meydana gelir: Jacques, bir cuma akşamı, yedi gün üst üste çalıştıktan sonra santralden 800 km uzakta bulunan evine dönmek için yola koyulur. Haftalardır, bir hafta sonunu evinde geçirmemiştir. Direksiyon başında uyuyakalır ve ölür. Daha doğrusu, öldürülür! Peki kimdir bu ölümlü kazanın sorumlusu? Nükleer santrallerin bakım onarım işlerinde, "esnek!" çalışma zamanı düzenlemesine karar verenlerdir. Bu kaza, evle iş arasında meydana gelen, iş kazaları telafisi çerçevesinde alt işverene yüklenebilir "yol kazası" olarak kabul edildi. Bu arada hiçbir yargıç, çalışma zamanı kullanımıyla ilgili İş Kanunu hükümlerini ihlal etmekten ya da meslek yorgunluğuna yol açarak Jacques'ın hayatını tehlikeye atmaktan, işverenin ve emir vericilerin (EDF ve inşaatçı firma),

adalet önünde hesap vermesini istemedi. Bu bir meslek riskiydi sonuçta, yani olağandı!

Éric, daha sonra da Pierre'in ağır kanser hastası olduğunu öğrenir. Endişesi sesine yansır:

> "Evet... Biliyorsunuz... Televizyonda bu konuda kim ne derse desin, Çernobil'den beri biz DATR çalışanları, radyasyonla ilgili kendimize çok soru soruyoruz. Bize diyorlar ki yılda 20 mSv limitini aşmazsanız başınıza hiçbir şey gelmez! Ama biz, yani Jacques, Pierre ve ben on yıldan fazla bir süre yılda 20 mSv'in çok üstünde bir doz alarak çalıştık. Sadece saçlarımızdan, derimizden ya da kıyafetlerimizden değil, radyoaktif tozu soluduğumuz için de radyoaktif kir bize bulaştı. Santralde radyoaktif bulaşmaya karşı yapılanlar [duş aldırma, fırçalama...] aldığımız tüm radyasyonu ortadan kaldırabilir mi? Ve Pierre... Yakalandığı kanser... Bununla mı ilgili? Nasıl bileceğiz?"

Birkaç ay sonra, Pierre'in eşi Céline'den, Pierre'in öldüğünü öğrenir. Pierre 39 yaşında ölür. Eşi Céline ise 36 yaşındadır. On, altı ve iki yaşlarında olan üç çocuk yetim kalmış, babaları kemik kanserinden ölmüştür. Céline, eşinin hastalığının meslek hastalığı olduğunu kabul ettirmek için girişimde bulunmuş; ama CPAM (Sağlık Sigortası Asli Fonu) bu girişimi, "tıbbi gerekçeyle" reddetmiştir... Doktorlar, teşhiste kesinlik olmadığını söylemiş. Bu arada, kemik kanseri, iyonize radyasyona bağlı meslek hastalıkları listesinde yer alan kanser hastalıklarından biri. Ama doktorlar ve CPAM karşısında, Céline tek başınadır. İşletmede sendika olmadığı gibi, bir parça destek alabileceği başka bir kurum da yoktur.

Éric, nükleer santrallerde artık çalışmak istemez. Ama Lorrain'de istihdam ciddi şekilde sorunludur. Ayrıca, 45 yaşın üzerinde olan bir insan, musluk boru gibi spesifik bir alanda iş bulmak için nereye gidebilir bugün? Éric, sağlığının bozulduğunu da hissetmektedir. Özellikle yazları, sıcak onu yorar. 2003 ve 2006 yıllarındaki anormal sıcaklarla birlikte EDF, her zamankinden daha sıcak suyu ırmaklara boşaltmak için izin ister. Aslında prensipte, balıklara zarar verebileceği gerekçesiyle bu yasaktır. EDF'nin aldığı izne rağmen yine de dışarıdan istih-

dam edilen ve bakım onarım işlerinin büyük bir kısmını yapan işçiler için hiçbir şey değişmez. Reaktör binasında sıcaklık 45-50 dereceye varır. Bu derecelerde, özellikle güç harcandığında, kalp krizi geçirme riski yükselir. Hangi santralde yüksek sıcaklık nedeniyle işçilere çalışmamaları bahşedildi? İşçiler ise, hiç akıllarından çıkmayan bir nedenle böyle bir şeyi talep etmeye haklı olarak yeltenmedi! Bu girişimlerinde destek alacakları bir kolektif yokken, ciddi ve yakın bir tehlike nedeniyle işten kaçınma hakkını kullanmaya cesaret etmek, işten atılmanın yanı sıra bir daha nükleerde çalışamayacak olmayı da göze almak demek. Kırmızı listeye kaydedilmek, gerçek bir tehdit. 45 derece sıcaklıkta çalışmanın yarattığı risklerden çok daha korkunç üstelik!

Nükleer santral sitelerinde, musluk boru bakım onarım faaliyetinde her yıl 12.000 kişi istihdam edilmektedir, bunların bir kısmı geçici istihdamdır.

MARTIAL, KONTROLÖR, "NÜKLEERİN HEMŞİRESİ"

"Nükleerin hemşiresi" Martial, yıkıcı olmayan kontroller, diye adlandırılan alanda uzman. Santralin tüplerini ve borularını "dinliyor" ve radyoaktif sızıntıya yol açabilecek çatlakları; aşınma, yıpranma belirtilerini, kaynak bağlantılarındaki kırılmaları ya da diğer bozuklukları tespit etmeye çalışıyor. Bu kontroller farklı tekniklerle yapılıyor, özellikle gama grafik tekniğiyle:

> "Temel cihaz, iridyumun kaynağıdır. O da fakirleştirilmiş uranyum kabının içindedir. Diğer cihazlar kobalt kaynaklarıyla çalışır. Tekniğin, tüpün ya da borunun fotoğrafının çekilmesinden oluştuğunu söyleyebiliriz; tabedildiğinde, en ince çatlakları bile görebilirsiniz."

Böylece "nükleerin hemşirelerinin" iki kat radyasyona maruz kaldığını öğreniyorum: Birincisi, santralde üzerinde çalıştıkları yapılar radyoaktifken alınan, diğeri, kullandıkları kontrol cihazından yayılan radyasyondan alınan. Martial devam eder:

"Uzay ve hava sanayisindeki bir şantiyede radyografide çalıştım, ama oldukça güvenli bir ortamda, yani hiçbir şekilde radyasyon almadığımız bir kabinin içinde, tabii sızıntı olmadıkça. Nükleer santrallerdeki çalışma koşulları diğer sektörlerden bütünüyle farklı, çünkü biz mekân sıkıntısı nedeniyle korunmanın bir türlü sağlanamadığı yerlerde çalışıyoruz: Kabinlerimiz yok. Buhar jeneratörlerinde, çok uzun süre radyasyona maruz kalıyoruz, kendimizi zor koruyoruz. Dönüşümlü olarak hızlıca bir duvarın arkasına geçmemiz gerekiyor."

Bu işin diğer bir özelliği de gece yapılması.

"Radyoaktif kaynaklarla çalıştığımız için, diğer çalışanlarla aynı zaman diliminde çalışamıyoruz. Çalıştığımız yerler zaten fazlasıyla kirliliğin olduğu yerler ve oralara 200 küriye kadar radyoaktif yayabilecek kaynaklarla gidiyoruz. Sadece hafta sonu olmak üzere gündüzleri çalıştığımız da oluyor."

İş Kanunu kurallarına bütünüyle aykırı olan pazar günü çalışma izninin ilgası olağan bir durum o zaman. Oysa, İş Kanunu'nun L.221-12. maddesi, başka bir kuruluşta iş yapan işletmelerin personeli için, sadece hayat kurtaracak önlemler ya da sitenin güvenliği açısından gerekli acil onarımlar söz konusu olduğunda, haftalık dinlenme izninin askıya alınma olasılığını öngörür. Nükleer sanayi işletmecisi, kaza riskiyle ilişkili site güvenliğinde aciliyet nosyonundan, ekonomik aciliyet nosyonuna doğru *kayar*. Kontrolörlerin ve santrallerin bakım onarım işleri için dışarıdan istihdam edilen öteki DATR işçilerinin, pazar günleri çalışmasını haklı çıkaracak tek şey, nükleer tesisat ve ekipmanın çalıştırılmama süresinin kısa tutulmasıyla ilgili olanıdır. Yetkililer, gerekli idari izni hiçbir rahatsızlık duymaksızın verir. Aciliyet nosyonunu bu şekilde kullanma, işveren ile ilgili işçiler arasında, hafta sonu tatili üzerine karşılıklı görüşerek yapılması gereken anlaşma yükümlülüğünü ikinci plana iter. Bu arada, bazı durumlarda, kimin kimle görüşeceğini de kendimize sorabiliriz.

Martial, dayatılan şartlar altında hafta sonu çalışmamak için kimi kez direnir. Drôme'daki Cruas santralinde gece

çalışmasını bitirdikten sonra, cuma sabahı, bağlı olduğu işletmeden telefon alır: "Hafta sonu için Tricastin'e kontrole gitmen gerekiyor. Bu akşam başlıyorsun ve mutlaka, en geç pazartesi sabahı bitiriyorsun!" Seçeneği yoktur. Ne zaman böyle bir çalışma sistemini sorun edecek olsa, şefin yanıtı hazırdır: "Rahatsız mı oldun? Başka yerlerde nasıl yapılıyor bu işler görmek ister misin?"

Martial'in önemli iki sıkıntısı vardır: Verilen sürede işi tamamlamak ve hem radyasyona hem de radyoaktif bulaşmaya maruziyetini olabildiğince azaltmak. Verilen sürede işi tamamlamak somut bir problemdir, çünkü belli sayıdaki kaynak bağlantılarını kontrol etme işi, bu iş için gereken süre hakkında fikri sorulmaksızın ona verilir. Martial, başka bir işletmeye bağlı çalışan meslektaşlarının durumuna düşmek istemez: Verilen sürede kaynak bağlantılarının hepsini birden kontrol etmenin olanaksızlığı karşısında kontrolörler, üç bağlantıdan birini rastgele kontrol etmeye başlamış ve radyoaktiften arındırma işi yapan başka bir işletmenin çalışanı, durumu EDF'ye ihbar etmiştir. EDF şikâyetçi olmuş hem kontrolörler hem de işveren ağır para cezasına çarptırılmıştır. Sonrasında işveren, ağır kusur nedeniyle kontrolörleri işten çıkarmış, bu da onların işsizlik tazminatı hakkını kaybetmesine neden olmuştur. Bu arada, ayaklarını bir daha bir nükleer santralden içeri basamayacaklar listesine alındıklarını hatırlatmamıza bile gerek yok tabii.

Radyasyona maruz kalmaya dönersek, periyodik durdurma süresi kısaldıkça, alınan dozun arttığını söyleyebiliriz. Martial açıklıyor:

> "Periyodik durdurma süresi kısaldığı için çok kısa süre çalışıyoruz böylece dozimetre fazla ilerlemiyor. Ama ben daha az doz almak için daha fazla kontolörün çalışması gerektiğini düşünüyorum. Kontrollerinde sorun yaratan dolaşım halkaları var ve oralarda alınan doz çok fazla. Örneğin Bugey'de, durdurma sırasında dört beş kişi, iç radyoaktif bulaşmadan hastalandı, yirmi kişi ise aynı nedenden revire gitti."

Radyoaktif toza temas etmek (dış bulaşma) ya da radyoaktif tozu yutmak ya da solumak (iç bulaşma) anlamında kullanılan "bulaşma" terimini Martial, çelişkili biçimde algılar. Bulaşmanın, nükleer santrallerde gittikçe daha fazla kendini gösteren bir tehlike olduğunu söyler.

"Nükleer ek binası (BAN) gibi radyoaktif olmaması gereken ama radyoaktif olan yerler var. Tıpkı La Hauge'a nükleer atık taşıyan vagonlardaki gibi. Dışarıdan bakınca 'temiz' sanılıyor. Oysa vagonlar, Valogne garına radyoaktif kire bulaşmış halde varıyor."

Ama çelişkili bir biçimde ekler:

"Size bu durum tuhaf gelebilir, ama zamanla alışıyorsunuz."

Bulaşma, rutinin içindedir. Martial, bulaşmaya maruz kaldığı her seferinde sağlık servisine gider. Orada duştan geçer. Eğer bulaşma inatçıysa, bir sağlık görevlisi radyoaktif kirin tamamını yok etmek için bir fırçayla onu temizler. Bazen, orada özel eşyalarını bırakmak zorunda kalır. Çok sevdiği bir saatini örneğin. Maddi değeri az ama artık hayatta olmayan babasının hediyesi, hep kolunda taşıdığı saatini. Kirli saat, radyoaktif atığa dönüşür! İç bulaşmaya gelince, radyoaktif çekirdeklerin [radyonükleid] bedeninden atılma süresince izlenmesi ve kendisinin de bu süre boyunca takip altında olması gerektiğini bilir. Ne ona ne de iş arkadaşlarına bir kişi bile, akciğerlerde, böbreklerde ya da midede radyoaktif tozun bulunmasının ne anlama geldiğini açıklamıştır. Sadece, bu tozdan kurtulması gerektiğini bilir.

EDF'nin kendi çalışanları ile "yükümlüler" (EDF çalışanlarının, dışarıdan gelen işletmelerdeki meslektaşlarını tanımlamak için kullandıkları terim) arasındaki ilişkilerin zorluğu bağlamında bulaşma sorunu, EDF'nin kendi çalışanlarında kuşkuya neden olur.

"Aramızda gerçek bir bölünme var. Yaptığımız işler, EDF'nin kendi çalışanlarının yapmayı istemediği işler. Üstelik, bizim işimizi bu insanlar değerlendiriyor. Onların çalışma saatleri gayet güzel. Genellikle, öğleden sonra 4.30'da işleri bitiyor. Aramızda çok büyük bir

dengesizlik var. EDF gittikçe daha çok, dışarıdan iş yapan işletmeleri santrallerin güvenliğinden sorumlu tutmaya çalışıyor. İlkesel olarak ben de hemfikirim onlarla. Ama bir yandan da bu, kendi sorumluluklarından kaçmanın bir yolu. Neden kendimizi radyoaktif kire bulaştırdığımızı düşünüyorlar? Deli değiliz ya!"

1998'den itibaren, nükleer santralleri kontrol sektöründe, uluslararası rekabetin kızışmasıyla birlikte, büyük çapta yeniden yapılandırmalar oldu. Martial'in çalıştığı işletme, merkezi Almanya'da olan uluslararası bir şirket tarafından satın alındı. Gerçek bir sosyal plan da ortada yokken, birbiri ardına çok sayıda meslektaşı işten atıldı. Marital'in bugün en önemli problemi, sendika delegesi olduğu için kendi işletmesinde maruz kaldığı duygusal taciz. 2001 ile 2002'de çalışma zamanına ilişkin görüşmeler yapmak üzere Martial ve meslektaşlarının bir sendika şubesi kurmayı başardığını da eklemek gerek. Görüşmeler çok kötü geçer ve ilişkiler oldukça bozulur. Fransa'nın bir ucundan öteki ucuna yapılan anarşik iş yolculukları, içlerinden bazılarını istifaya zorlayacak kadar artar. Diğerleri ise hem angaryaya hem de sendika delegeleri ile çalışanlar arasında bütün iletişimi koparan sürekli yer değiştirmelere maruz kalır. Kimileri ise ya santrallere gönderilmez ya da kendi meslekleriyle hiç ilgisi olmayan işler için santrallere gönderilirler.

Martial, geleceği için endişelidir:

"Bir sürü insan gibi ben de kendi işimi seçmedim; spesifik bir mesleki eğitimle birlikte, dar, demiryolu gibi bir yerde buldum kendimi; gelişmeye izin vermeyen bir sistemin içinde..."

ANTONIO, "NÜKLEERE BAĞIMLI İŞLETMELERİN BİR ÇALIŞANI"

Nükleer sanayiciler, "nükleere bağımlı işletmeler" terimini; radyoaktiften arındırma, iskele ya da güvenlik kontrolü pasajları kurma ya da sökme, ısı yalıtım işleri ve radyasyondan korunmaya yönelik farklı işleri gerçekleştiren, nükleer sanayinin emrine amade yükümlü işletmelerin verdiği hizmetler bütünü için kullanıyor. Bu terim ayrıca ilgili işletmelerin çalışanları

tanımlamakta EDF'nin kendi çalışanlarına yardımcı oluyor: "Bağımlı işletmelerin adamları". *Le Robert* sözlüğünde "bağımlı"* sözcüğü için verilen tanımlar şöyle: 1) "kölelik", "serflik" ve "boyun eğme", "bağımlılık" 2) "bağımlılık hali yaratan ya da yaratabilecek olan şey."

Nükleere bağımlıların yaptığı işler, bu işler olmaksızın, diğer meslek gruplarının iş yapması mümkün olmayan bir hizmetler bütünüdür; özellikle bakım onarım çalışmalarının yapıldığı yerlerin yüksek radyoaktif bulaşma içinde olması nedeniyle. Dozimetrenin tavana vurması, yani 12 ayın sonunda santrale girmelerini yasaklayacak yıllık doz limitine ulaştıklarını görme takıntısıyla iş yapan nükleere bağımlı işletmelerin çalışanları, daha önce andığımız mesleklerde çalışanlardan daha çok "kirli işler"in içindedir.

Antonio, nükleer santralde dört yıldan fazla bir süredir geçici statüde** çalışmaktadır.

> "İşsizlik Kurumu aracılığıyla başladım. Bana maaşlı bir meslek eğitimi önerdiler. Yaptım. İlk işim Chion'daydı. Bahsettiğim, sözleşmeli bir işti (bir haftadan iki aya kadar). Siteye girerken bir sözleşme imzalıyordum. Son tarihi belirtilmeyen yenilenen küçük sözleşmeler yapıyordum. Yasayla oynuyorlar. Belli bir projenin gerçekleştirilmesine bağlı sözleşmeler bunlar. Şimdi, hep aynı şirket için geçici statüde çalışıyorum. Personelini daha büyük bir işletmeye kiraya veren küçük bir şirket bu."

Süresi belirtilmeyen, belli bir projenin yapılmasına bağlı sözleşmeler işverene herhangi bir anda sözleşmeyi sonlandırma olanağını sağlıyor. İstihdamın dozajla yönetilmesi politikası için rüya gibi olan bu aracın, esnek pazarın son numaralı sözleşmelerinden, özellikle CNE'den (Yeni İşe Alım Sözleşmesi)*** eksik kalır yanı yok. Antonio devam ediyor:

* Fr. Servitude. (ç.n.)

** Geçici istihdam bürosu işçisi. (ç.n.)

*** Belirsiz süreli iş sözleşmesi olmasına rağmen işverene iki yıllık deneme süresi içinde, istediği zaman, hiçbir gerekçe göstermeden, çalışanı işten çıkarma olanağını sağlayan sözleşme. (ç.n.)

"Şirketler alt işveren iş ilişkilerine çok başvuruyor. Küçük işletmeler ise bekliyor. Büyük işletmelerin emirlerine tabiler. Pazarda yer kapmak için her şeyi yapmaya hazırlar. Çok yolsuzluk var. EDF benim geçici statüde çalıştığımı bilmiyordu. Siz de geçici statüde çalıştığınızı söylemiyorsunuz. Şu işletme için çalışıyorum, diyorsunuz. Üstelik dışarıdan iş yapan işletmelerle EDF'nin arasındaki ilişkiler iyi değil. EDF'nin yaptırımları var. Birisi hoşlarına gitmiyorsa, hemen defterini dürüyorlar."

Antonio'nun çalıştığı nükleere bağımlı işletmede, 150 sürekli çalışana karşılık 150 geçici statüde çalışan bulundurulması rutinden. Ama nükleer santrallerin periyodik durdurma döneminde geçici statüde çalışanların sayısı 500'e kadar çıkabiliyor. Antonio, EDF'nin, bağımlı işletmelerin çalışanlarından istediği esnekliğe isyan eder.

"Bir görev için, evimden 300 kilometre uzakta bulunan Dampierre santraline pazartesi sabahı vardım. Santrale giriş formalitelerini tamamlamak için sabah sekizde orada olmak gerekiyordu. Pazartesi akşam 23.00'da başlayacak olan radyoaktiften arındırma işi için ordaydık. Ama iş, perşembe günü başladı. Üç gün, evimize dönmeden kampta bekledik. Çünkü EDF bizi çağırdığında orada olmamız şarttı. Yükleme problemleri vardı ve EDF'nin kendi çalışanları bunları çözecek kapasitede değildi. Günümüzün şartları, bu durumun böyle olmasını istiyor; çünkü kararlar ekonomik kaygılarla alınıyor. Kısacası, 'periyodik durdurmanın rekor zamanda gerçekleştirilmesi' gerekiyor. Her zaman koşmak zorundayız. Cuma sabahı 04.00'da işi bitirmek üzere perşembe günü saat 20.00'de çalışmaya başladık. Aslında, öğlen başlamamız gerekiyordu ama öğleden sonra 16.00'a ertelendi. Daha sonra da vestiyerde dört saat bekledik. Sonunda saat 20.00'da çalışmaya başladık, işi cumartesi sabahı 8.00'da bitirebildik."

Periyodik durdurma dönemlerinde zamanın bu şekilde planlanması, kendi zamanını istediği gibi düzenlemesini bütünüyle olanaksız kılar, bu da onu çileden çıkarır:

"Kontrollü bölgede 26 saat aralıksız çalışıyoruz. Ufak aralar var. Diyelim, pazartesi Tours'dan sabah saat 6'da ayrılıyorsun, 9'da yeniden başlıyorsun. Daha sonra 26 saat çalıştık. Avazım çıktığı kadar bağır-

dım. Bu şartlarda çalışmak istemiyorum, dedim. Hareket etmeyi severim ama önüme gelen her işi yapmak için değil."

İşi "doz almayı" gerektirir. Anlatıyor:

"Temizlik ve radyoaktiften arındırma işlerini yapıyorduk, bağımlı işletmelerin işlerini yani... Arındırıyorduk, yani bizden sonra çalışacaklar için alacakları radyasyon dozunu azaltmaya çalışıyorduk. Söyleyeyim size, biz 'remli hayvanlarız.'* Ayrıca diğer çalışanlara asistanlık da yapıyorduk: giyinmelerine, soyunmalarına yardım ediyorduk."

Şaka yaparak ekliyor: "Bize evin perileri diyorlar!" Nükleerde erkeklerin yaptığı ama aslında, ev kadınlarına özgü temizlik işine atfen yapılan tuhaf bir övgü bu. Bu işleri erkeklerin yapmasının bir nedeni var: Hamile kalma olasılığı olan kadınların radyasyon altındaki işlerde istihdamı yasal değil. Bununla birlikte radyoaktiviteden, yani bir kanserojenden bahsediyoruz. Sadece doğacak çocuk için değil, çocuğun ana babası, erkek ya da kadın, öncelikle onların sağlığı için tehlikeli. Çocuk yapmak istediklerinde ise doğurganlıkları tehlikede, çünkü burada kadınların olduğu kadar erkeklerin üreme fonksiyonları için de zararlı zehirli [toksik] bir madde söz konusu. Tüm bunlara rağmen, meslek risklerindeki gibi, radyoaktivite de kabul gören bir risk olmuştur!

Bu birbirinden farklı görevlere radyoaktif atıkları seçip ayırmak ve kontrol etmek görevi de eklenmiştir; diğer görevlerdekine benzer biçimde bu görevde de yüksek radyasyona ve radyoaktif bulaşmaya maruz kalınması söz konusudur. Makineleşme artsa bile, işin özü değişmez: Radyoaktif kirliliğin ve radyasyonun yüksek olduğu yerlerde iş yapmak. Antonio kendisine köle muamelesi yapıldığını düşünür:

"Havuzları (periyodik durdurma boyunca yakıtın konduğu havuzlar) iki aydır radyoaktiften arındırıyorum. Bunun promosyon gibi bir iş olduğunu söylüyorlar. Korkunç, berbat: 'çalışacaksın, yiyeceksin,

* Rem, daha sonra siviert olacak eski radyasyon ölçü birimi. (ç.n.)

uyuyacaksın...' Arındırma işlemi, reaktörün kalbinde* yükleme ve boşaltma işlerinden sonra yapılıyor. Diğerleri çalışabilsin diye arındırma yapıyoruz. Muru** kıyafetiyle, emekler vaziyette, havuzun dibinde, fırça ve bezle temizlik yapıyoruz. Oradan çok yüksek doz fışkırıyor. Bir çeşit robot var, oraya gitmeden sıcak noktaları boşaltmamıza olanak sağlayan; ama yönetim bu robotu kullanmamızı istemiyor. Bunu yapmak yerine insanları yollamayı tercih ediyorlar. Bu tür işler bizim bir anda 8 mSv doz aldığımız işlerden. Mururoa kıyafeti üstümüzde, fırça elimizde nereden radyasyon fışkırıyorsa oraya müdahale ediyoruz."

Antonio, pankreas ameliyatı geçirdikten sonra çok ciddi uyku sorunları yaşar. Sadece anksiyolitik*** alarak uyuyabilmektedir ama:

"Biraz önce anlattığım işleri yaparken yatıştırıcı alamam. Dün, sadece üç saat uyudum. Üç ay içinde 14 mSv ([yani yıllık doz limitinin üçte ikisi]) doz aldım. Yakında, İşsizlik Kurumu için iyi bir aday olacağım!"

Antonio'nun takıntısı, dozimetrenin "tavana vurması"dır. Bu da onu, dozun paylaştırılmasını istemeye götürür:

"Bir yerde doz debisi çok yüksekse, şefe gidip daha hiç doz almamış genç çalışanlardan birini oraya koymasını isteyeceğim. Çünkü bu gençleri yıl içinde işe alıyorlar. Biz ise yılın başından beri doz alıyoruz, onlar temizler. Buralara onları gönderirlerse, onlar da doz alacak ve bizimle aynı seviyeye gelecekler. Çünkü bizi tavana vurdurup, bizim yerimize işi bilmeyen bu gençleri almayı istiyorlar."

Belirsiz süreli iş sözleşmesiyle çalışırken "tavana vurmak" demek düşük maaşla [işsizlik maaşı] teknik işsizliğe ayrılmak demek. Geçici istihdam bürosu ya da belirli süreli iş sözleşmesiyle ya da daha da kötüsü, belli bir proje süresince yapılan sözleşmeyle çalışırken "tavana vurmak" demek, artık işsizsin demek. Antonio, havuzların radyoaktiviteden arındırılması gibi

* Nükleer reaksiyonun gerçekleştiği yer. (ç.n.)
** Mururoa. (ç.n.)
*** Yatıştırıcı ilaç. (ç.n.)

işleri yaparken dozimetreyi kapının önünde bırakmayı kabul etmez. Ama "bağımlıların" yalnızca iki seçeneği olduğunu da deneyimlerinden bilir: Radyasyon altında çalışmak ya da işsiz kalmak.

> "Bir keresinde gece çalışıyordum. Radyasyondan korunma servisinden hiçbir görevli orada değildi. Şefim benden dozimetreyi bir kenara atmamı ve iki kat doz almamı istedi. Kabul etmedim ve kovuldum. Böyle işte!"

Alt işveren işletmeler, doz limitini aşmamak için çalışanlarından, dozimetreyi kapıda bırakmalarını isteyecek hale gelmiştir. Böylece, kayıtlı doz limiti çalışma süresi içinde artmayacaktır. Her şeyin aciliyet arz ettiği çalışma koşullarında, bu herkesin işine yarar: İşçi, santralde çalışmaya devam edebilecektir; alt işveren işletme, işçilerinin doz miktarını iyi yönettiği için EDF'nin gözünde değer kazanacaktır; yıllık toplam doz miktarının düştüğünü gören EDF ise bunu, nükleer santrallerde her şeyin yolunda gittiğinin kanıtı olarak görecektir! Uzun vadede ise bu işten tek zarar gören, bedenlerinde radyasyonun görünmez izlerini taşıyan işçiler olacaktır. Amyanttaki gibi iyonize radyasyona maruz kalmanın sağlık etkileri de yıllar sonra kendini gösterir. Ne alt işveren ne de EDF, yıllar sonra gelen sağlık kaybından sorumlu tutulacaktır. Sadece, meslek hastalığı bildirimi durumunda -olasılığı çok düşük!- [alt] işverenin sorumluluğu söz konusu edilebilecektir. Antonio'nun anlattığı bu uygulama, EDF'nin nükleer emniyetini denetleyen Genel Müffettiş Pierre Wiroth'u, 2005'teki raporunda bu soruna değinme noktasına getirecek kadar sürmüştür. Wiroth, teftişlerde belirlenen "kaygı verici sorunlardan" birinin de "dozimetrenin kullanılmaması"[11] olduğuna dikkat çeker. EDF ise, yıllık toplam doz alımının on yıldır düşüşte olduğunu açıklar. Bu düşüşün ne kadarının dozimetreleri kullanmamaktan kaynaklandığı ise merak konusudur.

11. IGSN [Nükleer Emniyet Genel Müfettişliği], *La sûreté nucléaire et la radioprotection en 2005*, EDF Başkanına Rapor, Paris, 2006, s.22.

Antonio, bağımlı işletmelerin çalışanlarının durumunun kısa bir süre içinde bozulduğuna şahit olmuştur.

"İşletme yöneticileri, müşteri yani EDF memnun kaldığı sürece, biz de sizden memnun kalırız, diyor. Eskiden EDF, neyi yapabileceğini bildiği aynı personelle çalışmaya özen gösterirdi. Ama zamanla durum değişti. Diğerleri bizden daha ucuza çalışıyorsa, işletmeyi tanımasalar bile, işi onlara veriyorlar. SRP (radyasyondan koruma servisi) çalışanı olarak dört yıldır Nogent'a gidiyordum. Ama başka bir işletmeye göre daha pahalıya geldiğimiz için bu yıl ekim ayında gidemeyeceğiz. Üstelik bu, EDF SRP sorumlusunun işin başka bir işletmeye verilmesine karşı çıkmasına rağmen yapılıyor. Ama bu işlere satın almacılar karar veriyor ve 'en ucuz işletmeyi alıyoruz' diyorlar. Kısacası, bu yıl Nogent'a gidemeyeceğiz."

Antonio bu gelişmelerden sonra, nükleerde çalışmayı bırakarak büyük bir süpermarkette, eski işi şarkütericiliğe yeniden başlamaya karar verir. Neden, diye soruyoruz.

"Çünkü, uzun vadede, yani sağlık açısından, biraz tehlikeli olacaktı. Ayrıca altı ay çalışmamaktan, orda burada gezmekten de bıktım. Yılın altı yedi ayı çalışıyorduk, kalan zamanda işsizdik. Bu mesleğin en kötü yanı bu. İşsizlik ödeneği hızla azalıyor. Geçen yıl, işsizlik parası alma hakkım da yoktu, çünkü üç yıl sürdü bu durum, üstelik çalışırken de dönemsel işçiydim."

İSTİHDAMIN DOZAJLA YÖNETİLMESİ

Aktardığımız bu üç hikâye, çalışma hayatının pek çok başka durumunda da karşılığı olan bir gerçeğe kısaca değinir ama burada bizi şaşırtan, böyle bir sıkıntının hızla büyüyen nükleer enerji sektöründe var olmasıdır. EDF işletmesi, 2005 yılında net kârını iki katına çıkardı (3,24 milyar avro, yani %102'lik bir artış).[12] Dışarıdan istihdam edilen çalışanlara dayatılan şartların, ekonomik zorluklarla ilişkili olduğunu söyleyemeyiz o zaman. Bakım onarım çalışmalarında -maliyeti olan ama getirisi olmayan!- "tasarruf yapmak" arzusu her zaman söz konusu olsa bile,

12. *L'Humanité*, 4 Ağustos 2006 Pazartesi.

bu her şeyi açıklamaya yetmez. "...Asıl neden, nükleer sanayi işletmecisinin (kelimenin iki anlamını* da içerecek biçimde) ustaca.." idare etmesi gereken ana çelişkidir: Gerçekte, uygulanan strateji yasadışı görülmeyecek biçimde riskleri dağıtmaktan ibaretken, risklerin kontrol altında olduğuna dair imajı olabildiğince uzun süre korumak. Oysa, santrallerin bakım onarım işlerinin, radyoaktiviteye maruz çalışanlar olmadan yapılması mümkün değil. Reaktör açılır açılmaz, buhar jeneratöründe ya da ilk soğutma dolaşım halkasında radyoaktivite hazır ve nazırdır.

Bir an, bakım onarım işlerini EDF'nin kendi çalışanlarının yaptığını varsayalım. Ne olurdu? Çalışanlardan bir kısmını yılın büyük bir bölümünde, maaşlarını da azaltmadan, radyasyon riski yüksek olan "kontrollü" denen bölgelerin dışında tutmak gerekecekti. Yüksek doz debisinin olduğu işlerde EDF çalışanları, ciddi ve yakın bir tehlike nedeniyle işten kaçınma haklarını kullanacak ve kapı dışarı edilmekten korkmadan, yüksek risk içeren şartlarda çalışmayı reddedeceklerdi. Çalışma zamanı ise, EDF'nin statüsü gereği, yasal olarak üzerinde anlaşılmış, haftada 35 saatlik süreye göre düzenlenecekti. Ayrıca, her fazla mesai için ödeme yapılacak, çalışma saatleri dışındaki zorunlu işlerin (evde, işyerinden gelecek bir telefonu beklemek gibi) çalışma saatlerine dahil edilerek ödenmesi gerekecekti, EDF'nin kendi çalışanına ödediği gibi. Ve son olarak, çalışanların sağlık durumunun sıkı takibi, hastalıklarının, meslek hastalığı olarak kabul edilmesini kolaylaştıracaktı.[13] Bu arada, EDF'ye bağlı bir işyeri doktorunun takip ettiği çalışan sayısı yılda 550 iken, işletmeler arası bir işyeri doktorunun (genellikle dışarıdan istihdam edilen DATR çalışanlarının sağlık durumunu izleyen), 250 ila 300 farklı işletmeden ortalama 3000 çalışanın sağlık takibini yaptığını hatırlatmakta yarar var.

İş Kanunu'na göre "ilgili çalışan için bir zarara neden olan ya da yasaların, yönetmeliklerin, toplu ya da diğer iş sözleşmeleri-

* Fr. Exploitant- hem işletmeci hem de sömüren anlamında. (ç.n.)

13. Birinci bölümünde, EDF'nin bir yöneticisinin intiharının bile meslek hastalığı olarak kabul edildiğinden bahsetmiştik.

nin hükümlerini uygulamaktan kaçınmaya yarayan, işçi teminine yönelik tüm kâr amaçlı ticari işlemler ya da işçi simsarlığı yasaklanmıştır."[14] Normalde, işletmenin kendi çalışanlarının yapması gereken nükleer santrallerin günlük bakım onarım çalışmalarında, geçici istihdam büroları işçileri istihdam ediliyor. Kâr amaçlı ödünç işgücü bu değilse, nedir? Bu arada, İş Kanunu'na göre, "geçici iş sözleşmesinin,* kullanıcı işletmenin normal ve günlük iş aktivitesi için sürekli bir biçimde istihdam sağlamak gibi bir amacı yoktur ve böyle bir sonuç doğurmaz."[15] Ayrıca, adalete başvurulduğunda adaletin onayladığı şey de budur.

17 Mayıs 1999'da, Tours İş Mahkemesi,** Polinorsud Anonim Şirketi'nin geçici iş sözleşmesiyle çalıştırdığı üç ücretlinin iş sözleşmesinin yeniden düzenlenmesine ve şirketin haksız işten çıkarma nedeniyle her ücretli için 50.000 frank tutarında tazminat ödemesine karar verdi.[16] Bu şirket, başka işlerin yanı sıra bakım onarımdan önce yapılan radyoaktiften arındırma işini de üstlenen, nükleere bağımlı bir işletmeydi. Karar gerekçesinde, kendi günlük işleri için "belirli süreli yani güvencesiz istihdamın kurumsallaştırılması"na ilişkin işletmenin uyguladığı stratejinin üzerinde de durulur. "...Bu biçimde davranarak Polinorsud AŞ, şantiyelerinin tamamındaki 'iş kapasitesi artışı'yla (günlük işlerde) baş edebilmek için belirli süreli iş sözleşmesiyle şirket için çalışan bir işgücü kitlesi oluşturur. İş kapasitesindeki artışın neyi kapsadığını, çalışanların sorumlu olduğu görevlerin detaylarını ve bu artışın ne zaman son bulacağını açıklamadan."[17] Bu iş sözleşmelerinin amacı şuydu: "Kısa süreli, neleri kapsadığı açıkça belirtilmiş görevlerin yerine getirilmesi: İş kapasitesindeki geçici artış için nükleere bağımlı hizmeti kullanma." Karar gerekçe-

14. İş Kanunu, madde L.125.3

* Özel istihdam büroları aracılığıyla yapılan. (ç.n.)

15. İş Kanunu, madde L.124-2

** İşçi ve işverenlerin, mahkemenin tüm bölümlerinde ve organlarında eşit sayıda temsil edildiği, tamamı seçilmiş yargıçlardan oluşan özel iş uyuşmazlıklarına bakan mahkeme. (ç.n.)

16. İş Mahkemesi Konseyi, 17 Mayıs 1999 duruşması, tutanak no. 219/99

17. Aynı tutanak.

sine göre, verilen görevler şirketin her zaman yaptığı "temizlik görevleriydi" yani doz alımı açısından "pahalıya mal olan" bu yüzden de yasal limite çarçabuk ulaşılan radyoaktiviteden arındırma işiydi. Bu davada, istihdamın dozajla yönetilmesi, adı bu biçimde anılmadan cezalandırılmış oldu. Ama bu yönetim biçimini seçen birinci derecedeki sorumlu, emir verici EDF işletmesinin, böyle bir yargılamada adı geçmedi.

Pek çok durumda, diğer tehlikeli görevler için de, geçici iş ilişkisinin kullanılması yasak.[18] Nükleer sanayi işletmecileri, bu yasağın geçerli olduğu riskler listesine radyasyon altındaki işlerin, yapıldığı biçimiyle alınmasını engellemeyi başardı. Bu yasakla ilgili verilen tek taviz ise, santrallerin sarı kırmızı bölgelerinde, yani radyasyona maruziyetin en yüksek olduğu bölgelerde, geçici işçilerin kullanılmamasına ilişkin yasağın kabul edilmesiydi.[19] Aslında bu bölgeler, periyodik durdurma dönemlerinde yakıtın boşaltılması ya da yüklenmesi işlemlerinin farklı etaplarına bağlı olarak değişen bir geometri arz eder; üstelik orada yapılan işler sınırlıdır ve dışarıdan istihdam edilen, iyonize radyasyona maruz kalan DATR işçilerinin sadece yaklaşık %10'unu ilgilendirir. Bu arada, dışarıdan iş yapan işletmelere, dolayısıyla EDF'ye yasayı ihlal etmeden ondan ustaca kurtulmanın kapılarını aralayan Yeni İşe Alım Sözleşmesi'nin* bu yasaktan muaf olduğunu da eklemek gerekir.

Nükleer sanayicilerin yasadışı bir uygulamayı yasallaştırılmayı başardığını söyleyebiliriz; bahsettiğim uygulama, "simsarlık"tır.** Radyasyona maruz kalınan işleri, kendileri de geçici statüde işçi istihdam eden şirketlere devretmekle, bu işçilere hem istihdam hem de sağlık açısından iki kat zarar veren nükleer sanayiciler, "işçi simsarlığı"nda suç ortağı değil mi? İstihdamın dozajla yönetilmesinin kurumsallaştırılmış bu pratiği, dozimetrenin enformatizasyonu yoluyla gizlenmiş ayrımcılık formlarını kullanan EDF işletmesinin iyonize rad-

18. İş Kanunu, madde L.124-2-3.

* CNE. (ç.n.)

** İşçi alıp satma; komisyonculuk. (ç.n.)

19. *Resmi Gazete*'de 28 Mayıs 1998'de yayımlanan 12 Mayıs 1998 tarihli karar.

yasyona maruziyet limitlerine yasal olarak uyuyormuş gibi görünmesine yol açar.

Araştırma sırasında, EDF ve diğer nükleer sanayi işletmelerinin tüm nükleer siteleri birbirine bağlayan enformatize bir sistem kurma iznini almak için tamamladıkları formalitelerin hepsini inceledim. Bu sistem, dışarıdan istihdam edilen işçilerin (nükleer sanayi kuruluşlarında iş yapmalarına rağmen bu işletmelerin kendi çalışanı olmayan), santrallerde iş yapma süresince sayısal dozimetre dosyalarının isme kayıtlı biçiminde tutulmasına olanak sağlar. Alt işverenlerin çoğu kez, böyle "dosyalanan" çalışanların gerçek işverenleri olmadığını da bilerek, alt işverenleri nükleer sanayi işletmelerine bağlayan ticari sözleşmenin, bu sayısal dosyaların meşruiyetini sağlayan tek dayanak olduğunu söyleyebiliriz. Ama bu dosyaların merkezileştirilmesi işini yürütecek olan işletmeci EDF değil, 1959'dan beri Fransa'da nükleer sanayi alanında dışarıdan iş gören işletmelerin birleşmesi için çalışan Sendikalar Arası Nükleer Sanayiciler Topluluğu'nun (GIIN) ticari yan kuruluşu olan PROMINF'tir ("Fransız Nükleer Sanayisini Geliştirme Kurumu"). Hukuksal statüleri iyi tanımlanmamış bu iki kuruluşun, nükleer sanayinin ne dışarıdan istihdam edilen çalışanlarıyla ne kendi çalışanlarıyla sözleşmeye dayanan herhangi bir ilişkisi vardır.

Nükleer sanayi işletmecileri, CNIL'dan (Özgürlükler ve Bilişim Ulusal Komisyonu) bahsettiğimiz enformatik sistemi kullanma iznini, komisyona, sayısal dosyaların amacına dair sadece kısmi bilgiler vererek, kimi zaman Avrupa Birliği yönergelerinden destekle "çalışanlar arasındaki hak eşitliği" ilkesine, kimi zaman da radyasyondan korunma kurallarına dayanarak aldılar.[20] Önleyici tedbir olarak kullanılacağı söylenen enformatik bir aracın, özgürlükler ve enformatik yasası kurallarına aykırı biçimde ayrımcılık aracına dönüştüğünün farkına varan ve kamu sağlığı üzerine araştırma yapan biri olarak CNIL başka-

20. Annie Thébaud-Mony, *L'Industrie nucléaire: sous-traitance et servitude*, a.g.y., s. 186 ve takip eden sayfalar.

nı Jacques Fauvet'i[21] uyarma sorumluluğunun bana düştüğünü düşündüm. Ama yazdığım mektuba hâlâ yanıt almış değilim.

EDF'nin tüm santrallerinin ve diğer nükleer yan sanayi sitelerinin (CEA, COGEMA, ANDRA ve diğerleri) girişinde yapılan kontrolle, bu sayısal veriler içindeki bir girdi, bir işçinin aldığı doz seviyesini o an itibariyle göstermektedir. Eğer yasal limite ulaşmışsa ya da limite yakınsa, işçi içeriye giremez. Gerisini biliyoruz: Belirsiz süreli iş sözleşmesiyle çalışan işçi, teknik işsizlikle* buluşacak, geçici statüde ya da proje bazında çalışan işçi ise hemen işsiz kalacaktır. Sayısal dosyanın enformatik incelemesi, ardında hiçbir iz bırakmaz. O halde, somut kanıt eksikliği nedeniyle, ayrımcılık içeren bu karara, [işten çıkarma] İş Mahkemesi ya da Ceza Mahkemesi nezdinde de karşı çıkılamayacaktır. Yine de bu uygulamanın Ceza Kanunu'yla bütünüyle ilişkilendirilebileceğini düşünebiliriz; "Gerçek kişiler arasında milliyetine, cinsiyetine, aile durumuna, sağlık durumuna, engelliliğine, ahlaki tutumuna, politik fikirlerine, sendika aktivitelerine, gerçek ya da öyle olduğu varsayılan aidiyetine; yani belli bir etnik kökene, bir millete ya da bir dine mensup olmasına ya da olmamasına bakılarak yapılan ayrım, ayrımcılık suçunu oluşturur."[22]

Ayrımcılıkla ilgili tek istisna; bir doktorun, çalışamaz yargısında bulunduğu sağlıkla ilgili olan durumdur: "Doktorun tespit ettiği çalışmaya elverişsizlik durumuna bağlı olarak işe almayı reddetme ya da işten çıkarmayı içeren ayrımcılık hallerinde, sağlık durumuyla ya da engellilikle ilgili ayrımcılığa ilişkin bir önceki maddenin hükümleri geçerli değildir."[23] Oysa, sağlık kontrolleri sırasında, işyeri doktorları DATR çalışanlarına "radyasyon altındaki işlerde çalışmaya uygun" olduklarını bildiren raporlar gönderiyor. İşte tam da bu noktada, nükleer sanayi işletmecilerinin uyguladığı pratiği, cezalandırılması gereken ayrımcılık olarak düşünebiliriz. Tüm bunlara ayrım-

21. Ek 3'te yazdığım mektubu bulabilirsiniz.

* İşsizlik maaşı alma hakkı olan. (ç.n.)

22. Ceza Kanunu, madde 225-1.

23. Ceza Kanunu, madde 225-3.

cılığın başka bir biçimi de eklenir; sendikalı olanlara yapılan ayrımcılık. Mahkemeye taşınmasına izin verecek tek somut kanıt olmadan yapılan bu ayrımcılık, örtük olarak emir vericiyle ilişkilidir.

Nükleer sanayi işletmelerinin sorumlularının cezasız kalması, daha önce de gördüğümüz gibi, sadece nükleere bağımlı hizmetlerde çalışanların değil, santrallerin bakım onarım işlerinde dışarıdan istihdam edilen çalışanların tamamının içine düştüğü aşırı derecede köleleştirme ile de garanti altına alınır. İş hukukunun, alt işveren iş uygulamasının kurduğu tahakküm ilişkileri üzerinde bir yaptırım gücü yok. Gerçekte bu tahakküm ilişkileri, içinde güvencelerin bulunduğu bir sözleşme ilişkisiyle işverenle çalışanlar arasında değil; "müşteri-tedarikçi" ticaret ilişkisiyle, bir rekabet oyunu içinde, alt işveren işletmelerin çalışanlarının bütünüyle boyunduruk altına alınmasında kendini gösterir. Emir verici işletmelerin hesabında, alt işverene devredilen iş, "insan kaynaklarının" işi olmaktan çıkmış, "satın almanın" işi olmuştur. Oysa, iş hukukunun temelinde iş sözleşmesi vardır. Alain Supiot, *Critique du droit du travail** kitabında; "işletmede, çalışanın, hukukun öznesi olarak görülmesinin ana nedeni her zaman iş sözleşmesi oldu ve hâlâ da öyledir, yani sözleşmeler, işveren ve yönetici gücünü pratik yasal çerçeveye oturtarak bu gücün *uygarlaşmasını* sağlar"[24] demektedir. Kuşkusuz, başkasına uygulanan şiddete ilişkin her şey ceza yasasının içine girer. Ama en azından, şiddet mağdurunun bir karşı ataktan korkmadan suç duyurusunda bulunabilmesi için, saldırgan karşısında yeterince bağımsız olması gerekir. Ama bu durum, dışarıdan istihdam edilen DATR işçisi için geçerli değildir; bir DATR işçisi her an işletmeci EDF tarafından nükleer sitelerde istenmeyen kişi olarak ilan edilebileceğinin farkındadır, üstelik yönetimin keyfiliğine karşı en ufak bir itiraz şansı da olmadan.

* İş Hukukunun Eleştirisi. (ç.n.)

24. Alain Supiot, *Critique du droit du travail*, a.g.y.

İZLERİN SİLİNMESİ

Nükleer sanayinin kendisiyle ilgili vermek istediği pozitif imajı bozacak her şey ortadan kaldırılmalıdır: kötü bir iş organizasyonuna karşı ayaklanan DATR çalışanları, bu topluluğun iyonize radyasyona maruz kalmasının neden olduğu sağlık sorunları, hatta nükleer tesisat ve ekipmanın emniyetinin tehlikede olduğunu gösteren veriler. Alt işveren iş ilişkilerinin neden olduğu *iş organizasyonu bozukluğu* ve istihdamın dozajla yönetilmesi, dışarıdan istihdam edilen DATR işçilerinin yaptığı işlerin somut bilgisindeki kayıplar aracılığıyla santralleri tehlikeli hale getirir. Çalışanların aşırı derecede dağıtılması, her sitede, tesisat ve ekipman hakkında zamanla oluşan deneyimin ve bilgi sermayesinin dağıltılmasını da peşinden sürükler. Bir santralden öteki santrale geçip durdukları bir periyodik durdurma döneminin sonrasında, dışarıdan gelen işçiler tam olarak hangi vana üzerinde ya da hangi santralin hangi reaktöründe çalıştıklarını bir süre sonra hatırlamaz olur. EDF'nin empoze ettiği yazılı izlenebilirlik, tesisatın ve ekipmanın emniyetinin sağlanmasında insan belleğinin yerini alamaz.

Gayri resmi kolektif düzenlemelerle, yapılan işlerin kalitesini ve sağlamlığını garanti altına alan iş kolektifleri, alt işveren iş uygulamasının belirsizlikleri nedeniyle durmadan dağılır. Radyasyona ya da kişisel radyoaktif bulaşmaya ilişkin yaptırım sistemi (maaşın azaltılması, işten çıkarma ya da uyarı), somut işin karanlıkta bırakılmasını pekiştirir, çünkü dışarıdan gelen işçileri, maruz kaldıkları radyasyonu gizlemeye, dozimetre kayıt cihazını kapıda bırakmaya teşvik eder. Böylece, santrallerin emniyeti ile çalışanların radyasyondan korunması arasındaki çelişkinin indirgenemez hale geldiği bakım onarım işlerinde hiçbir şey, bu işlerin gerçekleşme zamanının, koşullarının ve yapıldığı yerlerin görünür kılınmasına izin vermez.

Bu durumda da, santrallerin içinde ya da dışında, algılanabilir bir belirti göstermeyen radyoaktif bulaşmanın ve ülkenin dört bir yanına dağılmış çok farklı iş kollarından işçi topluluklarının, aralıklarla aldığı radyasyonun boyutlarını ölçmek olanaksız hale

gelir. Üstelik, daha önce de belirttiğimiz gibi nükleer sanayi sektöründe toplamda alınan radyasyon dozunun %80'ininden fazlasına dışarıdan gelen işçiler maruz kalmaktadır.

Kısa vadede, iç bulaşma gibi *beklenmedik olaylar*da ya da çok kısa bir zaman diliminde yüksek doza maruziyette, çoğu kez iş kazası bildirimi yapılmıyor (AIDS virüsü taşıyan kanın bulaşması ya da hastane personelinin hepatit C virüsü kapması gibi sonuçları gecikmeli olarak ortaya çıkan diğer risklerdeki alışılmış pratikten farklı olarak). Orta ve uzun vadede, alt işveren iş uygulamasının içindeki ya da bu uygulamanın neden olduğu işbölümü ise bu işçi topluluğunun tutarlı bir sağlık takibinin yapılmasını engelliyor. Oysa bu sağlık takibi, radyasyondan kanser hastası olan ya da olacak olanlar için hastaların belirlenmesine, hastalıkların bildiriminin yapılmasına ve meslek hastalığı olarak kabul edilmesine olanak sağlayacaktır. Her durumda, bu tipte bir iş organizasyonunun yardımıyla, riski yaratan, yani EDF, meslek hastalığı ya da iş kazası tazminatı açısından risklerin sonuçlarını üstlenmemek için her şeyi yapmıştır.

Beklenmedik bulaşma olayları meydana geldiğinde izlerin silinmesi uç biçimler alır, bu olaylar, emir verici EDF'nin dışarıdan gelen işçiler üzerindeki mutlak gücünü ortaya çıkarır; Lionel'in yaşadığı *beklenmedik olay*daki gibi.

1998'de, periyodik durdurmanın sonunda, nükleere bağımlı işletmelerin çalışanlarından bir gece ekibi, Fransa'nın güneyindeki bir santralin reaktör binasının son temizliğinde görev alır. Ekip şefi Lionel, temizliği kontrol etmek için yukarı katlara çıkarken tırabzanın nemli olduğunu hisseder. Aşağıya iner. İş arkadaşlarıyla birlikte zemin katta bir parça su birikintisi görür. Bu, üst katlardan gelen bir kaçağa işarettir. Saat sabahın üçüdür. Lionel hemen telefonla EDF'nin sorumlusuna haber verir. Yanıt şudur: "Bekleyin. Bakmak için birisi gelecek!..." Endişelidir: Su radyoaktifse, temas yüzünden, kendisine ve arkadaşlarına radyoaktivite bulaşmış olabilir. Peki, bunu nasıl bilecek?... Gelmeyecek olan EDF sorumlusunu bekler. Lionel, yarım saat sonra çalışmayı durdurmaya karar verir ve bir bu-

laşma halinde acilen o yeri terk etmekle ilgili talimata uygun biçimde oradan çıkar. Kontrol pasajı çıkışında, dedektör alarm vermeye başlar. Lionel'e ve arkadaşlarına radyoaktivite bulaşmıştır. Hemen, revire gönderilirler. Revirdekiler onlara bilgi vermeden aldıkları doz miktarını kaydeder. Sonra, radyoaktif bulaşmadan arındırılmak için sıkı bir fırçalama eşliğinde duştan geçirirler. Tüm bunlardan sonra santralden çıkmalarına izin verilir. Saat sabahın beşidir. Bir EDF görevlisi, Lionel'e sabah sekizde santralde olması gerektiğini söyler. İki haftadır kaldığı otele gider, uyuyamadan santrale döner. Radyoaktif kaçağı ilk kendisi fark ettiği için bununla ilgili sorular sorulacağını sanır. Ama düşündüğü gibi olmaz. Girmesi gerektiği söylenen büroya girdiğinde, çalışanı olduğu, nükleere bağımlı işletmenin yöneticisi kendi şefinin de orada olmasına şaşırır. Şefi ona soğuk bir biçimde eşyasını toplamasını ve acilen 500 km ötedeki başka bir santrale gitmesini söyler. Devam eder: "Diğerleri burada kalacak, onlarla ilişkiye geçmeyeceksin." Lionel'in emre itaat etmekten başka çaresi yoktur. Acilen atandığı bu yeni santralde ekip şefi değildir artık. Çalışmaya başladıktan üç gün sonra, ağır kusurdan işten çıkarıldığına dair bir ihbar mektubu alır. Ağır kusurun ne olduğu konusunda ise bir açıklama yoktur. CGT'nin* sekreteriyle ilişkiye geçer. CGT, Lionel'in atandığı santralde, EDF'nin kendi çalışanlarıyla dışarıdan gelen işçiler arasında sendikal bir koordinasyon oluşturmuştur. Sekreter, *beklenmedik olayın* geçtiği santraldeki sendikacıları arar. Olayı medyaya yansıtmama şartıyla işten çıkarma kararının askıya alınmasını başarırlar. Ne Lionel'in ne de arkadaşlarının iş kazası bildirimleri yapılır. Çalışanları dağıtarak ya da konuşmaktan men ederek dışarıdan gelen işçilerin radyasyona maruziyetle ilgili bellekleri yok edilir. Bununla birlikte, nükleer sitelerde işe dair bellek kaybının tek mağduru dışarıdan gelen işçiler değildir.

* Genel İş Konfederasyonu. (ç.n.)

İŞ ORGANİZASYONU BOZUKLUĞU, BUMERANG ETKİSİ

Nükleer park idaresi yöneticisi Laurent Stricker'in temsil ettiği tüzel kişi EDF ve Tricastin santralinin eski yöneticisi Joël Bultel, 11 Haziran 2001'de, "başkasını tehlikeye atmaktan ve kişiyi üç aydan fazla çalışamayacak duruma getiren taksirle [kasıtsız] yaralamadan" Valance Ceza Mahkemesi'ndeydi. 11 Mart 1999 tarihinde, periyodik durdurma döneminin sonunda radyasyonla ilgili ağır bir kazanın ardından, savcılık EDF hakkında adli soruşturma başlattı. Bu, o güne kadar görülmemiş şeydi. Beş dakikadan kısa bir süre içinde, EDF'nin radyasyondan koruma servisi [EDF'nin kadrolu] çalışanı Frédéric M., çok yüksek bir radyasyona, yıllık limitin yaklaşık 20 katı olan 340 milisieverte maruz kalmıştı.

Kaza, normal periyodik durdurmalara göre, artık tamamını dışarıdan gelen işletmelerin yaptığı bakım onarım çalışmalarından sayıca çok daha fazlasını içeren on yıllık periyodik durdurma döneminde* meydana gelir. Periyodik durdurmanın sürdüğü dört ay boyunca, yüzlerce farklı işletmeden binlerce çalışan, durdurulmuş reaktörün tesisat ve ekipmanında işe koyulur. Durdurmanın başında, bir alt işveren işletme iş akışı sırasında, bakım onarım çalışmalarının yapılması gereken çok karanlık bir yere iki projektör sokmuş, sonrasında da projektörleri orada "unutmuştur." Hiçbir yazılı talimatta projektörlerin oradan çekilmesi gerektiği belirtilmemiştir. Dört ay sonra, bu "unutkanlık" gerçek bir tehlikeye dönüşür: Sorumlular arasında hiç kimse projektörlerin geri çekilip çekilmediğini; projektörlerin bulunduğu yerde -reaktöre yakıt yüklemek için yapılan birinci manevralar nedeniyle radyoaktivite açısından çok tehlikeli bir durumdadır- yapılması zorunlu yüksek basınç testleri için tehlike arz edip etmediklerini bilmemektedir. Projektörlerin orada olma olasılığından 5 Mart 1999'da, periyodik durdurma sorumlularının yaptığı bir toplantıda bahsedilir. İçlerinden biri,

* Daha detaylı bir bakımı içeren ve bakım sonrasında Nükleer Emniyet Otoritesi'nin işletmeciye on yıl daha işletme hakkı verdiği durdurma dönemi. (ç.n.)

kontrolle görevlendirilir. Bu kişi, 11 Mart'ta, yani toplantıdan bir hafta sonra, "tankın dibi" denen bölüme gider, birinci kapıyı açar ama ikinci kapının kilitli olduğunu fark eder; büroya döner. Yüksek basınç altında yapılan testlerin, reaktör tankının altında bulunan projektörlerin içten patlamasına neden olma olasılığı varken, bahsi geçen kişi, Frédéric'e projektörlerin orada olup olmadığını acilen kontrol etmesini söyler.

Radyasyondan korunma servisi çalışanı olan Frédéric, hiçbir şekilde yetki alanında olmayan bu görev için, zaman baskısı altında yaptığı işini yarıda bırakmak zorunda kalır. Ona bu işi yapma talimatını veren sorumlu, işin acil olduğunu belirtir ama gideceği bölümün çok yüksek radyoaktivite içerdiğini (kırmızı bölge) söylemez. Tankın dibi denen bu karanlık bölgenin içine doğru açılan kapının anahtarını Frédéric'e veren de aynı sorumludur. Frédéric, projektörlerin tam olarak nerede olduğunu bilmemektedir. Radyasyondan korunma servisinde görevli dışarıdan gelen bir çalışanla birlikte söz konusu olan yere gider, girişi sağlayan iki kapıyı da açar ve projektörlerin orada olduğunu görür. İçerideki gürültü müthiştir. Ona bu görevi veren sorumlu, işin acil olduğunu söylediği için projektörleri almak üzere içeriye tek başına girer. İki dakika sonra oradan çıktığında, içerideyken gürültüden duyamadığı (olay sonrasında görevlendirilen jandarmanın yürüttüğü soruşturmaya göre 90 desibelin üstünde) dozimetresinin alarm sesini duyar. Çok yüksek radyasyon aldığını anlar.

Bu iş kazası, nükleer santrallerin güvenli ve emniyetli olduğuna duyulan inancı sarsmıştır. Bu kaza, alt işveren iş uygulamasına bağlı *iş organizasyonu bozukluğu* bağlamında meydana gelmiş ve alt işveren iş ilişkisinin sadece dışarıdan istihdam edilen çalışanlara değil, sitenin sürekli çalışanlarına, hatta santral duvarlarının ötesindekilere de zarar verdiğini göstermiştir. Bu kazanın sorumluluğu, hata yaptıkları ya da ihmalkâr oldukları varsayılan dışarıdan gelen işçilere yüklenemez; ama santral yöneticilerinin, periyodik durdurma döneminde iş akışının kontrolünü kaybetmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu tip

bir kaza ancak kazayı mümkün kılan tüm şartların bir araya gelmesiyle oluşur. Bu kaza, nükleer santrallerin güvenliğinin ve emniyetinin eğretileştirilmesi bağlamında, alt işveren iş ilişkisinin neden olduğu iş organizasyonu bozukluğunun bumerang etkisini göstermede kullanılabilecek örneklerin içinde en iyisi.

Savcı, soruşturma kararı verecek; nükleer saha idaresi yöneticileri ise suçu kazazedenin üstüne atarak, yargı sürecinde, kendi sorumluluklarından olabildiğince kurtulmaya çalışacaklardır.

Kazadan hemen sonra, santralin işyeri doktoru, Frédéric için psikiyatrdan bir randevu alır ve ona bunun, bu tür kazalarda uygulanan bir formalite olduğunu söyler. Bu psikiyatr, EDF tarafından ruhsal "destek" vermekle görevlendirilmiştir. Bu arada, radyasyondan korunma servisinde ve servis dışında, kazayla ilgili dedikodular, Frédéric'in "ruhsal açıdan zayıf olduğu" üzerinde yoğunlaşarak artar. Kazadan birkaç gün sonra, Frédéric'in oğlu eve, kafası karışmış bir halde döner. Okulda, santral yöneticilerinden birinin oğlu ona, "yüksek doz almış kişinin" intihar etmek istediğini söylemiştir. Çalıştığı serviste ise, kazadan Frédéric'i sorumlu tutan, ardı arkası gelmeyen suçlamalar öyle bir hal alır ki sonunda, Frédéric izin almaya karar verir ve bir aylığına tatile çıkar. Dönüşünde ise artık ona ne iş verilir ne de selam.

Mayıs ayında işyeri doktoru, Frédéric'i Cruie Enstitüsü'nden bir nükleer tıp uzmanına kontrol için yönlendirir. Bu doktor, tam kan sayımı sonuçlarında, radyasyondan kaynaklanan önemli değişiklikler olduğunu kabul eder ama hemen şunları da belirtir: "Hasta, anlaşılacağı üzere, hiçbir klinik belirti sergilemedi ve bu doz seviyesinde herhangi bir deterministik etki gözlemlenmediği kendisine etraflıca açıklandı."[25] Deterministik etkiler, radyasyona maruz kalan mağdurda, kazayı izleyen haftalarda ya da aylarda ortaya çıkan [erken] etkilerdir; bu ise çoğu kez kanser yapıcı uzun vadeli etkiler üzerine bir kestirimde bulunulmasını sağlamaz. Curie Enstitüsü'ndeki doktorun deneyimi, nükleer tıpta [ışın tedavisi] ve sanayi dışında kullanılan radyasyon üzerinedir.

25. Adli uzman raporu, 10 Aralık 1999 Asliye Ceza Mahkemesi kararı.

Oysa, Frédéric'in aldığı radyasyon, bu alanlarda alınanla aynı nitelikte değildir. Öyleyse, Frédéric'de, deterministik etkilerin olmadığını belirten doktorun tespitleri, benzer vakaların sıkı bir gözlemine değil, bir koyuta [postulat-kanıtsız olarak doğruluğu varsayılan temel önerme] dayanır. Böylece, bugünkü bilgilerimiz çerçevesinde bu tip bir durum için araştırma verilerinin olmadığını ve hastanın özenli bir sağlık takibinden yana tavır alamadığımızı kabul edeceğimize, onu güzel laflarla, kendisiyle baş başa bırakmış oluruz. Bu doktor, Frédéric'e, "hiper güvenliği için" kan sayımlarını yaptırması gerektiğini söyler ve bir yıl sonrasına "esas olarak ruhsal nedenlerden" bir randevu daha verir. Bu durumda kazazedeye şunu söylemiş oluyoruz: Senin başından hiçbir şey geçmedi, hissettiğin ya da hissedeceğin her şey ruh durumunla ilgili. İşte size kusursuz bir sağlık yaklaşımı!...

Frédéric 42 yaşında, düzenli spor yapan biridir. Kazadan iki ay sonra o güne kadar yaşamadığı bir yorgunluk hissetmeye başlar. Az bir güç harcadığında, nefes darlığı ve kas ağrıları kendini gösterir. Bu yorgunluk, her gün, yavaş yavaş artar. Kazadan dört ay sonra en yüksek seviyeye çıkar ve daha sonra, azar azar gerileyerek kazadan dokuz ay sonra kaybolur. Bu yorgunluk, Çernobil faciasından sonra radyoaktif bulaşmanın olduğu yerlerde iyileştirme operasyonu yapan işçilerin* hissettiği ve bu alandaki literatürde çokça bahsi geçen bir fenomendir. Aynı fenomen, dışarıdan istihdam edilen işçilerde, kısa sürede yüksek debili radyoaktif doza maruz kaldıkları işlerden sonra da belirir. İyonize radyasyonun etkileri üzerine uluslararası bilimsel literatürün bir bölümü uzun süredir, çoğu kez kas ağrılarının eşlik ettiği asteni fenomenlerinin,** yoğun radyasyonun bağışıklık sistemi üzerinde yarattığı tahribatla ilişkili olduğu varsayımını öne sürüyor; ama Fransız resmi bilimi bunu kabul etmiyor.

EDF'nin isteğiyle Frédéric'i kontrol etmeye devam eden psikiyatr, 13-31 Temmuz arasında Frédéric'e, yorgunluk nedeniyle

* Likidatör ismiyle de anılan, faciadan sonra santrale kısa bir süre için müdahale eden sivil ve askeri personel ya da uzun süreliğine, 1990'a kadar radyoaktiften arındırma çalışmalarını yapan işçiler. (ç.n.)

** Halsizlik, yorgunluk, beden zaafiyeti. (ç.n.)

hastalık izni verir. Psikiyatrın belirttiği gerekçe ise asteni değil, "kaza sonrası kaygı sendromu"dur. Frédéric, ağustos ayında da yıllık iznini kullanır ama ailesiyle geçirmeyi plandığı tatili iptal eder. Artık sevdiği şeyleri yapamaz: bahçeyle uğraşmak, kamp yapmak, bisiklete binmek, yürümek... Gün içinde, uzun saatler boyunca uyumak zorundadır. Kontroller için eylül ayında birkaç günlüğüne hastaneye yatar. Orada, işyeri doktoruyla EDF danışma doktorunun (bu devlet işletmesinde uygulanan sağlık sigortası rejimi kapsamında iş kazalarından sorumlu doktor), hastane doktoruyla görüşmeye geldiğini öğrendiğinde şaşırır. Daha hasta dosyasını oluşturmadan, hastane doktoru da Frédéric'e yorgunluğunun kaynağının ruhsal olduğunu söyler. Hastalık raporunda, asteni fenomeni onaylanır ama bu yorgunluğun "organik bir kaynağı bulunmadığı"nın altı iyice çizilmiş biçimde. Hastalık izni bittiğinde, bu inatçı yorgunluk nedeniyle, pratisyen doktor yeniden hastalık izni verir ve bu izinleri her hafta uzatmak zorunda kalır, bu durum Frédéric'in işe yeniden başladığı 15 Aralık 1999 tarihine kadar sürer. Çalışmaya başladığında ise dışlanma devam eder: Ona hiçbir iş vermezler ve çalıştığı servistekilerin tümü kazanın tek sorumlusu, tek suçlusu olarak onu görür.

Bu arada, savcının talebi üzerine adli soruşturmanın açılmasını takiben yapılan jandarma soruşturmasında, iş müfettişinin de tespit ettiği yasa dışılıklar teyit edilir; özellikle, kırmızı bölgeye giriş izni talebiyle ilişkili olanlar için. Hatta, 1998'in Ekim ayında EDF'nin bir iç genelgesinde, durdurma süresince, kırmızı ve portakal renkli bölgelere yazılı giriş izinlerinin *sonradan* [girildikten sonra] verileceği belirtilmiştir. Bu ciddi gediğe, radyasyondan korunma kurallarına ilişkin bir dizi yasadışılığın, Frédéric'in mağduru olduğu kaza gibi bir kazaya neden olabilecek ihmaller bağlamında kendini göstermesi de eklenir.

1999'da yargıçlar, ek soruşturmaya ve tıbbi bilirkişi incelemesine başvurulmasına karar verir. Bu inceleme; "Sayın Frédéric M.'nin 11 Mart 1999'da maruz kaldığı radyasyona bağlı olarak ITT'sinin (tam iş göremezlik) tespit edilmesi", "bu etkilenmenin

gelişimi üzerine gerekli tüm bilgilerin verilmesi" ve "mağdurun fobilerden, uydurmacalardan, zekâ engelinden, bunamadan ve benzerlerinden mustarip olup olmadığının söylenmesi" amacını taşır. EDF'nin avukatları hemen Grenoble İstinaf Mahkemesi'ne başvurarak bu davaya bakan yargıçların reddini, ek soruşturma ve bilirkişi incelemesi işlemlerinin durdurulmasını isterler. Gerekçeleri ise şudur: "Yargıçlar, üzerinde tartışılmadan belli noktaları empoze ediyor; taraf tuttuklarını açıkça gösteren, tarafsızlıklarından kuşku duyulacak biçimde fikirlerini açıklıyorlar." İstinaf mahkemesi EDF'ye hak verir. Dava yeniden, ceza duruşması yapılmak üzere Valance Mahkemesi'ne gönderilir. Birkaç ay sonra mahkeme, daha önce verilen kararlarda ısrar eder (ek soruşturma ve tıbbi bilirkişi incelemesi); ama bu kez farklı bir yargıç eşliğinde.

Tıbbi bilirkişi incelemesi, Frédéric'in ruh sağlığıyla ilgili belirsizliği ortadan kaldırır. Böylece, Frédéric'in depresyondan, hatta intihar eğiliminden böyle davranmış olabileceğine dair EDF'nin tezi çürütülmüş olur. Buna karşılık, ITT'yle [tam iş göremezlik] ilgili çelişkili sonuçlar, kazanın Frédéric'in sağlığında yarattığı etkilerden şüphe duyulmasına neden olur. Kısacası, Frédéric bir kez daha kendi kendisiyle, kazadan sonra hissettiği hastalık belirtilerine anlam vermek üzere baş başa bırakılır.

Bu soruşturmada ve adli kolluk soruşturmasının farklı aşamalarında büyük bir eksik vardır: Hijyen, Güvenlik ve Çalışma Koşulları Komisyonu. Bu komisyonun yapmış olması gereken ama yapılmayan soruşturmanın ve bilirkişi incelemesinin eksiklikleri, ceza davasının devamında, yönetimin "insan hatası" ya da "meslek bilgisi yetersizliği" tezlerine küçümsenmeyecek bir yer açar. Tank kuyularının bulunduğu yere girmeyi sağlayan anahtara sorunsuzca ulaşılması gerçeği, davanın sadece, Tricastin sitesindeki yetki devri üzerinde yoğunlaşmasına neden olur. Bu dava, nükleer sitelerin bakım onarımdaki *iş organizasyonu bozukluğu*nu açığa çıkaracak, örnek bir dava olmaya adayken; kazanın, mağdurun ihmali olduğunu ileri süren, Cumhuriyet Başsavcısı'nın 11 Haziran 2001'deki duruş-

mada kullandığı ifadeye göre, "sınırsız sorumsuz bir şirketin (EDF)" davası olur!

26 Haziran 2001'de Valence Mahkemesi, EDF şirketini ve olay vuku bulduğunda Tricastin Santrali'nin yöneticisi olan Joël Bultel'i "başkasını tehlikeye atma" suçundan aklamıştır. Buna karşılık, "sakarlık, tedbirsizlik, dikkatsizlik ve ihmal nedenleriyle ya da yasaların ve yönetmeliklerin şart koştuğu tedbir ve güvenlik yükümlülüklerini yerine getirmemekten; bu dava özelinde, 26 Nisan 1975 tarihli 75-306 sayılı kararın talimatlarına uymayıp Frédéric M.'yi üç aydan fazla tam iş göremezliğe sürükleyen, kişinin beden bütünlüğüne taksirle saldırı" suçundan mahkûm etmiştir. Joël Bultel, bir ay ertelenmiş hapis cezasına; EDF ise 76.254, 51 avro para cezası çarptırılmıştır.

EDF ve Joël Bultel bu kararı temyize götürür. Grenoble İstinaf Mahkemesi'nden, "ek soruşturmaların, mahkemenin yan tutma riskini engelleyecek, tartışmalı bir davanın sürdürülmesini garanti eden koşullarda yapılmadığını" dikkate alarak "kararın, Avrupa Konvansiyonu'nun insan haklarına ilişkin altıncı maddesine aykırı olduğunun tespitini ve bu ek soruşturmalar bağlamında adli yardım direktiflerinin* kayıtsız şartsız geri çekilmesine karar verilmesini" ve tam iş görmezliğin üç ay ve üç aydan fazla olmadığının saptanmasını, açılan kovuşturmaların tümünden ve bunların hukuki sonuçlarından EDF'nin azat edilmesini talep ederler.

Valence Mahkemesi'nin karar verdiği adli yardım direktiflerinin olası yasadışılığının araştırılması talebini İstinaf Mahkemesi kabul etmez. Ayrıca, Grenoble İstinaf Mahkemesi'nin 19 Şubat 2003 tarihli kararında adli yardım direktiflerinden *iş organizasyonu bozukluğu*na gönderme yapılarak bahsedildiğini belirtmekte yarar var: "Adli yardım direktifleri için dinlenen tanıklar, radyasyondan korunma servisi elemanlarını kendi yetki alanlarının dışındaki yerlerde, üstelik iki işletme adına birden çalışmaması gereken alt işveren işletmenin personeli eşliğinde çalışmaya teşvik eden yaygın bir organizasyon bozukluğuna

* Hâkim ve savcıdan adli kolluğa verilen talimat, istinabe, adli yardım talebi. (ç.n.)

ve servisler arasındaki koordinasyon sorunlarına dikkat çekti." Birkaç sayfa sonra verilen kararda şunlar söylenir: "Joël Bultel, SRM'deki (radyasyondan korunma servisi) iş organizasyonu bozukluğunu bilmiyor olamazdı. Bu serviste, 'kırmızı' bölgeye giriş şifresini herkes biliyordu ve bu şifreyi kimseden izin almadan istedikleri gibi kullanabiliyorlardı."

Kararda, Joël Bultel'in işlediği suçların detaylı bir dökümü yapılır. Yine de Grenoble İstinaf Mahkemesi yargıçları, bu bilançodan, durumu Frédéric'in aleyhine çeviren sonuçlar çıkarır: "Frédéric M.'nin mağduru olduğu radyasyon maruziyetinin, Joël Bultel'i suçlu kılan, iş yasalarına ve yönetmeliklerine uymamaktan meydana geldiği sabit olsa bile, yine de bu ihlaller kazanın doğrudan doğruya nedeni olamaz; kaza, mağdur eylemi işler işlemez, yani Frédéric M.'nin tank kuyularına uygunsuz biçimde girmesiyle oluşur."

İstinaf Mahkemesi, Valence'taki yargıcın tespit ettiği "taksirle insan yaralama suçu" nu "taksirle insan yaralama kabahati" olarak yeniden, şunların altını çizerek düzenler: "Taksirle insan yaralama suçunun kurucu öğelerinden biri, mağdurun üç ay boyunca aralıksız olarak iş yapamaz hale gelmesidir. İş yapamazlık dönemlerinin her biri üç aydan az olan zaman dilimlerini, daha önceki yargıcın yaptığı gibi birbirine ekleyerek bu üç aylık süreye ulaşamayız." İş hukuku mevzuatına uymayarak işlediği "hatalar" Joël Bultel'in bir aylık, ertelenmiş hapis cezasının olduğu gibi kalmasına neden olur; ek olarak, üç aydan az tam iş göremezlikle sonuçlanan taksirle insan yaralamadan 750 avro para cezasına çarptırılır. Tüzel kişi sıfatıyla EDF, taksirle insan yaralamadan, 76.224,51 avro değil, 1.350 avro para cezası alır. EDF'nin bu davada aldığı ceza o kadar azdır ki bu haber, gazetelerde kendine ancak küçücük bir yer bulur.

Bu dava, ceza mahkemesindeyken bile, herhangi bir sorumluluğu ya da suçu üstlenmek gereğini duymayan nükleer sanayicilerin gücünün kanıtıdır. Aslında başlangıçta, Grenoble İstinaf Mahkemesi yargıçları, Tricastin nükleer sitesinde egemen olan keşmekeş üzerinde tartışmış, yüksek görevlilerin yasa ihlal-

lerindeki sorumluluklarını incelemiş ama neticede, mağdurun "hatası" diye nitelendirdikleri sonuçta karar kılmışlardı. Nükleer enerji üretiminin koşulsuz şartsız savunulmasının tutsağı EDF sendikalarına gelince, santrallerin bakım onarımındaki *iş organizasyonu bozukluğu* ve sonuçları için dava açmayı istemediler. Böyle davranarak, Frédéric'i haksızlıkla baş başa bıraktılar. Kazanın kısa ve uzun vadeli sonuçlarının dışında, Frédéric'in hem insan onuru hem de işçi onuru bu davada ağır bir darbe aldı.

Bu bölümde anlatılan gerçekler, bir araştırma sayesinde ortaya çıktı. Bu araştırma yapılmasaydı, bu gerçekler ya bilinmeyecek ya da bunları, sadece yaşayanlar bilecekti. Farklı sektörlerde yapılacak bu türden araştırmalar, iş organizasyonu bozukluğunun ve sonuçlarının benzer biçimlerini; özellikle çalışan haklarındaki erozyonu, çalışanların tehlikeye atılmasını ve onura saldırıları göstermeye olanak sağlayacaktır.

4
Onura Saldırı

"Bir kişinin savunmasızlığını ya da bağımlılık durumunu kullanarak, bu kişiden ödeme yapmadan hizmet almak ya da tamamladığı işin büyüklüğüyle açıkça orantısız biçiminde ödeme yapmak, iki yıl hapis ve 500.000 frank para cezasıyla cezalandırılır." (Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, madde 225-13)

"Bir kişinin savunmasızlığını ya da bağımlılık halini kullanarak kişiyi, insan onuruyla bağdaşmayan çalışma ya da barınma koşullarına mecbur etmek, iki yıl hapis ve 500.000 frank para cezasıyla cezalandırılır." (Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, madde 225-14)

Ceza Kanunu, onur hakkını tanır ve bu hakka saldırıları cezalandırır. Bununla birlikte, kadınlar ve erkekler her

gün, başlıca özellikleri, yapılan işe saygının yokluğu ve onura saldırı olan kölelik biçimlerine maruz kalır. Temizlik işlerindeki gibi "hizmet sektörü"nün diğer kollarında da alt işveren iş ilişkilerinin yaygınlaşması, büyük market zincirlerindeki artış, hastabakıcıların işlerinin güvencesizleştirilmesi; iş organizasyonunun "yeni" yapısal formlarından birkaçıdır. Bu formlarda, "verimlilik artışı" arayışı, işin sürekli yoğunlaştırılmasında* ve çoğu kez işi kaybetme korkusundan sessizce katlanılan onura saldırılarda kendini gösterir.

Aile alanındaki kadın işlerinin diğer yüzüne [bu işlerinin yapıldığı ücretli iş alanlarına] de yayılan bu fenomenin, toplumsal işbölümünde kapladıkları alan dikkate alınırsa en çok kadınlarla ilgili olduğu görülür.

KADINLARIN İŞ HAYATI VE SAĞLIĞI

Avrupa'da elli yıldır "kadınların kitlesel olarak çalışma hayatına girdiğinden" bahsediliyor ama maalesef bu, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dönüştüğü anlamına gelmiyor. Aktif olarak iş hayatında olanlarla çalışma koşulları üzerine yapılan Avrupa Birliği 2000 araştırması,[1] çalışma hayatında cinsiyet ayrımcılığının aydınlatılması bakımından önemli bir araştırmadır. Kadınlar, düşük nitelikli, geliri az olan, özellikle hizmet sektöründeki işlerde yoğunlaşıyor; genellikle yarı zamanlı çalışıyor, ücretli işlerinin yanı sıra çocukların eğitimiyle ilgileniyor ve ev işlerinin büyük bir kısmını yapıyorlar. Öncelikle, sağlıkla ilgili işlerde çalışıyorlar: "Tıbbın" yüce işinin değersiz yüzü sayılan (!) "tamamlayıcı tıp" adı verilen iş kolunda ya da aile alanında, daha da görünmez işlerde, çocukların, hastaların ve artık "bağımlı" hale gelmiş yaşlıların bakımıyla ilgileniyorlar.

* Daha fazla işi, daha az sayıda insanın yapması, dinlenme sürelerinin kısaltılması, iş yükünün sürekli artırılması vb. (ç.n.)

1. Pascal Paoli ve Damien Merlié, "Dix ans de conditions de travail dans l'Union européenne [Avrupa Birliği'nde Çalışma Koşullarının On Yılı]", *Bulletin d'information du Bureau technique syndical européen pour la santé et la sécurité*, "Le travail sans limite? Réorganiser le travail et repenser la santé des travailleurs" özel sayısı, Conférence BTS-SALTSA, no. 15-16, Şubat 2001.

Çalışma koşullarının sertliğinden ya da iş yükü fazlalığından (sürmenaj) sağlığının öyle ya da böyle vaktinden önce bozulduğunun kendileri de farkındadır. Hizmetleriyle hayatımızın içinde olsalar da görmediğimiz bu kadınlar, hastabakıcılar; hastanelerde, kliniklerde, bakım yurtlarında çalışan hemşireler; marketlerdeki kasiyerler; kadınları sömüren şirketlerin kendi imajları için icat ettiği "yüzey teknisyenliği" adıyla gündelikçiler ve sayamadığım pek çok işi yapan kadınlardır.

Kadınların yaptığı bu işlerin yıpratıcılığına ve üstlendikleri aşırı iş yüküne bağlı fiziksel ve ruhsal zararlar toplamının, tazmin edilebilir meslek hastalıklarından herhangi birinde sınıflandırılmaya olanak tanıyacak bir somutluğu yok. Burada, görünmezlik hali mutlak. Avrupa Sendikaları Teknik Bürosu'nun bir araştırmasına dayanarak hazırlanan bir kitapta, Laurent Vogel, toplumsal cinsiyet ilişkilerini referans alarak, çalışan kadınların sağlığıyla ilgili bilgi üretimi üzerine eleştirel bir analiz yapar.[2] Özellikle, konuya ilişkin özel alan bilgisinin çok yetersiz olduğunun altını çizer. Bu durum meşruiyetini, "nesnel yansızlık fikri üzerine kurulu olmasından alır. Ele aldıkları konuların toplumsal nedenlerinin derinlemesine araştırılmasıyla ilgili olarak uzmanlar bir anlamda kendilerine sınır koyar: Sağlıksız çalışma koşullarının dayatılmasını sağlayan toplumsal ilişkilerden çok, belli hastalıkların meslekten kaynaklanan nedenleriyle mücadele etmeyi öğrenmişlerdir." Bu özel alan bilgisi, şirketlerde ya da kişiye özel hizmetlerde çalışan kadınların sağlığını kalıcı bir biçimde bozan sorunların adını koymaz. Neoliberal dilde, bu "hizmetler" maliyet unsurudur ama karşılığında satılacak bir şey "üretmezler". Öyleyse bu "hizmetler" maliyetlerle, esnek çalışma zamanıyla ve işin yoğunlaştırılmasıyla ilgili sürekli baskıya boyun eğer; bu baskı, insan onurunun sınırlarını ve Ceza Kanunu'nun kontrol altına aldığı düşünülen sınırları zorlar: "Bir kişinin savunmasızlığını ya da bağımlılık durumunu kullanarak, bu kişiden ödeme yapmadan hizmet almak ya da tamamladığı

2. Laurent Vogel, *La Santé des femmes en Europe. Des inégalités non reconnues*, Bureau technique syndical européen, Bruxelles, 2003.

işin büyüklüğüyle açıkça orantısız biçiminde ödeme yapmak" ya da "bir kişinin savunmasızlığını ya da bağımlılık halini kullanarak kişiyi, insan onuruyla bağdaşmayan çalışma ya da barınma koşullarına mecbur etmek."

Erkeklerin kötü çalışma koşulları hem kendileri için hem de kadınlar için ağır sonuçlar doğurur. Doğrudan sağlık zararlarıdır bunlar: Eternit fabrikasında, tersanelerde ve benzer işlerde çalışan erkek işçilerin, amyant bulaşmış giysilerini temizletmek için eve getirmesi, evdeki kadınlarla çocukların amyanta bağlı kanserlere yakalanmasına neden olur ya da Fransa'nın kuzeyindeki Métaleurop sanayi sitesinin civarında yaşayan çocuklar, sitenin çevrede yarattığı yoğun kurşun kirliliği nedeniyle dönüşü olmayan sinir ve zihin hastalıklarına yakalanır... Bu çocuklara acı içinde eşlik etme görevi ise hayatları boyunca kadınlara düşer.[3]

Ayrıca, meslek hastalıklarına yakalanmış hastalara ya da iş kazası geçirmiş kazazedelere bakanlar, genellikle kadınlardır; böylece işin ve iş organizasyonunun tüm sağlık sonuçları ailenin özel alanına kaydırılmış olur.

Son olarak, çalışma hayatındaki bu şiddete başka bir değişim eşlik eder: Sosyal haklara, özellikle emeklilik hakkına saldırılması. Son yıllarda, prim ödeme süresinin uzatılması, kadınların emeklilik hakkını elde etmesini daha da zorlaştırmıştır.

Nathalie Frigul'ün, *Penser le rapport au travail pour comprendre le chômage* (İşsizliği Anlamak İçin İş İlişkisini Düşünmek)[4] başlıklı sosyoloji doktora tezi, kadınların emeklilik hakkını elde etmesindeki zorluğa katkıda bulunan üç gerçeği ortaya çıkarır. İlki, kadın çalışanların düşük vasıflı işlerde, düşük ücretlerle, erken emeklilik konusunda kazanılmış hakların olmadığı iş kollarında yoğunlaşmasıdır. Ayrıca, kadın istihdamının olduğu sektörlerde erkek istihdamının olduğu

3. Anne-Sophie Stamane, "Metaleurop. Des familles accusent. Patrons voyous et enfants malades" *L'Humanité*, 9 Ağustos 2006.

4. Nathalie Frigul, *Penser le rapport au travail pour comprendre le chômage. Une analyse de la construction sociale de la précarisation du travail et de la santé à partir d'une enquête menée auprés d'une population féminine en chômage de long durée*, René-Descartes (V. Paris) Üniversitesi, Paris, 1997.

sektörlere göre işten çıkarmalar, erken emeklilik hakkına yol açacak müzakareli sosyal planlara nadiren neden olmaktadır. İkincisi, genellikle çocuk doğurmak ve büyütmek ya da aile üyelerinden birine (çocuk, eş ya da ana baba) bakmak üzere çalışmayı aralıklarla bıraktıklarından, kadınların "kariyeri" kesintili çalışma dönemlerinden oluşur. "Çalışmadıkları" bu dönemlerde primlerini yatırmazlar. Çalışmaya dönüş ise çoğu kez olumsuz şartlar altında ve/ya da yarı zamanlı işlerle olur, bu durum, emeklilik puanlarının ilerlemesinin önünde engel oluşturur. Son olarak, çalışma koşullarının sertliği ve bir yığın yükümlülüğün yol açtığı yıpranma, belli bir zaman sonra, "işe yerleşemez" (işe alma kriterlerine göre ve özellikle sağlık açısından), hale gelmelerine neden olur: Kendilerini "yaşlı" (kırk beş ve üstü) ve bir işe yeniden başlamak için fazla yıpranmış ama tüm erken emeklilik biçimleri için de çok genç bulurlar. İşsizlik ödeneğini [maaşı] alma hakları bittiğinde, emeklilik primlerini yatırmayı da bırakırlar. Bu araştırmada, görüşülen kadınlardan hiçbirinin tam emeklilik umudu olmadığı gibi, yaşayan eş sıfatıyla gelir [dul maaşı] elde etme umutları da yoktu; çünkü çoğu, yalnız yaşıyordu. Emeklilik hakkından mahrum kalışlarında, iş kazası ya da meslek hastalığı kurbanının yaşayan eşi [kadın ya da erkek] olarak, haklarını kabul ettirememelerinin de rolü vardır. Böylece, dinlenmenin eş anlamlısı olan emeklilik hakkından, kadınlar sadece maddi olarak değil; ölümde ya da hastalıkta eşlerine refakat ederken, bu ölümlerin çalışma koşullarına bağlı ölümler olduğunu ve *hak sahibi* olarak onurlarına saygı duyulması gerektiğini kabul ettirmek için sonu gelmeyen formalitelerin küçük düşürücülüğüne katlanırken de mahrum bırakılırlar.

Sandrine, Denise ve Georgette'in hikâyeleri, çalışma hayatı bağlamında, ücretli olan ya da olmayan kadınların onuruna saldırılmasının örneklerini veriyor. Bu üç kadından hiçbiri onura saldırı bağlamında adalete başvurmamış ve şüphesiz hiç başvurmayacak olsa da yaşadıkları acının yaşadıkları yerde

kalmaması önemlidir; ayrıca, maruz kaldıkları şiddeti ve onura saldırıyla sonuçlanan muamelelerin meşruiyetini sorgulamak da önemlidir.

SANDRINE, KASA SORUMLUSU: ÇELİŞKİLİ EMİRLERDEN İŞ KAZASINA[5]

Sandrine, Paris bölgesindeki bir hipermarkette "belirli süreli iş sözleşmesiyle" çalışan, 22 yaşında genç bir kadındır. Hikâyesi, toplumun kendilerine bir yer açtığı, yaşama arzusu verdiği ve daha iyi bir gelecek vadettiği var sayılan, ("genç istihdamı" düzenlemesine giren) erkek ya da kadın arkadaşlarının hikâyesine benziyor. Çok tanıdık, günlük tüketim ihtiyacımız için vazgeçilmez yerler olan süpermarketlerin hiç kuşkusuz çoğunda yaşanan sıradan bir hikâyedir bu. Bazen kasada, bir kasiyerin "verimli" olmak zorunda olduğunu bilmeden sabırsızlandığımız olur. Biz sabırsızlanırken onlar, her üç dakikada bir müşteriye bakmaya, her üç saniyede bir ürünü kasadan geçirmeye ve en önemlisi, gülümsemeye mecburdurlar!

Sandrine, CAP* daktilo bölümünü bitirmeden, okuldan diplomasız ayrılır. Genç istihdamı çerçevesinde oluşturulan düzenlemelerden (CNE**, CPE*** ve aynı tipteki başka sözleşmelerin öncüllerinden) geçen, artık, klasik hale gelmiş yolu, ücretli ya da ücretsiz işsizlik dönemleriyle birlikte izledikten sonra, belirli süreli iş sözleşmesiyle kasiyer olarak işe başlar. Yaptığı sözleşme, yarı zamanlıdır ve esnek çalışma saatlerine tabidir. Sözleşmeye

5. Bu anlatıda adları geçen Sandrine, Claude ve işyeri doktoru ile gençlerin geçirdiği iş kazaları üzerine, 1.bölümde bahsi geçen araştırma sırasında tanıştım (Annie Thébaud-Mony, Damien Cru, Nathalie Frigul ve Philippe Clappier, *La construction sociale de l'accident de travail chez les jeunes. Formation professionnelle à la sortie du système du scolaire*, a.g.y.). Ayrıca, bu metnin büyük bir kısmı makale olarak yayımlandı: Annie Thébaud-Mony, "Nouvelles" formes d'emploi ou l'esclavage à l'aube du XXIe siècle [XXI. Yüzyılın Şafağında "Yeni" İstihdam Biçimleri ya da Kölelik], *Prétentaine*, no.7-8 ("Antropologie de l'ailleurs. Présence de Louis-Vincent Thomas"), Ekim 1997.

* Mesleki Yeterlilik Sertifikası. (ç.n.)

** Yeni İşe Alım Sözleşmesi. (ç.n.)

*** İlk İş Sözleşmesi. (ç.n.)

göre, "ek" çalışma saatleri için çağrılmaya her an hazır olması da gerekir. Bu son nokta, iki küçük çocuğunu bırakacağı yeri ayarlamakta sorun yaratır. Sandrine'den dinleyelim:

"Bu zor bir iş. Ürünlerin kaydırılarak değil, kaldırarak torbaya konması gerekiyor. Bu işten önce hiç çekmediğim kol ve bel ağrılarını çekmeye başladım. Ayağa kalkmak beni biraz rahatlatıyordu. Çalışabiliyordum... Molalar işte bunun için çok önemli ama ne zaman böyle bir şey talep etsem, elde etmek için gerçekten bağırmam gerekiyordu!"

Müşterilerle ilişkilerde de çok zorluk yaşanır.

"Müşteri daima haklıdır. O kraldır. Bir keresinde biri bana, geri zekalı, dedi. Kibarlığımı korudum ama sinirlendim de. Dayanamadım... Kasayı bırakıp gittim. Güvenlik görevlisini çağırdım. Haksız olan ben oldum. Kızdılar bana. Müşteri, güvenlik görevlisini aşağılamış, güvenlik görevlisi de onu dışarı atmak zorunda kalmış olsa da haksız olan, gene bendim."

Bir gün, içinde altı şişe maden suyunun bulunduğu bir paket yüzünden her şey biter. Sandrine'in mağduru olduğu iş kazası, kasiyer müşteri ilişkisindeki çelişkili emirlerle doğrudan ilgilidir. Sandrine ise bunun tamamıyla farkındadır.

"Normalde, su paketlerini hareketli bandın üzerine koymamak gerekiyor, böyle bir kuralımız var; çünkü bu paketleri müşteriye vermek için kaldırmak gerekiyor. Benim geçirdiğim kazada, su paketini hareketli banda koymanın anlamı yoktu. Ama müşteri dinlemedi. Bir sürü müşteri bunu yapıyor, su paketlerini oraya koyuyor. Hiçbir afiş yok. Su, maden suyu paketlerinin alışveriş arabalarının içinde tutulması gerektiğine dair hiçbir yerde yazılı bir şey yok. Bunu müşterilere kasiyerlerin söylemesi gerekiyor. Müşteriye su paketini alışveriş arabasının içinde tutmasını söyledim ama dinlemedi. Paketi müşteriye vermek üzere aldım, tabii kaldırmak gerekiyordu. O anda, çok keskin bir acı hissettim ve kolumu kullanamadığımı fark ettim. Bunu başka bir kasiyer gördü. Kasa şefine gitmemi söyledi. Kasa şefinin yardımcısıydı gördüğüm. Bana, 'önce kasanızı kapatmanız gerekiyor, kasadaki parayı sayın, sonra revire gidin' dedi. Şef bana inanmak

istemiyordu. Olaya şahit olan arkadaş, soyadımı ve telefon numaramı almak istedi ama şef vermememem gerektiğini söyledi. Revire tek başıma gittim. Tüm mağazayı bir baştan bir başa geçmek, sonra da merdivenleri çıkmak gerekiyordu... Hemşire orada değildi. İtfaiye şefini* gördüm. İş kazası bildirimini de bu şef yaptı zaten. Hastaneye gitmemi söyledi. Eşim geldi, beni hemen hastaneye götürdü. Tendinit** teşhisi koydular. Radyografide hemen meydana çıktı bu. Kolumu askıya aldılar ve sekiz günlük hastalık izni verdiler. Sekiz gün sonra işe başladım ama çalışmadım. Doktor yeniden bir rapor yazdı ve bir uzmana yönlendirdi beni. Uzman doktor, bir ilaç enjekte etti. Sonra bir cerrahı gördüm. İki hafta sonra da ameliyat oldum. İki buçuk saat ameliyat masasında kaldım. Tendonu 'taramaları' gerekiyordu. Ne yaptıklarını bilmiyorum. O günden beri de fizik tedavisi görüyorum ama bebeğimi kucağımda taşıyamıyorum artık..."

O kazadan sonra Sandrine, her şeyin elinin altından kayıp gittiğini hisseder. Hastalık izninden sonra ne olacağı hakkında hiçbir fikri yoktur. Çalıştığı hipermarkette kasiyer olarak yeniden işe alınmayacağını bilir sadece. Sandrine'in meslek güzergâhı, meslek eğitimi almamış gençlerin aldığı yolu simgeler. İş hayatına girişleri, bitmeyen bir soruna dönüşür: stajlar, işe yerleştirme düzenlemeleri, kısa süreli sözleşmeler, yarı zamanlı istihdam, kısa ya da uzun süreli işsizlik dönemleri... Bir sağlık problemi ya da hamilelik, işten çıkarılmanın ya da iş sözleşmesinin yenilenmemesinin gerekçesi olabilir.

Sandrine'in hikâyesi, kazanın nasıl bir kolektif dinamikte yer aldığını ve bir kasiyerin, hangi yapısal iş organizasyonu baskılarına boyun eğmek zorunda olduğunu gösterir. İşletmenin, kasiyerlik mesleği için vazgeçilmez saydığı emirlere uygun olarak bir başka kasiyer, Sandrine'e iş eğitimi verir: müşteriyi hoş karşılama, gülümseme, nezaket; ama en önemlisi hızlılık. Çalışma zamanı, molalar da içinde olmak üzere esnektir; bu ise hem ortak hem de kişisel zamanı düzenlemekte zorluk yaratır. Molaların düzenli olmayışı, şirket hiyerarşisine karşı her çalışana göre farklılaştırılmış itaat ilişkisinin içinde yer alır. Kasiyerlerin

* Fransa'da ilk yardımda itfaiyeciler müdahalede bulunabiliyor. (ç.n.)

** Kası, eklemlere bağlayan tendonlarda yırtık ya da iltihap. (ç.n.)

maruz kaldığı aşağılanma ise süreklidir; tuvalete gitmek için izin istemek zorundadırlar örneğin. Kasa şefine verilen küçük çaplı iktidar, kasiyerleri tuvalet için kasten bekletmeyi de içerir. Bahsettiğimiz itaat ilkesi, bütün hayatı işe bağımlı kılan, dengeli bir sosyal hayatı ve aile hayatını olanaksızlaştıran çalışma saatlerinin düzensizliğinde de kendini gösterir.

İş hacmi ve çalışma zamanı gibi, Sandrine'in çalışma hızı da ana kasadan ve bilgisayardan kontrol edilir. Kasiyerlerin işlerinin enformatize sistemle kontrol edilmesi, hipermarket yöneticilerine müşteri miktarına göre ve kasiyerlerin verimliliğinin bir saniyelik boş zamandan etkilememesini[6] sağlayacak biçimde (!) açık kasaların sayısını tamı tamına ayarlama olanağını sağlar.

Mağazanın sloganını tekrar ederek "müşteri kraldır"diyor Sandrine, ama bu kral, "hırsızların kralı" da olabilir! Bu durumda, kasalarda hem nezaketi elden bırakmamak hem de her an tetikte olmak gibi çelişkili bir pozisyonu, şüphe yaratan durumlar dışında da aralıksız sürdürebilmek gerekir. Kendisinden rica edilen şeye -"su paketini lütfen alışveriş arabasının içinde tutun"- hiç aldırış etmeyen müşteriyi kızdırmama buyruğunu yerine getirmek, kazadan altı ay sonra kullanamadığı sakat koluyla Sandrine'in hayatını, engelliliğin içine savurarak altüst etmiştir. Kaza sonrasında yaşananlar, "hizmet sektörü"nde çalışan bu insanlara uygulanan olağanüstü baskıyı gösterir; iş kazası karşısında toplu tepki vermek yasaklanır. Kaza sonrasında, kasiyerler kasalarına; güvenlik görevlisi görev yerine çakılı kalır. Hiçbir CHSCT* elemanı orada yoktur ve/ya da olaydan haberdar değildir. Hiçbir sendika temsilcisi duruma müdahale etmez. Bu iş kazası; özel bir durum ya da şahsi bir meseleymiş gibi algılanır. Hatta servis şefinin kazayla ilgili asılsız şeyler söylemiş olması da mümkündür. Kazanın tek tanığı vardır ama şef, bu tanığın Sandrine'le ilişki kurmasını yasaklamıştır. Sandrine, durum karşısında yapayalnızdır.

6. Bkz. Paulo Lopes Pena, *L.E.R: la première épidémie d'origine robotique? Une étude sur la robotique gestionnaire, l'organisation du travail dans les hypermarchés et la santé,* doktora tezi, EHESS, Paris, 2000.

* Hijyen, Güvenlik ve Çalışma Koşulları Komisyonu. (ç.n.)

Bu bağlamda, yaşadığı kazanın nelere yol açtığını ne işletme ne de iş kolektifi fark edecektir: Hastalık izni devam ederken Sandrine'in iş sözleşmesi, hesabının kesildiğini gösteren bir belgeyle sona erecektir. İş kazası ve meslek hastalığı mağdurlarının istihdamını garanti altına alan 7 Ocak 1981 yasası, belirsiz süreli bir iş sözleşmesinin, işverenin çalışan karşısında sorumluğunu süre bitiminde sona erdiren kısa süreli bir iş sözleşmesine dönüştürülmesine izin vermez. Ama bu yasa, Sandrine'in durumunda, iş kazasına bağlı işsizliğe karşı siper oluşturmayacaktır.

Peki, dünyanın her yerinde, yanı başındaki küçük işletmeyi de öldüren "büyük marketler zinciri"nin, modern sömürme biçimlerine maruz kalan milyonlarca kadın (ve erkek) kasiyer neden isyan etmiyor? Çünkü, öfke yaratsa bile, böyle bir iş organizasyonun amansız zalimliği sadece yasal değil, meşru da. Bu toplumsal meşruiyet, iki kaynaktan beslenir. Birincisi, işletme cirosuna atfedilen kutsal değerin, herkesin boyun eğmek zorunda olduğu bir çalışma prensibi olarak görülmesidir. Sandrine'in çalıştığı markette reyon şefi olan Claude'un anlattıkları, diğer çalışanların iş düzeninden sorumlu olanların, ciro kutsiyetini ne derece içselleştirdiğini gösteriyor. İkinci kaynak ise, işyeri doktorunun anlattıklarından çıkan sonuçla, sağlık yetersizliği nedeniyle işin kaybedilmesine tıbben onay verilmesidir.

Claude, 24 yaşında genç bir adamdır; bu görüşmeyi yapmama neden olan bir iş kazası geçirmiştir. Yönetici yetiştiren özel bir ticaret okulundan mezundur. İşyerindeki görevini şöyle anlatıyor:

> "Çok ilginç. Yapılacak bir sürü şey vardı: personel alımı, eğitimi; 25'i kadın, 280 kişi vardı -hepsini idare etmek zor!- ve 7 kişi tam zamanlı çalışıyordu. Her şeyi gözetim altında tutmamız gerekiyordu, hoş olmayan bir şey yaşanmasın diye. Siparişleri yönetmek, alımlarda pazarlık yapmak... Her reyon otonomdu. Herkes kendi işletmesinden sorumluydu, hedef cirosuyla birlikte. Bizim mağaza, Emmenthal* satışında Fransa'daki ilk mağazaydı. Bağlı olduğu grubun bütün dünyada 27.000-29.000 arası personeli, 117 milyar cirosu vardı."

---

* İsviçre'ye özgü bir peynirin markası. (ç.n.)

Claude'la tam da Emmenthal'le ilgili olarak görüşmüştüm. Bu peynirin yarım tekerleğini kaldırırken kaza geçirmiş, beli tutulmuştu.

"Yarım tekerlek peynir elimden kaydı. Tutmaya çalıştım ama beceremedim. Çok, ama çok kötü oldum. Doğrulmayı başardım yine de. Kaza sırasında yanımda satışçı elemanlarımdan bir bayan arkadaş vardı. Çalışmaya devam ettim. Bir saat sonra, çok daha kötü oldum. Hastaneye, acile gittim. Radyografi çektiler. Bundan önce, sağlık servisine üç katlı formu (iş kazası bildirimi) hazırlasınlar diye gitmiştim. Sağlık servisi, aslında iyi çalışır; her zaman bir doktor bulunur ama o gün orada değildi. Acilde, 'on beş gün dinleniyorsunuz' dediler. 'Olmaz' dedim. Başkası olsa haftalarca hastalık izni alır ama ben, yapamam!"

Kazadan sonra, "kilo başına bir frank pahalıya mal olsa bile" peynir tekerleğini dörde böldürtüp getirtmeyi daha akıllıca bulmuştur. Peki, Claude'un ciro rakamı bundan etkilenecek midir? Emmenthal'de birinciliğini koruyabilecek midir?

Claude, sorumluluk duygusu olmayan, "hiçbir şeyleri yokken" hastalık izni alanlara yönelik aşağılayıcı yargıyı otomatik olarak benimsemiştir. Kimdir bunlar? "Kasiyerler örneğin..." Kasiyerlerle hemen hemen aynı yaşta olan bu genç adam, kasiyerlerin çalışma koşullarını meşru gören toplumsal anlayışı hiç sorgulamadan savunuyor. Eğitim aldığı yönetici okulu Claude'a "misyonu"nu belletmiştir: Modern dünyada, işletmesinin başarılı olmasını sağlamak. Bu misyonla ve bu misyonun diğer çalışanlara yüklediği gerekliliklerle bütünüyle özdeşleşmiştir.

Bahsettiğimiz hipermarkette çalışanların sağlık gözetiminden sorumlu işyeri doktoru ne Sandrine'i tanımaktadır ne de geçirdiği kazadan haberdardır. Bununla birlikte kasiyerlik mesleğinin yıpratıcı bir iş olduğu bilir. Ergonomi* eğitimi almıştır.

"Benim ilgilendiğim şey, çalışmanın kalbe maliyetiydi.** Bunu ölçmek için kasiyerlere çalışma süreleri boyunca birer holter (kalp ritmini

* Çalışılan mekânın, ekipmanın insanın fiziksel ve ruhsal yapısına uygun hale getirilmesiyle ilgilenen bilim dalı. (ç.n.)

** Fr. coût cardiaque- çalışma ile dinlenme kalp ritmi değerleri arasındaki fark. (ç.n.)

kaydetmeye yarayan bir cihaz) taktım. Ölçüm sonuçları normal çıktı. Tabii molalar sayesinde!"

Şaşkınlığımı belli ettiğimden, devam eder:

"Biliyorsunuz, kasiyerler her üç dakikada bir alışveriş arabası geçirmekle görevli. Her üç dakikada, bir dakika molaları var."

Şaşkınlığım sürüyor, o ise yeniden söze başlıyor:

"Aslında, ürünlerin hareketli banttaki akışına bağlı. Müşteri ödeme yaparken bu akış duruyor. Bu bir dakikanın işletmeye ne kadara mal olduğunu hesapladım tabii: İnanın bana, çok pahalıya çıkıyor. Müşteri akışının daha da hızlandırılması mümkün ama iş kazası oranı çok yüksek. Yöneticilerin iş kazalarında daha fazla sorumluluk almaları için güvenlik eğitiminden geçmeleri gerektiğini idareye söyledim. Ama idare, çok sık değişiyor. Bu öneriyi yaptığım müdür şimdi başka bir yerde. Burada, bir işin devamını getirmeniz zor. Şu kaza geçiren genç hanım, takdir edersiniz ki sözleşmesinin yenilenmemesi beni şaşırtmadı. İş kazasından sonra aynı verimlilikle çalışamaz çünkü."

Bir işyeri doktoru olarak, Sandrine'in işine yeniden başlamak için sağlığının elverişli olup olmadığı hakkında fikir belirtmek ihtiyacını bile duymuyor:

"Belirli süreli iş sözleşmelerini biz sadece işe girişlerde görüyoruz. Hepsi bu. Sözleşme süreleri o kadar kısa ki iş kazası söz konusu olduğunda, işe yeniden başlamak için yapılan sağlık kontrolünü programlamaya zamanımız olmuyor. Bahsettiğiniz şahsın sağlık kontrolü, sözleşme bittikten sonra yapılacaktı."

Tasarrufun küçüğü olmaz! Sandrine'le Claude'dan yaklaşık on yaş büyük, 35 yaşında olan bu genç işyeri doktorunun söyledikleri, sağlık uygulamasının "modernizasyonu"na verilen anlamı bütünüyle onaylıyor. Artık söz konusu olan, çalışma hayatının, hastalık yapan etkilerine karşı çalışanları değil, bir insanın dayanabilirlik sınırlarını zorlayarak iş verimliliğini korumaktır: Hipermarketteki çalışanlara birer holter cihazı takıp

kalp ritimlerini ölçtükten sonra vardığı sonuç "kalp maliyetinin normal" olduğudur. Bir kasiyerin iş yükünü, kalp hastalıklarına neden olmayacak şekilde daha ne kadar artırabiliriz? Sordukları soru, budur...

Sandrine'in kalbi değil, dirseğidir hasta olan. Sözleşmesinin yenilenmemesi ise, işyeri doktorunun gözünde meşrudur. Yani, "belirli süreli iş sözleşmesi"yle çalışırken kaza geçirenlerin yaşadıkları ne işverenin ne de işverene danışmanlık yapan işyeri doktorunun sorunudur!.. İşyeri doktoruyla yaptığım bu görüşmede, Sandrine'in işyerinde aralıksız olarak maruz kaldığı onur saldırılarına, kazaya ve kaza sonrasında yaşananlara dair tek kelime bile konuşulamadığını söylememe gerek yok herhalde.

DENISE, HEMŞİRE: YAŞLILARA ADI SÖYLENMEDEN UYGULANAN ÖTANAZİNİN REDDİ

Denise, aile alanındaki işlere yirmi yılını adadıktan sonra, ücretli işine, yani hemşireliğe yeniden başlar. Mesleğe dönmek için başvurduğu ilk iş ilanında, bakıma muhtaç yaşlıların kaldığı "uzun süreli ikametgâh" denen bakımevlerinden birinde hemşire arandığı yazılıdır.

Denise, daha önce, yoğun bakım servislerinde çalışmıştır. Sağlam bir hastane deneyimi vardır. Ayrıca, çocuklarına bakarak ve hasta babasına refakat ederek geçirdiği yirmi yıl, tüm bakım sürecinde ya da ölmek üzere olanlara refakatte insani, duygusal ilişkilerin önemini anlamasını sağlamıştır. Hemşirelik mesleğinin teknik kısmı ancak, hasta ya da ölmek üzere olan birinin yanında bulunmakta anlamını bulur. Ama hastaya refakat etmek, sağlık sigortasının düzenlediği ve ödemesini yaptığı bir "iş eylemi" değildir. Bu anlamda, "iş" olarak düşünülmez. Hemşirelerin ve hasta bakıcıların teknik işleri ancak, aşırı zaman baskısı altında tekrarlı bir işe dönüştürüldüğünde, çalışma zamanının akılcılaştırılmasının nesnesi olduğunda dikkate alınır.

Denise, bakımevindeki bir hemşireden aldığı birkaç günlük eğitimden sonra görevine başlar ve çok geçmeden kendini ağır iş yükü altında bulur. İşe alışkın olmadığını, bir süre sonra her

şeyin düzene gireceğini düşünür. Yapılacak işlere dikkatini verir, bir düzen oturtmaya çalışır, işlerini bitirebilmek için geç çıkar. Haftalar böyle geçer. Bakımevi yönetimiyle arasında bir tansiyon oluştuğunu hisseder. Çalışma ritmi ve yaptığı işler hakkında uyarılar alır: "Kan alırken ya da iğne yaparken hastalarla konuşmayın, böyle yaparsanız işinizi zamanında bitiremezsiniz." İş çıkışında, hastalardan biri için önemli bir şeyi yapmayı unuttuğu düşüncesi, gün geçtikçe daha çok saplantıya dönüşür.

Konuşuyoruz. Yapması gereken işleri ve bunlar için verilen süreyi not etmesini istiyorum. Önce, pansuman günü olan çarşamba gününü detaylı bir şekilde anlatıyor:

> "Saat 7'de işe başlıyorum. Nöbet teslim defterini okuyorum. Eğer birkaç gün işe gitmemişsem bu epey zamanımı alıyor. Bakımevindekilerin durumları, yeni tedaviler, hasta olanların belirlenmesi, yeni gelenler ya da ölenler; hepsini bilmek gerekiyor. Daha sonra, günün belli saatlerinde verilmesi gereken ilaçları hazırlıyorum, örneğin Parkinson hastalarının ilaçlarını. Altmış kişi için, sabahları hastabakıcıların götürüp verdiği damlaları ve toz ilaçları hazırlıyorum. Sonra, sağlık malzemelerini (iğne ya da serum için gereken malzemeleri ya da ürünleri: insülin, antibiyotik vb) el arabasına yerleştirmek üzere hazırlıyorum. Reçeteleri, günde yedi sekiz kez yapılan kan alımı için malzemeleri, gün içinde kullanılacak muayene fişlerini almak gerekiyor. Diyabet hastalarının 8.30'da verilen kahvaltılarından önce kanlarının alınmış ve bakımlarının yapılmış olması gerekiyor. Bu da bir saatte on dört ya da on beş hastayla ilgilenilmesi anlamına geliyor."

Denise, o sabah yaptığı "işlerin" sırasıyla dökümünü yapar.

> "*1. Bey:* Kan aldım, serumunu kontrol ettim. İki pansuman yaptım; biri ödemli bir yara, diğeri sağ kolda eski bir serum yarası. Nabız ve oksijen ölçümü* yaptım.
>
> *2. Hanım:* Sorunlu ve saldırgan olduğu için kilitli tutuluyor. Hastabakıcılardan anahtarı almaya gittim. Kandaki şeker miktarı (dekstro) normalden düşüktü (0,65). Sert bir biçimde karşı çıkmasına rağmen bir parça şeker, bir bardak portakal suyu vermeye çalıştım.

* Oksimetre ile kandaki oksijen miktarının ölçülmesi. (ç.n.)

3. Hanım: Kan şekeri ölçümü ve insülin enjeksiyonu. Topuğa pansuman.

4. Hanım: Kan şekeri ölçümü ve insülin enjeksiyonu. Gastrostomi pansumanı.*

5. Hanım: Kan şekeri ölçümü ve insülin enjeksiyonu.

6. Hanım: Kan şekeri ölçümü ve insülin enjeksiyonu. Ekuvyon** ile vajinadan bir parça alma.

7. Hanım: Alkolle dizlerini ovduktan sonra, gözlerine ve kulaklarına ilaç damlattım.

8. Hanım: Gözlere damla.

9. Hanım: Gözlere damla.

10. Bey: Nabzını ve tansiyonu aldıktan sonra, gözlerini temizledim ve ilaç damlattım. Normal olarak, her iki saatte bir bakım alması gerekiyor, ama yapılmıyor bu. Ventoline'li spreyle*** bakımını tamamlıyorum.
Bir hastabakıcı beni telefonla arıyor: Rahibe A.'nın 39° ateşi var, nefes almakta zorlanıyor. Rahibe A.'nın tansiyonunu ve nabzını ölçtüm. Oksimetre değerine baktım ve oksijen verdim. Bir Doliprane**** verip, doktoru çağırdım.

Rahibe B: Kan alma, enjeksiyon (kalsiparin), nabız, tansiyon, oksimetre.

11. Bey: Serum takma, tansiyon, nabız, oksimetre.

12. Hanım: Tansiyon, nabız, oksimetre.

13. Hanım: Tansiyon, nabız, oksimetre.

---

* Dışarıdan beslenmeleri için karın duvarları açılıp midelerine bir tüp yerleştirilmiş hastalarda tüpün etrafının pansumanı. (ç.n.)
** Ucuna steril pamuk sarılmış tel. (ç.n.)
*** Solunuma yardımcı. (ç.n.)
**** Ağrı kesici bir ilacın ismi. (ç.n.)

14. Hanım: Geçtiğimiz günlerde düştü. Hematomu* var. Ayrıca rutin bakımını da yaptım: tansiyon, nabız, oksimetre; daha dikkatli izlenmesi gerekiyor.

Rahibe C: Çok öksürüyor. Ateşini ölçtüm. Yüksekti. Bir Doliprane verdim ve doktoru çağırdım.
Rahibe D: Kan şekeri ölçümü ve insülin.

15. Hanım: Gözlere damla, tansiyon, nabız, oksimetre.

16. Hanım: Gözlere damla.

Rahibe E: Biri topuğunda diğeri kalçasında iki yarası var. Pansumanını yeniledim.

17. Hanım: İnhalasyon.**

18. Hanım: Gözlere damla.

19. Bey: İdrar torbasını*** değiştirdim ve pansumanını yeniledim.

20. Bey: İki pansuman (kol ve bacak)

21. Hanım: Üç pansuman (kol ve bacaklar)

22. Hanım: Ayak parmağına pansuman.

23. Bey: İdrar sondası tıkalı. Sonda temizliği çok dikkatli bir şekilde yapıldı.

24. Hanım: Pansuman ve iğne (Lovénox).

25. Hanım: Tansiyon, nabız, oksimetre.

26. Hanım: Kalçalara iki pansuman ve serum takma.

27. Hanım: Tansiyon, nabız, oksimetre.

28. Bey: İltihaplı yarasının pansumanından önce ilaç alması gerekiyor. Pansumanını, steril eldiven ve pens olmadan yaptım! Pansumandan sonra, Lovénox enjekte ettim.

---

* Doku içinde kan birikmesi. (ç.n.)
** Solunum yoluyla ilaç verme. (ç.n.)
*** İdrarın hortumla dışarı verilerek toplandığı küçük plastik torba. (ç.n.)

29. Hanım: Antibiyotik enjeksiyonu.

30. Hanım: Lovénox ve Skénan enjeksiyonu. Morfin benzeri bir yatıştırıcı söz konusu olduğu için deftere not aldım ve imzaladım.

31. Bey: Tansiyon, nabız, oksimetre."

Denise bir hesap yapıyor ve aynı zaman diliminde yapılması gereken ek işleri detaylarıyla anlatıyor:

"O sabah, dört saat içinde 36 kişiye baktım. Kişi başına 6,6 dakika düşüyor. Bir hemşire arkadaşım iki saatte yapıyor aynı işi; her 3,3 dakikada, bir kişiye bakıyor. Yaptığım bakımlara, beş kat arasında dolaşmamı ve doktor çağırmaya, ilaç, oksijen ya da sonda vb almaya gitmek için hasta odalarıyla tıbbi malzeme ve ilaç odası arasında gidip gelmelerimi de eklemek gerek. Bakımı yapılan her kişiyle zaman ilerlerken, hastaların yemekhaneye gidip gidemeyeceğini de belirlemek gerekiyor. Gidemeyeceklerse hem hastabakıcılara haber vermek hem de gidemeyeceklerin tepsi sayısı belirlensin diye bir fiş doldurmak ve fişi 11.00'a doğru mutfağa bırakmak gerekiyor. Hastaların bakımı bittiğinde, laboratuvar testleri için kutuları hazırlamak, fişleri doldurmak ve danışmaya bırakmak gerekiyor. Sonra da yemekhanede olacakları ve olamayacakları hesaba katarak, öğlen için ilaçları ve damlaları hazırlamam gerekiyor. Saat 12.00 ile 13.00 arasında 70 kişinin ilaçlarını ve damlalarını vermek ve kendi başına yemek yiyemeyenlere yardım etmek için yemekhaneye gidiyorum. Yemekhaneden çıktığımda, nöbet teslim defterini doldurmam gerekiyor. Aslında bu işin yemekten önce yapılması gerekirdi ama bugün geç kaldım. Yaptığımız müdahaleleri ve karşılaştığımız sorunları bu deftere kaydediyoruz. Doktorları da çağırmak gerekiyor. Doktorların kontrolünden sonra, reçeteleri alıp, verilen ilaçları hem nöbet teslim defterine hem de bakımevi sakinleri defterine kaydetmek gerekiyor. Sonra da uzmanlardan, fizik tedaviden ve ortopediden randevu almak gerekiyor... Ambulanslara haber vermek, gerekli evrakları hazırlamak... Kan testlerini ayarlamak... Eczaneye reçeteleri yollamak..."

Denise o gün, normal çıkış saatinden yaklaşık bir saat sonra işinden çıkar; üzgündür. Kurum yöneticilerinin talep ettiği normlara uygun olmadığını ve daha da önemlisi "bakımevi

sakinleri"nin ihtiyaçlarını karşılayamadığını düşünür. Anlattığı birkaç anekdot, başka toplumlarda bilgelik ve deneyim deposu sayılan, büyük saygı gören yaşlıların, bizdeki bakım şartları karşısında Denise'in isyanını gösterir.

"Bir akşam, yemekhanedeydim. M. Hanım, her zamanki gibi kendi başına yemek yiyemiyordu. 60 ila 70 kişinin yemek yediği yerde bir tane hastabakıcı yoktu. Akşam haplarını, toz ilaçlarını ve damlalarını vermeyi bitirmek üzereydim. Normalde, saat 19.00'da işten çıkmam gerekiyordu. Oysa saat zaten 19.30'du. Yemeğin sonuna doğru, bakımevinin başka bir sakini V. Hanım, M.Hanım'a çorbasını içirmek için yardıma geldi. Çorba soğuktu. Yarım saat önce dağıtılan ana yemek de hâlâ önünde bekliyordu. Yani o da soğuktu. M. Hanım'a yemeğini yedirmek için V. Hanım'ın yerine geçtim. O akşam saat 20.00'da işten çıkabildim."

Hemşirelerle hastabakıcılar arasındaki işbölümüne göre yemek yedirmek normalde hastabakıcıların görevi; ama onlar da iş yükü altında eziliyor. Denise için olduğu kadar hastabakıcılar için de acil işlerden öncelikli olanları belirlemek imkânsız.

"Antibiyotik tedavileri, doktor reçeteye ilaçları yazar yazmaz başlamak zorunda. Bir gün, eczaneyi arayacak bir iki dakika bile bulamadan işten çıktım. V. Hanım'ın antibiyotik tedavisine başlamak gerekiyordu. Nöbet teslim defterine bunu yazdım, bir hemşire arkadaşa da söyledim, ertesi gün aynı arkadaşa telefon ettim, bir önceki akşam başlatılmayan ilaç tedavisinin sabah acilen başlatılması gerektiğini ısrarla söyledim. 48 saat sonra işe başladığımda, ciğerlerinde ödem olan bu hastanın ilaçlarının (bir antibiyotik ve bir diüretik) verilmediğini gördüm. Doktor öfkeyle beni çağırdı: 'Gerçekten doğru düzgün organize olamıyorsunuz! Ne acildir, ne değildir bilmeniz gerekiyor!' Aynı fikirdeydim ama... 'Hangisini seçmeli: Bir insülin iğnesini mi bir yana bırakmalı, bir serumu mu, tıkalı bir idrar sondasını mı...?' Doktor devam etti: 'Ben bu işi biliyorum! Tıpta eğitim alırken her şeyi yaptım: hastane görevlisi olarak çalıştım, hastabakıcılık yaptım, hemşirelik yaptım... Çalışmak ne demek bunu biliyorum! Yan gelip yatasınız diye işe alınmadınız!' Dinledim, yanıt vermedim. Ne denebilirdi ki?"

Denise, bu kibirli, adaletsiz, yaralayıcı paylamaya yanıt vermez; kendini tutar. Aslında, hastalara ciddi biçimde zarar verebilecek çalışma koşullarına bağlı bakım eksikliğine karşı öfke dolu olan, Denise'tir.

"Bir pazartesi sabahı, X Hanım düşmüş. Hastabakıcılar bana haber verdi. Başında bir yara vardı. Pansumanını yaptım; nabzına, tansiyonuna, kandaki oksijen oranına ve ateşine baktım. Nabzı hızlı, ateşi 39,5 C°'ydi. Bir Doliprane* verdim ve doktoru çağırdım. Çarşamba günü geldiğimde X Hanım'ı oksijene bağlanmamış halde buldum. Çok öksürüyordu. Serum verilmesine rağmen çok ama çok güçsüzdü. Ben bakımıyla ilgilenirken, o beni alıkoymaya çalışıyordu. Her zamanki gibi acelem vardı, zaman sıkıştırıyordu. Gereken bakımı yaptıktan sonra yanında kalamazdım. Ertesi gün, perşembe günü öğleden sonra, günlük bakımını yaptım. Gene yanında kalmamı istedi. Ama işler, bu sefer de grip salgını yüzünden iyice yoğunlaşmıştı. Daha sonra gelmeye çalışacağımı söyleyip odadan çıktım. O akşam, saat 19.00 yerine 20.30'da işten çıktığım halde, X Hanım'ı bir kez daha görecek zamanım olmadı. Evde çocuklar beni bekliyordu... Ondan sonraki salı, X Hanım'ın pazar günü öldüğünü öğrendim. Bir hemşire arkadaş, bakım için sabah 9.30'da o kata çıkmış ve X Hanım'ın ne durumda olduğunu sormuş. Kimse yanıt verememiş, çünkü kimse ölümünden önceki akşamdan sonra onu görmeye çıkmamış. Yani, ölümünden önceki saatlerde kimse elini tutmamış, kimse onu dinlememiş. Biz, hemşireler ve hastabakıcılar hem acil hem de günlük bakımda iş yükü altında eziliyoruz, dolayısıyla hastaları, yaşadıkları korkularla baş başa bırakmak zorunda kalıyoruz. Hemşirelik mesleğini, günlük bakımlardan, serumlardan, iğnelerden, pansumanlardan başka tarif eden bir şey yok mu? Zor zamanlarında hastaların yanında bulunmak için neden zamanımız olmuyor? Ölümün yaklaştığını hisseden bir insanın güvenini kazanmak; önemli olan bu değil mi? X Hanım'ın ölümüne ilişkin kafamı kurcalayan şeyleri, daha da çok isyanımı paylaştığım bir hemşire arkadaşım bana şöyle dedi: "Çok hassassın! Ölen insanları görmeye alışkınız biz!" Belki... Peki sona eren bir hayata nasıl eşlik etmeli? Zamanımız yoksa, nasıl yanlarında olabiliriz? Onları endişe ve ölüm karşısında yalnız mı bırakacağız?"

* Ağrı kesici. (ç.n.)

Denise, insan onuruna saldırılar karşısında, içinde bir isyanın yükseldiğini hisseder: Hem ölürken yalnızlığa terk edilenlerin hem de yardım bekleyen bu insanlara yardım etmekten mahrum edilen hemşirelerin ve hastabakacıların onurlarıdır söz konusu olan. Zamanında davranılmadığı için susuzluğa bağlı başka bir ölümden ve kendisinin ve hemşire arkadaşlarının taleplerine rağmen çalışma koşullarında iyileşme olmayacağını anladıktan sonra Denise, istifa ederek kurumundan ayrılır. Denise'e göre orada, bir çeşit ötanazi uygulanmaktadır: Yasanın yasakladığı ötanaziden çok daha şiddetli ve aralıksız, insanın onuruyla ölme hakkına aldırmayan "pasif" ama etkili bir ötanazi.

İNSAN ONURUNA SALDIRAN TIBBİ BİLİRKİŞİ İNCELEMELERİ

Size ayrıca, başka bir onur mücadelesinden bahsetmek istiyorum; ölümün iş nedeniyle meydana geldiğini kabul ettirme mücadelesinden. Kadınlar; işçi, eş, kardeş ya da anne sıfatlarıyla bu mücadelede ön safta yer alıyor. Amyanta bağlı kanserlerin görünür hale gelmesi, tehlikelerini pekâlâ bildikleri bu lifi, bilinçli tercihleriyle onyıllarca kullanan sanayicilere ve işverenlere karşı açılan davaların yaygınlık kazanması, başkaldıran kadınların sayesindedir. Talepleri ise adaletin yerini bulmasıdır: Onca acı ve yas bu lifle çalışmanın eseridir. Anlatacağımız örnekte, hastalığın meslek hastalığı sayılması için verilen mücadele ve açılan dava; yaşam, sağlık ve onuruyla ölme haklarının politik dışavurumudur.

Georgette, bir daha peşini bırakmayacak olan sıkıntıya düştüğünde altmış iki yaşındadır. 1996'dan beri eşi Robert, durmadan kilo kaybetmektedir. Robert, eski bir tersane işçisidir ve çalıştığı otuz sekiz yılın büyük bir kısmında, amyant tehlikesi açısından en kötü işlerden biri olan izolasyon işiyle uğraşmıştır. Çalışma hayatının tamamı, gemilerin kapalı bölümünde, iş yüküyle ağırlaşan sağlıksız koşullarda, amyantla temas halinde geçmiştir. Amyant kaynaklı asbestoz başlangıcı teşhisi konulan hastalığının meslek hastalığı sayılmasından bu yana on yıl geçmiştir ve

o günden beri, sağlığının tehdit altında olduğunu bilmektedir. 1996'da sağlık durumu iyice bozulduğunda 64 yaşındadır. Şubat ayında, sağ tarafında keskin bir ağrı hisseder ve nefes almakta zorlanır. Kontrollerin sonunda plevral effüzyon* ortaya çıkar. Tarayıcıda da bir tümör tespit edilir. Tüm test sonuçları akciğer ya da akciğer zarı kanseri teşhisinde birleşir. Her iki hastalık da amyant kaynaklı meslek hastalıkları çizelgesinde yer almaktadır. Georgette'e test sonuçları hiç yumuşatılmadan, birdenbire söylenir: "Eşiniz ya akciğer ya da akciğer zarı kanseri. Altı aydan fazla yaşamaz." Georgette, eşi için "dayanmak" ister. Robert ise ölümünden sonra, Georgette'in ne yapacağını düşünmektedir. İkisi de birbirine hem çok yakındır hem de başlarına musallat olan ölüm yüzünden şimdiden uzak düşmüşlerdir. Çocukları ve torunları ise onlara destek olur; yine de bıçak gibi saplanan bu acı ve (büyük)babalarının hastalıktan tükenmesi karşısında güçsüzdürler.

Robert'in sağlık durumu, hastalığının akciğer mi yoksa akciğer zarı kanseri mi olduğunu belirleyecek biyopsinin yapılması için elverişli değildir. Gerçi, her iki durumda da amyant kaynaklı bir kanser söz konusu olduğundan, biyopsinin yapılması pek de işe yaramayacaktır. "İyi huylu" akciğer zarı rahatsızlığının meslek hastalığı olduğu kabul edilmiş olsa da Robert o güne kadar hiç tazminat almamıştır. Doktor, özellikle amyant kaynaklı akciğer hastalığının peşi sıra beliren bir kanser vakasında yapıldığı üzere, Robert'in meslek hastalığının ağırlaştığına dair "amyant" kaynaklı meslek hastalıkları çizelgesinin terimleriyle örtüşen bir rapor hazırlar. Robert, Nisan 1997'de bu ağırlaşma nedeniyle CPAM'dan** tazminat talebinde bulunur. Büyük zorluklarla kazanılan emekliliğin keyfini ondan çekip alan şeyin, tüm çalışma hayatı boyunca soluduğu amyant olduğunun kabul edilmesini ve Georgette'in, hiç olmazsa ölümünden sonra rahat etmesini ister. Bunları oğluna anlatır, oğlu babasına hak verir, sorumluluk alır ve girişiminin de destekçisi olur. Georgette'e

* Akciğerlerde sıvı birikimi. (ç.n.)

** Sağlık Sigortası Asli Fonu. (ç.n.)

gelince eşinin huzuru için bu onayın* önemli olduğunu düşünür. Acı içindedir ama, eşinin bu davayı kazanması için elinden geleni yapar.

21 Haziran 1997'de, Robert "üç kişilik sağlık kurulu"[7] tarafından çağrılır.** Çok halsiz olmasına rağmen, oğlunun ve karısının eşliğinde çağrıldığı yere gider. Akciğer hastalıkları uzmanlarının bulunduğu salona girmeden önce koridorda, bir tahta sandalyenin üstünde bekletilir. Uzmanların konuştuğu her şey dışarıdan duyulmaktadır. Sekreter, daha önce oraya gelen hastalar için kurulun verdiği kararları koridorda, herkesin önünde okumaktadır. Robert'e sıra geldiğinde, yanıtın olumsuz olduğunu öğrenirler. Uzmanlardan biri kesin bir dille, "kanser, amyanttan mı kaynaklanıyor bilmiyoruz ve bilemeyeceğiz" der. Kesinliği ve Robert'in meslek hastalığının tanınması hakkını önemsememesiyle bu sözcükler, Robert'i, Georgette'i ve oğullarını acımasızca yaralar.

Robert'in bir iş arkadaşı, tersanenin eski doğramacısı Henri de, benzer biçimde, kendisini öfkelendiren, aşağılayıcı bir muameleye maruz kalmıştır. Üç uzmandan oluşan bu sağlık kurulunun önüne çıktığında yanında oksijen tüpü ve kolunun altında tarama ve radyografi sonuçlarının bulunduğu kalın bir dosya vardır; ne hissettiğini, çektiği ağrıyı sızıyı ve hastalığın kendini nasıl gösterdiğini anlatmak üzere hazırlığını yapıp gelmiş, ama hiçbirini anlatamamıştır. Uzmanlar ona tek soru sormamıştır. Dosyasını almış, Henri'yle çok az konuşmuş, radyografileri bir saatten fazla yorumlamış, yorumları yaparken de hastalığının asbestoz olmayabileceğine dair şüphelerini ve çekincelerini dile getirmekten geri durmamışlardır. Henri, dayanamayıp sözlerini kesmiş: "Tamam, bu kadarı fazla ama! Madem, sizce bu hastalık asbestoz değil, o zaman bana yazılı bir kâğıt verin..." demiştir.

---

* Hastalığın tanınması ve tazmin edilmesi. (ç.n.)

7. Burada bahsi geçen, akciğer hastalıkları uzmanlarından oluşan üç kişilik bir jüridir. Görevleri, hastanın dile getirdiği hastalığın amyant, silis, demir ve kömür tozları gibi toksik tozlardan kaynaklanan meslek hastalıkları çizelgesindeki hastalıklarla ilgili olup olmadığını belirlemektir.

** Akciğer hastalıkları uzmanlarından oluşan üç kişilik jüri. (ç.n.)

"Ne kâğıdı?" diye soran uzmanlara: "Baktığınız dosyada, meslektaşlarınızın verdiği ve benim asbestoz hastası olduğumu onaylayan tüm raporların sahte olduğunu, meslektaşlarınızın beni yakalanmadığım bir hastalıktan tedaviye yeltendiklerini bir kâğıda yazacak ve imzalayacaksınız" der. Uzmanlar şaşkındır: "İyi de ne yapacaksınız bu kâğıdı?" diye sorarlar. Henri, oldukça sakin bir biçimde: "Buradan çıkınca Cumhuriyet Başsavcılığı'na bu doktorlar hakkında belgede sahtecilikten ve sahte belgeyi kullanmaktan suç duyurusunda bulanacağım!" der. Elbette, Henri böyle bir kâğıdı alamaz. Dördüncü bir uzman tarafından bir kez daha kontrol edilir, dosyası lehte yargılanır ve çektiği hastalığın ağırlığıyla daha orantılı bir tazminat elde eder.

Robert'in yaşamının son bulmasına altı hafta vardır ve uzmanların kibriyle mücadele edecek gücü yoktur. Ama karısı ve çocukları bu meselenin burada noktalanmasına izin vermez. O dönemde kurulmaya başlayan ağların* desteğiyle, zamanı geldiğinde otopsi yaptırabilmek için ne gibi formaliteler gerektiğini araştırmaya koyulurlar. Robert'in durumu gün geçtikçe ağırlaşırken, ailesi girişimlerini hızlandırır. Ama kurumların olağanüstü direnciyle karşılaşırlar. Aile doktoru, CPAM danışma doktoruyla ilişkiye geçer. CPAM ise otopsiyi kendi servisleri isterse, işleme izin verilmesi için en az on beş gün gerektiğini belirtir. Bu süre boyunca, gömülme işlemi askıya alınacaktır. Ailenin kabul edemeyeceği bir şeydir bu; yas ve acı içindeyken bu bekleyişe nasıl dayanacaklardır?.. Georgette kızıyla birlikte hastaneye gider ve Cenaze İşleri Servisi'nden otopsi yapılıp yapılamayacağına, yapılacaksa hastanede yapılmasının mümkün olup olmayacağına dair bilgi ister (sözlü talep). Otopsi kararını verecek olanın, hastane yöneticisi olduğunu öğrenirler. Yönetici ise, Robert'in dosyasını değerlendiren üç uzmandan birinin, yani hastanenin akciğer hastalıkları servis şefinin raporunu şüpheli konuma düşürmemek için, otopsinin kendi kurumunda yapılmasını istemez.

Yeniden görüştükleri aile doktoru, Georgette'e ve oğluna otopsi için ihtiyati tedbir yolunun açık olup olmadığını mah-

* Amyant karşıtı birliklerin, derneklerin vb'nin oluşturduğu ağlar. (ç.n.)

kemeden öğrenmelerini önerir. Mahkemede öğrendikleri şey pek de sürpriz değildir: Savcı, hastane aracılığıyla kendisine iletilen Robert'in dosyasından haberdardır. Hastane yöneticisi, ailenin, meslek hastalıklarının kabulü çerçevesinde otopsi isteme hakkının olup olmadığını öğrenmek istemiştir. Savcı ise, hastane yöneticisine, bunun yasal bir talep olduğunu bildirmiştir. Georgette'e ve oğluna mahkemenin verdiği, yazılı olmayan yanıt budur. Talebin yasallığına rağmen, hastane yöneticisi aileye telefon edip daha önceki gerekçeleri yineleyerek hastanenin otopsiyi yapmasının kesinlikle mümkün olmadığında ısrar eder.

Yazılı bir kanıt olmadan, mahkeme müdahale edemez. Georgette ve oğlu mahkemeye şu soruları içeren bir mektup bırakır: "Ailenin otopsi talebini, hastanenin reddetme hakkı var mıdır? İhtiyati tedbir çerçevesinde böyle bir otopsinin talep edilmesi ve izninin alınması mümkün müdür?" Bu mektubun yanıtı gecikecektir.

Georgette ve çocukları, bir yandan tüm bu yıpratıcı girişimleri sürdürürken bir yandan da büyük acılar içinde kıvrandığı son günlerinde Robert'e destek olmaya devam ederler. Temmuzun sonuna doğru aile doktoru, Robert'in son bakım kliniğine yatırılmasını önerir. Son günlerinde herkes, tüm iyi niyetiyle Robert'in etrafında kenetlenir. Robert, bu klinikte 15 Ağustos 1997'de ölür. Ölüm sabahı doktor, otopsiyle ilgili olarak aileye ne yapacağını sorar. Mahkeme yanıt vermemiştir. Yerel hastanenin yöneticisi taleplerini reddetmiştir. Garantisi olmasa da departmanın diğer illerinde girişimde bulunmak bir çözümdür ama bu da, günlerce hatta haftalarca cenazenin gömülmemesini göze almak demektir. Bunca belirsizlik karşısında, aile otopsiden vazgeçer. 18 Ağustos'ta, meslek hastalığının tanınma mekanizması için gerekli teşhis kanıtını da beraberinde götüren Robert, toprağa verilir. Hastalığı üzerine şüpheler devam eder ve olayların akışının gösterdiği gibi bu şüpheler, kurbanın değil, onu öldüren işverenin işine yarar.

Babasının ölümünden beş hafta sonra, 25 Eylül'de, Robert'in oğlu, "kendisini ilgilendiren bir mesele" için emniyete çağrılır.

Adli polis tarafından karşılanır ve otopsi için annesiyle birlikte savcılığa bıraktığı mektubun yanıtı kendisine okunur. Mektupta, "11 Ağustos'taki görüşmede sözlü olarak verilen yanıtların yeterli olduğu" belirtilir. Cumhuriyet Savcısı otopsi talebinin yasal olduğunu açıkça kabul etmiş ama hastanenin reddine karşı bir tutum almamıştır; bu durum ise bu redde ve sonuçlarına bir anlamda kefil olmak demektir. Yanıtın böyle bir sürede verilmesi, savcıya, artık gerek kalmayan ihtiyati tedbir için bir girişimde bulunmama olanağını da sağlamıştır!

Robert'in, ölmeden önce, durumunun ağırlaştığının belgelenmesine dair talebinden ve bu konuyla ilgili olarak 21 Haziran'da sağlık kuruluyla görüşmesinden bir sonuç elde edilmiştir: IPP'si (sürekli kısmi iş görmezlik oranı) %3 olarak belirlenmiş ve bu, Robert'in ölümünden iki ay sonra, 27 Ekim'de Georgette'e açıklanmıştır. Bürokrasinin zalimliği sınır tanımıyor! Bunun üzerine, Georgette ve çocukları, militanlardan* da destek alarak, ölüm ve amyanta bağlı kanser arasındaki ilişkiyi CPAM** mercilerine kabul ettirebilmek için uzun bir mücadeleye girişeceklerdir. Danışma doktorunun ve uzman doktorların, olası iki kanserden –akciğer ya da akciğer zarı kanseri- birinde karar kılmamak için Georgette'in önüne durmadan teşhise ilişkin şüpheyi sürmesi, ölümün amyanta bağlı meslek hastalığından olduğunun kabul edilmesine yasal olarak olanak sağlar. Sonunda, Şubat 2001'de Georgette'e, Robert'in meslek hastalığından öldüğünün kabul edildiği bildirilir. Georgette, torunlarıyla ve çocuklarıyla bu acı zaferin getirdiği teselliyi paylaşır.

2000 yılında çıkarılan bir yasa, amyant mağdurlarına ve ailelerine, tam telafi hakkını tanır. 2003 Kasım'ında, Georgette'in ve çocuklarının, ailenin maruz kaldığı tüm zararlar için FIVA'dan (Amyant Mağdurları Tazminat Fonu) ek tazminat talebinde bulunmasıyla, aile için kâbus yeniden başlar. 25 Mayıs 2004'te FIVA'dan aldıkları bir "teklif"te sadece asbestoz hastalığı başlangıcı dikkate alınmış ve FIVA'nın baremine göre hastalık

* Amyant karşıtı birliklerin militanları. (ç.n.)

** Sağlık Sigortası Asli Fonu. (ç.n.)

derecesi %5 yükseltilmiştir. Amyanta bağlı kanser ve ölüm ilişkisi ise hesaba katılmamıştır. Georgette ve çocukları bu kararı, Robert'in hatırasına saygısızlık sayar ve itiraz ederler.

4 Temmuz 2006'da davet üzerine Georgette; oğlu, avukatı, akciğer hastalıkları doktoruyla birlikte bir uzmana gider. Uzman, Georgette'i dinler. Özellikle sağlık dosyası dikkatini çeker: "İlginç bir vaka!" Bilirkişi incelemesinde karşı taraf olan FIVA'yı temsilen sadece bir adli tabip oradadır ve Georgette'e tek soru sorar: "O halde, otopsi masrafını ödemeyi reddettiniz, öyle mi?" O anda, Georgette ve oğlu, Robert'in son günlerinde, Ağustos 1997'de, kurumların otopsiyi şiddetle reddedişini yeniden acıyla anımsar. Bu kâbus ne zaman bitecektir? Bir babanın ve bir kocanın yasını, hatırasına olan tüm borçlarını tamamlamış olarak ne zaman tutabileceklerdir?

Eylül 2006... Uzman, meslek hastalığıyla ölüm arasındaki ilişkiyi ve Robert'in ölüm nedeni hakkında Georgette'in ve çocuklarının haklı olduğunu kabul ederek, sonunda tüm belirsizlikleri ortadan kaldırır.

Hiçe sayılan bu acılı ailenin, şiddetle, aşağılanmayla ve hiç durmadan yeniden açılan yaralarla katettiği uzun yolcuğun yaklaşık on yıldır yakından tanığıyım. Bugünkü haliyle Ceza Kanunu'nun hiçbir maddesine tekabül etmese de çalışma hayatı mağdurlarının tazminat davalarında maruz kaldığı, insan onuruna saldırı niteliğindeki bu tür muamelelerin Ceza Mahkemesi'nde yargılanması gerektiğini düşünüyorum.

Kadınların mücadelesi, çoğu zaman erkeklerin sözcülüğünü yaptığı toplumsal hareketlerin içinde, sabırlı ve sürekli bir etkinliğin görünmezliğinde yer alır. Tarih bize, ne kadar aktif ve kahramanca çarpışmış olursa olsunlar, savaş bittiğinde kadınlardan "eve dönmelerinin" istendiğini öğretmiştir. Çalışma hayatındaki güvencesizleştirilme ve yeni tahakküm biçimleri başka bir savaş formudur; bu form kendini, biricik ekonomik ve toplumsal gelişme modeli olarak sunduğu için karşısında çarpışmak oldukça zordur. Bu forma atfedilen meşruiyete ancak

adalet ve yaşam hakkı gibi temel haklar talebiyle karşı çıkılabilir. İnsan onuruna saygının, adaletin ve geçim derdinin peşindeyken, kadınların çoğu kez sessizce ama sürekli bir biçimde talep ettiği gibi.

5
Tehlikedeki Kişiye Yardım Etmeme

"Kendisi ya da üçüncü kişiler için risk taşımadığı halde, başkasının beden bütünlüğüne karşı ağır ya da hafif cezalık suçların işlenmesini hemen harekete geçerek engelleyebilecekken, bunu yapmaktan kaçınan kişi, beş yıl hapis ve 500.000 frank para cezasıyla cezalandırılır. Aynı cezalar, kendisi ya da üçüncü kişiler için risk taşımadığı halde ya bizzat harekete geçerek ya da başkalarına haber vererek tehlikedeki kişiye yardım ulaştırma imkânını kasten kullanmayan kişiler için de geçerlidir."(Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, madde 223-6)

"Kendisi ve üçüncü kişiler için risk taşımadığı halde, insanların güvenliği açısından tehlike oluşturan bir felakete karşı önlem almaktan ya da alınmasını sağlamaktan bilinçli olarak kaçınan kişiler, iki yıl hapis ve 200.000 frank para cezasıyla cezalandırılır." (Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, madde 223-7)

Çalışma koşullarındaki bozulma ve çalışma hayatına bağlı sağlık zararlarının ciddi boyutu, resmen kabul edilmiş olgulardır. Yirmi yıldan uzun bir süredir Fransa'da, idare, parlamento, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Sayıştay, Sosyal İşler Genel Müfettişliği gibi organlar raporlarında, önlem almakla sorumlu kurumların "işlemediğini" vurgulamıştır. Çalışma Bakanlığı'nın düzenli bir biçimde yaptırdığı araştırmaların yanı sıra, idarenin ya da parlamentonun raporları, tehlikedeki kişiye yardım edilmediğini ve bu durumun süreklilik arz ettiğini gösteriyor. Ama meslek risklerinin varlığına ya da önleyici tedbirlerin hayata geçirilmediğine dair bu bilgiler, durumun düzeltilmesi yönünde bir gelişmeye neden olmuyor.

Aynı yönde zaten ciddi girişimleri olan Avrupa Birliği'nin de etkisiyle sorunu adalete taşıyan ve tartışmayı medyatize ederek bir kanserojene yani amyanta yasak getirilmesini sağlayan; amyant mağdurları toplumsal hareketidir. Bu yasağın diğer bir nedeni ise amyantın, amyantta çalışanların dışında, "sivil" halkı da tehdit etmesidir. 1994-1995 yıllarında geçen olaylar, amyantın kamu sağlığı alanında bir sağlık felaketi olarak nitelendirilmesine neden oldu.[1] Her ne kadar gün geçtikçe daha fazla kimyasal; sanayide, tarımda ve günlük tüketim ürünlerinde kullanılıyor olsa da amyant örneği bu alanda biricikliğini koruyor. Yukarıda saydıklarımıza, elektronükleer programın gelişmesinin ve radyoaktif kaynaklar kullanan sanayi ve tıp tekniklerinin yaygınlaşmasının neden olduğu radyoaktif yayılmayı da eklemek gerekir. Çalışma Bakanlığı'nın, SUMER'e (Risklerin Tıbbi Gözetimi) yaptırdığı bir araştırma[2]; 2,3 milyon çalışanın günlük aktivitelerinde kanserojenlere maruz kaldığını, bu kişilerin %40'ının hiçbir şekilde korunmadığını; ayrıca işletmelerin, 20

1. Emmanuel Henry, *Un scandale improbable. Amiante: d'une maladie professionnelle à une "crise de santé publique"*, doktora tezi, Compiègne Teknoloji Üniversitesi, 2000.

2. Bkz. N.Guignon ve Dr N. Sandret, "Les Expositions aux produits cancérogènes parmi les plus fréquentes", *Premières Synthèse*, DARES, no.28.1, Temmuz 2005 ve "Huit produits cancérogènes parmi les plus fréquentes", *Premières Synthèse*, DARES, no.28.1ekinde, Temmuz 2005.

yıldır İş Kanunu çerçevesinde yasalarla, kararnamelerle, kararlarla, genelgelerle, talimatlarla gözden geçirilerek kesinleştirilen, mesleki kanserlerin önlenmesine ilişkin kuralları yeterince uygulamadığını gösteriyor. Zaman baskısı, organizasyon sorunları ya da onura saldırılar bağlamında diğer meslek riskleri için de durum benzerlik gösteriyor. İşletme yöneticilerinin güvenliği sağlama yükümlülüğü, hükmünü yitirmiş görünüyor. Şöyle söylendiğini sık sık duyuyoruz: İşyeri doktorları ne yapıyor? İş müfettişleri ve kontrolörleri ne yapıyor? Sendikalar ne yapıyor? Bu farklı aktörlerin bilgilerini ve kendi bilgilerimizi göz önünde bulundurarak şöyle sormak daha doğru olacaktır: Bu aktörlerin, çalışanların onur, sağlık ve hayat hakları için harekete geçmesini engelleyen şey nedir?

Sözcükler yansız değil. İş sağlığından bahsetmekle, çalışan sağlığından bahsetmek aynı anlamı taşımıyor. "İş sağlığı" soyut bir gerçek olarak güvenlik kurallarının ve düzenlemelerinin tümünün nesnesi durumunda. Bu konulardaki eksiklikler "insan kusuru"na; örgütsel ya da teknik işleyişte "arıza"ya gönderme yapar. Her iki halde de teknokratik bir analizle durumun iyileştirilmesi için "çözüm" bulunması sağlanır. İnsan kusuruysa, meslek eğitimi alınmasına ve kişisel sorumluluk çağrısına; "işleyişte arızalar" söz konusuysa, "risk bilimi" çıkışlı teknik ya da örgütsel düzenlemeye başvurulur. Bu yaklaşım, çalışma hayatının ve çalışma hayatına nüfuz eden toplumsal tahakküm ilişkilerinin yer aldığı tarihsel ve çelişmeci perspektifin içini boşaltır. Buna karşılık, "çalışan sağlığı" ise, çalışma hayatında alt üst ilişkilerine bağımlı, kolektif ve bireysel bir tarihin özneleri olarak kadınlara ve erkeklere gönderme yapar.

Böylece, ilk bakışta, "tehlikedeki kişiye yardım etmeme"yle ilişkili gibi görünen şeyler ancak çalışanların, hayatları, sağlıkları ve onurları için verdiği mücadelelerin tarihine baktığımızda; baskın ekonomik akılcılığın karşısına, kadınların ve erkeklerin temel haklarını koyduğumuzda anlaşılabilir. Sendikacılar, bu mücadelede en önemli aktörlerdir; ayrıca, iş müfettişlerinin ve işyeri doktorlarının rolleri de çok önemlidir.

SENDİKALAR, SANAYİCİLERİN DAVASINI BENİMSEDİĞİNDE: QUEBEC'TEN AMYANT GREVİ ÖRNEKLERİ

Amisol'ün eski kadın çalışanlarının mücadelesi, çalışma hayatında sağlık hakkını savunmaya olanak sağlayan bilgilere, çalışanların bizzat el koymasının ne derece önemli olduğunu gösterdi. Sanayicilerin ve yöneticilerin, çalışmaya bağlı sağlık zararlarıyla ilgili bilgilerde ve sağlık zararlarının tanınmasında, kontrolü elde tutma kararlılıkları da bu önemden kaynaklanır. Sendikal harekete gelince, özellikle, görünmeyen ve az bilinen risklere karşı çalışan sağlığını savunmada, istihdam ve sağlık çelişkisi başta olmak üzere hareketi ters yönde tavır almaya götüren birçok çelişkiyle karşı karşıya kalmıştır. Fransa'daki sendikal hareket de çalışanların sağlığı, dahası hayatı için ciddi risklerin olduğu sayısız örnekte, muhalif güçleri ve direnişleri zayıflatmaya hatta felç etmeye götüren çelişkilerle savaşmaktadır. Örnek niteliğindeki mücadele deneyimlerinden, bu alanda hiçbir şeyin kazanılamadığını görüyoruz. Sanayi üretiminde amyant kullanımını teşvik etmeye devam eden tek Batı ülkesi Kanada'da, amyant karşıtı mücadele tarihinin ortaya çıkardığı şey budur.

1948 ve 1975 yıllarında, bugün hâlâ işletilen birkaç amyant madeni yatağının bulunduğu Quebec, şehrin toplumsal tarihinde dönüm noktası sayılan, amyant işçilerinin iki uzun grevine sahne olmuştu. Bu çatışmanın tarihi, amyant sanayicileri ve çalışanları arasındaki güç ilişkilerinin evriminden bağımsız olarak anlaşılamayacağı gibi, Quebec'in politik bağlamı göz önünde bulundurulmadan da anlaşılamaz. Bu tarih, bu öldürücü lifin [amyantın] yasaklanmasını engellemeye çalışan, bugün de devam eden *amyant taraftarı mücadele*de, Quebec'li sendikacıların nasıl olup da sanayicilerle aynı safta yer aldığına ışık tutar.

Le Quatuar d'Asbestos/ Autour de la greve de l'amiante (Asbestoz Dörtlüsü /Amyant Grevi Etrafında)[3] adlı ilgi çekici bir

3. Esther Delisle ve Pierre Malouf, *Le Quatuor d'Asbestos. Autour de la grève de l'amiante*, Les Éditions Varia, "Histoire et Société", Montréal, 2004.

kitapta 1948 grevi anlatılır. Döneme ait çok sayıda arşivi bir araya getiren bu eserde, tarihçi Esther Delisle ve yazar Pierre Malouf olayların detaylı bir analizine girişir. Bu analiz, esas olarak grevcilerin, hasta işçilerin bakımlarının üstlenilmesi ve amyant tozunun engellenmesi taleplerinin baskın olduğu grevin ilk zamanlarıyla, yeniden işe başlama koşulları ve ücretler üzerinde yoğunlaşan son talepleri arasındaki kopuşu anlamaya yardımcı olur. Cizvitlerin* 1940'larda çıkardığı *Relations* dergisinde, Mart 1948'de, aslen Quebec'li ama Newyork'ta yaşayan Burton Ledoux isimli bağımsız bir gazetecinin bir makalesi basılır. Makalenin başlığı "silikoz"dur. Aynı dergideki başyazısında, kamuoyuna kesinlikle duyurulması gereken bu "ulusal çaptaki" sorun için tehlike çanlarını çalan başka bir isim de cizvit Jean-d'Auteuil Richard'dı. Her ikisi de yazılarında, Laurentides'in küçük kasabası Saint-Rémi d'Amherst'teki madencilerin çalışma koşullarının sefaletini, silis tozu nedeniyle işçilerin yanıp kavrulmasını ve maden işletmecilerinin bu meseledeki ağır sorumluluğunu vurgular. Sert olduğu kadar incelikle araştırılarak yazılmış bu yazılar, Quebec halkını altüst edip öfkelendirecektir. Jean-d'Auteuil Richard, Amerika merkezli finans grubu Timmins'i, yani maden işletmesinin güçlü sahiplerini aşağılamanın bedelini ağır ödeyecektir. İşletmenin sahipleri, katolik hiyerarşisinin en yüksek birimlerine ulaşarak, üstlerinin emriyle Jean-d'Auteuil Richard'ı görevden aldırmayı ve hiç vakit kaybetmeden Ontario'nun Sudbury kentine sürgün ettirmeyi başarırlar. Aynı zamanda, derginin genel hatlarına uygun bir biçimde, maden işletmesinin yöneticilerinin kendi işçilerine gösterdiği "özen"in övüldüğü bir makalenin yayımlanmasını isterler ve Burton Ledoux'nun yazdıklarını yalanlayan, kendi tekzip metinlerinin basılmasını da şart koşarlar. Burton Ledoux'nun yanıt hakkı talebini, sadece derginin yeni yönetimi değil, Montreal başpiskoposu da sert bir biçimde reddeder. Cizvit cemaatinin iftira suçundan adalete başvurmasını engellemek için, sanayiciler cemaati tehdit eder. Ayrıca, başta okullar ve

* Bir Hıristiyan tarikatı. (ç.n.)

hastaneler olmak üzere birçok katolik kurumunun, Quebec'te maden işleten büyük sanayi gruplarından finansal destek aldığını da belirtmek gerek. Bu şantaj, katolik kilisesinin yetkililerini etkisi altına alır, gazeteciye ve dergi yöneticisine verilen destek kesilir. Burton Ledoux'nun yarattığı etki, yerini Ledoux'dan duyulan şüpheye bırakır. Hiç kimse Saint-Rémi d'Amherst'te olup biteni araştırmaya girişmeyecek, silikoz hastası işçilerin yaşadıkları ise yeniden sessizliğe gömülecektir. Sendikal herhangi bir eylem gerçekleşmeyecektir.

*Le Quatuar d'Asbestos** kitabı, olayların ikinci perdesini aktarmaya devam eder. Bu bölüme de, yine aynı gazetecinin, Burton Ledoux'nun, Montreal merkezli günlük *Le Devoir* gazetesinde 12 Ocak 1949'da basılan sağlam bir araştırması damgasını vurur. Ledoux'nun bu makalesi de silikoz üzerine yazdığı makale kadar sert ve nettir: Ledoux, kelimenin gerçek anlamıyla amyant tozuna boğulmuş, Estrie'ye bağlı küçük maden kasabası East Broughton'da, amyantoz[4] hastalığının neden olduğu büyük yıkımı gözler önüne serer. *Le Quatuar d'Asbestos*'un yazarlarına göre 1949 yılının Şubat'ından Temmuz'una kadar sürecek amyant grevinin "ana davası ya da ana nedeni"[5] bu sağlık yıkımıdır. Bu arada, grev sırasında sağlık skandalı hemen örtbas edilir ve Pierre Elliott Trudeau yönetiminde hazırlanıp 1956'da basılan grevin resmi tarihinde[6] de inkâr edilir. Nasıl olur da çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve sağlık hakkı için yapılmış bir grev, bu büyük davayı yarı yolda kaybeder? Bu çatışmada başarısız olmak sadece Quebec'te değil, tüm dünyada ekonomik ahlaksızlığın zaferini parlatacakken, ilgili sendikalar bile bu davayı bırakma noktasına nasıl sürüklenir?

Hikâye, East Broughton'da akağaç şekeri ve şurubu üreten küçük bir üreticinin, üretiminin büyük bölümünü amyant tozu yüzünden kaybetmesiyle başlar. Bu küçük üretici, 1945'te ka-

---

* Asbestoz Dörtlüsü. (ç.n.)

4. Quebec'lilerin asbestoz hastalığına verdikleri isim.

5. Esther Delisle ve Pierre Malouf, *Le Quatuar d'Asbestos*, a.g.y., s. 262.

6. Pierre Elliott Trudeau (yönetiminde), *La Grève de l'amiante*, Édition du Jour, Montréal, 1956.

sabanın yakınlarında amyant madeni işleten Quebec Asbestoz Birliği'ne karşı dava açacağını söyleyerek işletmeyi tehdit eder. Kasabanın tek istihdam kaynağı olan bu maden işletmesinin idarecileri, halkı kendi yanlarına çekmek için üretimi durdurur. East Broughton halkı, üretimin durdurulmasından küçük üreticiyi sorumlu tutar ve üretici, işletmeye karşı dava açmaktan vazgeçer. İşletme, aynı yöntemi, Mayıs 1945'te öfkeli bir halde "East Broughton'da amyant tozu tehlikesine karşı tedbir alınması" talebiyle belediye meclisine yürüyen 75 kadına da uygular; işletme idaresi, maden işletmeciliğine son verileceği tehdidini savurur ve böylece eylem kendiliğinden sona erer.

Ocak 1949'da *Le Devoir* gazetesinde Burton Ledoux'nun, East Broughton'ı kavuran amyantoz [asbestoz] hastalığıyla ilgili makalesi basıldığında, CTCC (Kanada Hıristiyan İşçileri Konfederasyonu) Genel Sekreteri, gazetenin yazı işleri müdürüne bir mektup yollar. Mektupta, Amyant Sendikaları Konfederasyonu'nun on beş yıldır, Ledoux'nun üstünde durduğu koşulları düzeltmek için durmaksızın çaba harcadığını belirtilir ve bu koşulların diğer pek çok işletmede de var olduğu eklenir. Ayrıca mektupta, toplu iş sözleşmelerinin yenilenmesi üzerine çalıştıkları ve federasyonun taleplerinden birinin de amyant tozunun engellenmesi olduğu hatırlatılır. Mektup, "Burton Ledoux'nun makalesinin, federasyonun da desteğiyle, hükümeti ve şirketleri bu cesur halkın içinde bulunduğu tehlikelerden kurtaracak önlemler almaya iteceği"ne[7] dair umudun dile getirilmesiyle noktalanır.

Amyantın İngilizce karşılığı olan asbestozun adını taşıyan Asbestoz kentinde madenler, Johns Manville adlı ABD merkezli bir firma tarafından işletilmektedir. Harekete geçen Asbestoz Madencileri Sendikası, grev talimatı için, CTCC* yöneticilerine çağrıda bulunur. Sendikaya göre bu grev, amyant tozunun engellenmesine yönelik bir müzakereye imkân sağlayacaktır.

7. Esther Delisle ve Pierre Malouf tarafından yapılan alıntı, *Le Quatuar d'Asbestos*, a.g.y., s. 232

* Kanada Hıristiyan İşçileri Konfederasyonu. (ç.n.)

O dönemin ihlal edilemez kuralı olan uzlaşma mahkemesinin oluşturulması için Çalışma Bakanı'ndan gelecek yanıtı beklediklerini belirten CTCC yöneticileri, sendikadan süre ister. Uzlaşma mahkemesinin oluşturulma sürecinin, müzakereler başlamadan eylemin son bulmasına neden olacak kadar uzun olduğunu, işçiler deneyimlerinden bilir. 1949'un Şubat başında, diğerlerinden daha hararetli bir sendika toplantısında, işçiler beklemeyi reddeder ve grev lehine oylarını kullanırlar. Bu eylemin içinde 5000 madenci yer alır.

Maden faaliyetleri, içlerinde East Broughton'ın da bulunduğu birkaç küçük işletme dışında felce uğrar. East Broughton'daki Quebec Asbestoz Birliği kendi adına görüşmelere açık olduğunu bildirir. Bu açıklama ise hareketi hemen böler. Belediye Başkanı: "Grevciler, değirmeni kapatmaya gelmek istedi ama Federasyon üyeleri, hükümet durumu yasadışı ilan ettiği için karşı çıktı. East Broughton'da sadece 125 çalışan var. Her zaman yasalara uygun çalışmış ve [(yasadışı bu grev nedeniyle)] suçlanamayacak işçiler bunlar"[8] açıklamasını yapar. Sendika sorumluları, görüşme yaptıkları ve amyanttan ölüm skandalının patlak verdiği bu bölgede durumun meşruiyetine saygı göstermesini istedikleri Çalışma Bakanı ile grevciler arasında kalmıştır. İş durdurma olmadan yerel sendika ve Quebec Asbestoz Birliği yönetimi arasında doğrudan bir görüşme başlar. East Broughton'daki madencilerin greve katılmaması, eylemi önemli ölçüde zayıflatır. Böylece, maden şirketleri ve hükümet, grevin yasadışı karakterine yoğunlaşır ve grevciler işlerinin başına dönmedikçe tüm müzakere taleplerinin reddedileceğini bildirirler. Grevci işçilerin, bu şantaja boyun eğmek gibi bir niyeti yoktur. İsim vermeden Ledoux'nun araştırmasını aşağılayan Başbakan Maurice Duplesis, 28 Mart 1949'da şu açıklamayı yapar:

> "Özellikle amyant sanayisinin çalışma koşullarında 1944'ten beri dikkat çekici bir iyileşme söz konusu. Daha fazlasının yapılması elbette hem adil hem de meşru. Ama tüm bunlar, yasal çerçevede gerçekleşmelidir. Montreal gazetelerinden biri, amyant sanayisinin

8. A.g.y., s. 283.

bu talihsiz grevinde, gerçekleri çarpıtmak, çirkin bir demogoji yapmak, komünist kampanyaları, bu kampanyaları da aşacak biçimde taklit etmek için elinden geleni yapmıştır. Komünistlerin çok iyi bilinen taktiğini izlemiştir: Yasaları ve otoriteyi değersizleştirmek; sabotajı ve kargaşayı teşvik etmek."[9]

Hükümetin stratejisi, amyant sanayicilerinin olayları yorumlayışını desteklemek, amyant işletmeciliğinin neden olduğu sağlık felaketlerini inkâr etmek ve bir komünist komployu açık etmek üzerine kuruludur.

Grev, grevciler ve aileleri için çok ağır şartlarda devam eder. Maden şirketleri, "grev kırıcıları" işbaşına çağırıp karşı saldırıya geçerler: Tüm çalışanlara mektup yollarlar. Her çalışanın ismine yazılı bu mektuplarda grevci işçilerin farklı talepleri için müzakerelere açık oldukları, ayrıca sendika liderlerinin tehlikeli kışkırtıcılar olduğu belirtilir. Çalışma Bakanlığı'nın kulislerinde ise, sendika yöneticileriyle maden şirketleri gayri resmi görüşmeler yapmaktadır. Bu arada Johns Manville yönetimi, tartışmaların ve müzakerelerin gündem maddesinin "amyant tozunun engellenmesi" olmasını veto etmiştir. Bu gayri resmi görüşmelerden de bir sonuç elde edilmez.

4 Mayıs 1949 akşamı toplanan grevciler, ertesi sabah için gösteri yapma kararını alır. O gün, isyan günü olur. Kolluk kuvvetleri çok sert biçimde müdahale eder; grevcileri dağıtır, çoğunu tutuklar ve her türlü toplaşmayı yasaklayan "isyan bastırma kanunu"nu* harfi harfine uygularlar. Grevciler ve sendika sorumluları hapse atılır. Ama grev, bölgenin dışından gelen geniş halk desteğiyle devam eder. Maden şirketleri, işçilerin koşulsuz şartsız işe başlamasını içermeyen tüm çözümleri reddeder. Politikacılar susar. Haziran ayında, Quebec Başpiskoposu Monsenyör Roy, bu gerilimde ana arabulucu rolünü üstlenir. Başpiskopos'un yardımıyla sendikal uzlaşma teklifi hazırlanır. Maden şirketleri, çetin müzakerelerden sonra bu teklifi kabul

9. *Montréal-Matin*, 28 Mart 1949, alıntıyı Esther Delisle ve Pierre Malouf yapmıştır, a.g.y., s. 286.

* Şehrin sokaklarında iki kişiden fazlası bir araya gelemeyecektir. (ç.n.)

eder. Ücret artışını ve ayrım yapılmaksızın tüm işçilerin yeniden işe başlamasının garanti edilmesini içeren bir anlaşma imzalanır. Buna karşılık, amyantın tehlikeleri konusunda maden şirketleri kazançlı çıkar: Anlaşmanın hiçbir maddesi amyant tozunun engellenmesiyle ilgili değildir.

Beş ay süren grevden sonra, 5 Temmuz 1949'da işçiler işbaşı yapar. CTCC'nin sendika sorumlularından biri, René Rocque ise, "1 ila 6 Mayıs 1949'da şiddet ve tehdit yoluyla, bazı insanları, hakları olan şeyleri yapmaktan alıkoymayı amaçlayarak komplo hazırlamaktan"[10] altı ay hapis cezasına çarptırılır. Hükümetin yaptırdığı bir araştırmada grev süresince komisyon başkanı olan yargıcın, amyantın zehirli etkileri hakkındaki şu hükmü, tartışmaları sonlandırır: "Bölgenin her yerinden, Thetford-les-Mines'deki ([büyük amyant yataklarından birinin bulunduğu kasaba]) sanatoryuma ölmeye gelen tüberkülozlular yüzünden, bu kasabada ölüm sayısı yüksek görünmektedir."[11] Böylece Burton Ledoux'un araştırması kesin bir biçimde saf dışı edilir ve amyant dramı yeniden, uzun süreliğine görünmezliğe gömülür. Hasta işçilerden (öldülerse, aileleri) çok azı hastalıklarının telafisi için mahkemeye başvurmuş olsa da hastalığa ve ölüme yol açan rahatsızlıklarının amyant tozuyla ilişkisini kanıtlayamadıklarından, davaları mahkemelerce reddedilir.

Bu çatışmanın tarihiyle ilgili referans kaynaklardan biri olan Pierre Elliott Trudeau yönetiminde, ortaklaşa hazırlanan kitapta,[12] sağlık sorunlarına hemen hemen hiç değinilmez. Amyantla ilişki kurulmaksızın bu greve politik bir anlam yüklenir. Orada "artık kendi çıkarları hakkında açık bir bilinci olan işçi sınıfının, tüm elitlerini reddetmesiyle" öne çıkan "ideolojik" bir grev[13] söz konusudur. Bu yaklaşım, Quebec işçi sınıfında ortaya çıkan politik çatışmaları birinci plana koyar. Böylece grev, kitapta, Quebec'in başka bir bölgesinde de yaşanabilecek

10. Esther Delislie ve Pierre Malouf, *Le Quatuar d'Asbestos*, a, s. 421.
11. A.g.y., s. 429.
12. Pierre Elliott Trudeau (yönetiminde), *La Grève de l'amiante*, Édition du Jour, Montréal, 1956.
13. Esther Delislie ve Pierre Malouf, *Le Quatuar d'Asbestos*, a.g.y., s. 507.

bir çatışma gibi verilerek sıradanlaştırılır. Bu yaklaşımla hem maden şirketlerinin olağanüstü şiddetli tepkisi hem de özellikle böyle tehlikeli bir üretimde, sadece ücretlerini değil, yaşam ve sağlık haklarını savunmaya başlar başlamaz işçilerin karşısına dikilen devlet güçlerinin şiddeti örtbas edilir.

Quebec'te amyanta bağlı hastalıklar sorununun yeniden gündeme gelmesi, ancak 1975'te mümkün olacaktır. Sendikaların talebi üzerine, Newyork Mount Sinaï Hastanesi'nden profesör Slikoff'un ekibi, Thetford-les-Mines bölgesinde amyantın tehlikeleri üzerine bir çalışma yürütür. Burton Ledoux'nun araştırmasından 25 yıl sonra yapılan bu çalışma, durumun ciddiyetini gösterir: "Amyant tozuna yoğun olarak maruz kalan madencilerin akciğer hastalığından ölme oranı Kanada ortalamasından %342 daha yüksektir."[14] Karışıklığın zaten devam ettiği bir dönemde, dokuz sendika grev çağrısında bulunur ve 18 Mart 1975'te başlayan bu grevden beş şirket etkilenir. Grev, yedi ay sürer. Taleplerin merkezinde, tozun engellenmesi ve mağdur hakları vardır. Tozluluk sınırını kabul ettirmek başta olmak üzere, eylemciler, bu kez istediklerini alırlar. Toza maruziyetin sınırlanması ve mağdurlara tazminat ödenmesi konusunda sanayicilere yaptırım getiren yasa en sonunda kabul edilir.

Ama hikâye burada nihayete ermez. 1970'lerin sonunda Quebec hükümeti, amyantın kötü şöhretinin iyice yayıldığı bir dönemde maden işletmelerini satın alır. Amyant mağduru işçiler tarafından, ABD'de binlerce dava açılır. Bununla birlikte, amyant madenleri, Quebec'in ekonomik bağımsızlığının sembolü haline gelir. Birkaç yıl sonra, 1986'da, Quebec hükümeti bu madenlerden "kurtulmak"[15] için tam da bu amaçla kurulan bir şirkete, yani LAB Chrysolite'e amyant işletmeciliğini devreder. Bu şirket bugün de var ve Quebec hükümetinin ciddi finansal desteğiyle amyant çıkarmaya devam ediyor.

1980'lerin başında amyant sanayicileri, uluslararası planda diskur değiştirir. Amyantın tehlikelerini inkâr etmedikleri gibi, *kontrollü amyant kullanımı* sloganının da havarisi kesilirler. Bu

14. A.g.y, s. 536.
15. A.g.y., s. 540.

slogan, maden filizinden çıkarılır çıkarılmaz amyant liflerinin ortama dağılmasını engelleyecek teknik denetimin olanaksız olduğu gerçeğini maskeler. Risklerini denetleyerek amyantı kullanmayı *bilmek*tir önemli olan! Bu soyut *bilgi*, sanayideki farklı işlemlerde değişik amyant kullanımlarını dikkate alarak, somut maruziyetler bağlamında hiçbir zaman açık açık tartışılmaz. Oysaki, amyantın madenden çıkarılması ve maden filizinin ilk dönüştürme işlemlerinde mekanizasyon ve otomatizasyon sayesinde amyanta maruziyeti azaltmak mümkün olsa da sonraki etaplarda, amyantı kullanırken ve amyant bazlı ekipmanın bakımını yaparken liflerin yayılmasını engellemek olanaksızdır. *Kontrollü kullanım* sendikal hareketin durmaksızın karşısına çıkan çelişkinin, iki bileşenini görünüşte uzlaştırır: İstihdam sağlayan, geçim kaynağı olan amyant üretimi ile çalışanların sağlığı arasındaki olası uzlaşma. Quebec'te bu miti inanılır kılmak için uygulanan sanayi stratejisi, amyantı yüksek güvenlik önlemleriyle madenlerden çıkarmak ve başta güneydeki ülkeler olmak üzere %95'inden fazlasını ihraç etmektir. Quebec maden ocakları *kontrollü kullanım*ın vitrini haline gelir. Bir turizm ajansı, Asbestoz ve Thetford-les-Mines bölgelerine "amyant turizmi" kapsamında rehberli geziler düzenler.

Kanada Federal Hükümeti *kontrollü amyant kullanımı*nın yaygınlaşmasını, sınırları dışında da teşvik eder ve Uluslararası Amyant Sanayileri Birliği'nin (AIA), 1980'lerin başında kurduğu Amyant Enstitüsü'nün faaliyetlerine finansal destek verir. Bu enstitü, kontrollü amyant kullanımı mitini benimseyen Quebec'li sendika konfederasyonlarının bu tutumunda, kendine sağlam bir dayanak bulur. Enstitünün, Asya'da ve Latin Amerika'da yirmi yıldan uzun bir zamandır yürüttüğü amyant taraftarı ateşli mücadelesine, sendikacılar da katılır. Dünya Sağlık Örgütü'nün ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün amyantın zehirli olduğuna ve bütün dünyada tamamıyla yasaklanması gerektiğine dair açıklamalarındaki net tavırda gedik açmaya çalışan Amyant Enstitüsü, bu lifin sağlığa zararlarının azımsanmasında önemli bir rol oynamıştır.

Kısa zaman önce, Amyant Enstitüsü, "amyant" sözcüğüne yapışmış ölüm imajından kurtulmak için bir amyant çeşidi olan, Quebec'te üretilen krizotilden esin alarak, adını Krizotil Enstitüsü[16] olarak değiştirdi. Bu isimle Federal Hükümet'ten ve Quebec Hükümeti'nden destek almaya devam ediyor. Enstitü, Mayıs 2006'da Montreal'de, krizotil amyant üzerine uluslararası bir konferans düzenledi ve Quebec'li sendikacılar da bu konferansa katıldı. Sendikacılar, orada bir basın toplantısı düzenleyerek, krizotil amyant için *güvenlikli kullanım*dan yana olduklarını açıkça ifade ettiler.

> "FTQ başkanı, FTQ'nun (Quebec İşçi Federasyonu) da çok sık vurguladığı gibi, denetimi yapıldığı takdirde, krizotil amyantın güvenlikli ve kontrollü olarak kullanılmasının hem iş dünyası hem de kamu sağlığı için artık vazgeçilmez olduğunu belirtiyor. 'İnsanlar her gün 835'i kanserojen olmak üzere 2800 tehlikeli maddeye maruz kalırken, neden denetim altına alabildiğimiz bu lifle bu kadar uğraşıyoruz? Krizotil amyant kullanımı yersiz bir biçimde aşağılandığı sürece, bir bölgenin istihdamı ve geçim kaynağı tehdit altında demektir.'"

Böylece Quebec'te hükümetin desteklediği sanayicilerin, tehlikelerine rağmen amyantı yaygınlaştırmaya devam etme seçimi, kendini sendikal harekete bile empoze etmeyi başarır. Bilimsel Çalışma, Eğitim, Sağlık ve Güvenlik İçin Avrupa Sendika Enstitüsü'nde araştırmacı Laurent Vogel, Kanada kamu güçlerinin ve sanayicilerin yürüttüğü amyant taraftarı mücadelede, sendikal hareketin çelişkili konumunu milliyetçiliğin yükselişiyle açıklar:

> "Milliyetçi ideoloji, bir çeşit transfer gerçekleştirdi: Madencilerin mücadelesini, ürettikleri ürüne kaydırdı. Böylece, amyant üretimini sorgulamak milli davaya ihanet etmek anlamına gelecekti."[17]

Sendikacılar, geçmişteki yıkımların farkında olsa da *kontrollü amyant kullanımı* mitine umutsuzca tutunurlar. Ama amyant,

16. Bkz. Krizotil Enstitüsü internet sitesi: www.chrysotile.com
17. Vogel, "L'amiante dans le monde" *HESA Newsletter, no.27*, özel dosya, Haziran 2005, s. 11.

geçmişteki gibi Quebec'li insanları öldürmeye devam eder, özellikle Thetford-les-Mines bölgesinde. Quebec Ulusal Kamu Sağlığı Enstitüsü'nün bir raporuna göre dünyada, kadınların mezotelyomadan* ölme oranının en yüksek olduğu bölge, bu bölgedir.[18] Bu kadınlar, yıkanması için eşlerinin eve getirdiği iş kıyafetlerindeki amyanta maruz kalmıştır. Yerleşim bölgelerinin yakınında, açıkta, madeni atık dağlarından çevreye yayılan tozlardan dolayı, kadınlar bugün hâlâ bu tehdidin altındadır.

Amyant Enstitüsü sorumlularının şiddetle saldırdığı amyant karşıtı Ban Asbestos Ağı, *kontrollü amyant kullanımı* mitine karşı, amyanta bağlı hastalıkların bütün dünyada salgın halde yaşandığı gerçeğini koyar.[19] Bu ağ, Ban Asbestos Kanada kanadı olarak Kanada'da[20]; AVAQ (Quebec'li Amyant Mağdurlarını Savunma Birliği) temsilciliğiyle de Quebec'te bulunmaktadır. AVAQ, madeni atık dağlarının yakınında olması nedeniyle Thetford-les-Mines'deki yerleşim alanlarında, yoğun kirlilik olduğunu kanıtlamış ve hastalıkların ya da ölümlerin amyanta bağlı olduğunun kabul edilmesi için mağdur dosyalarına destek vermiştir. Maden bölgesindeki ailelerin amyant karşıtı mücadeleye, toplumdan dışlanma korkusuyla katılmaması, bu kurumun amyantla savaşında zorluk yaratmıştır. Laurent Vogel'in Quebec'li amyant mağdurları hakkında belirttiği gibi:

> "Amyant hastaları, hastalıktan kaynaklanan ağrılarının sızılarının yanı sıra, sorumluları ihbar etmemek gibi bir zorunlulukla da boğuşur. Mezotelyoma mağdurlarından, amyant savunucularının *sosyal ortaklığı* bozulmasın diye sessizce ölmeleri istenir."[21]

---

* Akciğer zarı, karın zarı ve kalp zarı gibi mezotel doku üzerinde oluşan tümör. (ç.n.)

18. SOUS-COMITÉ SUR L'ÉPIDÉMIOLOGIE DES MALADIES RELIÉES À L'EXPOSITION À L'AMIANTE, *rapport sur l'épidémiologie des maladies reliées à l'exposition à l'amiante au Québec* [Quebec'te amyant maruziyetine bağlı hastalıkların epidemiyolojisine ilişkin rapor], Institut national de santé publique du Québec, 2003.

19. Bkz. Ban Asbestos Uluslararası Sekreteryası internet sitesi: www.ibas.btinternet.co.uk

20. http://www.bacanda.org

21. Laurent Vogel, "L'amiante dans le monde", a.g.y., s.11.

Amyant yasağının bütün dünyada uygulanması gerekliliği, uluslararası planda kendini dayatmaya başlar. Haziran 2005'te ILO,* 95. konferansında "her yıl, dünyada 100.000 kişinin ölümüne neden olan" amyantla ilgili bir karar alır: "Gelecekteki hastalıkları ve ölümleri önlemenin en etkili yolu, amyantın tüm formlarıyla kullanılmasının; ayrıca, amyant yönetimi için, bugün de var olan uygun prosedür arayışlarının ve tespitlerinin bütünüyle yasaklanmasıdır."[22]

Ama bugün, dünya amyant pazarının %94'ünü krizotil amyant oluşturduğu için, Kanada Hükümeti; Rusya, Kırgızistan,Ukrayna ve Hindistan'dan da aldığı destekle, Ekim 2006'da, Rotterdam Konvansiyonu'nun zehirli maddeler listesine krizotilin alınmasını, ticaret özgürlüğünü öne sürerek en az iki yıl daha geciktirmeyi başarır. Rotterdam Konvansiyonu, zehirli madde içeren ürünlerin ihracatçılarını, ürünlerin zehirlilik durumunu [toksisite] ithalatçı ülkeye bildirmelerini ve ithalat gerçekleşmeden önce ithalatçı ülkenin onayını almalarını zorunlu hale getirmeyi amaçlar. Rotterdam Konvansiyonu'ndaki ürün listesine krizotilin kaydedilmesini engellemek için Kanada'nın organize ettiği bu blokaj, başta fiber çimento** üreticileri olmak üzere uluslararası amyant lobisinin, fakir ülkelere sattığı amyant bazlı ürünlerin zehirliliği üzerine bilgi vermekten kendisini muaf tutmayı dayattığı anlamına gelir.

Amyantın Kanada'daki bu uzun hikâyesi, içinde geliştiği tarihsel, politik, ekonomik bağlamdan ayrı düşünülemeyecek mücadele aşamalarını gösterir. Peki Fransa'da durum nedir?

FRANSA'DA HANGİ SENDİKA STRATEJİLERİ?

Fransa'da, sendikaların rol aldığı pek çok durum için benzerlikler kurulabilir. Bu durumlarda, ekonomik tahakkümle ve şiddetle palazlanmış iktidarın dayanakları, sendikal hareketin

---

* Uluslararası Çalışma Örgütü. (ç.n.)

22. OIT, *Resolution concerning Asbestos at The International labour conference 2006*, ILO, news release, 15 Haziran 2006.

** Amyant çimentosu. (ç.n.)

çelişkileri ile cesur, ama iktidar çatışmalarıyla kendileri de boğuşan sendikal aygıtların yeterince üstlenemediği mücadelelerin başarısızlığıydı. Her durum, her mücadele, her zafer, her yenilgi kendi içinde başlı başına bir hikâyedir; ve bu hikâyelerin anlaşılması bilgi edinmek açısından önemlidir. Artık yargıçların ve kamu güçlerinin gözünde, sendikaların, amyanta karşı önlem hakkını savunması bütünüyle meşrudur. Diğer kanserojenlerde ve daha da önemlisi fiziksel ya da ruhsal sağlığa zarar veren, pek spesifik olmayan risklerde ise durum farklıdır: Sendikal hareketin içinde de çelişki yaratan "bilimsel kanıt" zorunluluğu, sağlık tehdidinin üstüne çıkan istihdam tehdidi gibi sorunlar, bu tür risklerde sendikalara aynı meşruiyeti sağlamaz.

Mesleki kanserlerin önlenmesi için verilen kolektif iki mücadele, amyant ile diğer riskler arasındaki farkı gösterecektir. Amyanta bağlı tehlikelerde, önlem ilkesi,* kendini yargıca kabul ettirmiş olsa bile, çalışma içinde ya da çalışma yoluyla başkasını tehlikeye atmanın yaşandığı diğer durumlarda bu ilkenin uygulanmasına dair bir gelişme kaydedilememiştir.

Caen'da iş müfettişi olan Denis Auribault, 1906'da, Condé-sur-Noirault iplik fabrikasında, amyant tozuna maruziyetin feci sağlık zararlarına dikkat çekiyordu.[23] Yüz yıl sonra, Fransa'nın kuzeyindeki bir fabrikada, amyant maruziyetiyle ilgili tehlikeli bir durum, sonunda, bir mahkeme tarafından yargılanacak ve dava mahkûmiyetle sonuçlanacaktı. İş Kanunu'nu ihlal etmenin gelecek yıllarda yaratacağı tehlikeleri dikkate alıp, bir yargıcın bir sanayiciyi cezalandırması için daha önce görülmemiş toplumsal bir hareketin varlığı ve aradan yüz yıl geçmesi gerekmişti.

4 Eylül 2006'da, Lille Ceza Mahkemesi, tüzel kişi sıfatıyla Alstom firmasını, başkasını, bilerek tehlikeye atma suçundan

* Önlem ilkesi: Bir maddenin kullanılmasıyla ya da tüketilmesiyle ortaya çıkacak potansiyel risklere ya da çevreye vereceği olası zararlara karşı, bu madde hakkında bilimsel bilgiler yetersiz olsa bile, halkı korumak için kamu güçlerinin alması gereken önlemler bütünü. (ç.n.)

23. Denis Auribault, "Note sur l'hygiène et la sécurité des ouvriers dans les filatures et tissages d'amiante" [Amyant dokuma ve iplik fabrikalarında çalışan işçilerin hijyen ve güvenlik durumları hakkında notlar], a.g.y.

ağır para cezasına; Lys-les-Lannoy Alstom sitesinin eski yöneticisini ise dokuz ay ertelenmiş hapis cezasına mahkûm etti.[24] Amyant yasağının başladığı 1997'den, 2001'e kadar özel bir önlem alınmayan fabrika sitesinde, işçiler yüksek miktarda amyanta maruz kalmaya devam etti. Sitedeki sendikalar şu kararları aldı: İşletmedeki riskler ve çalışmaya bağlı sağlık zararları karşısında sessizliği kırmak; içeride yapılacak bir pazarlık girişimiyle yetinmemek; ve başkasını tehlikeye atma suçundan adalete başvurmak. İstihdam ile sağlık arasındaki çelişki çemberini kırarak, eski işverenlerine, yani çokuluslu bir Fransız şirketine karşı, yüz elli işçinin davaya müdahil olma sorumluluğunu alacağı koşullar bir araya gelmişti. Bu işçiler bu davada, amyantın tehlikeleri üzerine elde edilmiş tam ve tartışılmaz bilgilerden yararlandı. Bu bilgiler ise hem sanayiden bağımsız çalışan hem de çalışma hayatında işlenen suçların boyutunu ve ağırlığını gizleyen toplumsal görünmezliğinden, bu suçları çekip çıkaracak kadar yürekli bilim insanları, avukatlar ve gazeteciler ile amyant mağdurları toplumsal hareketi arasında onlarca yılı alan birliktelikle elde edilmişti. Bu davada işçiler, amyant mağdurları birliklerinin deneyimlerinden, tecrübeli avukatların kararlılığından hem denetim hem de İş Kanunu ihlallerinde cezai yaptırım uygulama görevlerini tamı tamına yerine getiren iş müfettişi bir hanımın cesaretinden destek alabildi.

Mahkemede dört gün boyunca, Alstom'un yöneticileri, yargıçların, davaya müdahil olan işçilerin ve işçileri desteklemeye gelen insanların önünde hesap vermek zorunda kaldı. İşletme, bütünüyle bilinçli bir şekilde çalışanlarını amyanta maruz bırakarak, yasadaki tüm ihlal suçlarını işlemişti; bu ise, yargıcın firmayı cezalandırırken, işçilerin gelecekteki sağlık kayıplarını da hesaba katmasına neden oldu. Ayrıca, gazetecilerin medyatik çalışması, bu davanın gündemde önemli bir yer tutmasını sağladı. Alstom davası, ortak bir çalışmanın ürünü olarak sadece işletmenin sınırlarını değil, sendikal organizasyonun sınırlarını da aştı. Elbette, Alstom karara itiraz edecekti ama yine de bu ilk

24. 4 Eylül 2006 ceza kararı, no.5327/06 MCD, Lille Asliye Hukuk Mahkemesi.

zafer, sendikacılar için ve sendikacıların çalışanlar nezdindeki güvenilirliği açısından kendi içinde önemli bir adımdı.

Alstom fabrikası vakası, adaletin tehlikeli olarak kabul ettiği, kanserojen olduğu artık şüpheye yer vermeyecek şekilde yeterince bilinen amyantla ilgiliydi. Ama henüz tanınmayan bir risk söz konusu olduğunda, dava açmak pek de kolay olmayacaktı.

Allier'nin küçük şehri Commentry'de, önce Rhône-Poulenc'a, sonra Avantis'e, sonra da Çin merkezli bir gruba geçen ADISSEO fabrikası, hayvanlar için vitaminli, takviye yemler üretmektedir. Özellikle çevre için potansiyel bir tehlike taşıyan bu sanayi sitesi, bu tip fabrikalarda var olan risklere karşı çevre korumasına ilişkin düzenlemeleri içeren Avrupa Birliği yönergesinin adına atıfla, Seveso olarak sınıflandırılmıştır. Geçici statüdekileri ve alt işverene bağlı çalışanları saymazsak fabrikada 700 ila 800 kişi çalışmaktadır. Fabrika yönetimi, 1990 yılında, "klorasetal C5" adlı özel bir molekülün zehirlilik [toksisite] testlerini yapar. Test sonuçları bu molekülün mutajenik* etkisi olduğunu gösterir. Bu molekül aslında, o tarihten itibaren kanserojen olarak nitelendirilebilirdi.

1994 yılında, işyeri doktoru, A vitamini imalat atölyesinde çalışan bir işçide ilk böbrek kanseri vakasını tespit eder. 1996'da, CHSCT'nin** içindeki CGT'nin*** girişimiyle sendikal eylem başlatılır. CGT delegeleri yazılı olarak şunları talep eder: A vitamini atölyesinde bu zehirli maddeden temizlenmek için bir arındırma kabini kurulması; riskli bölgelerin belirlenmesi; olası bir kaçak durumuna karşı dedektörlerin yerleştirilmesi; C5 molekülünün kanserojen niteliğine yönelik bilimsel çalışmaların geliştirilmesi. Bu beyana rağmen hiçbir özel önlem alınmaz. Altıncı böbrek kanseri vakasının kendini gösterdiği Aralık 1998'de CGT, durumun ciddiyeti hakkında kamu güçlerini uyarmak için konuyla ilgili bakanlıklara birer mektup yollar. Böbrek kanseri, özellikle yaşlıların yakalandığı, az görülen bir

* Organizmanın mutasyona uğramasına neden olan fiziksel veya kimyasal etken. (ç.n.)

** Hijyen, Güvenlik ve Çalışma Koşulları Komisyonu. (ç.n.)

*** Genel İş Konfederasyonu. (ç.n.)

kanser türü olmasına rağmen, CGT, 2000 yılında fabrika işçileri ya da eski işçileri arasında yedi böbrek kanseri vakası tespit eder. Kansere yakalananların ortak yanı, hepsinin A vitamini atölyesinde çalışmış olmasıdır; 1980'lerin başından itibaren söz konusu imalatta üretime sokulan "C5" molekülünün şüpheleri üstüne çekmesinin nedeni de budur. Kamu güçlerine gönderilen mektuplar, herhangi bir tepkiye neden olmaz. 2002 yılında, CHSCT'nin sekreteri, hiçbir güvenlik tedbiri aldırılmadan, A vitamini atölyesinin, alt işverene bağlı "dışarıdan gelen" işçilere temizletilmesiyle ilgili olarak sitenin yöneticisine bir uyarı mektubu yollar. Mektupta ayrıca, atölyenin kronik kirliliğini besleyen beklenmedik problemlere sık rastlandığına da dikkat çekilir. Yeni kanser vakaları hem fabrikanın işçileri hem de alt işverene bağlı işçiler arasında görülmeye devam eder.

2003 yılında, CGT sendikası, Henri Pezerat'yla* ilişkiye geçme ve durumun ciddiyetini kamuya açıklama kararlarını alır. CGT ve ALERT** birlikte bir basın toplantısı düzenleyerek, Şubat 2003'te, Commentry'deki ADISSEO fabrikasının bir atölyesinde "böbrek kanseri salgını" yaşandığını bildirirler.[25] Henri Pezerat'nın destek verdiği CHSCT, A vitamini üretiminde kullanılan "C5"in, başka bir maddeyle [kanserojen olmayan] değiştirilmesini resmi olarak talep eder. Gerekli kanıtların bir araya gelmediğini ileri süren fabrika yönetimi ise, üretim biçimini değiştirmeyi kabul etmez. Bu arada, daha önce zaten ortaya çıkmış olan "C5"in mutajenik etkileri, genotoksisite*** çalışmalarıyla Eylül 2003'te bir kez daha onaylanır. Başvuru üzerine, Ulusal Sağlık Gözetim Enstitüsü (InVS) epidemiyolojik bir araştırma başlatmaya karar verir.

Fabrika çalışanlarının kaygısı ve kanser hastalarının acısı kadar, işçilerin, meslek hastalığının kabulüne ilişkin ilk başvurularının sonuçsuz kalması da basında kendine yer bulur. Mağdurlar ve sendikacılar, talepleri reddedilenleri destekler ve

---

* Bkz. 2.bölüm, dipnot 27. (ç.n.)

** İş Riskleri Üzerine Çalışma Birliği. (ç.n.)

25. CGT ve ALERT, basın bildirisi, 19 Şubat 2003.

*** Hücrelerde DNA ile etkileşime giren kimyasalların zararlı etkileri. (ç.n.)

telafi haklarının tanınması için bir birlik kurmaya karar verirler. Bu arada, site sendikalarının tamamı bu mücadelenin içinde değildir. FO* sendikası, basına, "bu meseleyi içine düştüğü korkunçluktan çıkarmak" gerektiği açıklamasını yapar. Sağlığın korunmasının ve sağlık takibinin önemini bir kez daha vurgularlar; ama müşterilerin ve yeni hissedarın vereceği olumsuz bir tepkinin istihdamı etkileyebileceği kaygısını da dile getirirler.[26] Kurulan birlik tarafından desteklenen böbrek kanseri hastası çok sayıda işçi, hastalıklarını meslek hastalığı olarak kabul ettirmeyi başarır. "C5"in başka bir maddeyle değiştirilmesi ise hâlâ gündemde değildir. Bu konuda top, epidemiyologların sahasındadır ve Ekim 2006 itibariyle çalışmaları bitmemiştir.

Böylece, işyeri doktorunun tespit ettiği ilk böbrek kanseri vakasından sonraki 12 yılda, zehirlilik testleriyle maddenin zehirli olduğu onaylanır, sürekli bir biçimde sendikal destek var olur ve son söz, epidemiyologlara kalır. Önlem ilkesiyle çelişki oluşturan istatistiksel "kanıt"ı beklemek, fabrika yöneticilerine, kanserojen bir maddenin kanserojen olmayan bir maddeyle değiştirilmesi gerektiğini söyleyen kanserojenler kararnamesinin,[27] bu birinci ve kuşkusuz en önemli kuralını uygulamama olanağını sağlar. Böylece bir kez daha, başkasını tehlikeye atmanın sağlık sonuçlarını parasallaştırmak, asgari düzeyde, çalışma hayatında ciddi bir riskin görünür kılınmasına karşı yanıt stratejisi olarak kullanılır. İşletme yöneticileri, mağdurlara tazminat verilmesini kabul edilebilir görürken; bir maddenin, zararsız eşdeğeriyle değiştirilmesini, akıl almaz bir girişim olarak değerlendirirler.

Commentry'de, işyeri doktoru, sendika ve kendisine başvurulan bir uzman, tehlikedeki insana yardım konusunda bir girişimde bulunarak, işletme yönetiminin ve kamu güçlerinin dikkatini çekmeye çalışırlar. İlgili çalışanlarla doğrudan yüzleşme riskinden kendilerini muaf tutan yüksek mekânlarda, ekonomik ahlaksızlık kararlarını alan büyük sanayi gruplarının

* İşçi Gücü. (ç.n.)

26. *La Montagne*, 5 Mart 2003.

27. 1 Şubat 2001 Kararnamesi no. 2001-97.

aktif direnişinin yanı sıra kamu güçlerinin de ataletiyle karşılaşırlar. Kamu güçleri, harekete geçmek için hem işçi ölümlerinin "anlamlı" bir sayıya ulaşmasıyla tehlikenin kanıtlanmasını beklemektedir hem de çoğu kez olduğu gibi, kendilerini de ilgilendirebilecek adli bir süreçte başkasını tehlikeye atma suçuna ortak oldukları tehdidini. Commentry vakasında, ceza yargıcına başvurulmamıştır. Bilimsel şüphe, ikna edici kanıtın olmaması demektir. Oysa, başkasını, bilerek tehlikeye atmak suçundan ceza mahkemesinde Alstom'un çalışanlarının davacı olmasını sağlayan, bu önermenin tersi, yani amyantın zehirliliğinden şüphe edilmemesiydi.

Bu iki durum, kapitalist sömürü ilişkilerinin başlangıcından beri işçi hareketinde var olan, sağlık ve hayat için mücadele etme geleneğinin birer örneğidir. Bu arada, yüz yıldır, doktorların ve uzmanların sağlık konusunda gittikçe artan hâkimiyeti [çalışanların sağlığına el koymaları], çalışma hayatının neden olduğu sağlık kayıplarının görünmezlik inşasını güçlendirir. Bu görünmezlik, etkileri sonradan ortaya çıkan, iyi tespit edilmemiş risklerden; çalışma koşullarının çok boyutlu olarak bozulmasından; çalışma hayatının güvencesizleştirilmesi yoluyla *izlerin silinmesi*nden; ve nihayet, sofistike bir tanı sürecinden (radyografi, tomografi, fiziksel muayene, psişik testler ve diğerleri...) sonra elde edilen, genellikle sağlık kayıplarının en yaygın ve toplu halde yaşandığı durumlarda eksik olan *bilimsel kanıt* arayışından gücünü alır. Çalışma hayatına bağlı sağlık kayıplarının toplumsal görünmezliği, çalışanların, sağlık hakkını savunmak için eyleme geçmesini aşırı derecede güçleştirir.

Sağlık hakkının savunulması, bir anlamıyla, el koyma sorunudur. El koyma; Çalışma Bakanlığı, sağlık sigortası sandıkları, büyük işletmelerin hijyen ve güvenlik merkez komiteleri gibi eşit temsilli, çalışma hayatındaki sağlık zararlarının telafi edilmesini ve önlenmesini idare etmek için oluşturulmuş kurumlar içinde gerçekleşir. İki ya da üç ortaklı temsilci kurumlar içinde, iş sağlığının maddi tazminat ve teknik uzmanlık sorunlarıymış gibi düşünülmesi sendikacıların elini kolunu bağlar. Bu

baskın anlayış, müzakere alanının sınırlarını belirlesinler diye işverenleri ve yöneticileri -parasal referans nedeniyle- iktidar pozisyonuna yerleştirir.

Konfederasyonların federal ve konfederal yönetimlerinde sendikal örgütler arasında verilen iktidar mücadeleri de tüm bunlara eklenir. Özellikle, sendika temsilcilerinin eşit temsilli kurumlara atanmasında kendini gösteren bu çekişmeler, her konfederasyonun, her sendikanın kurumlarında yaşanır. Eşit temsilli kurumlarda, sendika temsilciliği görevi prestijli bir mevki olarak kabul edilir. O mevkiyi işgal edecek olanların ataması; bu kişilerin, çalışanların tehlikeye atılma koşullarıyla ilgili somut deneyimlerinden daha çok, sendikadaki iktidar pozisyonlarına göre yapılır.

Çalışanların sağlık zararlarının bilinmesi ve kabul edilmesi için mücadele veren uzmanlar da dahil olmak üzere, sendikacıların, tüm uzmanlara kuşkuyla yaklaştığını da belirtmek gerekiyor. Bu kuşkunun nedeni: Uzmanların, bu alanda mücadeleye girişmeleri için hiç kuşkusuz gerekli ama işçilerin deneyiminden çıkan "sıradan" bilgilere göre, baskın karakterde olan bilgileridir. Bilgilerin birbirlerini tamamlayıcı özelliğinin kabul edilmesi, bilimi, bilim insanlarına tahsis edilmiş yüksek bir mevkiye yerleştirmeye yönelen elitist anlayıştan kopmayı gerektirir. Ancak böyle düşünürsek, bilimi, bilginin ve deneyimin üretildiği diğer yerlerden sadece biri olarak görebiliriz. Bu bölümde aktardığımız iki örnek, bu kopma yönünde ilerleyen sendikal hareketin bir aşamasını gösterir.

Çalışanların sağlığı ile işletmelerin ekonomik "sağlığı" arasındaki çelişkide, sendikal hareketin pozisyon almasında güçlük yaratan çok önemli, başka bir engel ise; işletmeseverliğin, hatta milliyetçiliğin kimi biçimlerini sendikaların bizzat benimsemesidir. Quebec'teki amyant taraftarı harekete sendikal destekle ilgili olarak, Laurent Vogel'in değindiği şey de buydu. Toulouse'daki Grande Paroisse sitesinde 21 Eylül 2001'de meydana gelen kimyasal patlamanın, alt işveren iş ilişkisinden kaynaklanan *iş organizasyonu bozukluğu*na bağlı olduğunu, AZF fabrikasında-

ki sendikacıların bugüne kadar kabul etmemesinin nedeni de budur. Nükleer santrallerde, radyoaktivite bulaşmış yerlerde işçilerin tehlike altında çalışmasına karar verenleri değil, nükleer sanayideki çalışma koşullarını ve iş organizasyonunu sorgulayan herkesi "nükleer karşıtı" baş düşman sayıp dışlayan enerji sektöründeki sendika federasyonlarını, böyle bir yönelime sokan da budur. Böylece sendikalar, kendilerine şunu empoze eder: Nükleer sitelerde, EDF'nin kendi çalışanlarının ve *dışarıdan gelen* çalışanların tehlike altında olmasıyla ve sitelerdeki çalışma biçimiyle ilgili her türlü eleştirinin dile getirilmesi yasaktır. *Dışarıdan gelen* işçilerin toplumsal görünmezliği ve iyonize radyasyona maruz kalmalarından kaynaklanan sağlık zararlarının bilinmemesi (santrallerin bakım onarım işlerindeki diğer sağlık zararlarını bir tarafa bırakırsak), Fransız ve uluslararası nükleer enerji lobilerinin hiç durmadan yinelediği, riskin olmadığına dair *kanıt*ın kökleşmesine hizmet eder. Alt işveren iş ilişkisinin neden olduğu *iş organizasyonu bozukluğu*yla karşı karşıya kalan bazı santrallerdeki işyeri sendikaları, *dışarıdan gelen* işçilerle bağlar kurmaya, alt işveren ile emir verici arasındaki ilişkiler çerçevesinde bu işçilerin taleplerini iletecek bir sendika temsilciliği oluşturmaya çalışsa da bu girişimler, üçüncü bölümde değinilen, sendikalara uygulanan baskıdan nasibini alır. Ayrıca bu tür girişimler, nadiren ulusal sendikal kurumlar tarafından desteklenir.

Bununla birlikte, işyeri sendikalarının, Lys-lez-Lannoy'daki ve Commentry'deki gibi, iş sağlığı alanındaki profesyonellerle, avukatlarla ve bağımsız uzmanlarla ilişki kurarak verdiği ortak mücadele; Paul Jobin'in, sanayi hastalıklarına karşı sendikal direnişi[28] anlattığı, kısa süre önce basılan, güzel doktora tezinden öğrendiğimize göre başta Japonya'dakiler olmak üzere, başka ülkelerde de beliren örgütlenmelerle benzerlik taşır. ABD'de ise, 11 Eylül 2001'deki saldırılardan sonra Dünya Ticaret Merkezi'nin enkazını kaldırmak ve çevresindeki binaları temizlemekle gö-

28. Paul Jobin, *Maladies industrielles et renouveau syndical au Japon*, Éditions de l'École des hautes études en sciences sociales, Paris, 2006.

revli işçilerle dayanışma içindeki New York sendika hareketinin mücadele biçimiyle yakınlığı vardır.[29] Çoğu yabancı olan ve güvencesiz çalışan bu işçilerin büyük bir kısmı ya ölmüş ya da ağır solunum hastalıklarına yakalanmıştı. Bu işçiler, aciliyet gerekçesiyle, hiçbir korunma önlemi olmadan çalışmıştı; çünkü ABD hükümeti, felaketten birkaç gün sonra, artık tehlikenin olmadığına dair öne sürdüğü tezi inanılır kılmak istiyordu. Wall Street'in hemen açılmasının ve New Yorkluların Manhattan'ın güneyine dönmesinin sağlanması söz konusuydu.[30] Dünya Ticaret Merkezi saldırılarının sonrasında, sendikaların bu suç organizasyonu hakkında bilinçlenmesi, mağdur işçilere destek veren sendikal bir hareketinin doğmasıyla sonuçlanmış ve bu hareket, sadece işçilerin maruz kaldığı zararların tazmin edilmesini değil, sanayi felaketleri yönetiminin bugünkü biçimlerini reddetmeyi de hedeflemişti.

İŞYERİ DOKTORLARININ İKİRCİKLİ ROLÜ

Fransa'da, 1990'larda amyant skandalının ortaya çıkmasıyla birlikte işyeri doktorlarına verilen önem, bu doktorların yaptığı işlerin medyada sorgulanmasına da neden olur.

İşyeri doktorları da, sendikacıların yaşadığı çelişkilerin benzerini, işveren ve yönetici sınıfından bağımsız olmak ile çalışma hayatındaki her türlü saldırıya karşı çalışanların sağlığını korumak arasında kalarak yaşarlar. Dördüncü bölümde örneğini verdiğimiz işyeri doktoruna benzeyen doktorlar, bu çelişkileri önemsemiyor. Öte yandan, büyük bir süpermarket zincirinde, hiyerarşik ilişkilerin şiddetine maruz kalmış işyeri doktoru bir hanımın, tuttuğu günlüğün gösterdiği gibi, bu çelişkiler diğer doktorlar için dayanılmaz olabiliyor. Dorothée Ramaut[31] takma ismiyle yayımlanmış bu tanıklık aslında, bundan önceki

29. İnternet sitesi: http://www.nycosh.org/index_environment_wtc.html

30. Bkz. Jacqueline Maurette, Les héros sacrifiés du World Trade Center [Dünya Ticaret Merkezi'nin Kurban Edilmiş Kahramanları], Jean-Claude Gawsewictch Éditeur, Paris, 2007.

31. Dorothée Ramaut, *Journal d'un médecin du travail. Témoignage*, Le Cherche-Midi, Paris, 2006.

bölümde anlatılan Sandrine'in hikâyesinin yakıcı ve acımasız bir güncellik içine oturduğunu gösteriyor. Dorothée Ramaut kitabında, hiç kimsenin görmek istemeyeceği şiddet halleriyle karşı karşıya kalan bir işyeri doktorunun yalnızlığını anlatıyor: Sendikacılar, harekete geçecek meşruiyeti kendilerinde bulamaz; çalışma ve sosyal güvenlik idaresi temkinli olmayı savunur; mahkemeler, dosyaları yargılamaya başlamadan önceki süreyi olabildiğince uzatır... Günlük şikâyetlere yanıt verebilmek için bu işyeri doktoru, sadece kişisel araçlarla sınırlı olduğunu bilir: İşe ara verme [hastalık izni] ve çalışmaya uygunluk raporları gibi. Bu kısıtlamalar doktoru, işverenle kendisi arasında kurulu, eşit olmaktan çok uzak bir güç ilişkisinde yer alan mesleğinin, anlamını sorgulamaya götürür.

Bazı işyeri doktorları, bu güçsüzlük halini kabul etmeyerek, sağlıksız çalışma koşulları üzerine ve bu koşulların iyileştirilmesi için işverenlerle girdikleri günlük kavgalar -kimi zaman çok sınırlı kazanımlarla yetinseler de- hakkında halkı bilgilendirmeye karar verdiler: Bahsettiğimiz Bourg-en-Bresse'teki İşyeri Doktorları Kolektifi'dir. Bu kolektifteki doktorlar, on iki yıldır, meslekleri gereği takip ettikleri çalışanların, ciddi sağlık zararlarının görünür hale gelmesini sağlayan, ortaklaşa hazırladıkları yıllık raporları halkın dikkatine sunuyor.[32]

1994 yılında bu kolektif, çalışma koşullarındaki genel bozulma ve çalışma hayatının güvencesizleştirilme biçimlerindeki artış hakkında Çalışma Bakanlığını ve Rhône-Alpes bölgesindeki iş sağlığı yetkililerini uyarır. 1995'te de şu gerçeği dile getirirler:

> "Kötü hedeflenmiş, kötü hesaplanmış, kötü uyarlanmış ya da üzerinde oynanmış rakamlar (çalışma hayatıyla ilgili sağlık zararlarını gösteren), bir kez daha bakışlarını gerçeklerden kaçırmaktadır: Umutsuzluk içinde olan ücretlilerin, çektiği acıyı ifade etmek için, son çareyi, yani intiharı seçtiği; tekrarlı bir ritim yüzünden yıpranana, kopana, kas ve iskelet sistemi bozukluklarına yol açana ve sakat-

32. 1994 ile 2005 arasındaki raporlar Bourg-en-Bresse İşyeri Doktorları Kolektifi'nden posta ile talep edilebilir: 41, Boulevard Voltaire-01000 Bourg-en-Bresse. Bundan sonraki alıntılar bu raporlardan yapılmıştır.

lanana kadar kas ve tendonların kullanıldığı şu günlerde, işyeri doktorlarının yaptığı sayısız göz muayenesiyle, iş sağlığında ne durumda olduğumuzu değerlendirmenin imkânı yoktur."

Kolektifteki işyeri doktorları, 1996 raporunda, kendine özgü nitelikleri olan sektörlerden, kaygı verici örnekler verir. Tarımsal gıda sektöründe bulunan, günde 10.000 kesimle verimliliğin zirveye ulaştığı bir kümes hayvanı kesimhanesinden izlenimler:

"Dur durak bilmeyen bir ilerleme için ekonomik nedenlerin arkasına ne kadar gizlenirsek, yasadışı bir atmosferin hâkim olduğu cehennemin içinde o kadar yol alıyoruz. Gerçeğin inkârında, 57 numaralı çizelgedeki (tekrarlı işlere bağlı kas ve iskelet sistemi bozuklukları) meslek hastalığının onaylamasına kuşkuyla yaklaşan bir yetkilinin, [meslek hastası işçi hakkında] 'genetik zayıflık'tan dem vuracağı ve işyeri doktoruna [işçiler işe alınırken] eleyerek seçim yapmadığı için çıkışacağı noktaya kadar gelinmiştir."

Daha sonra kamyon şoförlerinin esnek çalışma saatlerine değinilir:

"Altı şoföre üç kamyon düşüyor. Kamyonlar günde 20-24 saat; şoförler ise günde 10-13 saat yol alıyor. Görünüşe bakılırsa, şoförlerin uyku ihtiyacının taşınan gıdanın yanında bir önemi yok. Şoförlerin görev başı yapmaları ise keyfi saatlere bağlı; bir gün 03.00'da, diğer gün gece yarısı, başka bir gün 10.00'da ya da 18. 30'da işbaşı yapıyor ve toplamda, haftada 48 ile 55 saat arasında çalışıyorlar. Saat 13.00'a doğru verilen bir saatlik molayı saymazsak, sabit bir uyku molaları da yok."

Kolektif, "Fransız İş Kanunu'nun atipik çalışma saatlerini yasakladığını ama Avrupa Birliği mevzuatının bu uygulamaya izin verdiğini" ve bu uygulamanın, özellikle, "düşük maliyetli şampuan şişesi üretmek için" gece çalışan genç annelerin sağlığını olumsuz yönde etkilediğini belirtiyor. Bu yasak aslında, kolektifin bu açıklamayı yaptığı dönemde geçerliydi ama 2001 yılında, Fransız yasalarını Avrupa Birliği yasalarıyla uyumlulaştırma ve kadın erkek eşitliği adına, kadınların gece çalışma

yasağı kaldırıldı. Böylece, çok genç anneler ya da babalar için uykusuzluğa ve dengesizliğe mal olacak olsa da, bir işverenin bu tipte bir imalatta [şampuan şişesi imalatı gibi] erkekleri ya da kadınları gece çalıştırması bütünüyle meşru oldu. Önemi yok, önemli olan verimlilik! 1996 tarihli bu raporda, işyeri doktorları, hareket olanaklarının zayıflığı üzerine bir sorgulamaya girişir ve yasanın sınırlayıcılığını, yeniden önleyici tedbir mekanizmasının merkezine koymak amacıyla iş müfettişleriyle birlikte çalışmak istediklerini açıklarlar.

1997 raporu, yeni patlak veren "amyant davası"na gönderme yaparak başlar. Bourg-en Bresse'li işyeri doktorları için bu gönderme, çalışma hayatındaki sağlık zararlarını görünür kılmaktaki kararlılıklarının ifadesidir. Rapor, [hukuki] düzenleme eksikliğinin tüm durumlarda var olduğuna vurgu yapar: maksimum verimlilik arayışında; iş kazalarındaki artışta (kazazedeleri "hafif" denen işlerde tutma "kamuflajıyla" birlikte); yoğun zaman baskısı altında, tekrarlı yapılan işlere bağlı meslek hastalıklarının (tendon yırtıkları ya da iltihapları, bilekte sinir sıkışmaları...) sık görülmesinde; ve ayrıca, çalışana kötü muamelede ve onura saldırıda. İş sağlığı sorunlarında, işverenlerin "danışmanları"* (yasanın kullandığı terimlere göre), önerilerinin "sadece iş müfettişleri işe dahil olduğunda etkili olduğunu" belirtiyor. Ayrıca, çalışanların tüm iş riski tiplerine maruz kalmasına; tıp, onay veriyormuş gibi bir izlenimi gün geçtikçe daha çok yaratan çalışmaya uygunluk raporlarına "tıbben kefil" olmaktan kaygılandıklarını dile getiriyorlar. Bu noktadan, istihdama verilen önceliği sorgulamaya geçiyorlar: "İşsizlikle ortaya çıkan somut dram, iş bulmanın zor olmasından da hareketle, işi olanların "ayrıcalıklı" olduğu düşüncesine yol açıyor." Bu konuda, İş Kanunu maddelerinin esas alındığı "yeni bir düzenleme" için çağrı yaparlar.

İşyeri Doktorları Kolektifi, çalışan sağlığının tehlikeye atılmasıyla ilgili önceki yıllarda ulaşılan, kaygı verici sonuçları 1998'de de onaylayarak, düzenlemesinin sadece sosyal ortaklara

* Danışmanlar'dan kasıt, işyeri doktorlarıdır. (ç.n.)

bırakıldığı önleyici tedbirler sisteminin işlemediğine vurgu yapar. Kolektif'e göre "bu çıkmaz sokakta kovuşturulması gereken yalanlar var"dır. Yasaların ve yaptırımların (ihlal durumunda) yeniden, önleyici tedbir mekanizmasının merkezine yerleştirilmesini isterler. 1999 ve 2000 raporlarının ana konusunu, bu eleştiri ve bu çağrı oluşturur. "İnsanlık dışı çalışma koşulları nedeniyle yıpranmış, tükenmiş çalışanlara; çalışmalarına engel, herhangi bir sağlık sorunları olmadığına dair rapor vermenin utanç verici" olduğunu açıklarlar. Alınması gerekli "zorlayıcı önlemler"e gelince, "sağlık zararlarının çoğunun İş Kanunu'nun uygulanmayan yasalarına bağlı" olduğunun altını çizerek, bu konunun üstüne ısrarla giderler.

İşyeri doktorlarının günlük işleri, güç ilişkilerinin merkezinde bulunur. 2001 raporunun tamamı, bu ilişkileri aydınlatan bir çatışmaya ayrılır. Bourg-en-Bresse'teki servisten işyeri doktoru genç bir hanım, gıda ambalajlaması yapan bir şirketin işverenine karşı yıllardır inatçı bir eylem sürdürmektedir. Bu doktorun talepleri, çalışma koşullarında, hayati önem taşıyan iyileştirilmelerin yapılması; geçici statüde çalışanlara kötü muamele edilmemesi; ve güvenlikteki aksaklıklardan kaynaklanan kazaların engellenmesidir. Doktor, taleplerine kayıtsız kalan işverene bir mektup yazmaya karar verir. Mektubun bir kopyasını iş müfettişine, bir kopyasını da CRAM'a (Bölgesel Sağlık Sigortası Fonu) yollar. Mektupta tespitlerini aktarır: "Geçici statüde çalışanların geçirdiği, gece meydana gelen kimi kazalarda, kırıklara ve ciddi yaralara rağmen yardım çağrılmıyor. Ayrıca, kazazedenin görev bitene kadar işine devam etmesi, patolojiyi ağırlaştıran, iyileşmeyi geciktiren bir etkendir." İşverenden, bir kez daha, "bu kazalara hemen müdahale edilmesi için gereken önlemleri almasını" ister. Buna karşılık işveren, işyeri doktorunun çalıştığı servisin müdürüne bir mektup yollar (Ulusal Tabipler Birliği Konseyi'ne de mektubun bir kopyasını yollar). Mektupta, işyeri doktorunu dava etmekle tehdit eder, işyerine girmesinin yasak olduğunu ve başka bir işyeri doktoru istediğini belirtir.

İlgili iş müfettişinin haber verdiği doktor iş müfettişi, işverenle görüşür. İşyeri doktoru genç hanımın payına ise bu anlaşmazlıkta devlet otoritesini temsil edenden umulan destek yerine, azarlanma düşer. Bu azarlar, meselenin özüne -yaptığı şey işyeri doktorluğu misyonuyla tutarlı mıdır?- değil, şekline yöneliktir; "diplomasi bilmezlik", "genç doktorların iletişim konusundaki beceriksizliği" ve son olarak "kişisel sağlık bilgilerin gizliliğine ihanet" (aynen böyle!). İhanet; çünkü doktor hanım, mektubun bir kopyasını iş müfettişine, diğerini CRAM'a* yollamıştır. Ve tüm bunlar işyerinin genç doktorunu, "mahkeme kapılarına sürükleyebilecek" şeylerdir.

Bourg-en-Bresse İşyeri Doktorları Kolektifi'nin hazırladığı 2001 raporundaki bu pasajı okuyunca, 1940'larda Quebec'te maden şirketlerini yönetenlerin, Burton Ledoux'ya ve *Relations* dergisinin yetkililerine savurduğu tehditleri düşündüm. 60 yıl sonra, çalışma koşullarının eleştirilmesi karşısında, işletme sorumlulularının stratejisi hâlâ aynıdır: Çalışanların sağlığının korunması için elzem önlemleri almak yerine, skandalı ortaya çıkaran kişiyi tehdit etmek ve itibarını lekelemek. Bir kez daha devlet yetkilileri, tehlikedeki insana yardım etme görevinin vazgeçilmez ilkesi adına uyarı yapan iş sağlığı uzmanlarından çok, işletme yöneticilerinin bu diskuruna kulak vermiştir.

2003 yılında, işyeri doktorları, otoritelerin nezdinde geçerliliğinin olmadığını düşündükleri raporlarının, on yılı için bir sentez yapar ve yurttaşları eyleme geçmeye çağırırlar:

> "Toplumsal talebin olmaması, kesinlikle çalışanların beklentisinin olmadığı anlamına gelmez. Çalışanların büyük çoğunluğu muayenehanelerde daha insani bir iş, daha iyi bir çalışma hayatı umut ettiğini açıkça söylüyor. Ama artık hiçbir şey, bu beklentilerin kolektif olarak ifade edilmesine, toplumsal bir tartışma zeminine çekilmesine olanak vermiyor. İşte bu nedenle hâlâ ayakta ve zihni açık olanların, kendini ifade etme gücünde olan tüm yurttaş temsilcilerinin ve medyanın, bu beklentiyi omuzlaması ve karar vericilere baskı yapması gerekiyor. Umutsuzluğun bu noktada olması, bu yoğun taleple politik arz ara-

* Bölgesel Sağlık Sigortası Fonu. (ç.n.)

sındaki şaşılacak farktan beslenen bir perspektif [gelecek tasarımı] yokluğuyla ilişkilidir."

Son olarak, kolektifin hazırladığı "olağanüstü hal" başlığını taşıyan 2005 raporu, amyanttan "ölecek 100.000 kişi"[33] ile çalışanların onuruna ve sağlığına saldırıların tüm aktüel biçimlerinin görünmezliği arasında paralellikler kurar. Ayrıca, "kaliteli iş yaklaşımı" çerçevesinde işyeri doktorlarından istenen yeni işler için duyulan kaygı dile getirilir. Bu yaklaşım, çalışma koşullarındaki iyileştirmelerle pek az ilgili olan normatif kriterlere göre, işletmeden işletmeye "yapılan işler"in ve gerçekleştirilen muayenelerin sıkı bir muhasebesini tutmakla görevlendirilen işyeri doktorlarını, dosya üretimine hapsetmeye yöneliktir. Kolektifteki doktorlar, yapılan işlerin çalışanların sağlığını koruma misyonuyla ilgili içeriğinden çok, bu işlerin sayıya dökülmesine önem veren böyle tehlikeli bir sapma karşısında isyan eder.

Böylece, meslekteki küçük bir azınlığın, kamu sağlığının en önemli sorunu olarak çalışan sağlığını öne çıkarmak amacıyla, içinde yıllardır umutsuzca çabaladığı işyeri doktorluğu mesleğinin ataleti görünür hale gelir. Ardı ardına yapılan reformlar, bu azınlığın girişimlerine, sorunun özüne yaklaşmaktan özenle kaçınarak yanıt verir. Şüphesiz, meslekteki büyük çoğunluk, çalışma hayatında sahnelenen başkasını tehlikeye atmanın tanığıdır; ama tehlikedeki insana yardım etmeme gibi zalim bir suçun da ortağıdırlar. Bir gün, mahkemelerde bu suçun hesabını vermek zorunda kalacaklar mı acaba?

İŞ MÜFETTİŞLERİNİN DENETİM MİSYONU VE MESLEK RİSKLERİ

İş müfettişleri, İş Kanunu'nun uygulanmasını denetmekle görevlidir. Peki, bu "sosyal kamu düzeni"ni sağlama misyonunda, bugün ne durumdayız? Yani, çalışma hayatı ilgili güvenlik

33. François Malye, *Amiante: 100 000 morts à venir* [Amyant: 100.000 kişi daha ölecek], a.g.y.

ve sağlık mevzuatını ihlal ederek suç işleyen işverenlere ve yöneticilere yönelik cezai yaptırımda* hangi noktadayız?

İş Kanunu'nun L.611-10. maddesi, iş müfettişlerinin görevini şöyle tanımlar: "İş müfettişleri, iş kontrolörleri ve kontrol memurları aksi kanıtlanana kadar geçerli olan tutanaklarla yasa ihlallerini tespit eder. Bu tutanaklar, birisi departman valiliğine, diğeri savcılığa gönderilmek üzere iki kopya hazırlanır."

Ceza yargıcı, tutanağa dair ya suçu tespit eder ya da takipsizlik kararı verir. İş teftişi memurları açısından, sonraki sayfalarda göreceğiz, önemli bir yıl olan 2004'te, tam zamanlı, 459 müfettiş, 912 kontrolör; 1.522.232 kuruluş ve 15.047.756 çalışanı denetlemek üzere görev başındaydı. Yani, bir iş teftişi memuruna 1200 kuruluş ve 11.000 çalışan düşüyordu. İş müfettişleri ve kontrolörleri bir teftişi takiben 886.413 inceleme üzerinden tespit ettikleri 18.446 yasa ihlalini, tutanakla belgelemek istediklerini idareye bildirdi.[34] Böylelikle, bir paragrafı okurken, beklenmedik biçimde, aslında tutanakların hemen hazırlanmadığını, hiyerarşik bir süreçten geçtiğini öğreniyoruz. Prensipte, iş teftişi memurları harekete geçmekte bütünüyle özgürdür. Tespit edilen yasa ihlallerinin sadece %25'i için tutanak hazırlandığını bildiğimize göre, tutanağın hazırlanması kararı, pratikte hangi süreçlere bağlı o halde? Bu tutanakların hapis cezası ya da ertelenmiş hapis cezasıyla sonuçlanma oranı ise, sadece %28. Bu durumda, işverenler ve yöneticiler suç işlediğinde, caydırıcılığı olan cezai bir muameleye tabi tutulmuyorlar, başlarına gelen; zayıf bir denetimden geçmenin ve son derece az cezalara mahkûm edilmenin "talihsizliği"dir sadece.

Amyant yasağının başladığı, sanayicilerin ve işverenlerin iş mevzuatı ihlallerinin ayyuka çıktığı, bu konuda bilinçlenmenin yükseldiği 1997'de, iş teftişi memurları, İş Kanunu'nun, kendi görevlerini tanımlayan L.611-10. maddesinin ismini taşıyan bir

---

* Ceza davası açılmasında. (ç.n.)

34. Çalışma ve Sosyal Dayanışma Bakanlığı, *l'Inspection du travail en France* [Fransa'da İş Teftişi]. *Rapport au BIT 2004* [Uluslararası Çalışma Bürosu'na Rapor], Paris.

birlik kurar: L.611-10 Birliği. Bu Birlik'in amacı "her türlü koşulda, iş teftişi kurumunun denetim misyonunu sahiplenmektir."[35] Birlik'in iş müfettişleri ve kontrolörleri, iş sağlığıyla ilgili kamu politikalarının bu misyonu güçlendirmek yerine zayıflattığını belirterek, iş kazalarının ve meslek hastalıklarının önlenmesi adına, kendilerine düşen sorumluluğu üstlenirler ve İş Kanunu ihlallerinde yaptırım gerekliliğini savunurlar.

2004 yılında, meydana gelen iki olay, Birlik'i haklı çıkarır. Birinci olay, Marsilya İdari İstinaf Mahkemesi'nin 18 Ekim 2001'de aldığı ve amyant meselesinde devletin ağır ihmali olduğuna ilişkin kararını, Danıştay'ın 3 Mart 2004'te onaylamasıdır.[36] Danıştay şu kanıdadır: "İş mevzuatının uygulanmasıyla ilgili İş Kanunu'nun L.230-2. maddesine göre, kendi otoritesi altında çalışanların, güvenliğini sağlamak ve sağlığını korumak konusunda ana yükümlü işverendir. Bu madde, meslek risklerini önlemekle görevli kamu yetkililerini ise, çalışanların maruz kaldığı risklerden, özellikle temasta oldukları ve işlemden geçirdikleri maddelerden ve ürünlerden haberdar olmakla ve bugünkü bilimsel bilgilerle, gerektiğinde tamamlayıcı araştırmalarla ve çalışmalarla, bu tehlikeleri sınırlamak ve mümkünse ortadan kaldırmak için en uygun tedbirleri almakla yükümlü kılar."[37] Böylece devlet, amyantın tehlikelerine karşı, çalışanlar için gerçek anlamda koruyucu niteliği olan bir mevzuatı kabul etmemekten ve uygulatmamaktan suçlu bulunur. Ayrıca bu kararla, devlet ihmalinin, işvereni, güvenliği sağlama yükümlülüğünden hiçbir şekilde muaf tutamayacağı hatırlatılmış ve devletin, denetleme ve cezalandırma görevlerinin ve bu görevleri yerine getirmesinin önemi de vurgulanmıştır.

Burada, çalışma hayatında, işverenlerin ve hissedarların cirolarını ilgilendiren özel çıkarlarla aynı kefeye konamayacak, yaşam, sağlık ve onur haklarına ilişkin temel ilkeye saygının

35. İnternet sitesi:http://l611-10.org
36. Marsilya İdari İstinaf Mahkemesi, 18 Ekim 2001, no.00MA01667, Çalışma ve Dayanışma Bakanlığı.
37. Danıştay, Meclis, 3 Mart 2003, no.241150, Çalışma ve Dayanışma Bakanlığı c/İlgililerine Resmi Bülten.

sağlanması söz konusudur. Bu davada, Fransız yargısının en üst mercilerinin belirttiği gibi devletin görevi, sadece iş teftişi araçlarını çoğaltmak değildi; özellikle, iş teftişi memurlarının cezalandırma yetkisini en etkili biçimde uygulayabilmesi için, hükümetin ve yüksek idarenin bu memurlara destek vermesini de sağlamaktı.

Aynı yıl meydana gelen başka bir olay, işveren ve yönetici cezasızlığı ile iş teftişi memurlarının meşru görülmeyen denetim misyonunun hangi noktalara kadar gidebileceğini gösteriyor. 2 Eylül 2004'te, öğleden sonra, her ikisi de iş müfettişi olan 40 yaşındaki Sylvie Tremouille ve 45 yaşındaki Daniel Buffière, av tüfeğiyle öldürülür. Bu iki müfettiş, Dordogne Saussignac'taki bir çiftliğe, iş sözleşmelerini ve sayıları on ikiyi aşan mevsimlik işçilerin çalışma koşullarını denetlemeye gitmiştir. İkisinin de katili olan Claude Duviau, eski bir asker, yeni bir sigortacı, bir üzüm bağının ortağı ve bir erik üreticisidir. 20 hektar üzüm bağı, 10 hektar erik bahçesi, 2 hektar da elma bahçesi vardır. Sheriff Belkeir isimli, yasadışı ödünç işçi temininden birçok kez mahkûm edilmiş, üzüm ve erik toplamak için kendisine mevsimlik işçi yollayan şirketin de sigortacısıdır. Claude Duviau, bu olaydan önce de yargılanmış, Haziran 2004'te 600 avro para cezası almış ancak ceza ertelenmiştir. 2 Eylül 2004'te, sadece on dakika düşündükten sonra, soğukkanlılıkla Daniel Buffière'e önden midesine; kaçmaya çalışan Sylvie Tremouille'ye arkasından sırtına isabet edecek biçimde, yabani hayvanları öldüren kurşunlarla ateş etmiştir. İki memuru uzun süre can çekişir halde bırakmış; daha sonra silahı kendine doğrultmuş ama kurşun çenesini sıyırmış, hedefi tutturamamıştır.

Medya Gözlemevi'nden Jérôme Martineau'ya göre:

> "Bu cinayet, bir ilk. İş Teftiş Kurumu'nun kurulduğu 1892 yılından beri, bu idarenin, iş yasalarına uyulmasını sağlamaya çalışan memurları görev başında öldürülmemişti. Bununla birlikte bu suç, bir polis ya da bir jandarma öldürüldüğünde, kameralar önünde hemen boy göstermeye ve açıklamalar yapmaya hazır bakanları pek de yerinden

kımıldatmadı. Memur cinayetlerinin biri, diğerinden daha mı önemli?"[38]

Jérôme Martineau, yazılı ve görsel basını gözden geçirir. Fark ettiği, cinayetlerin, "suç" değil, "dram" sözcüğüyle aktarıldığıdır: Eski bir asker, yeni bir sigortacı ve tarım arazileri sahibinin soğukkanlılıkla öldürdüğü iş müfettişlerinin "dramı"ndan -sözcüğün gerçek anlamıyla- ve Avrupa Birliği'nin o dönemde sübvansiyonlarını kesmekle tehdit ettiği tarım işletmecilerinin "dramı"ndan, bir merhamet dili içinde aralarında hiçbir fark gözetilmeksizin bahsedilir. Cinayet, 2 Eylül 2004'te saat 16.00 ile 16.30 arasında işlenir. AFP haber ajansının konuya ilişkin geçtiği ilk haber ise 19.45'tedir. Jérôme Martineau'ya göre:

> "İşlenen suça saat 20.00'daki televizyon haberlerinde tek cümleyle değinilir. Tarım Bakanı Hervé Gaymard'ın basın bildirisi 'Dorgogne'da iki iş müfettişinin ölümünü izleyen' (bu bildirinin daha başında cinayet değil, ölüm dendiğini not etmek gerek...) diye başlar. Bakan 'Dorgogne'da meydana gelen bu dram karşısında büyük üzüntü duyduğunu' bildirir ve şöyle devam eder: 'Çok büyük zorluklar içindeki tarım sektörü ve kırsal kesim, meslek aşklarını paylaşan farklı aktörleri bir araya getiriyor.' Çiftçilerin çektiği 'büyük zorluklar'la bildirinin rengi belirlenir. Televizyon haberlerinin çoğu, Hervé Gaymard'ın ifade ettiği bu çok ekümenik* 'merhamet'e göre hazırlanacaktır."

Böylece, Brüksel'le tarım sübvansiyonların kaldırılması ya da kaldırılmaması üzerine yapılan zor bir görüşmenin politik atmosferinde, Claude Duviau'nun tam olarak temsilcisi bile olmadığı "tarım dünyası"nın yaşadığı zorlukları göstermek amacıyla, bu iki iş müfettişinin görev başında cinayete kurban gitmesi kayıtsızca sömürülür. Jérôme Martineau, bir yandan medyada olayın üstünün örtülmesiyle ilgili analizine devam

38. Jérôme Martineau, *Meurtes sans importance audiovisuelle: deux inspecteurs du travail tués*, ACRIMED, 16 Eylül 2004, http://www.acrimed.org'da yayımlanmıştır.

* Tüm Hıristiyan kiliselerini bir çatı altında birleştirme girişimi. (ç.n.)

eder, bir yandan da işverenlerin ve yöneticilerin işlediği suçlara yapılan özel muameleye dikkat çeker:

> "Gün ortasında, olaya bir dakika otuz iki saniye ayıran France 3'te* sadece, aynı zamanda bağcının komşusu da olan belediye başkanının konuşması yayımlanır (France 2'de de gösterilir). Başkan, komşusunun yaşadığı zorlukları anlatır. 'Dayanamadı' der, Saussignac Belediye Başkanı Serge Mornac. Tarım işletmesini satmak isteyen ama yapamayan bu çiftçinin 'canına tak' etmiştir. 'Dayanamamıştır.' Olayı farklı bir şekilde hayal edelim. Banliyöde yaşayan bir genç, bir polisi öldürmüş olsaydı ve gazeteciler de bu katilin bir arkadaşını ya da komşusunu filme çekseydi ve bu arkadaş ya da komşu da katilin yaşadığı zorluklardan, işsizlik ya da aile sorunlarından bahsetseydi, üstelik bir tek bu kişiyle görüşülmüş olsaydı, ne olurdu?"

Olayların bu şekilde sunulması, iş müfettişlerinde üzüntü ve öfke yaratır. 5 Eylül'de, olayların olduğu sırada görevde olan Tarım Bakanı'na ve Çalışma Bakanı'na hitaben L.611-10 Birliği'nin yazdığı açık mektupta, iş müfettişlerinin duyguları dile getirilir.

> "Acı ve öfke, çünkü ne biriniz ne de ötekiniz bu iğrenç fiilin şiddetle kınanması gerektiğini düşündüz. Acı ve öfke çünkü ne biriniz ne de ötekiniz, iş teftişi memurlarının hayatına kast edecek noktaya gelmeseler de çoğu kez bu memurlara saldıran işverenlere resmi bir uyarıda bulunmayı düşündüz. Acı ve öfke, çünkü, bu cinayete bir üçüncü sayfa haberiymiş, talihsiz bir kazaymış gibi yaklaştınız. Siz Sayın Gaymard, basın bildirinizde 'tarım dünyasının büyük zorluklarından' bahsedecek kadar patavatsızsınız. O zaman size göre Sayın Bakan, hayat zorlaşınca işverenlerin, hafifletici sebeplerin de yardımıyla, tavşan vurur gibi iş teftişi memurlarını vurması anlaşılır bir şey, değil mi? Siz Sayın Borloo, 'iş hukukunun hiçbir kısıtlama olmadan uygulanabilmesi' gerektiğini açıkladınız. Oysa en büyük 'kısıtlama' bu çifte cinayettir! Ocak 2004'te, Brezilyalı üç iş müfettişi görev başında öldürüldü, bugün aynı şey Fransa'da yaşanıyor ve bu, sizi ilgilendiriyor Sayın Bakan! İş teftişi memurları için ne merhamet ne de ruhsal destek birimleri İş Teftiş Kurumu'nun ihtiyacı olan saygıyı

---

* Bir devlet televizyonu kanalı. (ç.n.)

yeniden tesis edecektir. Böyle bir durumda Sayın Bakanlar, acaba ne yapmayı düşünüyorsunuz?"

16 Eylül 2004'te, sendikalarının çağrısıyla (CGT, FO, SNU, TEF, SUD İŞ, UNSA ve CFTD), iş müfettişleri ve kontrolörleri greve gider. Önce Matignon'da, sonra da Tarım İşletmecileri Sendikaları Ulusal Federasyonu'nun (FNSEA) merkez binasının önünde gösteri düzenlerler. L.611-10 Birliği ayrıca, 2007 başında başlayacak Claude Duviau ceza davasına müdahil olma kararını alır.

Bu dava, sonunda, tehlikedeki insana yardım etmeme suçunun başka bir biçiminden; yani, iş teftişi memurlarını görev esnasında korumamaktan ve görevlerini meşru görmemekten, kamu güçlerini, ceza yargıcına ifade vermek zorunda bırakacaktır. "Memura hakaret etmek" polis ya da jandarma söz konusu olduğunda, gözaltı ya da ağır para cezasıyla sonuçlanabilecek bir suç olarak kabul edilir. Nicolas Sarkozy, yaralamada ya da öldürmede, ağır ceza mahkemesini ve çok uzun süreli hapis cezasını salık veriyor. Peki, tıpkı polis ve jandarma gibi devlet memuru olan iş müfettişleri ve kontrolörleri, görev başındayken şiddet mağduru ve cinayet kurbanı olduğunda aynı sert tutum söz konusu olacak mıdır?

Ne Mart 2004'teki Danıştay kararı ne iki iş müfettişinin öldürülmesi ne de bu cinayetlerden sonraki teftiş memuru eylemleri, iş mevzuatı uygulamalarının denetlenmesiyle ilgili hükümet politikalarını dikkate değer bir biçimde değiştirir. Tam tersine, çok sayıda rapor, reform projesi ve iş sağlığı hareket planı, iş müfettişlerinin faaliyetlerini, eşit temsilli bölgesel kurumların (devlet, işveren örgütleri ve sendikalar) tanımladığı önceliklere tabi kılar; böylece, iş müfettişlerinin denetim faaliyetinin tanımlanmasında işverenlere rol biçilir. Yani, iş denetimi konusunda kabul edecekleri şeyleri tanımlamak denetleneceklere bırakılır!

İş teftişi reformu ya da reformları üzerine 2004-2006 arasında birbirini takip eden resmi metinler, uyulması gereken kuralları ve cezalandırılacak ihlalleri değil, iki eksenli bir iş politikası-

nı uygulamaya koymayı öne çıkarır: "kaçak işle mücadele", "işçilerin ve işverenlerin temel hakları!" Bu tanımla, iş teftişi memurlarının görevi artık, işverenle çalışanların imzaladığı iş sözleşmelerindeki yapısal eşitsizliklerle (İş Kanunu'nun temelinde de işveren ve çalışan eşitsizliği vardır) karşı karşıya kalan çalışanların, haklarının korunması amacını taşımaz. Böylece, iş teftişi memurlarının işi, sıradan bir polis işine (kaçak işle mücadele) ve birinin haklarıyla ötekinin hakları arasında [işçi ve işveren hakları] hakemlik yapmaya dönüşür.

2005'te, Çalışma Bakanlığı'nın girişimiyle ulusal çapta bir kampanya düzenlenir. Amaç, amyanttan arındırma şantiyelerinin teftiş edilmesidir. Politik kurumların, iş teftişi kurumunun denetim misyonunu tartışmalı hale getirmesinin sonuçları, bu kampanyayla görünür hale gelir. 16 Kasım 2005'te, iş kontrolörlerinin ve iş müfettişlerinin belirlediği "usulsüzlüklere" ve "anormalliklere" değindiği bir basın toplantısında Çalışma Bakanı Gérard Larcher, ürkütücü bir durum tespiti yapmak zorunda kalır:

> "Amyanttan arındırma şantiyelerinin ilk denetim çalışması Mart 2004'te gerçekleştirildi. On beş günlük bu bu çalışma, toz amyanttan arındırma şantiyelerini kapsıyordu. 72 şantiye denetimden geçti ve çok önemli usulsüzlükler tespit edildi. Ama bu sonuçlar yeterli değildi. Bu nedenle, 2005'te benzer bir çalışmayı daha uzun bir sürede ve amyanttan arındırma şantiyelerinin tümünü (hem toz hem katı amyanttan arındırmayı ve yıkım şantiyelerini) kapsayacak şekilde yeniden yapmak istedim. Yaklaşık 370 işletmeyi ilgilendiren, *toplam 780 şantiye iki ay içinde denetimden geçti;* yani 2004'te denetlenen *şantiyelerin 10 kat daha fazlası* denetlendi. Başkent bölgesi, tamamen denetim alanındaydı. Bazı bölgelerde, deklare edilmiş şantiyelerin %90'ı iki aydan kısa bir sürede denetlendi. Bu anlamlı sayılar aracılığıyla CNAM-TS* ile INRS'e (Ulusal Araştırma ve Güvenlik Enstitüsü) bu çalışmadaki aktif işbirliklerinden dolayı ve DRT'ye de** bu çalışmayı organize ettiği için teşekkür etmek isterim. Ayrıca, yaptıkları işe şapka çıkardığım *iş teftişi memurlarının, canla başla çalıştığı-*

* Ulusal Sağlık Sigortası Ücretli Çalışanlar Fonu. (ç.n.)

** Çalışma Bakanlığı Çalışma İlişkileri Dairesi. (ç.n.)

nı söylemek isterim. Şantiyelerin büyük kısmı denetlenmiş, maalesef, yüksek sayıda mevzuat ihlali devamlılığını korumuştur. *Vakaların %67'sinde, ağır ya da hafif anormallikler tespit edilmiş*; incelemeler, 41 tutanak, 84 şantiyeyi durdurma kararı, 6 önleyici tedbir emri ve 390 ihtarla sonuçlanmıştır. Bu ise sadece *denetlenen şantiyelerin %33'ünde hiçbir anormallik görülmediği* anlamına geliyor. Bu da bize, önleyici tedbirler konusunda, hâlâ yapacak çok işimiz olduğunu gösteriyor."[39]

Çalışma Bakanı'na göre "ihlaller" değil, "anormallikler" söz konusudur! Norm dışı şantiye yüzdelerinin bu soğuk matematiğinden, şantiyelerde çalışan işçilerin, amyantın ölümcül etkilerine karşı gerektiği gibi korunmadığı anlaşılıyor. Eğer burada İş Kanunu'yla belirlenmiş ihlaller, yukarıda söylendiği gibiyse, iş müfettişlerinin düzenlediği tutunaklar nasıl olur da bu kadar az olur? Üstelik, nasıl olur da görev başındaki bakan, güvenliği sağlama açısından, en azından Trafik Kanunu'na uyulmasını denetleyen polis ve jandarma kadar, iş müfettişlerinin de "kamu düzenini" sağlamak gibi bir misyonu olduğunu yüksek ve güçlü bir sesle söylemez?

Amyant konusunda önleyici tedbirlerin neden işlemediğini araştırmak amacıyla biri senatodan, diğeri meclisten iki heyet çalışmaya koyulur. 2006'da her iki heyet de raporlarını teslim eder. Senato'nun raporu, iş teftişi memurlarının çalışma koşullarını denetlemesi sorununa değinmez. Meclis Araştırma Komisyonu'na gelince, amyant hikâyesini, kendine göre, yeniden yazar. Bu rapor, kamu güçlerinin, hiçbir şekilde duruma kayıtsız, risklere tepkisiz kalmadığına; adları bile belirtilmeyen sanayicilerin, kendi işçilerini tehlikeye atmadığına bizi inandırmaya çalışır. İş müfettişlerinin denetim misyonuna ise şu şekilde değinilir:

"Denetim temel bir prosedüre dayanır: İşletmenin amyantın çekilmesine ya da bir yerde tutulmasına ilişkin planı hazırlaması. (...) Ama

39. Gérard Lacher'in amyanttan arındırma şantiyeleri denetim kampanyasının sonuçları hakkında yaptığı sunum, Basın Toplantısı, Çalışma Bakanlığı, 16 Kasım 2005. İtalik bölümler metnin orijinalinde vardır.

amyant çekme planını teslim eden işletme, denetime maruz kalır -planının kendisi için kesin, ileriki çalışmalar için olası- ve böylece, daha fazla saydamlık için teşvik edilmemiş olur."[40]

O halde, işletmenin mevzuatı uygulamasını engelleyen şey; denetlenme tehdidi dir! Araştırma Komisyonu, iş müfettişlerinin az sayıda olduğunu belirttikten sonra şunları ekler: "İş müfettişliği genel bir uzmanlık dalıdır. Bu meslektekiler teknik işlerde, hele, amyant tortusunun kaldırılması gibi zor bir teknik konuda uzmanlaşamaz." Öyleyse, amyanttan arındırma işini yaptıran ya da işi yüklenen firmalarının yasayı ihlal etmesi, iş müfettişlerinin teknik konulardaki yetersizliğinden kaynaklanmaktadır! İş mevzuatı ihlalinde, iş teftişi kurumunun ceza yaptırımı yetkisine ise iki raporda da değinilmez.

Yaşananlara bakarsak, L.611-10 Birliği'nin sahiplendiği misyon tehlike altındadır: Sorumlu bakan, idare hiyerarşisi ya da parlamenterler iki iş müfettişinin öldürülmesini yok saymış; iş mevzuatı uygulamalarının denetiminde iş teftişi memurlarının cezalandırma yetkisini desteklememişlerdir. Bu gelişmeler karşısında iş teftişi memurları sendikal örgütlerinin tamamı, 21 ve 22 Mart 2006'da İş Teftişi Genel Kurulu'nu toplamaya karar verir. İki gün boyunca, Paris'te Bourse du travail binasında* 600 ila 800 iş müfettişi ve iş kontrolörü, misyonlarına bağlılıklarını dile getirir. Sorumluluklarını yerine getirmek için gereken araçlar ve içine çekildikleri politik sapma üzerine tartışırlar; çalışanların sağlığının ve hayatının tehlikeye atılmasını önlemede mesleklerinin önemini bir kez daha vurgularlar. Çalışanların sağlığını korumak için, aslında faaliyetlerinin hemen durdurulması gereken işletmelerde, "cehennemin ucuna çıkılan yolculukların" tanığıdırlar. Bu toplantıda, denetim için gittikleri görev yerlerinde, kendilerini karşılayan kibirden ve tehditten de bahsederler. Son olarak, işletmelerde tespit edilen

40. Jean Le Garrec ve Jean Lemière, *Ne Plus perdre sa vie à la gagner: 51 propositions pour tirer les leçons de l'amiante,* Bilgilendirme Heyeti, Ulusal Meclis, rapor no. 2884, Şubat 2006.

* Sendikalara toplantı yapmak amacıyla tahsis edilmiş binalardan biri. (ç.n.)

ağır yasa ihlallerinden; nadiren ve çok az verilen cezaların, bu ihlallere karşı hiçbir yaptırım gücü olmamasından duydukları endişeyi dile getirirler.

İşveren ve yönetici iktidarı karşısında, sendikacıların, işyeri doktorlarının, iş teftişi memurlarının, çalışanların sağlık, yaşam ve onur haklarını savunmada manevra kabiliyetleri çok kısıtlı görünüyor. Peki, bu konuda araştırmacılar ne durumdadır?

6
Etki Altındaki Bilimsel Araştırmalar, İnsan Deneyleri

"İlgili kişinin, kendi özgür ve açık ifadesine dayanan bir rıza beyanı ya da Kamu Sağlığı Kanunu'nun hükümlerinde belirtilen durumlarda vasisinin ya da velisinin rızası olmadan kişi üzerinde biyomedikal araştırma yapmak ya da yaptırmak fiili üç yıl hapis ve 300.000 frank para cezasıyla cezalandırılır. Rıza beyanı geri çekildiği halde uygulanan biyomedikal araştırmalar için de aynı cezalar geçerlidir." (Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, madde 223-8)

Kurumun kendisi hakkında vermeye çalıştığı imaj tersine olsa da çalışma hayatındaki sağlık zararlarıyla ilgili bilimsel araştırma alanı, diğer bilimsel alanlara göre daha az "nesnel" olan bir bilgi metoduyla çalışır. Çalışanların sağlığıyla sanayicilerin kâr arzusu arasındaki çelişkinin tam merkezinde bulunan bu

alanda, bilgi üretimi tarihi, ticaret serbestliği isteyenler ile yaşam hakkını savunanların güç ilişkilerindeki çetinliğe tanıklık eder. Yukarıda alıntıladığımız Ceza Kanunu maddesinde; "kendi özgür ve açık ifadesine dayanan bir rıza beyanı olmadan bir insan üzerinde biyomedikal araştırma yapmak ya da yaptırmak fiili"nin hapis ve ağır para cezasıyla cezalandırılacağı açıkça belirtilir. Oysa, meslek riskleri tarihinin, adı söylenmeden yapılan insan deneyleriyle yakın bağı vardır. Bu bölümde, özellikle iş ve kanser ilişkisi üzerine yapılan bilimsel araştırmaların tarihinden destek alacağım; çünkü bu tarih, amyanta bağlı kanserlerin ciddi biçimde yaygınlaşmasını ve diğer mesleki kanserlerin görünmezliğini; ayrıca, [bilim alanındaki] araştırmacıların, insan deneylerine onay verme noktasına nasıl geldiğini göstermede bize ışık tutacaktır.

EPİDEMİYOLOJİ NEYİ ARAŞTIRIR?

Kanserlerle ilgili olarak, sanayiciler özellikle bir disiplinden destek alır: epidemiyoloji.* Bu disiplin, istatistiki yönteme ve risk faktörleri nedeniyle ölenlerin ve hastalananların sayımının yapılması üzerine kuruludur. Özü itibariyle olasılığa dayanan istatistiki yöntem, sonsuza kadar şüphe ve belirsizlik marjlarını genişletebilir; özellikle, istatistiksel çalışmayı finanse edenlerin, sağlık zararlarının kendini dayatacağı zamanı olabildiğince geciktirmek gibi bir amaçları varsa. CIRC'yi (Uluslararası Kanser Araştırmaları Merkezi) on iki yıl boyunca (1982-1994) yöneten Lorenze Tomatis'ye göre, sanayiciler, CIRC'nin bilirkişi kurumlarında bile "başrolü" ele geçirmişti: Kanserojen olarak bilinen maddelerin resmi bir listesini oluşturarak, bilirkişi incelemesi prosedürü çerçevesinde, kanserojenlerin sınıflandırılmasında kullanılan bilimsel kriterlere bir hiyerarşi dayatmayı başarmışlardı.[1]

* Hastalıkların nedenlerini, görülüş oranlarını, yayılışlarını, hastalıklara karşı önlem ve korunma yollarını inceleyen bilim dalı. (ç.n.)

1. Lorenzo Tomatis, "The IARC monographs program: changing attitudes toward public health" International Journal of Occupational and Environmental Health, 8, 2002, s. 144-152.

Bu gelişme, kanserojenlerin belirlenmesinde diğer bilim disiplinlerine göre epidemiyolojiyi baskın bir konuma yerleştirir. *İn vitro* [tüpte] (genellikle hayvan hücreleri üzerinde) ya da *in vivo* (canlı hayvan üzerinde) deneyleriyle kanserojenitesi [kansere yol açıcılık] kanıtlanmış maddelerin, insanlarda da kansere neden olduğu epidemiyolojik etütlerle doğrulanmadıkça, bu maddeler kanserojen olarak kabul edilmiyor artık. Başka bir deyişle, kanserojenlerin resmi sınıflandırılmasında, sadece insan üzerinde yapılan deneyler kanıt yerine geçiyor. İnsan deneyleri; epidemiyologlar, ölülerin ya da hastaların sayısının "istatistiksel açıdan anlamlı" olduğunu söyleyene kadar, rızaları alınmadan -böylece kobaya dönüşüyorlar- çalışanların ya da halkın üzerinde sürdürülüyor. Kanserojene maruz kalınmasıyla hastalığın ortaya çıkışı arasında geçen süre düşünüldüğünde, kanser epidemiyolojisinde, zehirli maddeyle herhangi bir kanser tipi arasında istatistiki bir bağ -olası, kesin?- kurulması için yirmi ila elli yıl geçmesi gerektiğini (!) yeniden hatırlatalım.

Bu arada, kanserin kendi nitelikleri de farklı yorumlara açık. Her şeyden önce kanser, herkesin aklında olan şu modele uymaz: bir neden ve bir sonuç. Kanser, kişinin genetik mirasından başlayarak; büyümesini, fiziksel ve ruhsal sağlığının gelişimini etkileyen olayları kapsayan; organizmasının, hayatının farklı aşamalarında, çevresindeki çok sayıda kanserojenle çok çeşitli biçimlerde "karşılaşma"sına kadar giden; içinde, kişiye özgü sağlık hikâyesinin aktığı bir süreçtir. Böyle baktığımızda, amyantın neden olduğu özgün bir kanser türü olan mezotelyoma hakkında bildiklerimiz, bu kanserojenle olası "karşılaşmaların" çok farklı biçimlerini gösterdiği için özellikle önemlidir. İşçi anne babalarının amyant fabrikalarından getirdiği amyant tozuna maruz kalan çocuklar; eşlerinin [amyant bulaşmış] iş kıyafetlerini yıkamakla yükümlü olan kadınlar; amyant sisine batmış kadın ve erkek madenciler; binalarda, gemilerde, fabrikalarda, kabloları ve boruları geçirmek için duvarları ve yalancı tavanları delerken püsküren amyant tozunu soluyan elektrikçiler, su tesisatçıları, ısı tesisatçıları ve aynı zamanda, işlerini, amyant kirliliğinin olduğu

yerlerde yürüten sekreterler ve temizlik görevlileri... Listenin sonu gelmiyor. Kimileri hastalığa yakalanıyor, kimileri yakalanmıyor ve hastalığın ne zaman kendini göstereceği ise bilinmiyor. Sanayicilerin, risk kanıtlarını olabildiğince uzun süre inkâr etmek ya da olduğundan küçük göstermek için faydanlandığı, tam da bu uğursuz lotonun öngörülemezlik özelliğidir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Fransa başta olmak üzere Avrupa ülkeleri, evrensel sosyal güvenlik sistemleriyle kendilerini donattıklarında, kanserlerin önlenmesi için zorunlu politik kararlardan biri olarak önlem ilkesinin* öne çıkartılması sağlanabilirdi. Deneysel bir disiplin olan sanayi toksikolojisi [zehir bilimi] ise, sanayicilerin, tehlikeli madde ticareti yapma hakkına sınırlama getirilmesinde bilimsel referans olarak kabul edilebilmeliydi. Aslında, fizik, kimya ve biyolojinin kesişiminde, çok disiplinli bir alan olan toksikoloji, kanserin ardındaki nedenleri, kanser oluşum mekanizmalarını ve önce *in vitro* sonra *in vivo* olarak deneye tabi tutulmuş maddelerin zehirliliğini belirlemeye olanak verir; ama yarım yüzyıldır artan kanser salgınına rağmen, sanayicilerin politikacılara empoze ettiği süreduran politik tercihte, yani çalışanların maruz kaldığı binlerce kimyasal maddenin, tozun ya da radyasyonun zehirli olup olmadığına dair "istatistiki kanıt" istenmesinde ısrar edilir. Bu ise, ölülerin sayılacak kadar çok olmasını beklemek anlamına gelir!

Pierre Bourdieu'nun[2] da belirttiği gibi, bilimsel alan, dış baskılara maruzdur. Bu baskılar, araştırma sürecinin ayrılmaz bir parçası olan araştırmacıların kendi içindeki çekişmelerin, dışında kalan güç ilişkilerini bilimsel alana dayatır. Bilimsel tartışmalarda araştırmacılar, araştırma prosedürlerine, metotlarına, varsayımlarına ve sonuçların yorumlanmasına ilişkin teorik çerçevelere karşı çıkabilir. Burada, söz konusu olan bilimsel bir tartışmadır. Bilimsel araştırma alanının dışında olmalarına

* Bir maddenin kullanılmasıyla ya da tüketilmesiyle ortaya çıkacak potansiyel risklere ya da çevreye vereceği olası zararlara karşı, bu madde hakkında bilimsel bilgiler yetersiz olsa bile, halkı korumak için kamu güçlerinin alması gereken önlemler bütünü. (ç.n.)

2. Pierre Bourdieu, *Science de la science et réflexivité*, Raisons d'agir, Paris, 2001.

rağmen, paranın ve ekonomik aklın gücünü elinde tutanlar, bilirkişi kurumlardaki tartışmalarda meşru aktörler olarak yer buldukları zaman, bilimsel tartışma kuralları da tartışmalı hale gelir. Güç ilişkileri bilimsel değil, ekonomik zorunluluklar üzerine inşa edilir. Çok sayıda araştırmacı, bilgi ile ekonomik güç arasındaki bu üstü kapalı ittifaka katılır. Amerika merkezli bir bilim dergisi, 2005 yılında "sanayicilerin bilimi yozlaştırması"[3] adını taşıyan bir sayısının tamamını bu konuya ayırmıştı. Kanser epidemiyolojisinde uzman İsveçli Lennart Hardell ise, sanayicilerle bilim insanlarının gizli ilişkilerini ortaya çıkaran bir tıp dergisi çıkarıyordu. Dergiye göre, kimi araştırmacılar, kanserin nedenleri üzerine yaptıkları araştırmalarını, sanayicilerin özel çıkarlarına hizmet edecek biçimde yayımlamayı kabul etmişlerdi.[4] Tarihçiler de meslek riskleri ile ilgili bilimsel araştırmalara sanayicilerin aktif olarak müdahale ettiğini açığa çıkardı. Amyantla ilgili olarak David Lilienfield ve Geoffrey Tweedale[5]; radyumun etkileriyle ilgili olarak Claudia Clark,[6] bu tarihçilere örnek olarak verilebilir.

Amyantın ve iyonize radyasyonun kanserojen etkilerinin açığa çıkarılma süreci gibi genetik araştırmaların gelişim süreci de ekonomik güçlerle bilimsel prestij arasında kurulan ittifakın örnekleriyle doludur. İş ve kanser arasındaki bağların keşif tarihi, dünyaca ünlü kimi bilim insanlarının -bu bölümde anlatılacak olan Chris Wagner ve Richard Doll gibi- önce, amyantın neden olduğu kanserlerin ortaya çıkarılmasında, sonra, sanayicilerin baskısıyla, amyant ile kanser; radyasyon ile kanser; sanayi riskleri ile kanser arasındaki bağların şüpheli duruma

3. *International Journal of Occupational and Environmental Health*, Özel Sayı, "Corporate corruption of science", 11. cilt, no.4, Ekim-Kasım 2005.

4. Lennart Hardell, "Secret ties to industry & conflicting interests in cancer research", *American Journal of Industrial Medicine*, 2006.

5. David Lilienfield, "The Silence: The asbestos industry and early occupational cancer research- A case study", *American Journal of Public Health*, Haziran 1991, cilt 81, no. 6; Geoffrey Tweedale, *Magic Mineral to Killer Dust*, Oxford University press, Oxford, 2000

6. Claudia Clark, *Radium Girls. Women and Industrial Health Reform, 1910-1925*, The University of North Carolina Press, 1997.

getirilmesinde oynadıkları belirleyici rolü gösterir. Toplumsal ve kurumsal meşruiyetten aldıkları destekle bu bilim insanları, tüm kanıtlara rağmen, karşı yöndeki tezleri saf dışı bırakarak ya da sustürarak, sponsorları tarafından empoze edilen koyutları [postulat-kanıtsız olarak doğruluğu varsayılan temel önerme] ve varsayımları savundular. Böylece, aslında 1960'lardan itibaren müdahale edilebilecekken, amyant üretimi gibi tehlikeli bir üretimin durdurulmasının önünde engel oluşturdular. Ayrıca, bugün tanığı olduğumuz, tüketim mallarında ve üretimde kanserojen maddelerin kullanılmasıyla dünya çapında yapılan insan deneylerinin meşruiyet kazanmasına da katkıda bulundular. Mezotelyoma tarihinin bize gösterdiği şey tam da budur.

GÜNEY AFRİKA'DA MEZOTELYOMANIN ORTAYA ÇIKIŞI[7]

Mezotelyoma (akciğer zarı, karın zarı ve kalp zarı gibi mezotel doku üzerinde oluşan tümör), amyanta maruz kalmaktan kaynaklanan spesifik bir kanserdir. 1950'lerde Güney Afrika'da hastalığın ortaya çıkarılma öyküsü, bilimsel araştırma alanının sanayicilere bağımlılığını gösterme açısından aydınlatıcı bir örnek oluşturur.

Güney Afrika'da amyant madeninin çıkarılmasna, İngiltere merkezli maden şirketleri Cape ve Turner&Newall birlikte 1893'te başlar. Ülkede tüm amyant çeşitleri mevcuttur: Kuzey Cape Eyaleti'nde "mavi amyant"(krosidolit), bugün Mpumalanga ismiyle anılan Kuzeydoğu Eyaleti Transvaal'de "kahverengi amyant" (amozit) ve "beyaz amyant" (krizotil). Madencilerde görülen asbestoz hastalığıyla ilgili ilk makale 1928'de yayımlanır. Bu tarih, Büyük Britanya'daki tıp dergilerinin, amyanta bağlı fibrozlarla* ilişkili bir biçimde akciğer ve akciğer zarı kanserle-

7. Bu anlatı, amyant tarihinde uzman, Avustralyalı bir tarihçinin çalışmalarına dayanıyor: *Jock Mc Cullock, Asbestos Blues. Labour, Capital, Physicians and the State in South Africa,* Indian James Currey, African Issues, Oxford, 2002; Jock Mc Cullock, "Saving the asbestos industry, 1960-2006", *Public Health Reports*, Eylül-Ekim 2006, cilt 121.

* Akciğerlerde oluşan yara dokusu. (ç.n.)

rinin otopsi ve klinik vaka çalışmalarını yayımlamaya başladığı döneme rastlar.[8] Bu makaleden sonraki otuz yıl boyunca, hiç kimse, Güney Afrika'da amyant kaynaklı hastalıklardan bahsetmez. Büyük çoğunluğu siyah olan fakir maden bölgeleri, hemen hemen tüm tıbbi yardımlardan mahrumdur. Avustralya'da ve Güney Afrika'da amyant tarihini araştıran Avustralyalı tarihçi Jock Mc Cullock'ın terimleriyle ifade edersek, Kuzey Cape Eyaleti olağanüstü büyük bir "canlı laboratuvar"a dönmüştür: Bu, amyant çeşitlerinden en tehlikelisi olan mavi amyant tozuna mesleki ve çevresel maruziyetin ölümcül sonuçlarının denendiği bir laboratuvardır. İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren, bölgedeki beyazlar, amyant madenlerinde ve değirmenlerinde çalışmış olan insanların gizemli bir akciğer hastalığından öldüğünün farkındadır. Bu maden bölgesine 500 kilometreden fazla bir mesafede bulunan idari merkez, gelişmeler üzerine, amyantın tüm çeşitlerinin tehlikeli olup olmadığı hakkında sorular sormaktadır.

Yine de 1930 ile1950 arasında Güney Afrika'da kamu sağlığı yetkililerini en çok düşündüren, başta tüberküloz olmak üzere enfeksiyon hastalıklarıyla mücadeledir. Cape Town'da, 1906 yılında İngiliz ana babadan doğan, Güney Afrikalı Chris Sleggs, aynı şehirde tıp fakültesini bitirir ve pratisyen doktor olmayı seçer. Sanatoryum doktoru olarak başlayacağı ilk görevini, 1947'de, başlıca mavi amyant yataklarının olduğu Kuzey Cape Eyaleti'nde bulunan West End'deki bir hastaneye atanana kadar on yıl boyunca sürdürür. Büyük çoğunluğu siyah olan, amyantla çalışıp, amyant tozuna maruz kalarak yaşayan bu geniş toprakların tek doktoru Sleggs'dir. Uzman doktor olmamasına rağmen, akciğer hastalıklarında edindiği sağlam deneyimle, eyaletin aranan doktoru olmakta gecikmez. Güney Afrika'da o dönemde ayrımcılık hüküm sürmektedir. Tarihçi Jock Mc Cullock, böyle bir atmosferde, araç gereç eksiği olan, siyahlara açık bir hastanede, beyaz bir doktor olmanın yüksek idealizm

8. Barry I. Castelman, *Asbestos. Medical and Legal Aspects,* Aspen Publishers, New York, 2005.

gerektirdiğini belirtir. Bu arada, tüberküloz tedavisinde antibiyotiklerin keşfi (streptomycine ve isoniazide) devrim yaratmış; hastalar iyileşmeye başlamıştır.

1950'lerin başından itibaren kimi hastalarının tüberküloz tedavisine yanıt vermediğini gören Chris Sleggs, durumdan endişe duymaya başlar. Önce, çamaşırhanede çalışan genç bir hanımın tedavisi başarısızlıkla sonuçlanır. Başlıca görevi, amyant madeni şirketinin gönderdiği madenci kıyafetlerinin ceplerini boşaltmaktır. Durumu çok çabuk ağırlaşan başka bir hasta ise, yol işçisidir; Chris Sleggs, bu işçinin hikâyesinden, amyant atıklarının yol yapımında kullanıldığını öğrenir. Sleggs, gece geç saatlere kadar çalışarak, tüberküloz tedavisine dirençli bu vakalar için gözlemlerini bir araya getirmeye çalışır; iş tanımında böyle bir görev olmamasına rağmen. Maden işinin, fakirlerin işi olduğunun farkına varır: Büyük çoğunluğu siyahlardan oluşan işçiler ve tarım işçiliğinden elde ettikleri kazanç çok az olduğu için başka işlerde de çalışmak zorunda kalan beyaz köylüler. Bu köylüler genellikle, amyant çuvallarının kamyonla nakliyesini yapmaktadır. Uzun süreliğine evlerinden ayrıldıklarında, bir odalık otel parasından tasarruf etmek için amyant çuvallarının üzerinde, mavi amyantla doğrudan temas içinde uyurlar. Chris Sleggs'in çalıştığı West End hastanesinde, savaştan önce amyant çuvallarının nakliyesinde çalışan iki köylü, akciğer zarında oluşan kitlesel tümörden ölmüştür.

Sleggs, benzer vakalar üzerine bilgi toplamaya devam eder ve Kuzeybatı Cape Eyaleti'nin özellikle bu bölgesinde görülen hastalığı, akciğer zarı kanseri sendromu olarak tanımlar. Özenli bir biçimde, hastaların doğum tarihini, çocukluklarının geçtiği yeri, yaptıkları işi, amyanta maruz kaldıkları yerleri tek tek not eder. Radyografileri de saklar ve bunları pek çok kez Cape Town'daki, Johannesbourg'daki ve Pretoria'daki uzmanlara gönderir. Uzmanlardan gelen yanıt ise hep aynıdır: Akciğer kanserinin, akciğer zarına yayılması. Bu yanıt, Sleggs'i tatmin etmez.

Johannesbourg'da göğüs cerrahisinde ünlü ve deneyimli bir doktorun, tanınan birini ameliyat etmek için tesadüfen bölgeye gelmesi, Sleggs'e, tüberküloz tedavisine yanıt vermeyen hastalarının radyografilerini bu cerraha gösterme olanağını sağlar. Doğu'dan gelen hastaların tüberküloz tedavisiyle iyileştiğini ama tuhaf bir biçimde, Batı'dan gelenlerin iyileşmediğini de bu uzmana söyler. Batıdan gelen hastaların ortak yanı, amyanta maruz kalmış olmalarıdır. Göğüs cerrahı, işi ciddiye alır ve yardımcılarından birini, Paul Marchand'i, Chris Sleggs'in hastaları için akciğer zarı biyopsisi yapmak üzere görevlendirir. Bu biyopsiler, Johanessbourg'da Ian Webster isimli bir anatomapatoloji uzmanı tarafından da incelenir. Ian Webster, bu tümörleri tanımlayamaz. Paul Marchand, Chris Sleggs'in amyantla bu tümör arasında bir ilişki olabileceği varsayımını Ian Webster'e açıklayınca, Ian Webster etüt malzemesini akrabası Chris Wagner'e yollar.

1950'lerin ikinci yarısında Wagner, parlak, tutkulu, genç bir doktor ve araştırmacıdır. 1954'te işe alınmış ve Johanessbourg'da pnömokonyozlar* üzerine araştırma yapan bir merkeze (Pnömokonyoz Araştırma Birimi, PRU) atanmış ve bu merkezde amyantla ilgili hastalıkları araştırmakla görevlendilmiştir (ayrıca, bu konuyla ilgilenen ilk Güney Afrikalı bilim insanıdır). Chris Sleggs'in hastalarıyla (1958'de on iki vaka vardır) ilişki içindedir ve başta Paul Marchand olmak üzere diğer uzmanların deneyimlerinden de faydalanmaktadır. Wagner, daha sonra, mezotelyoma hastalığının keşfinde ve dahası, amyantın sağlık alanındaki tarihinde kilit roldeki aktörlerden biri olacaktır.

16 Şubat 1956'da Chris Wagner, bu tip kanserden ölen bir hastasına otopsi yapar. Akciğer zarında, içinde amyant liflerinin olduğu çok büyük bir tümör keşfeder. Bu hastalığın "mezotelyoma" olabileceğine dair fikri ilk kez, Wagner'in danıştığı bir uzman verir. Bu ise, Cape maden bölgesinde yaşayan halkın zaten sezdiği büyük insan kıyımının başlangıcıdır. Birkaç yıldır

---

* Çeşitli tozların ve kimyasalların solunmasıyla ortaya çıkan akciğer hastalıkları. (ç.n.)

oradaki insanlar, otuz yaşın üstünde olan bir kadının ya da bir erkeğin "göğsünde su" (söz konusu olan ciğerde su toplanmasıdır; bu da çoğu kez, mezotelyomaya işaret eder) varsa, bu kişinin çok yakında öleceğini bilmektedir. Ama halkın, bu sıradan gözlemi bilimsel bilgi için yeterli olmaz.

Eylül 1958'de Wagner, Kuzeybatı Cape Eyaleti'ndeki madenleri işleten Casap Maden Şirketi'nin yöneticileriyle görüşerek, madenlere ve değirmenlere girmek için izin ister. Devletin, asbestoz hastası madencilere tazminat verilmesiyle ilgili yasayı uygulamaya başlamasının yarattığı tedirginliğe rağmen işletme yöneticileri, Wagner'in talebini kabul eder. Bu kabul, doktora tezinde kullanmak üzere Wagner'e veri toplaması için olanak sağlar. 1959 yılında, Johannesbourg'da pnömokonyozlar üzerine yapılan uluslararası bir konferansta Chris Sleggs, 1956'da, ilk beş hastasında, mezotelyoma hastalığına benzer bir akciğer hastalığı tespit ettiğini bildirir. Chris Wagner ise, bir yandan, otopsi sonuçlarıyla, mezotelyoma ile amyant arasında ilişki olduğu varsayımını kurmasına olanak veren ilk vakasını anlatırken; öte yandan, daha fazla araştırma yapılması gerektiğini belirterek ihtiyatlı olmaya çalışır. Ertesi gün, medyada "öldüren toz amyant" başlığıyla haber geçilse de bu haberin devamı gelmez. 1960 yılında, Wagner'in, Sleggs'in ve Marchand'in, içlerinden sadece sekizinin mesleki bir maruziyetle ilişkili olduğu 33 mezotelyoma vakasını içeren çalışmaları bilimsel bir makale olarak yayımlanır.[9] Sekiz vakanın dışındaki vakaları; özellikle, amyantı lif tozuna dönüştüren, kimisi kasabaların tam ortasında kurulmuş "değirmenlerin" neden olduğu yoğun toza bağlı çevresel kirliliğe maruz kalanlar oluşturur. Bu makalenin yayımlanmasından sonra Paul Marchand, Londra'ya gitmek üzere Güney Afrika'dan ayrılacak; Chris Slegss West End'deki hastanede klinisyen olarak görevine devam edecek; Chris Wagner ise kendini, mezotelyoma çalışmalarında inisi-

9. Chris Wagner, Chris Sleggs, Paul Marchand, "Diffuse pleural mesothelioma and asbestos exposure in the north west Cape Province" *British Journal of Industrial Medicine*, 17, 1960, s.260-265.

yatifi ele almak isteyen amyant sanayisinin, finanse ettiği bir araştırma projesinin başında bulacaktır.

Uluslararası düzeyde, Amyant Sanayicileri Sağlık Konseyi oluşturulur. Bu Konsey'in Güney Afrika temsilcisi, araştırmaların tüm hazırlık ve koordinasyon toplantılarına katılır. Verilerin toplanmasıyla ve analiziyle ilgili tüm bilgiler amyant sanayisinin onayına sunulur ve bu onay olmadan çalışmalar başlamaz. Etütler, Prieska halkı üzerine yoğunlaşır; Prieska, Kuzeybatı Cape Eyaleti'nde, ortasında bir amyant değirmeninin bulunduğu küçük bir kasabadır. Prieska'da yaşayan beyazların "paniğe kapılmaması" için, bu etütler tüberküloz üzerine yapılıyormuş gibi sunulur. Çalışmalar Kasım 1960 ile Şubat 1962 arasında gerçekleştirilir. Nisan 1962'de, Wagner tarafından hazırlanan bir ön rapor, kişisel amyant maruziyeti riskinin yüksek olduğunu gösterir. Genellikle tüberküloz teşhisi için başvurulan tükürüğün incelenmesi yöntemi, amyant liflerinin araştırılmasında da kullanılır ve maruziyet buna göre belirlenir. Bu etüdün ortaya çıkardığı başka bir şey ise, koşullarla ilişkili olarak mezotelyoma hastalığının artmış olduğudur; bu sonuç, Sleggs'in, Marchand'in ve Wagner'in daha önce elde ettiği sonuçları bir kez daha onaylar aslında. Bu gelişmelerden sonra sanayiciler, "mezotelyoma etüdü" teriminin kullanılmasıyla birlikte, elde edilen sonuçların yayımlanmasını da kabul etmeyecek ve Kuzeybatı Cape Eyaleti'nde mezotelyoma üzerine yapılan tüm araştırmaların durdurulmasına karar vereceklerdir.

Chris Wagner, mezotelyoma hastalarının son günlerini dayanılmaz acılar içinde geçirdiği maden bölgesinden uzakta, bir üniversitede tezini savunur. Sonra, sanayicilerin baskısıyla, hatta tehdidiyle, Büyük Britanya'nın Galler bölgesindeki bir Pnömokonyoz Araştırma Ünitesi'nde çalışmak üzere Güney Afrika'dan ayrılır. Amyant kaynaklı hastalıklarla ilgili araştırmalarına laboratuvarda devam eder. 1966'da Güney Afrika'ya kısa bir süreliğine geldiğinde, bölge ekonomisine zarar verdiği için ona çıkışmış olan sağlık *establishment*'ı [kurumu] tarafından bu kez çok sıcak bir ilgiyle karşılanır.

Dramatik bir biçimde, Sleggs'i harekete geçiren gözlemler, amyant mağdurlarına karşı döner. O dönemde mavi amyantın dünya pazarında %10'dan daha az payı olduğu bilgisiyle sanayiciler, sadece mavi amyantın tehlikeli olabileceğini söyleyerek, mezotelyomanın Transvaal'de* rastlanmamasını bu teze kanıt olarak ileri sürerler. Mezotelyomanın görülme sıklığı açısından, Kuzey Cape Eyaleti ile Transvaal arasındaki farkın nedenini anlamak kolaydır. Transvaal, elektriksiz ve susuz yaşayan küçük yerleşim bölgelerinden oluşur. Maden yatakları, küçük ölçeklidir ve devlet tarafından denetlenmezler. Madenciler, bölgeye yerleşmemiş olan, özellikle Mozambik'ten ya da siyahlara ayrılmış bölgelerden gelen göçmenlerdir. Bölgede ne hastane ne de doktor vardır, dolayısıyla teşhis de yoktur. Bu arada, tıp ortodoksisi de mezotelyomanın görünmezliğinde büyük rol oynar. Wagner'in ekibi, Sleggs ve Marchand dışındaki Güney Afrikalı uzmanlar, mezotelyoma tümörleri olan bu akciğer zarı tümörlerinin, spesifik primer tümörler olduğunu reddetmektedir. Son olarak, sağlık *establishment*'da da [kurumunda] devletin yüksek katlarında olduğu kadar nüfuzlu olan maden şirketleri bütün dikkatlerini, Güney Afrika maden bölgelerinde yeni herhangi bir araştırmanın yapılmamasına; böylece, Sleggs'in, Wagner'in ve Marchand'in yaptığı ilk çalışmaların yeni araştırmalarla onaylanmamasına verir. Bu arada, Chris Sleggs'in, mesleğini icra ettiği bu yoksul bölgede, tüberküloz hastalarını iyileştirme tutkusundan başka ne elinde prestijli bir diploması ne de gücü vardır. Böylelikle, Güney Afrika'da mezotelyoma hastalığının ortaya çıkarılma çabalarının önüne, 1960'ların başında hızlıca set çekilir.

Wagner'e gelince, 1962'de Güney Afrika'yı terk ettikten sonra, kendisine sağlam bir ün getiren bu bilimsel keşfin prestijiyle parlak kariyerine devam eder. Otuz yıl boyunca, başta hayvan deneyleri[10] olmak üzere çalışmalarını sürdürür ve Kanada'da

* Kahverengi ve beyaz amyantın çıkarıldığı bölge. (ç.n.)

10. Güney Afrika'daki maden bölgelerinde olduğu kadar, amyantın girdi olarak kullanıldığı tekstil ve amyant bazlı materyal üretiminin olduğu her yerde insan üzerindeki deneylerin sürdüğünün bütünüyle farkındadır.

üretilen krizotil de (beyaz amyant) dahil olmak üzere amyantın tüm çeşitlerinin mezotelyomaya neden olduğunu ortaya çıkarır. Sonra, aniden, 1990'da fikrini değiştirir. Raybestos-Manhattan firmasına karşı yürütülen bir davada, sanayinin mezotelyoma tezleri lehine yeminli tanıklık eder. Bu kanser, alınan doza bağlıdır, der Wagner. Bu ise Wagner'i çevresel maruziyetin kanserojen etkisini küçümsemeye, hatta bütünüyle dışlamaya götürür. Oysa, Güney Afrika'daki ilk çalışmalarından itibaren, Kuzeybatı Cape Eyaleti'nde çevresel maruziyetin mezotelyomayı artırdığını, çok düşük dozlara maruz kalmış mağdurlarda tespit eden de Wagner'in kendisiydi. Wagner, yüksek dozlarda bile krizotilin (beyaz amyant) hastalığa neden olmayacağını ve mezotelyomanın %20'sinin amyantla ilişkili olmayabileceğini de söyleyerek kendi çalışmalarını inkâr eder.

Jock Mc Cullock, ABD mahkemelerinde incelediği dökümanlarla, Chris Wagner'in, 1988'de emekli olacaktır, Owens-Illinois isimli bir amyant şirketinden 1986'dan itibaren, 15 yıl boyunca 300.000 dolar aldığını ortaya çıkarır. Bu dönem aynı zamanda sanayinin, "kontrollü" ve "güvenlikli" amyant kullanımı için olağanüstü reklam harcalamaları yaptığı dönemdir. Wagner, sanayinin yalanlarına karşı çıkacak herhangi birine göre çok daha iyi bir konumdaydı. Oysa o, susmakla kalmadı, araştırmalarının tersini de savundu. Sanayicilerin önce tehdit sonra rüşvet stratejisi, Wagner'in ciddiyetini ve dürüstlüğünü alt etti. Chris Wagner, hayatının son günlerinde (2000 yılında 77 yaşında ölecektir) görüştüğü Jock Mc Cullock'a, amyant kaynaklı hastalıklar üzerine çalışmaktan hep pişmanlık duyduğunu söyler: "Ben sadece bilimle ilgiliydim, amyant ise hep politik bir mesele oldu."

Yalnızca maden bölgelerinde değil, pazar küreselleştiği için tüm dünyada da sayısız can alan amyant, Güney Afrika'da 1997'ye kadar üretilecektir. Fransa'da, Clermont-Ferrand'daki Amisol fabrikasının kadın işçileri ile Aulnay-sous-Bois'daki[11] amyant öğütme fabrikasının civarında oturanları ve fabrika-

11. Bkz. 2. bölüm

nın işçilerini zehirlemiş olan krosidolit (mavi amyant); diğer bölgelerin yanı sıra, Kuzeybatı Cape Eyaleti'nden de geliyordu. Demek ki Chris Slegss, yani eyaletin "idealist" doktoru, işçilerde ve amyant değirmenlerinin civarında yaşayanlarda görülen, çok acı çektiren, iyileşmeyen mezotelyomaya karşı, 40 yıl önce tıp çevrelerinin ve kamu otoritelerin dikkatini çekmek için boşu boşuna çabalamıştı.

RICHARD DOLL, POLİTİK ETKİ GÜCÜ YÜKSEK BİR ARAŞTIRMACI

Kanserle ilgili epidemiyolojik araştırmaları dünya çapında etkileme gücüyle Chris Wagner'i da geride bırakan; 1969'dan ölümüne kadar (2005), Oxford Üniversitesi'nde profesör olarak görev yapan İngiliz uyruklu epidemiyolog Richard Doll'dur. Önce tütün ve kanser, sonra da amyant ve kanser arasındaki ilişkiyi kanıtladığı ilk çalışmalarıyla, kısa zamanda, İngiltere'de ve sonra da dünyada en iyi kanser epidemiyoloğu ününü kazanmıştır. Peygambervari bir otoriteye dönüşmekle birlikte, sanayicilerin kontrolü, hatta tehdidi altındadır. Ayrıca, sanayi risklerini tehlikeli hale gelmeden önce görüp, bu riskler için tedbir almaya genellikle pek az eğilimli olan politik güçlerin baskısına da maruzdur. İstatistiki yöntem, kesin bir nedensellik [neden-sonuç] kanıtını hiçbir zaman getiremeyeceğinden, Richard Doll tersi ispatlanana kadar sonuç yokluğunu ileri sürerek, sürekli bir biçimde metodolojik şüpheden yana tavır alır. Araştırmacılar, kendi metodolojilerinin sınırlarıyla ilgili problemler yaşarken; kansere yakalanan işçiler, hastalıklarının, temas içinde çalıştıkları toksik maddelerden kaynaklandığına dair bilimsel kanıtı nasıl getirebilir?

Bununla birlikte, her şey iyi başlamıştır. Richard Doll, 1950'de doktorlarla yürüttüğü bir araştırmadan yola çıkarak tütün ve akciğer kanseri ilişkisini kanıtlar. Birkaç yıl sonra, 1955'te, Turner & Newall grubunun bir fabrikasında çalışan amyant işçilerinin, akciğer kanserinden ölme riskinin genele

göre on kat fazla olduğunu ortaya çıkarır. Bu araştırmanın yapıldığı koşullar ise, hatırlatılmayı hak eder.[12]

1948'de tütün ve akciğer kanseri çalışmasını henüz tamamlamış olan Richard Doll, Dr. Edward Merewether'a bir mektup yazar. Merewether, İngiltere Çalışma Bakanlığı'nda doktor iş müfettişidir; işyerlerinde amyant tozuna belli bir limit getiren ilk önleyici tedbir mevzuatını, 1931'de dönemin İngiliz hükümetine kabul ettiren raporu hazırlayanlardan biridir. Doll, Dr. Edward Merewether'a yazdığı mektupta, kanser ve tütün ilişkisiyle ilgili kendi çalışmasından yola çıkarak, amyant ile akciğer kanseri arasında da bir ilişki olabileceğine dair şüphelerini ve bu konu üzerinde derinleşmek istediğini bildirir. Dr. Merewether, Richard Doll'a, amyant ve akciğer kanseri hakkında bir tezi olan Cape Asbestoz şirketinin doktoru Hubert Wyers'la ilişkiye geçmesini önerir. Wyers'ın benimsediği yaklaşımın ortodoksluğundan emin olmayan Richard Doll, şüphede kalır ve Wyers'a şunları yazar:

> "Gerekli olan şey, genel nüfusa oranla akciğer kanserinden ölümlerin yüksek olduğu çok iyi tanımlanmış bir topluluk bulmak. Ama asbestoz teşhisi konmuş, ölüme kadar takip edilmiş vakalar gerekli. En iyisi, sağlık takipleri yapılmış aynı fabrikanın işçilerinden oluşan hastalar. Cape Şirketi'nin, 1931'den başlayan işçi dosyalarının sizde olup olmadığını bilmiyorum."[13]

Richard Doll, böylece yapılacak epidemiyolojik araştırmanın kurallarını tanımlamış olur. Ayrıca, amyant fabrikalarında toza sınırlama getiren hukuki düzenlemenin kabulünden önceki ve sonraki durum hakkında bilgilenmek istediğini de belirtir. Mart 1949'da, Hubert Wyers ve Richard Doll, Cape Asbestoz Şirketi'nin merkez binasında buluşur ve toplanan verilerin

12. Chris Beckett, "An Epidemiologist at work: the personal papers of Sir Richard Doll", *Medical History*, no.46, s.403-421; Geoffrey Tweedale, *Magic Mineral to Killer Dust. Turner & Newal and the asbestos Hazards*, Oxford University Press, Oxford, 2000.

13. Chris Beckett tarafından alıntılanmıştır, "An Epidemiologist at work: the personal papers of Sir Richard Doll" a.g.y.

birbirini tutmadığını tespit ederler. Eksik olan bilgileri elde etmeye çalışırlar ama başaramazlar. Böylece, 1930'lardan itibaren, Hubert Wyers'ın uyarıcı niteliğiyle Amerikalı ve İngiliz amyant şirketlerinin yaptığı çalışmalara benzeyen retrospektif [geçmişi de kapsayan] çalışması gözden düşer. Şirketlerin gizli tutulan bu çalışmaları, maden işçilerinde ve amyant fabrikalarında çalışanlarda akciğer kanserine çok fazla rastlandığını gösterir.

Richard Doll'la amyant sanayicileri arasındaki ilişki, sanayicilerin girişimiyle 1953'te yeniden başlar. Rochdale Amyant Tekstil Fabrikası'nın (Turner & Newall şirketine ait) işyeri doktoru John Knox, Richard Doll'a, akciğer kanserinden ölen işçilerin otopsi sonuçlarının elinde olduğunu yazar. Yönetimin de onayıyla, Richard Doll'a bu vakalara dayanarak istatistiki bir çalışma yapmasını önerir. Doll, kabul eder. 1935 ile 1953'ü kapsayan dönemde amyant tekstili işçilerinin genele göre ölüm sayısını karşılaştırmak Doll'a, bu işçilerin akciğer kanserinden ölme riskinin diğerlerinden 10 kat fazla olduğunu hesaplama olanağını sağlar. John Knox, çalışmanın sonuçları hakkında Turner & Newall İdare Konseyi'ni bilgilendirir ama konsey bu sonuçların yayımlanmasını kabul etmez. Bu tutum karşısında çok şaşıran Doll, bu sonuçların "kanser üzerine araştırma yapanların bilgisine sunulması" gerektiğinde ısrar eder. Şirket, Doll'un gözünü korkutmak için tüm olanaklarını seferber eder; ama Richard Doll kararlılığından vazgeçmez ve makalesini bastırmak üzere prestijli bir dergi olan *British Journal of Industrial Medicine*'e gönderir. Şirket yöneticileri, bu kez de derginin yazı işleri müdürü Richard Schilling'le ilişkiye geçer; Schilling'i makaleyi yayımlamaması için ikna etmeye çalışırlar ama başaramazlar. Makale, 1955'te, sadece Richard Doll imzasıyla, John Knox ve ilgili şirketin adı geçmeden yayımlanır.[14] Makalede Richard Doll, akciğer kanseriyle amyant arasındaki ilişkinin şüpheye yer vermeyecek şekilde var olduğunu söyler ama amyant tozuna limit konarak maruziyetin azaltılmasının,

14. Richard Doll, "Mortality from lung cancer in asbestos workers", British Journal of Industrial Medicine, 12, 1955, s. 81-86.

1930'lardan itibaren kanser riskini önemli ölçüde düşürdüğü varsayımını da öne sürer.

1968'de yazdığı ikinci makalede de 1930'ların mevzuatının "amyanta bağlı akciğer kanseri meslek riskini büyük ölçüde azalttığı"nda ısrar eder. 1977'de Oxford Üniversitesi'nde Richard Doll'un yönettiği bölümde epidemiyolog olan Julian Peto, 1931'deki mevzuatta belirtilen maruziyet limit değerlerinin uygulandığı yerlerde de akciğer kanserinin yüksek oranda olduğunu gösteren bir çalışmanın sonuçlarını yayımlar. Basının görüştüğü Richard Doll, şunu belirtmekten memnundur; "bu çalışma, maruziyetle ilgili aktüel normların güvenli olmadığına dair kanıt teşkil etmez."[15] Bu konudaki otoritesi, genç meslektaşını saf dışı eder ve sanayiye, amyant işletmeye devam etmesi için gerekli "bilimsel" argümanları sağlar.

1950'lerde, Japonya'da Hiroşima'dan kurtulanlar üzerinde radyasyon ve kanser ilişkisi üzerine başlatılan, dolayısıyla Amerika ve uluslararası nükleer sanayi lobilerinin kontrolünde olan bir kohort araştırması* hakkında fikir vermesi için İngiliz Tıp Araştırmaları Konseyi, Richard Doll'u görevlendirir. Bu araştırma, iyonize radyasyon üzerine yapılan tüm çalışmalar için başvuru modeli olacaktır. Küçük dozlardaki iyonize radyasyonun hiçbir tehlike taşımadığına dair koyutu da sahiplenen Richard Doll, yapılan araştırmaya onay verir ve hemen iyonize radyasyonun sağlık üzerine etkileri konusunda başvurulacak merciye dönüşür.

Bu arada, Oxford Üniversitesi Sosyal Tıp Fakültesi'nde araştırmacı olan bir doktor hanım, Alice Stewart, çocuklarda baş gösteren endişe verici lösemi nedeniyle, bu konu üzerine ulusal çapta kapsamlı bir araştırma yapmaya karar verir. Sağlık hizmetleri ve kamu sağlığı kurumları aracılığıyla kanser ve lösemiden ölen çocukların %80'inden fazlasının bilgisine ulaşır;

15. "Denial follows asbestos safety story", *The Oxford Times*, 4 Şubat 1977. Alıntıyı Dan Berman yapmıştır. Dan Berman, *Asbestos Killer Dust*, BSSRS Publications, Londra, 1979.

* Aynı etkene maruz kalan bir topluluğun, belli bir hastalığa yakalanma olasılığının araştırılması. (ç.n.)

bu bilgiler İngiltere'deki bölgelerin tümünden gelir.[16] Sonuçlar kaygı vericidir: Hamileyken bir radyoloji kontrolünden geçmiş annelerin çocuklarının, bunu izleyen 10 yıl içinde, kanser ya da lösemiye yakalanma riski diğer çocuklara göre iki kat fazladır.

Bu çalışma, hemen şüpheyle karşılanır ve düşmanca tepkilere neden olur. Kendi işlerinin mevzu edildiğini gören doktorlar ve radyologlar bu tür tepkileri vermekte başı çeker. Aynı zamanda, nükleer sanayinin uluslararası ve İngiliz yöneticileri de böyle bir keşfin bu yeni sanayinin geleceği üzerinde yapabileceği etkilerden endişelidir. Bu araştırmanın vardığı sonuç, düşük dozlardaki radyasyonun zararsız olduğu varsayımını da sarsmaya elverişlidir. Medical Resarch Council'ın (MRC)* araştırmacısı olarak Richard Doll'dan, Alice Stewart'ın sonuçları üzerine değerlendirme yapması istenir. Doll, yeni bir istatik çalışması yapmaya karar verir. Bu çalışma ne meslektaşı Stewart'ın yaptığı çalışmayla aynı temeldedir ne de onun kadar kapsamlıdır. Doll'un çalışması, hamilelik boyunca radyoloji kontrolleriyle çocuklarda lösemi görülmesi arasında bir ilişki olmadığıyla sonuçlanır. Doll, daha sonraları kendi çalışmasının "pek de güvenilir olmadığı"nı[17] kabul etmiş olsa da, prestijli konumundan aldığı güçle, çok daha sağlam temellere dayanan Stewart'ın vardığı sonuçları saf dışı eder. Doğumdan önce radyasyona maruz kalan çok sayıda çocuğun öldüğü gerçeğinin kabul edilmesi ve Büyük Britanya'da ya da diğer ülkelerde gebeliğin izlenmesinde radyografi kullanımının yasaklanması için, yirmi yıl geçmesi gerekecektir. Nükleer sanayide çalışanların iyonize radyasyona maruz kalmasına gelince, ABD'deki Hanford nükleer sitesinin çalışanlarıyla yapılan birkaç epidemiyolojik çalışmanın sonuçları kaygı verici olsa da bu tip bir maruziyet *a priori* [önsel, deneye dayanmayan] olarak önemsiz görülür.

Bu arada, Richard Doll'un önlenemeyen yükselişi sürmektedir. 1969'da, Oxford Üniversitesi'nin seçkin bir profesörü

16. Gayle Greene, *The Women Who Knew Too Much. Alice Stewart and the Secrets of Radiation*, The University of Michigan press, 2003.

* Tıp Araştırmaları Konseyi. (ç.n.)

17. Aynı eser, s. 89.

ve kanser araştırmalarının nüfuzlu aktörlerinden biridir artık. Kanserlerin oluşmasında kişisel davranışların rolü hakkında her geçen gün daha fazla görüş bildirir. Doll ve Richard Peto (epidemiyolog Julian Peto'nun kardeşi) imzalı 1981'de yayımlanan bir makalede, mesleki kanserlerin tüm kanserler içinde %5'ten daha az yer tuttuğu ve ABD'deki kanserlerin, yaşam biçiminden kaynaklandığı belirtilir.[18] Bu değerlendirmeyi, uluslararası bilim çevreleri ve kamu sağlığı alanında görevli politik yetkililer, uzun bir süre referans olarak alacaktır.

Chicago Illinois Üniversitesi Kamu Sağlığı Bölümü'nde profesör, çevresel ve mesleki kanserler üzerine uzman olan Samuel Epstein, bu değerlendirmenin, koyutlarını [postulat] (bilimsel planda tüm koyutlar tartışmaya açıktır) eleştirir ve yetersizliğinin açıkça ortada olduğunu belirtir.[19] Her şeyden önce Doll ve Peto, Amerikalı beyaz nüfusa oranla, kanser vakasının çok daha fazla görüldüğü siyah toplulukları çalışmaya dahil etmemiştir. Kanser oluşumunun çok faktörlü karakteri ile amyant ve tütün arasındaki sinerjinin* çarpan etkisi yaratacağına dair kabul görmüş çalışmalara rağmen, birçok kanserojenin bir arada yarattığı sinerji etkisi ise sessizce geçiştirilmiştir. 1970'lerin sonundaki kanser oranları, yirmi ya da otuz yıl öncesinde kanserojenlere maruz kalmanın neticesiyken; o zamandan beri çalışma alanlarına sokulmuş çok fazla sayıda kanserojenin, bu maddelerden etkilenen çalışanların sayısını ve kansere yakalanma riskini dikkate değer biçimde artıracağından da bahsedilmemiştir. Son olarak, bu çalışmada, mesleki kanserojenlere dair bilgilerin sınırlı olması ve maruziyet olgusuyla ilgili verilerin yokluğu hesaba katılmadan, yaşam biçimine ve davranışlara atfedilemeyenden -keyfi seçimler yaparak- yola çıkılarak mes-

18. Richard Doll ve Richard Peto, "The causes of cancer: quantitative estimates of avoidable risks of cancer in the United States today" *Journal of the National Cancer Institute*, 1981; 66: 1191-308.

19. Samuel Epstein, *The Politics of Cancer Revisited*, East Ridge Press, New York, 1998; Samuel Epstein, *Stop Cancer Before It Starts: How to Win the War On Cancer*, Cancer Prevention Coalition, University of Illinois, Chicago, 2003.

* Hem amyanta maruz kalmak hem de sigara içmek. (ç.n.)

leki kanserlerle ilişkili oran hesaplanmıştır. Samuel Epstein'e göre bu hesaplama, ABD'de kanserden ölümlerinin en az %20 'sinin çalışma hayatıyla ilişkili olduğuna dair daha önceki hesaplamaları geçersiz kılmıştır.

Doll ve Peto'nun ortak makalesi, dünyanın dört bir yanında olduğu gibi Fransa'da da yirmi yılı aşkın bir süredir kamu sağlığı el kitaplarında referans olarak gösteriliyor. Kamu sağlığı sorumlularına göre kanser engellenemiyorsa bunun sorumlusu; alışkanlıklarıyla, davranışlarıyla ve bilgisizliğiyle kişinin kendisidir. Böyle bir politik tercihe, bilimsel garantör rolüyle Richard Doll'un çalışmaları zemin hazırlar. Tütün tüketimi, kanserle mücadelenin ana hedefi haline gelir; böylece meydan, amyant, kimya, zirai kimya, nükleer ve diğer kirletici sanayi faaliyetlerini yürüten sanayicilere kalır. İşyerlerindeki tüm zehirli maddelerin birikimli sağlık zararı, tüm kanserlerin %5'inden azına tekabül ediyorsa, ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi sağlayan sanayicilere haksızlık etmenin hiç de gereği yoktur!

Richard Doll, 1980'lerden itibaren gün geçtikçe daha çok, sanayicilerin lehine aktif müdahalelerde bulunur. 1982'de İngiliz Turner & Newall (Normandiya'daki Condé-sur-Noirault fabrikasının bağlı olduğu şirket) şirketinin danışmanı olduğu halde, şirket çalışanlarını; amyantın tehlikelerine karşı Büyük Britanya'nın yürürlükteki yasalarının çalışanları koruduğunu söyleyerek "yatıştırır." 1983'te araba benzinlerindeki kurşunun tehlikeli olmadığını açıklar. 1985'te, Amerikan ordusunun kullandığı yaprak dökücü, portakal renkli kimyasalı* üreten Monsanto şirketine karşı, Vietnam'da çarpışmış askerlerin açtığı davanın ilk soruşturmasını yapan Avustralyalı yargıca şunları yazar: "Tehlike saçan bir bulaşıcıymış gibi bahsedilen yaprak dökücü TCDD (diyoksin) hakkında hayvan deneylerine göre söyleyebileceğimiz en uç şey, son derece zayıf bir kanserojen olduğudur."[20] Monsanto şirketinin davadan hiç zarar görmeden

* Ağaç yapraklarını dökmek ya da bitkilere zarar vermek için kasten kullanılan kimyasal. (ç.n.)

20. Chris Beckett, "An Epidemiologist at work: the personal papers of Sir Richard Doll", a.g.y.

çıkmasını sağlayan işte bu açıklamadır. Diyoksinin kanserojen etkisini kanıtlamış olan İsveçli araştırmacı Lennart Hardell de böylece saf dışı kalır. Yargıca yazdığı mektupta Richard Doll şunu da söyler: "Hardell'in vardığı sonuçlar savunulamaz ve artık, çalışmaları bilimsel sayılıp alıntılanmamalıdır." *Libération* gazetesi yazarı Dino Dimeo'nun[21] *The Gardien* gazetesinden alarak aktardığına göre dava sırasında Doll, Monsanto şirketinden günde 1200 avro almış.

Vinil klorüre maruz kalan kişilerde, beyin kanseri vakalarının aşırılığını gösteren pek çok çalışmaya rağmen Richard Doll, 1998'de, beyin kanseri ile vinil klorür arasında istatistiki açıdan dikkate değer bir ilişkinin olmadığını açıklar. Rio de Janerio'da sürdürülebilir kalkınma üzerine uluslararası bir toplantı yapılırken, İngiliz *Daily Mail* gazetesinde yayımladığı bir makaleyle Doll, bir lobiye karşı cephe alır:

> "Yeni bir tutum; sanayiye, bilime ve gelişmeye karşı yeni bir ideolojik tutum belirmektedir. Örneğin, pestisitlere* karşı güçlü bir lobi, pestisitlerin gıdaları zehirlediğini söylemektedir. Oysa bilimsel araştırmalar, bu kimyasal kalıntıların yiyeceklerde, bitkilerdeki kanser yapıcı doğal elemanlara göre 1800 kez gibi az bir miktarda olduğunu göstermektedir. Öyle görünüyor ki bu lobi, sadece insanların üretime soktuğu olağanüstü küçük dozlardaki kanserojenlerle meşguldür."[22]

Makale, Rio Zirvesi'ndeki "bilim karşıtı mafya"ya karşı bir hareket oluşturulmasını savunduğu nutkuyla son bulur.

Belki de Doll'un müdahalesinin en güçlü olduğu yer, radyasyonun sağlığa etkilerinin araştırıldığı alandır. 1987'de, nükleer sanayi sitelerinin çevresinde yaşayan çocuklarda löseminin, normalin üstünde görülmediğini ileri süren ve *Nature* isimli prestijli bir bilim dergisinde yayımlanan çalışmanın imzacıla-

21. Dino Dimeo, "Sir Richard Doll à la solde des industriels?", *Libération*, 9 Aralık 2006.

* Bitki ve hayvanları zararlılardan korumak için kullanılan kimyasal ilaçlar, böcek zehri. (ç.n.)

22. Richard Doll, "A new attitude emerge; an irrational ideology opposed to science, to industry, to progress", *Daily Mail*, 3 Haziran 1992.

rındandır.[23] Bu arada, aynı yıl, aynı konuda, Richard Doll'un ekibinin vardığı sonuçlarla çelişkili başka çalışmalar da yayımlanmıştır. Martin Gardner'ın (Southampton Hastanesi Tıbbi İstatistik Profesörü) ve John Terrel'in (Whitehaven Hastanesi İlçe Doktoru) Büyük Britanya'da, kullanılmış nükleer yakıtı işleyen Sellafield fabrikasının civarında yaşayan çocuklar üzerine yaptığı bir araştırmayla, kansere ve lösemiye yakalanan çocukların, bu fabrikada çalışan anne babaların çocukları olduğu ortaya çıkar. Bu araştırma, yarısı fabrika yakınında doğmuş olan çocukların özellikle seçildiği ve 2.000'den fazla çocuğun dahil olduğu kapsamlı bir araştırmadır. Kanser araştırmaları yetkilileri, Richard Doll'dan bir kez daha aynı toplulukla araştırma yapmasını ister. Richard Doll, kendi araştırmasının sonuçlarının, istatistiki açıdan anlamlı olduğunu kabul etmek zorunda kalır. Sellafield çevresinde yaşayan çocukların lösemiden ölme oranı aynı yaştaki nüfusa göre %21 daha yüksektir.

Sonuçlar böyle çıkınca Richard Doll, İngiliz nükleer sanayisi için çalışan Leo Kinlen'ın varsayımını sahiplenir. Bu varsayıma göre, lösemi vakalarının çokluğu viral enfeksiyon riskinin yükselmesiyle ilişkilidir; çünkü, nükleer tesislerin kurulmasıyla farklı kökenlerden gelen insanlar bu bölgede toplanarak iç içe geçmiş ve bu riski tetiklemişlerdir. Aslında bu varsayımı ne Richard Doll ne de Leo Kinlen doğrulayabilir. Löseminin çokluğuyla ilgili kendi sonuçlarıyla Gardner'ın sonuçları arasındaki benzerlik ve şu gizemli virüsün gerçekdışılığı Richard Doll'un, 1990'ların başında British Nuclear Fuels şirketinin uzmanı sıfatıyla, bir davada tanıklık etmesini engellemez. Bu dava, adı geçen şirketle; anne babaları Sellafield'da çalışan lösemili çocukların ailelerini karşı karşıya getirir. Doll, Gardner'ın çalışmalarını dışlayarak, davada *Nature*[24] dergisinde de yayımladığı şeyi; yani, anne babaların radyasyona maruz kalmasıyla, çocukların yakalandığı

23. David Forman, Paula Cook-Mozaffari, Sarah Darby, Gwyneth Davey, Irene Stratton, Richard Doll ve Malcolm Pike, "Cancer near nuclear installations", *Nature*, 1987; 329.

24. Richard Doll ve diğerleri, "Paternal exposure not to blame", Nature, 1994, 367, s. 678-680.

lösemi arasında herhangi bir ilişki olmadığını savunur. *British Nuclear Fuels,* davayı kazanır.

Kanıtlanmış hiçbir bilimsel dayanağı olmayan bu tuhaf virüs varsayımı, 1990'ların sonunda Fransa'da da kendini gösterecektir. Manş'ta La Hague yarımadasında, kullanılmış radyasyonlu yakıtı işleyen fabrikanın çevresinde yaşayan çocuklarda görülen lösemiye ilişkin bir çalışma, 11 Ocak 1997'de *British Medical Journal*'da basılır. Kamu Sağlığı Profesörü Jean-François Viel, etütlerini fabrikayı merkez alan 35 km'yi kapsayan bir çevrede gerçekleştirir ve COGEMA'ya (Nükleer Malzemeler Genel Şirketi) ait fabrikanın bulunduğu Beaumont Kantonu'nda çocuk lösemisinin normalden fazla olduğunu tespit eder. Çıkan sonuç; beklendiği gibi 1,4 lösemi değil, 4 lösemi vakasıdır. Jean-François Viel, fabrikanın varlığıyla, atıklarıyla ya da başta ANDRA'ya bağlı (Radyoaktif Atık Yönetimi Ulusal Ajansı) radyoaktif atık depolama merkezi olmak üzere komşu tesislerle hiçbir bağ kurmadan; yeme alışkanlıklarının (kabuklu deniz hayvanı tüketimi) ve COGEMA-La Hague fabrikasının sıvı ve gaz atıklarına maruz kalmaya neden olan plaja gitme alışkanlığının, bu lösemi toplaşmasını açıklayabileceğini iddia eder.

Jean-François Viel'in çalışmaları, epidemiyolog meslektaşları tarafından, öncesinde, bilimsel herhangi bir tartışma yapılmadan basın yoluyla eleştirilir.[25] Bunun üzerine Sağlık Genel Müdürü, XII. Paris Üniversitesi'nden epidemiyoloji profesörü Alfred Spira'yı, Kuzey Contentin'deki lösemi vakalarını incelemek üzere görevlendirir. Dört yıl sonra, 25 Haziran 2001'de Öfkeli Anneler Kolektifi bir basın bildirisiyle, Alfred Spira'nın yönettiği bu çalışmanın sonuçları karşısında ailelerin üzüntüsünü dile getirir. Spira'nın bu çalışması, Temmuz 2001'de *Journal of Epidemiology and Community Health* adlı bilimsel dergide de yayımlanacaktır. Aslında, La Hague çevresinde yaşayan çocukların yüksek lösemi riski artık şüpheye yer bırakacak gibi değildir (risk 6,38 kat artmıştır). Buna rağmen Spira, şu gizemli virüsün, löseminin kaynağı olabileceğini belirterek Kinlen'ın ve

25. Jean-François Viel, *La Santé publique atomisée: radioactivité et leucémies: les leçons de la Hague*, La Découvert, Paris, 1998.

Doll'un varsayımını yineler. Kolektif ise bu varsayımın gerçekdışılığının altını çizer:

> "Kullanılmış yakıtı [radyoaktif] işleme merkezlerinin çevresinde lösemin zirve yapmasının, görevli epidemiyologlara göre akla en yatkın açıklaması 'farklı kökenlerden gelen insanların iç içe yaşaması'dır. COGEMA fabrikasının 1981'de aldığı büyüme kararıyla birlikte başlayan yabancı 'istilasına' karşı La Hague halkı bağışıklık sistemini güçlendiremezdi. Kabaca 'istila' diye tanımlanıyor ama 1970'lerden itibaren Contentin'in turistlerin 'istilasına' maruz kaldığı unutuluyor. Türkiye'den ya da Portekiz'den gelen işçiler, kuşkusuz, güvenlikli koşullarda karşılanmadı. Ama bu işçiler, en fazla 1500 kişiydi ve Beaumont'un çok ötesine, Manş bölümünün kuzeyindeki tüm bölgelere dağıtıldılar. Öfkeli Anneler Kolektifi olarak biz, insanların iç içe yaşamasından çok, kirliliklerin iç içe girmesinin önemsenmesini istiyoruz: COGEMA-La Hague fabrikasından, fabrikanın 1981'den beri 115 ve 130 numaralı silolarına yığdığı atıklardan, radyoaktif atık deposu komşu firma ANDRA'dan gelen radyoaktif ve kimyasal kirlilikler ile sıvı ve gaz, kronik ya da rastlantısal, bilinen ya da henüz bilinmeyen kirliliklerin birbirine girmesinden bahsediyoruz. Yarımadanın kendine özgü meteorolojik koşullarında, başta iyot 129 olmak üzere gaz atıklarının rolü, hacmi ve dağılımı aydınlatılması gereken ana noktalardır."[26]

Bu tuhaf varsayımı savunan Richard Doll'un prestiji, Alfred Spira'ya, çocukları lösemi olan annelerin sorularından kaçmak; Büyük Britanya'da Martin Gardner'ın, Fransa'da Jean-François Viel'in La Hague ve Sellafield sitelerinin çevresindeki radyoaktif kirliliğin olası etkileriyle ilgili çalışmalarını saf dışı etmek için yetmiştir. Böylece bir kez daha, epidemiyologlar nükleer sanayiyi "aklamış"tır. Sivil ve askeri nükleer faaliyetlerin halkta ve çalışanlarda oluşturduğu ağır sağlık zararlarının aydınlatılması, nükleer sanayi için bir tehdit unsurudur; bu yüzden düşük dozda iyonize radyasyon ile kanser arasında bir ilişki olduğuna dair varsayımı dikkate almamakta direnirler. Nükleer sanayiye yapılan küresel yatırım önlenemez bir şekilde arttığı oranda, düşük dozdaki radyasyon ile kanser arasındaki ilişkinin belirsizliği de sürecektir.

26. 25 Haziran 2001, Öfkeli Anneler Kolektifi basın bildirisi.

2005 yılında ölen Richard Doll ardında, çok özel bir kamu sağlığı anlayışını miras bırakmıştır: Tartışma konusu olan riskleri olabildiğince azaltmak ve sağlık felaketlerini önceden tahmin edip tedbir almak yerine, bu felaketlerin istatiksel olarak kanıtlanmasını beklemek. Kariyerinin başından sonuna kadar, özel şirketlerin çıkarlarını ve bu çıkarlardan fayda sağlayanları savunmuştur. Kamu çıkarlarını ve işçilerin mesleki kanserojenlere karşı korunma hakkını ise, önemsememiştir. Bütünüyle cezasız kalarak, radyoaktivitenin sıradanlaştırılmasıyla ve kanserojen maddelerin kitlesel olarak kullanılmasıyla dünya çapında yapılan insan deneylerine ziyadesiyle katkıda bulunmuştur.

DÜŞÜK DOZLU İYONİZE RADYASYONUN ETKİLERİ: ŞÜPHELİ BİR EPİDEMİYOLOJİK "MODEL"

Richard Doll, CIPR'nin (Uluslararası Radyasyondan Korunma Komisyonu) ve AIEA'nın (Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı) tezlerinden aldığı destekle, 40 yıl boyunca, düşük dozlu radyasyonun tehlikeli olmadığını savundu. İyonize radyasyonunun sağlığa etkileri hakkında referans aldığı tek çalışma ise, Hiroşima'da ve Nagazaki'de, sağ kalanlarla yapılan bir kohort çalışmasıydı.* Düşük dozda radyasyona maruz kalanlarda kanserlerin yüksek oranda görüldüğünü kanıtlayan tüm araştırmacılara karşı da bu "modeli" savundu.

Richard Doll'un yanı sıra içlerinde Fransız akademisyenlerin de olduğu bir çok ünlü akademisyen, bu "model"i savunuyordu. Fransa ayağını, düşük dozlu iyonize radyasyonun zararsız olduğunu söyleyen Profesör Maurice Tubiana'nın koordine ettiği, Bilimler Akademisi'nin ve Tıp Akademisi'nin uzmanlarından oluşan Fransız çalışma grubu oluşturuyordu.[27] 2000 yılına kadar birkaç bağımsız araştırmacıyı[28]; sanayicilerle, CIPR ve AIEA gibi

* Aynı etkene maruz kalan bir topluluğun, belli bir hastalığa yakalanma olasılığının araştırılması. (ç.n.)

27. Maurice Tubiana, André Aurengo ve Dietrich Averbeck, "Fransız Tıp Akademisi ve Fransız Bilimler Akademisi Uzmanlarının Bakış Açısı" *BEH*, no.15-16 (Tartışma: Düşük dozlu iyonize radyasyon kanserojen midir?), 2006.

28. Özellikle Fransa için belirtelim, Bella ve Roger Belbeoch, *Tchernobyl, une*

ulusal ve uluslararası uzman ajanslarla karşı karşıya getiren, düşük dozdaki radyasyonun etkileri üzerine dar bir çevrede sürdürülen tartışmalar, bu "model"in sorgulanmasına yol açan üç olay sayesinde halka taşındı.

Birinci olay, Belaruslu [Beyaz Rusyalı] bir araştırmacının, Youri Bandazhevsky'nin, 1999'da araştırmalarını yapamaz hale gelmesi; sonra tutuklanması ve daha sonra da "devlet güvenliğini tehlikeye atmaktan" hapse atılmasıdır. Oysa, o dönemde Bandazhevsky sadece, Çernobil Nükleer Santrali'nde 26 Nisan 1986'da meydana gelen kazanın yol açtığı radyoaktif bulaşmanın, Belaruslu çocukları sağlık açısından nasıl etkilediğini araştırmaktaydı.[29] Bandazhevsky'nin serbest bırakılması için örgütlenen uluslararası dayanışma ağları, araştırmacının çalışmalarının Belarus sınırlarının ötesinde de tanınmasını sağlar. Radyoaktif kirlilikten etkilenen ailelerin, bu sorunları yaşadığı yerlerin en yakınından toplanmış, sağlam ve net verilere dayanan Bandazhevsky'nin araştırmaları, sonuçlarıyla, uluslararası organizasyonların Çernobil kazası ve sağlık ilişkisi üzerine yayımladığı iyimser bilançoları altüst eder.[30]

İkinci önemli olay ise, nükleer deneme alanında çalışmış olanların başlattığı harekettir. Bu hareket, 2000'lerin başında, birçok ülkedeki gibi Fransa'da da nükleer denemelerden sonra baş gösteren radyoaktif serpintinin sağlık etkilerinin ortaya çıkarılmasını ve tartışılmasını sağlar; özellikle de adalet önünde. AVEN* (Nükleer Deneme Emekçileri Birliği) tarafından 1.500

---

catastrophe. Quelques éléments pour un bilan, Allia, Paris, 1993. Konuyla ilgili resmi bibliyografyalar Belbeoch'ların yayınlarını sürekli bir biçimde göz ardı etmiştir.

29. Youri Bandazhevsky, *La Philosophie de ma vie. Journal de prison* [Hayat Felsefem. Hapishane Günlüğü], Jean-Claude Gawsewitch Éditeur, Paris, 2006.

30. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (AIEA) internet sitesine bkz.: http://www.iaea.org.

* Sahra'daki ve Polinezya'daki Fransız nükleer deneme programlarında 13 Şubat 1960 ile 27 Ocak 1996 arasında çalışmış, hasta olan ya da olmayan sivil ve askeri personel ve aileleri başta olmak üzere, harekete destek veren gerçek ve tüzel kişilerden oluşan birlik. Birlik'in, öncelikli amacı radyasyon kaynaklı hastalıkları nedeniyle adli ve idari girişimde bulunmuş üyelerine, ölmüşlerse ailelerine, bu girişimlerinde destek olmaktır. (ç.n.)

emekçiyle yapılan araştırma, bu kişilerde, başta kanser olmak üzere (%34,5'i bir ya da birden çok kanserden mustariptir ve üçte ikisi altmış yaşından önce olmak üzere %41'i ölmüştür) pek çok hastalığın yüksek oranda görüldüğünü ortaya çıkarır. Radyoaktif serpintinin, doğurganlık ve çocuklar üzerindeki etkileri de araştırılır: Kadınlarda bebek düşürme, çocuklarda doğumdan gelen anomaliler ve nükleer deneme emekçilerinde sperm anomalisinden kaynaklı kısırlık yüksek oranlarda seyretmektedir.[31]

Son olarak, radyasyonun riskleri üzerine, Avrupa Parlamentosu'ndan bir grubun girişimiyle bir uzman komitesi oluşturulur. CERI[32] (Avrupa Birliği Radyasyon Riskleri Komitesi) nükleer sanayiden bağımsız çalışan çok sayıda disiplinden bilim insanını ve ulusal, uluslararası nükleer sanayi lobilerinin otoritelerini bir araya getirir. Bu komite, 2003 yılında, bağımsız yapılan, kolektif bir bilirkişi incelemesinin sonuçlarını yayımlar. Radyasyonun sağlık üzerine etkileri konusunda uluslararası bir bilim dergisinden yola çıkan bu inceleme, Japonya'da atom bombasından kurtulanları baz alan epidemiyolojik çalışma modeline yapılan ayrıcalıklı referansı sorgular; yürürlükte olan yasal maruziyet limitlerinin de önemli oranda azaltılması gerektiğini savunur. Ayrıca CERI, 2006'da, yani Çernobil nükleer kazasından yirmi yıl sonra o güne kadar sadece Rusça yayımlanmış; Çernobil kazasının sağlık açısından ciddi boyutunu ve kapsamını gösteren çalışmaların bir dökümüne ulaşılmasını sağlar. Resmi diskur bunları hâlâ inkâr etse de, düşünülemez olanı -büyük bir kaza- gerçeğe dönüştüren bu ciddi kaza, toplumun, sivil nükleer algısında bir kopma yaratır ve bu kopmanın neyi gösterdiği bugün bile belirsizdir. Felaketin yirminci yılının arifesinde, 25

31. AVEN, *Enquête auprès des vétérans: conséquence sur la santé des essais nucléaires français. Résultats au 12 janvier 2005* (http://www.aven.org) [Nükleer Deneme Emekçileriyle Yapılan Araştırma: Fransız Nükleer Denemelerinin Sağlık Üzerine Etkileri. 12 Ocak 2005 Sonuçları); Bruno Barillot, *Les Irradiés de la République. Lez victimes des essais nucléaires français prennent la parole* [Cumhuriyet'in Radyasyonluları. Söz Nükleer Deneme Mağdurlarında], GRIP/Édition Complexe ortak basımı, Brüksel/Lyon, 2003. (ç.n.)

32. European Committee on Radiation Risk: http://www.euradcom.org/

Nisan 2006'da, *Le Monde* gazetesinde yayımlanan bir makalede *La Supplication*'un[33] [Yakarış] kadın yazarı Belaruslu Svetlana Alexievitch, "Çernobil; geçmişimiz mi yoksa geleceğimiz mi?" diye sorar.

Yine de tüm bu tartışmalarda, elinizdeki kitabın 3. bölümünde değinilen nedenlere bağlı olarak, radyasyon altında yapılan işlerle ve bu işleri yapan işçilerin sağlığıyla ilgili sorunlar çok az yer tutar. Oysa, düşük dozlu radyasyonun etkileri üzerine bilimsel bilgiler, radyasyondan korunmaya ilişkin yürürlükteki yasal limitlerin dayanaklarının bile sorgulanmasını sağlayabilecek noktaya gelmiştir; özellikle bu tip bir radyasyona sürekli bir biçimde maruz kalan işçiler açısından.

2005'te, CIRC'nin (Uluslararası Kanser Araştırmaları Merkezi) koordine ettiği retrospektif [geçmişi de kapsayan] kanser ölümleri araştırmasının sonuçları, tam da bu bağlamda yayımlanır.[34] Büyük bir bölümünü nükleer sanayinin finanse ettiği bu araştırmaya, 1990'larda Richard Doll sadece onay değil, destek de verir. Bu araştırma, içlerinde Fransa'nın da olduğu on beş ülkede, sivil nükleerde çalışanların kanserden ölümleri üzerine yapılır. Peki, söz konusu olan, nükleerin hangi çalışanlarıdır? 1990'da, anketin başlangıç protokolünde,* bu çalışanların, "alt işverene bağlı çalışanlar" olacağı belirtilir; yani, alt işveren iş ilişkisi yoluyla gelen, nükleer tesislerde özellikle bakım onarım işlerinde çalışanlar, araştırma için önemli bir grubu oluşturacaktır. Araştırmayı koordine edenlere göre:

> "Bugüne kadar bu kişilerin karşı karşıya bulunduğu kanser riskleriyle ilgili hiçbir ülkede araştırma yapılmadı, çünkü alt işverene bağlı çalışanların, bir topluluk oluşturacak şekilde belirlenmesi ve izlen-

33. Svetlana Alexievitch, *La Supplication. Tchernobyl, chroniques du monde après l'apocalypse*, J.-C. Lattès, Paris, 1998. [Svetlana Aleksiyeviç, *Çernobil'den Sesler. Bir Nükleer Felaketin Sözlü Tarihi*, çev. Aslı Candaş, Aytaşı İletişim Danışmanlık Basım ve Yayıncılık, İstanbul, 2006 (y.h.n.)]

34. Elisabeth Cardis ve diğerleri, "Risk of cancer after low doses of ionising radiation: retropective cohort study in 15 countries" *British Medical Journal*, 2005, 9 Temmuz; 331 (7 508): 77.

* Araştırma şartlarını belirleyen protokol. (ç.n.)

mesi nükleer tesislerin kendi çalışanlarına göre çok daha zor. (...) Nükleer tesislerde çalıştıkları sırada, çoğu kez, göreceli olarak yüksek bir doza birkaç gün gibi kısa bir zaman diliminde maruz kaldıklarından, yılın büyük bir bölümünü radyasyon altında olmayacakları görevlerde geçiriyorlar."[35]

Anlaşıldığı üzere, araştırmanın hazırlık aşamasında, radyoaktiviteye en çok maruz kalan çalışanların araştırmaya dahil edilmesi söz konusudur. Oysa, 1992'de çalışma başladığında, alınan karar tamamen farklıdır. Araştırmanın doğru sonuçlar vermesini sağlayacak bir topluluk özelliği taşımadıkları gerekçesiyle, *alt işverene bağlı çalışanlar* son protokolde araştırma dışı bırakılır.

"Alt işverenle yapılan iş sözleşmesiyle çalışanların tanımı, bir ülkeden diğerine göre değiştiği gibi, maruz kaldıkları kanser risklerinin incelenmesini sağlayan şartlar da aynı şekilde değişir. *Bu durumda, alt işverenle yapılan iş sözleşmesiyle çalışmak, geçerli bir dışlanma kriteridir*.[36] Yine de bunun olası olduğu ülkelerde; bu işçilerin geçmiş yıllarda maruz kaldığı radyasyon dozlarını ve mesleki geçmişlerini öğrenebilirsek, bir de kanser riski açısından takip edilmeleri olanaklıysa, incelenecek topluluğa dahil edilebilirler."[37]

Araştırmaya dahil edilmek için öne sürülen şartlar öyle şartlardır ki radyasyona en çok maruz kalanların araştırma dışına atılmasını kolaylaştırır; yani geçici statüde ya da alt işveren işletmelerde belirli süreli iş sözleşmesiyle çalışıp sağlık takipleri en az yapılanlardır söz konusu kişiler. Radyasyona en çok maruz kalanları, araştırmadan dışlayan bu dolambaçlı taktik ise tartışma konusu olmaz.

35. Elisabeth Cardis ve diğerleri, *Étude internationale concertée sur le risque de cancer chez les travailleurs de l'industrie nucléaire. Protocole de l'étude de faisabilité*, Uluslararası Kanser Araştırmaları Merkezi İç Raporu, Lyon, 1990, no. 90/001A.

36. Altını ben çizdim.

37. Elisabeth Cardis, *Étude internationale concertée sur le risque de cancer chez les travailleurs de l'industrie nucléaire. Protocole,* Uluslararası Kanser Araştırmaları Merkezi İç Raporu, Lyon, 1992, no. 92/001.

Böylece, alt işverene bağlı çalışanlar (Fransa'da söz konusu olan, doğrudan radyasyon altındaki işlerde [DATR] çalışan dışarıdan gelen işçilerdir), bu uluslararası araştırmada dikkate alınmaz. O halde bu araştırma, en azından Fransa için, nükleer tesislerde toplamda alınan yıllık dış radyasyon dozunun* sadece %20'sine maruz kalan kadrolu çalışanları kapsamaktadır. Dışarıdan gelen DATR işçilerinin, prensipte, üçüncü bölümde gördüğümüz gibi, mevzuata uygun olarak radyasyona maruziyetleri "takip altındadır" [dozaj takibi]. Ama *genellikle radyasyon altında yapılan işlerde* çalışan bu işçiler için bu takip, bir kohort araştırmasına olanak sağlayacak şekilde, kadrolu çalışanlarda yapıldığı gibi yapılmaz, bu yönde kararlar alınmaz: Bu işçiler için, nükleer santrallerde çalışmaya başlar başlamaz, radyasyona ve diğer toksik maddelere maruziyetlerinin, yaptıkları işlerin ve sağlık sorunlarının zamana bağlı olarak kayıtlarının tutulması söz konusu değildir. Eğer bu kayıtlar tutulsaydı, bahsettiğimiz uluslararası araştırmanın araştırmacıları, dışarıdan gelen işçileri araştırmaya dahil edebilirdi. Oysa araştırma, radyasyona çok düşük oranda maruz kalanları kapsıyor sadece.

Bu uluslararası araştırmadan dışlananlar, sadece dışarıdan gelen işçiler değil. Başlangıçta dahil edilen 600.000 çalışan da sonradan araştırma dışında kalır.

1) Hangi tip görevlerde, iyonize radyasyona nasıl maruz kaldıkları açıkça belirtilmeden, bir nükleer tesiste bir yıldan az çalışan 113.711 kişi,
2) Maruziyet kaynağı olarak sadece dış radyasyon dikkate alındığı için, radyoaktif tozu soluma ya da yutma yoluyla oluşan iç radyasyona maruz kalan 39.730 çalışan,
3) Klasik dozimetrelerle ölçülen gama ışımasının yarattığı etkilerle bir araya geldiğinde, sinerji etkisi oluşturarak hastalıklara neden olabilecek, özel bir ışıma tipi olan nötronlara maruz kalan 19.041 çalışan,
4) Dozimetre taşımama gerekçeleri açıklanmadan ve bu araştırma grubuna dahil edilmelerini gerektirecek rad-

* Yutma ya da soluma dışında radyoaktif kirle temas. (ç.n.)

yasyon altında yaptıkları işler belirtilmeden, dozimetre taşımayan 38.521 çalışan araştırma dışında kalmıştır.

Böylece "dışarıdan gelen" işçilerden başka, başlangıçta araştırmaya katılması düşünülenlerin %32'si de araştırmaya dahil edilmez. Oysa, bu çalışanların hepsi radyasyona maruz kalmıştır. O halde, iyonize radyasyona maruz kalınmasıyla hiç ilişki kurulmadan tanımlanacak bir kansere yakalanmaları olasıdır. Metot konusunda yapılan bu tercih, dolaylı yoldan istenilene ulaşmayı sağlar. Gerçekte, araştırmadan dışlanan bu topluluk, araştırma topluluğuyla karşılaştırma yapmak için referans alınan "genel" topluluğun içine girer. Araştırmayla ilgili ülkelerde, karşılaştırmada temel alınan "genel" topluluğun bir kısmı böylece, nükleer sanayiden kaynaklanan iyonize radyasyona maruz kalan kişilerden oluşur: alt işveren iş ilişkisi yoluyla nükleer tesislerde çalışanlar (mesleki maruziyetin %80'ini yüklenenler), nükleer tesislerinin civarında yaşayanlar ve Çernobil bulutlarıyla radyasyona ya da radyoaktif bulaşmaya maruz kalanlar. Bu tür maruziyetlerle kendini gösteren kanserler, referans alınan genel topluluktaki kanser vakalarının sayısının yükselmesine neden olur. Bu durum da, açık biçimde, araştırmaya dahil olan çalışanlar ile referans alınan genel topluluk arasındaki risk farkının düşük çıkmasıyla sonuçlanır.

Bu araştırmanın metoduyla ilgili başka bir sorun daha var: iyonize radyasyona maruziyetin ölçülmesi. Üçüncü bölümde, çok farklı biçimlerde radyasyona maruz kalındığını görmüştük. Nükleer tesislerde, yapılan işin ve radyoaktivitenin, bir görevden diğerine, bir santralden diğerine, bir meslekten diğerine değiştiğini bildiğimize göre, iyonize radyasyona maruziyetin maddi koşullarını göstermeye elverişli bir referans değişkeni kabul edilen, *ortalama yıllık doz* -yaklaşık- kadrolular da dahil olmak üzere tüm çalışanlar için ne anlama geliyor? Birkaç dakika, birkaç hafta ya da birkaç ay içinde aynı dozun alınması, organizma üzerinde asla aynı biyolojik etkiyi yaratmaz. Ortalama yıllık doz hesabı, farklı tipteki maruziyetlerin denkliğini

varsayar; oysa, hücre biyolojisindeki en son çalışmalarla bu varsayım çürütülmüştür.

Son olarak, sonuçların analizinde, kanserin meydana çıkışıyla maruziyet arasındaki kuluçka süresi sorununa da değinilmediğini belirtmek gerek. Araştırmada dikkate alınan radyasyona maruziyet periyotları, çalışanların bulunduğu ülkeye ve çalıştıkları nükleer tesise göre farklılık arz eder. Kimisi 1940'lardan itibaren çalışmış ve iyonize radyasyona o tarihten itibaren maruz kalmıştır; kimisiyse 1980'lerin sonundan itibaren. Yakın dönemde maruz kalan ya da kalmaya devam eden topluluklar için, maruziyetle kanserin belirmesi arasındaki kuluçka süresi dikkate alınmazsa, elde edilen sonuçlar, radyasyonun kanser etkisinin az olduğu varsayımının ileri sürülmesine neden olabilir.

2005 yılında yayımlanan sonuçlar,[38] yine de sürekli bir biçimde "çok düşük dozda" radyasyona (yıllık ortalama toplam doz 19,4 milisievert) maruz kalan çalışanların, tüm kanser tiplerinden (lösemi dışında) ölme riskinin, Hiroşima'dan ve Nagazaki'den kurtulanlarla yapılan kohort araştırmasından çıkarılan "eşiksiz lineer model"e göre, beklenenden iki ila üç kat yüksek olduğunu göstermektedir. Araştırmayı yapanlar, kanserden ölümlerin kuşkusuz fazla çıktığını ama bahsi geçen modelle "istatistiki açıdan tutarlı" olduğunu belirtiyor. Daha açık bir ifadeyle bu izah, epidemiyoloji ortodoksisinin 50 yılını sorgulamaya hiç gerek olmadığı anlamına gelir. Dahası bu izah, nükleer sanayi çalışanlarıyla yapılan bu insan deneyleriyle, düşük dozda radyasyona mesleki maruziyetin sağlık sonuçları hakkında kamu sağlığı yetkililerini harekete geçirmeye yetecek kadar kanıt toplanamadığını söyler.

Bu sonuçlar Fransa'da, EDF* yönetiminde ve CGT-EDF'de** çok farklı tepkilere neden olur. Fransa'da, bilimsel otorite olan organizasyonu, yani IRSN'yi (Radyasyondan Korunma ve Nükleer Emniyet Enstitüsü) referans alan EDF yönetimi, kanserlerin

38. Elisabeth Cardis ve diğerleri, "Risk of cancer after low doses of ionising radiation: retropective cohort study in 15 countries", a.g.y.

* Fransa Elektrik Kurumu. (ç.n.)

** EDF'de örgütlü Genel İş Konfederasyonu. (ç.n.)

beklenenden "çok küçük bir miktar" fazla görüldüğü ve sonuçların radyasyondan korunmayla ilgili yürürlükteki kuralların sorgulanmasına neden olmayacağı kanısındadır. Düşük dozda radyasyona maruz kalan çalışanlarda kanser riskinin daha yüksek olduğunu gösteren bu sonuçları önemsemeyen; Jean-Pierre Gérard (Tıp Fakültesi, Lyon), Hélène Sancho-Garnier (Nîmes-Montpellier Üniversitesi) ve Martin Schlumberger (XII. Paris Üniversitesi, Gustave-Roussy Enstitüsü) isimli üç tıp profesörü, araştırmadan bir yıl sonra, Eylül 2006'da, EDF'nin yayımladığı aylık bülten *Nucléaire et santé*'de* şunları belirtir:

> "Son yüzyılda, bilimin en büyük keşifleri X ışınları ve radyoaktivitedir. Tıp ve sanayi alanındaki faydaları ise tartışılmaz. Tehlikeleri de artık çok iyi bilinmektedir. *100 mSv'lik dozun altında, başta kanser ve lösemi riskleri olmak üzere, sağlık riski ölçülemeyecek kadar düşüktür; insanlar için böyle bir riskin varlığı kesin bir biçimde hiçbir zaman kanıtlanamamıştır.*[39] (...) Açık gerçeklere dayanan sağduyu, radyasyondan korunma kurallarına sıkı bir biçimde uyulduğunda, iyonize radyasyonu korkmadan kullanabileceğimizi gösterir. Yeter ki aşırı hoşgörüyü ve suç niteliğindeki ağır ihmalleri, korkuları ve yersiz fantezileri, aynı oranda reddederek ölçülü kalmayı bilelim."[40]

Oysa, tüm yüzeyselliğine rağmen bu uluslararası araştırma, yılda ortalama 19,4 milisievert doza maruz kalan çalışanların kanser riskinin, normalden iki ila üç kat fazla olduğunu ortaya çıkarmıştır. Burada, gerçekten "yersiz fantaziler"mi söz konusudur? Nükleer tesislerde, işçiler arasında fark gözeterek işin ve dozun dağıtıldığını, bu sanayide radyasyona en çok maruz kalanların araştırma dışı bırakıldığını bilmeyen bu tıp uzmanları, üstü kapalı olarak araştırmanın sonuçlarına karşı çıkar ve matematikle "kanıtlanamayanın" yok sayılması hükmünü verirler!

CGT** ise tersine, çalışanlar için tehdidin yükseldiği ve yürürlükteki kişisel yasal doz limitinin üç-dört kat azaltılması

* Nükleer ve Sağlık. (ç.n.)

39. Bu cümlenin altı makalenin yazarları tarafından çizilmiştir.

40. Jean-Pierre Gérard, Hélène Sancho-Garnier ve Martin Schlumberger, "Les leçons du passé", *Nucléaire et santé*, Eylül 2006.

* Genel İş Konfederasyonu. (ç.n.)

gerektiği kanısındadır.[41] Böylece, CGT'nin önerileri, 2003 yılında CERI'deki Avrupalı uzmanların yaptığı önerilerle buluşur. Sendika bu uluslararası araştırmada, bakım onarım işlerinde çalışan ve doz limiti ne olursa olsun radyasyon kaynaklı kanser riskine en fazla maruz kalan, dış işletmelerin çalışanlarının dikkate alınmamasını şiddetle eleştirir.

Araştırma sonucunda, toplam radyasyon dozunun (Fransa'da araştırılan topluluk için yaklaşık %20) çok az bir kısmına maruz kalan çalışanlarda kanser görülme oranının yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Peki, nükleer tesislerde tehlikeli bölgelerde çalışan "dışarıdan gelenler" için bu sonucun anlamı nedir? Bu işçiler, istihdamlarının ve işlerinin düzensiz olduğunun, iyonize dış radyasyona çok farklı biçimlerde maruz kaldıklarının ve kadrolu çalışanlara göre radyoaktif tozların daha fazla olduğu alanlarda görev yaptıklarının farkındadır. Dolayısıyla, iç bulaşmaya* da daha fazla maruzdurlar. İç ve dış bulaşmanın yanı sıra, diğer mesleki kanserojenlerle de karşı karşıya kalırlar ve EDF'deki kadroluların çalışma koşullarından çok farklı koşullarda, risklerin ve güçlüklerin birikimli toplamını yüklenirler. Radyasyon kaynaklı kanserin oluşma olasılığı böylece çok yükselir. Bu arada, bu işçilerin sağlık takibinin (takipsizliğinin) yapılma koşullarını düşündüğümüzde, bu olasılığın [kanser riskinin], gözlenmeye olanak vermeyecek tüm şartları içinde barındırdığını görürüz.

İş hayatı ve kanser ilişkisine ilişkin bilgi üretimi tarihinde, iyonize radyasyonun etkileri hakkında yürütülen bilimsel tartışmalar, araştırmacıların sanayicilere tabiiyetini diğerlerine göre daha fazla açığa çıkarır. Nükleer sanayi uzmanları, yarım yüzyıl önce Amerika'nın Japonya'ya attığı atom bombalarının etkisine ilişkin bir çalışmanın modelini, geçerli tek model saydı; oysa, bu modelin radyasyona her gün maruz kalmakla bir ilişkisi yoktu. İçlerinde Büyük Britanya'dan Richard Doll'un, Fransa'dan Maurice Tubiana'nın da olduğu nükleer sanayi uzmanları ken-

41. Denis Grégoire, "Radiations ionisantes. France: la situation des sous-traitants reste préoccupante (entretien avec Michel Lallier)", *HSEA Newsletter*, no.29, Mart 2006.

* Radyoaktif tozu yutma ya da soluma. (ç.n.)

dilerini "tapınak muhafızları" olarak ilan etti. Radyasyon altında çalışma ile sağlık ilişkisinin karmaşıklığının yarattığı sorulara yanıt verebilecek tüm farklı yaklaşımlardan, farklı disiplinlerden yardım alınması ve çalışmaların ana ekseninin kansere yol açan etkilerin çokluğu olarak belirlenmesi gerekirdi; ama bahsi geçen uzmanlar, bu açık gerçeği reddetmeyi tercih etti.

Nükleer sanayinin tüm aktivitelerinde, düşük dozlu radyasyonun etkilerine en çok maruz kalan ama görünmeyen topluluğu oluşturan binlerce, hatta yüzbinlerce kişi, her gün nükleer santrallerin bakım onarım işlerinde; nükleer araştırma ve deneme merkezlerinde; kullanılmış nükleer yakıtı işleyen fabrikalarda ve nükleer atık yönetimi merkezlerinde çalışanlardan oluşmaktadır. Yüksek radyoaktivite içeren nükleer tesislerin yıkım çalışması da aynı şekilde iyonize radyasyona mesleki maruziyetin şimdiden çok önemli bir kaynağıdır ve gelecekte de önemini koruyacaktır.

Radyoaktivitenin, nükleer sanayi dışındaki sanayilerde ve tıpta kullanılması, karşı karşıya kaldığı riskler hakkında pek az bilgisi olan ya da hiç olmayan çok sayıda çalışanın, iyonize radyasyona mesleki maruziyetini önemli ölçüde artırdı. Bu aktivitelerin her birinde, iş ve maruziyet ilişkisi kendine özgüdür. İyonize radyasyona mesleki maruziyetin, amyanttaki gibi dikkate alınması için daha kaç yıl ve kaç ölüm gerekiyor?

Yarım yüzyıldır aktif olan Fransa nükleer parkı, bu sanayide, dozimetre rakamları dışında, yapılan işin ve iyonize radyasyona maruziyetin (iç ve dış bulaşma) kaydını birlikte tutmaya olanak sağlayacak hiçbir özel mekanizma yaratamamıştır. Amyanttaki gibi, radyoaktivitenin tehlikeleri de onyıllardır biliniyor; ama bu tehlikelerin, başta işçilerin yaptığı işler olmak üzere, gerçeğe kayıt düşülecek maddi koşulları, bunları yaşayanlarla birlikte kaybolup gidiyor. Louis Vincent Thomas'ın çok güzel ifade ettiği gibi, "Eğer ölmek korkunç bir şeyse, ölülerin izlerini izlerin ölüsüne dönüştürmek çok daha korkunçtur."[42] Bundan da

42. Louis-Vincent Thomas, *La Mort en question. Traces de mort, mort des traces*, L'Harmattan, coll. "Nouvelles études anthropologiques", Paris, 1991.

korkuncu, başkasını, her gün tehlikeye atarak işledikleri suçun, sonuçlarıyla birlikte "izlerini" silme konusunda sanayicilerin bilinçli ısrarıdır. Bilim insanlarının, *izlerin silinmesi*nde suç ortağı olmayı kabul etmesi de aynı derecede korkunçtur.

GENETİK VE ÇALIŞMA HAYATI: RİSKLİ OLAN ÇALIŞMA HAYATI MI, YOKSA ÇALIŞANLAR MI?

Zehirli [toksik] maddelerin tehlikeleri hakkında sürdürülen tartışmayı saptırmanın en kolay yolu, çalışanların genetik özellikleri üzerine yapılan araştırmaların geliştirilmesi kararını almaktır. Bilim alanında genetiğin elde ettiği baskın konumla bu karar, sağlam bir zemine oturur. Burada, sanayicilerin büyük miktarda para yatırmaya hazır olduğu farazi bir hikâyeye giriyoruz. Bu karar, aynı zamanda CEA'nın da (Atom Enerjisi Komiserliği) kararıdır: CEA'nın, yaşam bilimleri alanındaki araştırma programının çok büyük bir kısmını, iyonize radyasyona genetik yatkınlık konusu oluşturmaktadır.

Genetiğin ve genetik epidemiyolojinin, belli çalışanların iyonize radyasyona, amyanta, kas ve iskelet sistemi bozukluklarına, strese ve çalışma hayatıyla ilgili diğer rahatsızlıklara kişisel yatkınlık genlerini tespit ettiğini varsayalım. Bu durumda, işverenlerin meslek hastalıklarıyla uğraşmalarına gerek kalmaz. Seçerek elemek [işe alırken ve sonrasında], başlıca önleyici tedbir aracı olur.[43] Genetik ve psikolojik risklere yatkınlık testlerinin yapılmasından sorumlu olacak işyeri doktorları ise, işletmelerde önleyici tedbirlerin alınmasını sağlamak için işverenlerle mücadele etmekten kurtulur. Bu senaryo, tamamıyla farazi değil. İşyeri doktorluğu tarihine baktığımızda; ücretlilerin sağlık gözetimi sorununun yönünü değiştirecek, kurumun evriminde varılacak somut erek olarak genetiğin görüldüğünü anlıyoruz: Çalışma hayatındaki risklere karşı, çalışanların korunmasından; *riskli çalışanlara* karşı, işverenlerin korunmasına geçilmektedir artık.

43. Actes du séminaire de réflexion "Intérêts et risques de dépistage génétique dans le monde du travail", Assistance publique-Hôpitaux de Paris, Pitié-Salpêtrière Hastane Grubu, 30-31 Mart 2000.

İşyeri doktorluğu bölümünde akademisyen olan Philippe Davezies, mesleğin nasıl doğduğunu analiz ediyor: XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başında çalışma fizyolojisi, biyolojisi ve psikolojisi araştırmaları; işyeri doktorlarına, işçi emeğini kullanmakta işe yarayacak biyolojik ve psikolojik ayıklama temeline dayanan rasyonelleştirme araçlarını verme amacına yönelikti.[44] 1946'da, "önleyici tedbirler" konusunda uzmanlaşacak işyeri doktorluğu kurumunun resmi olarak kurulması, mesleğin değerini artırmışsa da mesleğin ana çelişkisi varlığını sürdürmüştür. İşyeri doktoru, iyileştirilmek üzere çalışma koşullarını analiz etmeyi gerektiren "çalışanları, çalışma hayatının neden olduğu tüm sağlık zararlarından koruma" göreviyle birlikte, çalışanın işe uygunluğuna karar vermekle de yükümlüdür; yani, kişilerin fiziksel, davranışsal, ruhsal hatta genetik özelliklerini sorgulamak zorundadır.

Son kırk yılda, önleyici tedbirler stratejisi ve ayıklama [seleksiyon] stratejisinin sırasıyla öne çıktığı, toplumsal hareketlere bağlı olan ya da olmayan, birbiriyle çelişkili gelişmeler yaşanır. 1960'lardan 1980'lere kadar, Fransa'daki toplumsal mücadeleler, çalışma hayatı ve sağlık ilişkisi üzerine düşünce gelişimine damgasını vurur: cehennemi çalışma ritminin reddi, amyanta karşıtı ilk mücadeleler, çalışma koşullarının iyileştirilmesi talepleri vb. Aslında, ekonomik akılcılığa karşı, kendini şu taleple sunan bir direnişin belirmesidir bu: "Ekmek parası kazanırken hayatımızı kaybetmek istemiyoruz."[45] Bu alıntı, aynı zamanda, çalışma hayatındaki riskler konusunda ön açıcı, çok önemli bir kitabın da alt başlığı. Fransa'da 1982'de, Auroux yasalarıyla*

44. Philippe Davezies, "La prise en charge de la santé au travail en France: aperçu historique sur les fondements idéologiques de l'institution", Congrès de la Société d'ergonomie de la langue française'de verilen konferanstan, 15 Eylül 1999.

45. Bernard Cassou, Dominique Huez, Marie-Laurence Mousel, Catherine Spitzer ve diğerleri, *Les risques du travail. Pour ne pas perdre sa vie á la gagner*, La Découvert, Paris, 1985

* Bu yasalar adını, dönemin Fransa Çalışma Bakanı Jean Auroux'dan alır. 28 Mayıs 1981 ile 29 Haziran 1982 arasında görevde olan Auroux, iş yasasında çok önemli değişiklikler yapmıştır. (ç.n.)

"çalışanların yeni hakları" kabul edilir: ciddi ve yakın bir tehlike karşısında işi durdurma hakkı, sağlık ve güvenlik konusunda çalışanları temsil eden bir kurumun oluşturulması (CHS-CT) ve çalışma koşulları hakkında çalışanların ifade hakkı.[46]

1980'i takip eden on yıl, esnekliğin [üretimde ve istihdamda] ve riskleri alt işverene devretmenin yükselişte olduğu yıllardır. Yasanın öngördüğü gibi, çalışma koşullarına yönelik çalışanların kendi kontrol mekanizmaları da içinde olmak üzere, önleyici tedbirlerin uygulanmasıyla ortaya çıkan çalışan maliyetini üstlenmekten büyük işletmeleri kurtaran istihdamın riskle yönetilmesi pratiklerinin belirdiği dönem, tam da bu dönemdir. Bu dönemde nükleer sanayi "istihdamın dozajla yönetilmesi"ni keşfeder. Fransa'nın kuzeyinde, Noyelle-Godault'daki Metaleurope fabrikası, kurşun maruziyetiyle ilişkili tüm meslek hastalığı bildirimlerinden kaçmak için geçici statüde çalışanların seçimini plombemi testi (kanda kurşun oranı) temelinde organize eder. Bu strateji işletmelere, risklerin kontrolüyle ya da azaltılmasıyla ilgili hiçbir şey yapmadan, meslek risklerini az ve sonuçlarını önemsiz göstermenin yolunu açar.

Sanayicilerin (nükleer, kimya, tarımsal gıda, metalurji, uzay ve hava gemiciliğinde faaliyet gösteren) ve sigorta şirketlerinin, kamu güçlerinin ve bilim insanlarının da desteğiyle, işyeri doktorluğunda kullanılmak üzere, genetik yatkınlık testlerinin gözden geçirilmesi ve yasallaşması için yaptıkları baskı, bu tarihsel bağlam içinde gerçekleşir. Bu baskı, kamu sağlığı araştırmalarında ve bilimsel araştırmalarda, ayrıca sağlıkla ilgili kamu politikalarında, genetiğe ayrıcalık tanıyan egemen mantıkla da birleşir. Böylelikle, Ulusal Sağlık Sigortası'nın önleyici tedbirler fonundan finase edilen INRS (Ulusal Araştırma ve Güvenlik Enstitüsü), çalışma mekânlarında alınacak önleyici tedbirler için yapılacak genetik araştırmaları öncelikli işler listesine alır.[47]

46. İş Kanunu, madde L.461-1'den L.461-5'e kadar.

47. Annie Thébaud-Mony, "Vers la sélection génétique des travailleurs ?" ["Çalışanların genetik seleksiyonuna doğru?"], *Le Monde diplomatique*, Nisan 1999.

Bilimsel alanda da birbirini tutmayan gelişmeler yaşanır. Genom üzerine keşifler ne kadar ilerlerse, bu keşiflerin test formunda uygulanma umudu da o kadar azalır. Çaptan düşmüş "genetik denge" kavramı yerini, hücresel düzenlemeler analizine "çevre" nosyonunu yeniden sokmayı; en azından, hücrenin ve hücresel ortamın içindeki çoklu etkileşimlerin çevresini analize dahil etmeyi hedefleyen "düzenleyici kompleks dinamik" kavramına bırakır.[48] Fransa'da, INSERM (Ulusal Sağlık ve Tıp Araştırmaları Enstitüsü) bünyesinde 2001'de, "genetik yatkınlık ve mesleki maruziyet"[49] üzerine ortaklaşa yapılan bir bilirkişi incelemesi, çevresel faktörlerle genetik faktörler arasında olası etkileşimler olduğuna dair sonuçlara ulaşılamadığını gösterir. Uzmanlara göre, biyolojik sürecin bütününde, çok sayıda etken işe dahil olur; sadece bir tek etkenle, örneğin amyantla, söz konusu hastalık arasında bir etkileşimden bahsedilemez. Böyle etkileşimler varsa, bunların determinist bir mantığa değil, olasılık mantığına bağlı olduğuna vurgu yapılır.

Yine de araştırmacılar, genetik araştırmaların geleceğine bütünüyle güven duymaya devam eder; çünkü bu araştırmalar, genetik "tahmin" ya da "yatkınlık" üzerinden insanların kaderini belirlemeyi olanaklı kılacaktır. Araştırmaların genetik alanda yoğunlaşması, bilim insanlarıyla sanayicilerin yakın birlikteliğiyle gerçekleşir; bu ikilinin, elde edilmemiş sonuçların olasılık dahilindeki uygulamalarına vaktinden önce giriştiği de görülür. Bu girişimlerde epidemiyoloji, Uluslararası Kanserle Mücadele Merkezi'nin koordine ettiği genetik epidemiyoloji programından anlaşıldığı üzere, yine başı çeker. Bu programın dayanakları ve amacı şöyledir:

> "Kansere yakalanan bir kişinin aile bireylerinde de kanser riskinin yüksek olduğu çok uzun süredir kabul ediliyor. Ailede görülen bu kanserler, belli genlerin kalıtımsal kusurlarından, aile bireylerinin

48. Evelyne Fox Keller, The Century of the gene, Harvard University Press (USA), 2000.

49. INSERM Kolektif Bilirkişi İncelemesi, "Susceptibilités génétiques et expositions professionnelles", INSERM, Paris, 2001.

aynı çevresel etkenlere maruz kalmasından ya da bazı çevresel etkenlerle belli genlerin etkileşiminden kaynaklanıyor olabilir. Kimi yaygın kanser türlerinde riski artıran genetik varyantların tanımlanması ve bilinen çevresel risk faktörleri ile bu genetik etkenlerin birlikte nasıl harekete geçtiğinin bilinmesi, bu kanserlerin neden oluştuğunu anlamamızı ve özellikle yüksek kanser riski taşıyan kişilerin tespitini mümkün kılacaktır."[50]

Peki, yüksek kanser riski taşıyan bu insanları ne yapacağız? Genetisyenlerin bu soruya, "pre-implantasyon genetik tanı"ların (tıp dilinde DPI) yapıldığı merkezlerden gelen hazır bir yanıtı var. DPI, tüpte [*in vitro*] döllenmiş embriyonlarla yapılan ve anomali gösteren embriyonların ortadan kaldırılmasına olanak veren bir genetik tanıdır. Yasa koyucu, "ciddi" ve "tanı yapıldığında tedavi edilemez" olan hastalıklarla ilişkili genlerin araştırılmasında DPI yapılmasına izin veriyor. DPI, tüpte gerçekleştirilen döllenmeden sonra yapılıyor. Bu sürecin bütünü Sosyal Güvenlik Kurumu'nca karşılanıyor. Fransa'da bu tekniği geliştirmek için yetki verilmiş üç ekipten ikisinin, bu yetkiyi "bazı ailevi kanserlere yatkınlığın genetik izlerini" araştırmak için kullandığını, 7 Kasım 2006 tarihli *Revue du praticien de médecine générale*'den* öğreniyoruz. Georges Canguilhem'in kehanetleri böylece gerçekleşiyor:

"Bu gelişmelerden sonra, neden bir heterodoks gen avı, bir genetik engizisyon hayalimiz olmasın? Bu hayalleri sadece, filozof tabiatlı birkaç biyoloji uzmanının kurmadığını biliyoruz. (...) Bu hayalleri kurarak, başka bir dünyaya giriyoruz: Aldous Huxley'in dünyalarından en güzeline komşu bir dünyaya. Hasta insanların, atipik hastalıklarının ve doktorlarının ortadan kalktığı bir dünyaya. Doğal bir topluluk hayatı tasarlayacağız, yaşam biliminin atadığı görevlilere ait bir tombala torbası gibi. Kartonları doldurmaları için oyunculara torbadan numara çekme izni vermeden önce, numaraların düzenli olup olmadığını kontrol etmekle görevli olacaklar. Bu hayalin kaynağında, masumları ve güçsüzleri hayatın hatalarını temsil etmenin

50. İnternet sitesi: http://www.iarc.fr/.

* Genel Tıp Pratisyenleri Dergisi. (ç.n.)

korkunç yükünden kurtarma tutkusu yatıyor. Bu dünyanın girişinde, genetisyenlerin bilimiyle donanmış gen polislerini buluruz."[51]

Böyle felsefi uyarılara rağmen, bu betimlemede, genetik tanı hem sıradanlaştırılır hem de tıp iktidarının kefilliğiyle meşrulaştırılır. 4 Mart 2002 yasası, mesleki ortamda genetik testlerin kullanılmasını, "işyeri doktorunun, ücretlinin sağlığının çalışmaya elverişli olmadığını tespit ettiği durumların dışında" yasaklamıştır. Çalışma Bakanlığı bunu, "kanserojenler, mutajenler ve üreme için zararlı toksik maddeler" üzerine 1 Şubat 2001'deki kararnamesiyle birlikte uygulamaya koymuş, böylece ilgili toksik maddelere genetik yatkınlık konusunda, çalışanların genetik testlerle ayıklanması yasallaşmıştır. Gerçekte kararname, şunu öngörür: Çalışanın, kanserojen, mutajen ya da üreme için zararlı toksik maddelere maruz kalacağı işlerde görevlendirilmesi, ancak işyeri doktorunun "çalışanın bu işlerde çalışmasının sağlığı açısından sakınca oluşturmayacağı" onayını vermesiyle mümkündür.

Kararnamenin bu maddesinin yasaya aykırılığı gerekçesiyle, işyeri doktorları sendikaları ve dernekler tarafından açılan temyiz davasında Danıştay; bakanlığın pozisyonunun, çalışmaya uygunlukla ilgili hukuki doktrinle uyumlu olduğu kararını verir. 9 Ekim 2002'de verilen karar, çalışmaya uygunluğun belirlenmesi üzerinden işyeri doktorlarının misyonunu da netleştirir: Araştırma yapmak ve "genetik, davranışsal ya da tarihsel nitelikli unsurlardan" yola çıkarak "yüksek risk" taşıyan çalışanları [işyerlerinden] uzaklaştırmak.

Önleyici tedbirler üzerine IGAS'nin (Sosyal İşler Genel Müfettişliği) hazırladığı 2003 tarihli raporda şunlar belirtilir: "Doktorun belirlediği çalışmaya uygunluk, tazminat almaya yatkınlığın hesap edilmesiyle benzerdir. Çalışmaya uygunluk, önleyici, gerçek bir tedbir aracı olmaktan çok, adli tıbbın kalıntısıdır. Amyant çalışanlarının hepsinin çalışmaya uygun olduğu

51. Georges Canguilhem, *Le Normal et le pathologique*, PUF, coll. "Quadriage", Paris, 1991 (3. Basım).

beyan edilmedi mi?"[52] Böylece IGAS, kişisel risk yatkınlığı üzerine genetik araştırmaların geliştirilmesi meselesinin, önleyici tedbirlerle ilişkisi olmadığını açıkça belirtir. Söz konusu olan, maruziyetten önce "risk taşıyan çalışanların" tespit edilerek dışlanması, böylece, işverenlere ve sigorta şirketlerine getireceği tazminat yükünün azaltılmasıdır ya da meslek hastalıkları tazminatında sadece çalışmanın "neden olduğu kısmın" hesaba katılmasının sağlanmasıdır.

Maruziyetin ölçülmesine ya da genetik yatkınlık faktörlerine göre organize edilen "risk taşıyan çalışanların", "ayıklanması" işi, meslek risklerinin "normalliği" algısını güçlendirmeye yöneliktir; ayrıca çalışanların elinden, tehlikeden korunmak için harekete geçme hakkını da alır. Genetik "ayıklama" risklerin denetimi ve/ya da ortadan kaldırılması üzerine inşa edilmiş önleyici tedbirler stratejisinin tersine yol alır.

Genetik araştırmaların geliştirilmesini desteklemek, işveren ve yönetici sınıfın bütünü için önemli bir kazanç daha sağlar. Genetik araştırmalar, sanayi prosedürünün ve maddelerinin zehirliliğini araştıran sanayi toksikolojisinin [zehir bilimi] büyük oranda ortadan kalkmasıyla eş zamanlı olarak gelişir. Sosyoloji Profesörü Elain Drapper,[53] hâlâ çok temel olan bir sapmanın altını çizer: İş sağlığı ve güvenliği araştırmalarını; çalışanların topluca maruz kaldığı risklerin bilgisini merkezine alan bir paradigmadan, çalışanın kendisinin, kişisel özelliklerine bağlı olarak (genetik, biyolojik, psikolojik, davranışsal) riskli sayıldığı başka bir paradigmaya geçiren sapma. Başta insan ve finansman gibi olanakların, araştırma ekiplerine ayrılmasıyla ilgili olanlar olmak üzere, araştırma öncelikleri politik tercihlere bağlıdır. Bu noktada, araştırmacıların prestijiyle sanayicilerin çıkarları el ele yürür. Böylece, olağanüstü büyüklükteki insan deneylerinin yapılmasına, bu büyük suçun hissettirilmeden işlenmesine izin verilir.

52. IGAS, *Santé, pour une politique de prévention durable*, rapport annuel, La documentation française, Paris, 2003.

53. Elain Draper, *Risky Business. Genetic Testing and Exclusionary Practices in the Hazardous Worplace*, Cambridge University Press, 1991.

Çoğu kez kırılgan olmakla birlikte, etki altındaki bilimsel araştırmaların alternatifleri de var. Alternatif araştırmacılar, "ileri teknoloji" araştırmalarının tekin olmayan girişimleriyle bağlarını koparır. "Tarafsız" araştırmacılar ağı, kamu çıkarlarını öne çıkaran araştırmaları geliştirme hakkını savunmak için harekete geçer. Amyanta, pestisitlere*, radyoaktiviteye bağlı risklere olduğu kadar; iş yoğunluğunun artırılmasına, onura saldırılara ya da risklerin alt işverene devredilmesine karşı da mücadele eden bilim insanlarının kurduğu ağların yaptığı gibi. Tarafsız araştırmacıların meşruiyetleri genellikle tehdit altındadır; hele resmi araştırmalarla geçinen, korunan araştırmacıların, "bölücü" araştırmacılarla kıyaslanmayacak ölçüde olanakları ve işledikleri suçların büyük oranda cezasız kalması gibi bir ayrıcalıkları varken, tarafsızların meşruiyeti çok daha fazla tehdit altındadır. Bu cezasızlık, başka bir meşruiyetin de yerleşmesine hizmet eder: İş ölümlerinin başka ülkelere kaydırılması [delokalizasyon].

* Bitki ve hayvanları zararlılardan korumak için kullanılan kimyasal ilaçlar, böcek zehri. (ç.n.)

7
İş Ölümlerinin Başka Ülkelere Kaydırılması*

"Herkesin yaşam, özgürlük ve kişisel güvenlik hakkı vardır." (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 3. madde)

"Hiç kimse kölelik ya da kulluk içinde tutulamaz; tüm biçimleriyle kölelik ve köle ticareti yasaktır." (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 4. madde)

"Hiç kimse, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı çok sert cezalara ya da muamelelere tabi tutulamaz." (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 5. madde)

* Metinde, Fransızca'sı "délocalisation" olarak geçiyor. Türkçe'de de delokalizasyon olarak kullanıyor. İşletmelerin üretimlerini daha ucuz işgücü ve hammadde kaynaklarının olduğu, sosyal haklar açısından zayıf ülkelere *kaydırması;* risklerin, meslek hastalıklarının ve iş ölümlerinin de bu ülkelere kaydırılması anlamına geliyor. (ç.n.)

"Yasa önünde herkes eşittir ve fark gözetilmeksizin herkesin, yasanın koruyuculuğundan eşit olarak yararlanma hakkı vardır. Bu Bildirge'ye aykırı her türlü ayrımcılığa ve böyle bir ayrımcılığın kışkırtılmasına karşı herkesin eşit olarak korunma hakkı vardır." (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 7. madde)

Yeni kazanç kaynakları yaratılması söz konusu olduğunda, sergilemekten çekinmediği bir arsızlıkla, her duruma kendini uyarlayabilme kapasitesi, kapitalizmin en önemli özelliğidir. "Üretim yeri değişikliği" [delokalizasyon] içerdiklerine göre çok masum bir tabir; zira bu tabir, yurttaşlık haklarının ve sosyal hakların tanınmadığı, direnişlerin (yurttaşların, çalışanların, iş müfettişlerinin, entelektüellerin, parlamenterlerin direnişlerinin) şiddetle bastırıldığı ülkelere doğru üretimin önemli bir bölümünün kaydırılması anlamına gelir. Bu ülkelerdeki direnişler, neoliberal ilkelerin uygulanmasının küresel garantörleri uluslararası finans kurumlarının ve Kuzey ülkelerinin desteklediği kamu yetkililerinin ve/ya da işveren ve yönetici sınıfının maarifetiyle bastırılır.h

Arada bir, diğerlerinden çok daha ağır bir felaketin meydana gelmesiyle, çokuluslu şirketlerin suç oluşturan stratejilerinin etrafındaki umursamazlık ve sessizlik delinir. 1984 yılında Hindistan Bhopal'de, civarda yaşayanların katliamıyla sonuçlanan, Union Carbide şirketine bağlı bir fabrikadan sızan, metil isosiyanat isimli korkunç zehir, bu felaketlerden biriydi. Felaket, medyada, adaletin yerini bulmasını sağlayacak bir şekilde ele alınmadı. Felaketten yirmi yıl sonra, binlerce insanı oracıkta öldürmüş, etkisi onyılları bulacak kirliliği tüm bölgeye ve bölgede yaşayanlara bulaştırmış, biri diğerinden bağışlanmaz olan zincirleme suçların sorumlusu işletme yöneticileri hakkında hiçbir mahkûmiyet kararı çıkmadı. Üstüne üstlük, Nisan 2006'da içme suyuna kavuşabilmek için Bhopal'den Yeni Delhi'ye yürüyüp, Hindistan hükümetinden yerin ve yeraltı kirliliğinin temizlenmesini talep eden Bhopal'liler, polis şiddetine maruz kalmış, gösteri dağıtılmış, liderleri de tutuklanmıştı. ABD merkezli Union Carbide'ın (sonradan Dow Chemicals

satın almıştır) yöneticilerinin düşüncesizlikleriyle altüst olmuş bu topraklarda, halkın yaşamak için bulabildiği yerler, Ekim 2006'da ağır sel baskınlarıyla bir kez daha bu zehrin kirine bulaştı; çünkü yeraltı suları hâlâ kirliydi. Bu süre boyunca, bu yöneticiler, Amerikan tipi müstakil evlerinde rahatça uyumakta; terörizmle mücadelesinde Bush hükümetini desteklemekte; belki de, Doğu ülkelerinin binlerce yıllık geleneğine uygun biçimde olağanüstü nezaketle ve yumuşaklıkla kendilerini karşılayacak olan Hindistan'ın ya da Endenozya'nın, neden olmasın, cennet adalarında kış tatillerini geçirmeyi planlamaktaydılar... Sahi, teröristler kimlerdir?

Bölüm başında alıntılanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne göre, yaşam, onura saygı ve kişisel güvenlik hakları herkesin hakkıdır ve hakların eşitliği dünyadaki tüm insanlar için geçerlidir. Ayrıca, "hiç kimse kölelik içinde tutulamaz" ibaresi vardır. Oysa gerçekte, herkes haklardan eşit olarak değil, milliyetine, ırkına, toplumsal kökenine ve dünya zenginliğinden aldığı paya göre faydalanır. Sanayiciler, kendi ülkelerinde yargılanma korkusuyla üretip satamadıkları şeyleri başka ülkelerde üretip satmak için yüzleri kızarmadan bu farklılıkları kullanırlar. Gelişme ve insani yardım nutukları, acımasız yeni sömürgeciliğin [neokolonizasyonun] "uygarlık" maskeleridir. Yeni sömürgecilik, küresel sanayi imparatorluklarının güç ve zenginlik biriktirmeye devam etmesini sağlayan kölelik ve yasasızlık alanlarının olduğu gibi kalmasının peşindedir; Latin Amerika, Afrika ve Asya kıtalarının bugünkü ve gelecekteki nesillerinin hayatını yok sayma pahasına.

Dışarıdan bakıldığında, iş ölümlerinin başka ülkelere kaydırılmasının kimi biçimlerini anlamak çok zordur. Atık yönetiminin teknik açmazlarını ve bakım onarımda ortaya çıkacak radyasyon sorununu çözmeden, dünyanın dört bir yanına "anahtar teslim" santraller diken nükleer sanayide, bunu anlamak özellikle zordur. Hangi koşullarda çalıştıklarını bilmek ve anlatmak için, kendi ülkelerindeki santrallerin bakım onarım işlerinde çalışan Hintli, Çinli, Pakistanlı işçilerle konuşabilmeyi

isterdim. Bu işçilerin, düşük dozlu iyonize radyasyonun sağlık etkileri hakkında CIRC'nin yaptığı uluslararası araştırmaya dahil olma olasılığı, Avrupa ve Fransa nükleer sanayisinin dışarıdan istihdam edilen işçilerinden çok daha az; hatta böyle bir olasılık yok. Nükleer tesis satışı yapan Avrupalı, Amerikalı sanayiciler ile kendi hükümetleri arasında gizlice yapılan anlaşmalar nedeniyle, bu işçiler artık kobay değil, ölüm mahkûmudur.

Başka ülkelere iş ölümlerini kaydırma koşullarıyla ilgili bilgilere, ancak örgütlenip uluslararasına yayılan bir direniş sayesinde ulaşabildik. Brezilya'daki amyant hikâyesi ve «Clemenceau destanı» bana bu koşulları betimleme olanağını sağladı.

BREZİLYA'DA, AVRUPA MERKEZLİ ÇOKULUSLU ŞİRKETLER AMYANTI VE ÇALIŞANLARI SÖMÜRÜYOR

Halk Cephesi* sonrasının işçi kasabası Aulnay-sous-Bois'nın tam ortasına 1938'de Comptoir Madencilik ve Endüstriyel Hammaddeler İşletmesi kurulurken; aynı yıl Saint-Gobain şirketi, Brezilya kırsalında, Bahia eyaletindeki küçük Poções kasabasında ilk amyant madenini işletmeye açar. 1938'i izleyen otuz yıl boyunca Avrupalı iki şirketin, Eternit (İsviçre kolu) ve Saint-Gobain (Fransa merkezli çokuluslu şirket), girişimiyle amyant madeni işletmeciliği Brezilya'da kökleşir. Aynı yıllarda, Amerika merkezli John Mansville şirketi, Kanada'nın amyantını Brezilya'ya ihraç etmektedir. Brezilya o zamanlar, toprak, bitki lifleri vb gibi yerel hammaddeleri kullanan, inşaat malzemeleri zanaatçılarının oluşturduğu çeşitliliğiyle zengin bir pazara sahiptir. İzolasyon kapasitesiyle bu yerel hammaddeler, Brezilya'nın favelalarında [gecekondu bölgeleri] ve kırsal kesimdeki geleneksel evlerde, soğuğa ve sıcağa karşı belli bir koruma sağlamaktadır. Birbirlerine rakip ama suç ortağı da olan çokuluslu üç firma, Brezilya'nın kuzeyinden güneyine

* *Front populaire* [Halk Cephesi], 1936-1937 arasında Fransa'yı yönetmiş, çok önemli sosyal reformlara imza atmış, sol partilerin oluşturduğu bir koalisyon. Koalisyonun ortakları; İşçi Enternasyonali Fransız Seksiyonu (SFIO), Radikal Sosyalist Parti (PRS), Fransız Komünist Partisi (PCF) ve diğer küçük gruplardı. (ç.n.)

onbinlerce zanaatçıyı iflasa sürükleyerek, amyantı tek inşaat malzemesi olarak yavaş yavaş kabul ettirir.

Uluslararası amyant kartelinin, amyantın büyük tehlikelerini halka duyurmamak için oldukça etkili stratejisine rağmen, 1960'larda, Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da amyant tozuna karşı protestolar başlar. ABD'de sanayicilere dava açılır. Johns Manville firması, Amerikalı amyant mağdurlarının şikâyetine en çok maruz kalan firmalardan biridir ve pazar çökme riskiyle karşı karşıyadır. Ayrıca aynı yıllarda, Güney Afrika'da mezotelyoma, Büyük Britanya'da fiber çimento işçilerinde ve ABD'de izolasyon işçilerinde akciğer kanseri ve mezotelyoma hastalıklarının varlığının kanıtlanması, amyantın patolojik etkileriyle ilgili bilgilerin yayılması açısından büyük önem taşır.

Brezilya'da 1968, sadece askeri diktatörlüğün kanlı yıllarının değil, özellikle yabancı yatırımcılara büyük fırsatlar sağlayan "ekonomik mucize" yıllarının da başlangıcıdır. Vergi alınmaz, işçi ücretleri çok düşüktür, sendikalar devletin emrindedir ve ne işçi sağlığına ne de çevrenin korunmasına ilişkin yasal düzenlemeler vardır. Bir yıl önce [1967], Eternit ve Saint Gobain ittifak yaparak, Goias Eyaleti'ndeki Minaçu iline bağlı Canabrava'da bir amyant madenini işletmeye açarlar. Söz konusu olan, dünyanın en büyük krizotil [beyaz amyant] yataklarından biridir. Aynı şekilde, Eternit ve Brasilit (%100 Saint-Gobain şirketine bağlı), kuzeyde Recife ve Belém'den güneyde Porto-Alegre'ye kadar ülkenin tüm bölgelerinde fiber çimento [amyant çimentosu] fabrikaları açmaya koyulur.

Birkaç yıl içinde Brezilya, Avrupalı şirketlerin yararına, amyantta dünyanın üçüncü büyük üreticisi olur ve amyant ihracatçısı ülkelerin içinde de ilk sıralarda yer alır. Eternit ve Saint-Gobain, Latin Amerika pazarına hâkimdir. Binlerce işçinin yanı sıra, sınır tanımayan kirliliğiyle fabrikaların civarında yaşayan kadınları ve çocukları da zehirleyen amyant, artık kıtanın her yerindedir. Peru'da, Şili'de, Arjantin'de, Nikaragua'da; çatı kaplamasında, bahçelerin dekorasyonunda, su şebekesindeki sarnıçlarda, borularda ve daha birçok yerde kullanılan bu inşaat

malzemesini tarif etmek için, artık bir cins isim olan Eternit kelimesi kullanılır. Bir reklam broşüründe "üç binden fazla amyant bazlı ürünün mevcut" olduğu belirtilir.

Amyantın her yere yayılmasıyla suç, kendini sonsuz biçimde tekrar eder. Suçluların bilinçli tercihiyle... Avrupalı çokuluslu şirketler, ticaret serbestliği adına, İspanyol keşifçilerinden beri zenginliklerinin kuruduğuna şahit olan Latin Amerika kıtasına ölüm ve yıkım ihraç eder. 1970'lerden itibaren, sansürcü Brezilya rejimi, bu kurulmuş bombanın yapacağı etkiler üzerine bilgi verilmesini engeller. Asbestoz hastalığı yakıp kavurmaktadır; ama Brezilyalı fakir halkın büyük bölümünün tedavi olanaklarından yoksun olmasıyla yaygınlaşan tüberküloz dahil pek çok hastalığın içinde bu hastalık görünmez olur. Asbestozun ve kanserin varlığı çok sonraları, 1990'larda, amyantın risklerini bilen genç bir iş müfettişi hanımın, Fernanda Giannasi'nin, São Paulo başkent bölgesindeki fiber çimento fabrikalarında çalışma koşulları üzerine kapsamlı bir incelemeye girişmesiyle ortaya çıkacaktır.

Brezilya'nın, madenlerinde ve fabrikalarında işlenen amyantın ucuz olması sayesinde, 1960'lardan 1980'lere kadar, İsviçre Eternit'in Genel Müdürü Stéphane Schmidheini ve Saint-Gobain'ın Genel Müdürü Jean-Louis Beffa, kendilerine sanayi imparatorlukları kurmuş, dünyanın en zenginleri kulübünde yerlerini almışlardır. Artık hiçbir şeyden korkuları yoktur. Üstelik, Brezilya başta olmak üzere Latin Amerika, Afrika ve Asya amyant pazarı, çok az sayıda rakibin bulunduğu hemen hemen monopol bir pazardır. Ayrıca, liberal Brezilya devleti de çokuluslu şirketleri koruyup kollamaktadır.

Fernanda Giannasi, 1983'te 25 yaşındayken iş müfettişliği sınavını kazanır. Brezilya, çok uzun süren diktatörlük yıllarından sonra politik olarak bir parça rahatlamış; bilgiler ulaşılır hale gelmiştir. Fernanda Giannasi iş müfettişi sıfatıyla, işletmelere girer. Havalandırması yapılmayan, atölyelerinde tozun egemen olduğu Brasilit'e ve Eternit'e ait amyant çimentosu fabrikalarının, çalışma koşullarındaki sorunların çok çabuk farkına varır.

1985'te önleyici tedbir kurumlarını ve sosyal ortakları bir araya getiren Kurumlar Arası Amyant Grubu'nu kurar. Bu Grup, São Paulo Eyaleti'nde, fiber çimento sektöründeki fabrikalarda çalışma koşullarını sistematik olarak incelemeye girişir. Fernanda Giannasi, amyantta çalışanların solunum muayenelerinin sistemli bir biçimde yapılmasını, bu inceleme çerçevesinde kabul ettirmeyi başarır. İlk sonuçlar, çalışanlarda solunum problemlerine hem çok rastlandığını hem de bu problemlerin ciddi olduğunu gösterir. Bu ise, amyantta çalışanların telafi ve önlem hakları için verilecek inatçı mücadelenin çıkış noktasıdır. İş müfettişi olarak Fernanda, Brezilya yasalarının belirlediği önleyici tedbir kurallarını çalışma alanlarında uygular ve çok kısa zamanda ulusal mevzuatın geliştirilmesine yönelik girişimlerde başvurulacak merci olur. Çok sık olarak, iş durdurma kararı alır; böylece, çokuluslu şirketleri, amyant çimentosu fabrikalarında maske kullandırtmaya, havalandırma ve nemlendirme tesisatı kurmaya zorlar. Ayrıca şirketlere, işçi kıyafetlerinin yıkatılması için bir çamaşırhaneyle anlaşma yapma zorunluluğunu da getirir. O güne kadar evlerde kadınların, aile çamaşırlarından sayıp çıplak ellerle yıkadıkları çamaşırlardır bunlar.

Bununla birlikte, Fernanda Giannasi'ye tüm bu önlemler, amyant kaynaklı hastalıklardan mustarip işçileri, amyant kirliliğinden etkilenen aileleri ve fabrikaların yarattığı çevre kirliliğine maruz kalan civar halkı korumak için yeterli görünmez. Giannasi, aynı zamanda amyant kullanılan [yan girdi olarak] sektörlerde çalışan işçiler için de endişelidir: kamu şantiyeleri, inşaat, otomobil endüstrisi, tekstil vb. Bu konuda, Avrupa'daki yasalar hakkında bilgi edinir. İlk kez bir Avrupa ülkesinde, İzlanda'da, (krizotil dahil) tüm amyant türlerini [üretilmesini ve kullanılmasını] ülke çapında yasaklayan yasa ancak, 1983 yılında kabul edilmiştir. Amyant sanayicileri bu yasak üzerine, her kıtada, her ülkede, amyant kullanımını kısıtlayacak önlemlerin yasallaşmasını geciktirecek üç strateji geliştirir. Gözler, üretici ülke olduğundan, Brezilya'ya döner.

Bilim insanlarıyla işbirliği içinde haber materyalleri hazırlayıp yayan sanayicilerin birinci stratejisi; amyant riskleriyle

ilgili bilgileri denetim altına almaktır. 1980'lerde, sanayicileri bir araya getiren ABRA (Brezilya Amyant Birliği); yeniden aktifleşen, çalışma koşullarıyla ve sağlıkla ilgili sorunlarda hassas olan sendikacıların tüm sorularından kaçmak için "kontrollü kullanım" sloganını benimser. ABRA'nın 1986 yılında, São Paulo'da düzenlendiği bir konferansta "risksiz" amyant kullanımı için "çalışanların eğitilmesi"nden bahsedilir. Bu konferansta bulunan DIESAT'tan (Brezilya Sendikalar Arası Çalışma Koşulları ve Sağlık Departmanı) bir araştırmacı, fiber çimentonun üretildiği fabrikalarda ve amyant kullanıcısı diğer sektörlerde amyant tozuna yoğun maruziyetle ilgili olarak katılımcıların konuşmadığını gözlemler. Çokuluslu şirketler, her ülkenin sosyal ve politik koşullarına göre stratejilerini ayarlar.

Amyant sanayicilerinin geliştirdiği ikinci strateji, faaliyette bulundukları ülkenin doktorlarından ve araştırmacılarından kimilerini seçip yandaş toplamaktır; bu strateji, araştırma sonuçlarının yayımlanmasında daimi müdahale yetkisiyle birlikte araştırma sözleşmelerinin bu seçilmiş kişilere ihsan edilmesiyle hayata geçirilir. Bu strateji sanayicilere, farklı amyant tiplerinin toksisitesine ilişkin uluslararası bilimsel ihtilafları besleme olanağını verir. Bu ihtilaflar özellikle, Kanada'da, Brezilya'da, Zimbabve'de çıkarılan krizotil amyantın kanserojen niteliğiyle ilgilidir. ABRA, Brezilya'daki amyantın zararsızlığını tüm gücüyle savunurken, Brezilya'nın en prestijli üniversitesi Campinas'ın araştırmacılarından destek alır. Bu araştırmacıların 1990'larda hazırladığı bir proje, amyant kaynaklı hastalıkların ve ölümlerin tespit edilmesine; fiber çimento sanayisinde çalışanlar ve madenciler için doz-etki ilişkisinin araştırılmasına ilişkindir. Brezilya işgücü pazarının olağanüstü esnekliği ve çalışanların büyük kısmının sosyal güvenlik kurumuna kaydolmadan çalışması (çalışan nüfusun %60'ı) tüm kohort araştırma girişimlerini işlemez hale getirir. Amyanta maruz kalan çalışanların hastalıklarının ve ölümlerinin tespitinde (hastalık ve ölüm sayısının epidemiyolojik bir tahmini için), sağlık sistemindeki tıbbi ve idari koşulların yetersizliği ve ölüm nedeni kayıtlarının düzgün

tutulmaması engel oluşturur. Resmi ölüm belgelerinin dörtte birinde, ölümün "bilinmeyen bir nedenden" kaynaklandığı yazmaktadır. Sonuçta, doz-etki ilişkisini kurabilmek için sayısal ve açık olması gereken kişisel maruziyet geçmişine dair bilgilere ulaşabilmek gerekiyor. Bunun gerçekleşmesi ise, Brezilya'da (diğer pek çok ülkede de) çalışma ve istihdam koşullarını; görev alanlarında maruziyet ölçümlerinin yapılmamasını; riskli görev yerlerinde çalışanların deneyimlerine ilişkin bilgilerin toplanmamasını dikkate aldığımızda, olanaksız görünüyor. Böylece, bir kez daha parasını ödedikleri araştırmaları yapanların desteğiyle sanayiciler, iyi haberi ilan eder: Brezilya'da, amyantta çalışanlarda kanser görülme oranı anormal değildir! Sayamadığımıza göre amyanttan ölen de yoktur!

Sanayicilerin kullandığı üçüncü strateji "*double standard*" [çifte standart] denen stratejidir, bu İngilizce terim kısaca şu anlama gelir: "Bizim için zararlı olan sizin için zararsızdır." Bu strateji, "gelişmekte olan" ülkelerde tehlikeli bir sanayinin, faaliyetine devam etmesini meşru kılmak için egemen ülkeler ile bağımlı ülkeler arasındaki eşitsizliklerin kullanılmasından oluşur; söz konusu olan, sosyal güvenlik ve önleyici tedbirlerle ilgili yasalardaki eşitsizliktir. Sosyal güvenliğe ve çevreye ilişkin mevzuatlar arasındaki farklılık çokuluslu şirketlere, sanayinin transfer edildiği ülkelerde yasal sınırlar içinde kalma olanağını sağlar: Amyant, 1997'de Fransa'da yasaklanmış, ama Fransız Saint-Gobain şirketi, amyant üretimini ve ticaretini, federal yasalara bütünüyle uygun biçimde Brezilya'da yapabilmiştir. *Double standard* stratejisi, Kanada'da 1983 yılında kurulan Amyantı Değerlendirme Komitesi tarafından yaygınlaştırılmıştır. Quebec'li sosyal ortaklardan ve politikacılardan oluşan bu komite, 1983'ten itibaren (aynı tarih, ilk kez bir Avrupa ülkesinde, İzlanda'da, amyantın kullanılmasını yasaklayan yasanın kabul edilme tarihidir) "amyantın sürgün edilmesine karşı" bir kampanya başlatacak ve 1986'da, *double standard* stratejisinin meşruluğuna odaklanan uluslararası bir konferans düzenleyecektir. Verilen mesaj ise şudur: Gelişmiş ülkelerde

amyant "modası geçmiş" bir materyal olarak düşünülebilir, ama "gelişmekte olan" ülkelerde, fakir halkın daha iyi barınmasını ve su şebekelerinin iyileştirmesini (amyant çimentosundan yapılmış borularla) sağlayan, toplumsal faydası hayli yüksek bir üründür. Çoğu, sağlıksız koşullarla boğuşan "gelişmekte olan" ülkeler için amyantın "kolerayla mücadele etmede bir araç" olduğunu çok ciddi bir biçimde öne sürenler, bu konferansı yöneten uzmanlardır. Ayrıca, "bu ülkelerde amyantın zehirliliği [toksisitesi] kanıtlanmamıştır." Bu sav, arsız bir biçimde, epidemiyolojik araştırmaların olmamasından gücünü alır. Amyant, Brezilya'da, Hindistan'da ya da diğer ülkelerde tehlikeli olsa bile, diye devam ederler, bu ülkelerdeki ortalama yaşam süresi Kuzey'deki ülkelere göre çok daha düşüktür; amyantla çalışanların "amyant kaynaklı bir hastalıktan değil de başka bir şey yüzünden ölmesi için tüm şartlar mevcuttur."[1] Bu yanıltıcı sav, çok genç işçilerin ve çocukların (babalarının eve getirdiği amyant tozundan) amyanta maruz kaldığını, dolayısıyla, başka bir şeyden ölmeye zamanları kalmadan amyant kaynaklı bir kanserin ya da asbestozun pençesine düşeceklerini hesaba katmaz.

1980'lerin başından itibaren sık sık gittiğim Brezilya'da, São Paula'da dostlarla yenen bir akşam yemeğinde Fernanda Giannasi'yle tanıştım. Bana; "Şimdi sizin iki meslektaşınızla bir toplantıdan çıktım. Dilimizi bilmiyorlar ama yine de, Brezilya'daki işyeri doktorluğunu benden daha iyi biliyorlarmış gibi bir izlenime kapıldım" dedi. Benim ülkemden [Fransa] gelen bu insanların, bir parça emperyalist olan tavırlarından biraz rahatsızlık duyduğunu söyledi. Anlatmaya başladı: "Sosyal ortaklar ve devlet birimleri arasında, fiber çimento sanayisinde amyantın riskleri üzerine yapılan bir toplantıydı. Bahsettiğim meslektaşlarınız Saint-Gobain firmasının getirdiği delegeler arasındaydı. Birisi tıp profesörü bir hanımdı ve Saint-Gobain'deki görevi önemliydi, koordinatör doktormuş. Bana ayrıca Fransa

1. Alıntı, Fernanda Giannasi'nin ve Annie Thébaud-Mony'nin ortaklaşa hazırladığı, *International Journal of Occupational Medicine*, cilt 3, Nisan-Haziran 1997, s. 150-157'da yayımlanan "Asbestos in Brazil" makalesinden yapılmıştır.

Çalışma Bakanlığı'nda da çalıştığını söyledi. Pek anlamadım, nasıl oluyor..." Bense, bunu anlamakta hiç zorlanmıyorum! Jean Bignon ile Marianne Saulx'tu söz konusu kişiler. CPA (Daimî Amyant Komitesi) üyesi Bignon, Créteil Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde profesördü. Saulx ise hem Saint Gobain'ın işyeri doktoruydu hem de Çalışma Bakanlığı'nda görevliydi. Saint-Gobain tarafından Brezilya'ya getirilmişlerdi. İşyeri doktorlarının başarılı çalışmaları sayesinde, Saint-Gobain'ın Brezilya'daki işletmelerinde amyantın risklerinin mükemmel biçimde kontrol edildiğini söylemek, Brezilyalı kamu yetkililerini "rahatlatmak" için bu ülkede bulunuyorlardı.

Fernanda Giannasi'yle tanıştığım o gün, birlikte girişeceğimiz uzun bir çalışmanın ve güçlü bir dostluğun başlangıcı olacaktı. Fernanda ve ben, diğer arkadaşlarla birlikte Uluslararası Ban Asbestos Ağı'nı kurduk. Hepimiz, amyanta karşı mücadelenin ancak her ülkenin kendi içinde örgütlenmesiyle verilebileceğini düşünüyorduk. Küresel sanayinin, bu ölümcül pazarı sürdürmekteki acımasız kararlılığına ve bu suçun bütünüyle cezasız kalmasına kendi ülkelerinde şahit olan militanların desteğiyle bu savaş verilebilirdi. O günden beri, oluşturduğumuz bu militan ağ ile sanayicilerin cezasız kalmasına karşı tüm gücümüzle mücadele ediyoruz.

ULUSLARARASI BAN ASBESTOS AĞI VE "AŞAĞIDAN KÜRESELLEŞME"

1991 ve 1992 yılında, Yeşiller Grubu'ndan parlamenterlerin çabasıyla Strasbourg Avrupa Parlamentosu'nda iki toplantı yapılır. Amyantın Avrupa'da yasaklanması için hem ülkelerde ulusal düzeyde hem de AB çapında baskı yapılması gerektiği konusunda, toplantıda bulunan militanlar ve parlamenterler hemfikirdir. Söz konusu olan, Avrupa'nın Kuzey ve Güney ülkeleri arasındaki *double standard*'ın ortadan kaldırılmasıdır. Kuzey'deki ülkelerde amyant kullanmak ve pazarlamak yasakken; Güney'deki ülkelerde hem üretilmekte hem de pek çok sanayide kullanılmaktadır.

1993'te Milano'da yapılan Avrupa "Ban Asbestos" toplantısına Fernanda'yla birlikte katılıyoruz. Tüm amyant çeşitlerinin kanserojen niteliği hakkında, Henri Pezerat, Barry Castelman ve Lorenzo Tomatis gibi sanayiden bağımsız çalışan, tanınmış araştırmacılar; katılımcılar için (militan birlikler, sendikacılar, iş sağlığı alanında çalışan profesyoneller) bilimsel verilere dayanan sağlam bir bilanço çıkarmıştır. Bu toplantı, amyantın sağlık etkileri hakkında sanayicilerin ve hizmetlerindeki araştırmacıların bilgi tekelini sorgulayan uluslararası, bilimsel bir ağın örgütlenmesi için de tetikleyici olur. Tartışma halka açılır ve çok disiplinli bir hal alır. Böylece, amyantın sağlık etkileriyle ilgili çalışmaların yanı sıra, bu çalışmalarda bilgi üretimi koşullarını da sorgulayan eleştirel bir tartışma için imkân doğar. İtalya'da Casale Monferrato Eternit fabrikası mağdurlarını savunan birliğin harekete geçmesiyle, Milano'daki bu toplantıda sanayicilere dava açma meselesi de tartışılır. Fernanda, Avrupa merkezli çokuluslu şirketlerin -Saint Gobain ve Eternit- Brezilya'da ve Latin Amerika'da amyant pazarının büyümesine ilişkin rollerini anlattıktan sonra, katılımcıları bir sonraki sene yapılacak yeni bir toplantı için Brezilya'ya davet eder.

Bu davet üzerine 1994'te, São Paulo'da, Brezilya Çalışma Bakanlığı ve Brezilya'daki sendikaların girişimiyle düzenlenen, konusu "amyant; kontrollü kullanım mı, yasaklama mı?" olan uluslararası bir seminerde yeniden buluşulur. Bu seminerde, Fransa Daimî Amyant Komitesi'nin ve Kanada Büyükelçiliği'nin Brezilya Hükümeti'nden toplantının iptalini isteyen yazılı protestoları da konu edilir. Çabaları boşunadır! Brezilya'da ilk kez, amyant kullanımının sağlık sonuçları açıkça tartışılıp görünür hale gelir. Çok sayıda sendika militanı, çok kötü çalışma koşullarının; Eternit ve Brasilit fabrikalarında çalışan işçilerin ağır solunum yolu hastalıklarının ve sendikalara hiç durmadan yapılan baskının tanığıdır. Peru sendikalar arası hareketinin militanı Eva Delgado, Peru'da Eternit fabrikasında çalışan işçilerin yaşadıklarını anlatır. İşçilerin asbestoz hastalığından tükenmiş olduğunu; önleyici tedbirler konusunda talepte bulunduklarında da acımasız baskılara maruz kaldıklarını söyler.

Amyantın dünya çapında yasaklanması için çağrı yapmaya karar veriyoruz. İleride Uluslararası Ban Asbestos Ağı'nın kurucu belgesine dönüşecek "São Paulo Deklarasyonu"nu hazırlıyoruz. Ban Asbestos Ağı, amyantın bütün dünyada yasaklanmasını, amyantla mücadele eden herkesin bilgi alışverişinde bulunmasını ve dayanışmasını hedefler.

Ban Asbestos Ağı'ndaki bilgi ve fikir alışverişi hem uluslararası hem de ulusal düzeyde amyantla ilgili bir sorun olduğunda Ağ'ın hemen harekete geçmesine olanak sağlar. Ağ, 1995 ve1996 yıllarında, krizotil amyantı masum gösteren iki raporu yayımlamaya hazırlanan WHO* ve ILB** uluslararası örgütlerini hedef alan bir mektup kampanyası düzenler. Bu raporları, sanayi "uzmanları" hazırlamıştır. Ban Asbestos, bu kampanyayla amacına ulaşır. 1995'te iş sağlığı üzerine yapılan bir toplantıda karşılaştığım ve yıllardır, *Lettre d'information pour l'interdiction de l'amiante*'ı*** yayımlayan Laurie Kazan-Allen ile Avrupa'da ve bütün dünyada amyant yasağının uygulanması için olanaklarımızı birleştirmeye ve koordineli çalışmaya karar veriyoruz. IBAS'ı (Uluslararası Ban Asbestos Sekreterliği)[2] kurarak bu Ağ'ı, küreselleştirmiş oluyoruz. İlişki kurduğumuz ülkeler şunlar: Japonya, Hindistan, Avustralya, Güney Afrika, Arjantin, Şili, Doğu Avrupa ülkeleri, önce İngilizce konuşulan bölgeleriyle, sonra Fransızca konuşulan bölgeleriyle Kanada...

Brezilya'da Fernanda Giannasi, Eternit'in ve Saint-Gobain'ın eski çalışanlarının oluşturduğu ABREA (Associção Brasileira dos Expostos ao Amianto)[3] isimli bir birliğin, São Paulo'nun banliyöleri olan Osasco'da ve São Caetano'da kurulmasında aktif olarak yer alır. Çok kısa bir sürede ABREA büyür ve çokuluslu şirketlerin, mağdurlara tazminat ödemesi için hukuk mahkemelerinde dava açmaya başlar. Karşı saldırı gecikmez. 1998'de Eternit, Fernanda Giannasi'ye şirkete iftira atmaktan dava açar;

* Dünya Sağlık Örgütü. (ç.n.)
** Uluslararası Çalışma Bürosu. (ç.n.)
*** Amyant Yasağı İçin Bülten. (ç.n.)
2. İnternet sitesi: http://www.btinternet.com
3. İnternet sitesi: http://www.abrea.com.br

çünkü Fernanda Giannasi, amyant sanayisinin, amyantın sağlığa etkilerini gizlemek için yaptığı manevraları herkese göstermeye cesaret etmiştir! Eternit davayı kaybeder, ama aynı tarihlerde Fernanda'nın evine, tehdit telefonları gelmeye başlar: Öldürülecektir ve ailesinden intikam alınacaktır.

Faaliyet alanları amyant, kimya ya da inşaat olsun, İş Kanunu'nu ihlal eden şirketleri cezalandırma ya da tehlikeli şantiyeleri durdurma konusunda Fernanda'nın mesleki deneyimi artmıştır. Brezilya hükümeti, açıkça ifade etmese de, devletin bir memurunun, iş müfettişi genç bir hanımın, Brezilya'nın bu güçlü sanayisinin devlerine meydan okuduğunun farkındadır.

Eylül 2000'de Osasco Belediyesi, Uluslararası Ban Asbestos Sekreterliği, Uluslararası Ban Asbestos Ağı ve sendikal örgütlerin desteğiyle ABREA'nın inisiyatifinde düzenlenen Dünya Birinci Amyant Kongresi[4]; mağdurları, militanları, araştırmacıları, iş sağlığı profesyonellerini, Brezilya'da amyant kullanımında [amyantı girdi olarak kullanan sanayilerinin çokluğuyla] sembol olan Osasco şehrinde bir araya getirir. Kırk ülke bu kongrede temsil edilir. Çok sayıda gazeteci, hem Brezilya'ya hem de amyantın hâlâ yasaklanmadığı pek çok ülkeye kongrenin haberlerini yayar. Böylece amyantın tehlikeleri üzerine bağımsız, uluslararası bilgiler insanlara ulaşmış olur. 400 katılımcı "*aşağıdan* küreselleşme" (Fernanda Giannasi'nin terimleriyle) hareketinin sembolü haline gelir; "amyantsız bir dünya"ya kavuşmak için aynı kararlılığı taşıyan insanları bir araya getiren hem ciddi bir havada hem de neşe içinde geçen bu ışıklı günlerde "*aşağıdan* küreselleşme" hareketinin gücü ortaya çıkar. Fernanda bu yeni oluşumu şöyle tanımlar:

> "*Aşağıdan* küreselleşme, ekonomik büyüme ile ilerlemeyi ayrılmaz bir bütün sayan paradigmayı sorgular. Aynı zamanda, güç biriktirmekten ve tabanın aktif katılımı olmaksızın bu gücü tabana, taban adına, uygulamaktan başka bir amacı olmayan hiyerarşik, piramit tipi organizasyonlara tıkılmış politik anlayışla da tüm bağlarını ko-

4. Kongre hakkında bilgiler, ABREA'nın internet sitesinde mevcut: http://www.abrea.com.br

parır. Pek çok politik partide ve sendikada olan durum budur. Bu piramit tipi otoriter modele eleştirel bir tepki olarak, sayısız muhalif ağ ortaya çıkmıştır (amyant yasağı için, kalıcı organik kirleticilere karşı, civa üretimine ve kullanımına karşı, silikoz, kas ve iskelet sistemi vb hastalıklardan mağdur olanların haklarının tanınması için). Hegemonya karşıtı bir küreselleşme perspektifi içinde, bu muhalif hareketler yatay biçimde, sayısız ipten oluşan ve her yöne sonsuz genişleme kapasitesi olan bir file gibi örgütlenir. Böyle bir örgütlenmede, düğümlerden hiçbirinin ana ya da merkezi düğüm olduğu düşünülmez, diğerlerini temsil etmez, bilgilerin akışında hiçbir engel yaratılmaz ve kararlar toplumsallaştırılarak alınır.(...) Bu biçimde örgütlenen muhalif güçler, toplumsal dönüşüme odaklanmış yeni bir politik hareketin; daha adil, daha eşitlikçi, yaşam ve sağlık haklarına saygı duyan bir toplum arayışının ana hatlarını çizer."[5]

Brezilya'daki amyant karşıtı hareket, *aşağıdan* küreselleşmenin parlak bir örneğidir. Osasco, amyantın pazarlanmasına ve kullanılmasına yasak getiren ilk Brezilya şehri olur. Kongreden sonra, farklı bölgelerde amyant mağdurları birlikleri kurulur. Rio de Janeiro'da, durumları, Fransa'daki Amisol fabrikasının eski kadın işçilerine çok benzeyen bir tekstil firmasının kadın işçileri, tıpkı Fransız meslektaşları gibi örgütlenir. Brezilya'nın dışında, Latin Amerika'nın diğer ülkelerinde de tek tek amyant yasağı yürürlüğe girmeye başlar: Arjantin, Şili, Peru. Böylece Latin Amerika kıtasının tamamında, amyant mağdurlarına destek ve bilgi ağı, varlığını somut olarak hissettirir.

Ama Brezilya, amyant üretiminin yapıldığı en önemli ülkelerden biri olduğu için ipleri bütünüyle gevşetmeye henüz hazır değildir. Bu hikâye bu noktada, Quebec hikâyesine çok benzer. Amyanta maruz kalarak çalışanlar ve amyant kaynaklı hastalıkların mağdurları örgütlenmeyi başarsa da -Quebec'te durum böyle değildi- bu durum solda ve sendikal harekette derin bir çelişkinin doğmasına neden olur. São Paulo Eyaleti, Rio de Janerio, Rio Grande do Sul ve Mato Grosso do Sul, 2000 yılından başlayarak, amyant yasağı yasalarının kabul edildiği yerlerdir ve Brezilya nüfusunun % 70'ini oluştururlar. Ama Canabrava madeninin

5. http://www.abrea.com.br sitesinde yayımlanan bir metnin çevirisi.

bulunduğu Goias Eyaleti'ndeki parlamenterlerin Brezilya hükümeti üzerindeki baskısı, ülkenin tamamında uygulanacak bir amyant yasağı için hükümetin harekete geçmesini engeller. Tartışma, parlamentoda yaklaşık on yıldır devam ediyor. Canabrava madenini işleten SAMA (*Sociedade Anonima de Mineração do Aminato*), amyant yasağına başarıyla karşı koyan Goias Eyaleti'nin parlamenterlerine düzenli olarak "kapalı zarflar" [rüşvet] yollar, parlamenterler de bu zarfları alır. Eternit hâlâ SAMA'nın hissedarıdır ama Brezilya Eternit ve Avrupa grubu arasındaki finansal bağlar, tüm beklenmeyen incelemelerden kaçan aracı finans kurumlarının gizlilik girdabına girmiştir (emeklilik fonları da dahil). Saint-Gobain, Brezilya Eternit'in hissedarı olarak kalmasına rağmen (en azından 2003 yılına kadar), resmen zarar görmeden, birkaç yıldır bu durumu idare etmektedir. Hâlâ çok kârlı olan bir pazarı elinde tutmanın dolaylı bir yolu: Altmış yıllık açık ocak rezervine sahip ve dünyanın üçüncü büyük amyant yatağı olan Minaçu'yu işletmektir! SAMA, yılda 200.000 ton amyant çıkarmakta ve bunun %60'ını iç pazara, %40'ını dışarıya satmaktadır. Eternit, Kanada'daki enstitüyle nasıl oluyorsa aynı diskura sahip Brezilya Krizotil Enstitüsü'yle (*Instituto Brasileiro do Crisotilo*) birlikte amyant reklamları vermeye devam etmektedir.

Brezilya'da bir devlet işletmesi olan Varig Şirketi'nin uçaklarından biriyle Ocak 2005'te São Paula'ya giderken, yolcular okusun diye bırakılmış bedava dergilerden birini karıştırıyorum. Dergide, tam sayfa, Brezilya Krizotil Enstitüsü'nün kurumsal renklerinde verilmiş bir ilanda, bir amyant çimentosu fabrikası resmediliyor ve şunlar söyleniyor:

> "Gerçek söylenmeli: Brezilya'da krizotil amyant üretimi ve kullanımı Uluslararası Çalışma Örgütü'nün güvenlik normlarına uygundur. Krizotil amyant, insan hayatına saygılıdır ve Brezilya'yı geliştirmektedir. Avrupa'daki ve Amerika'daki gibi farklı tekniklere göre ve bu tekniklerin gerektirdiği biçimlerde kulanılır."

Kullanımının çeşitliliğine yapılan övgünün dışında ilanda şunlar da vardır:

"Çalışanların ve işverenlerin desteğiyle, krizotil amyant ülkede 200.000 kişiye istihdam sağlamış ve Çin, Hindistan, Meksika vb ülkelere ihraç edildiği için ülkeye döviz de getirmiştir... Çok daha önemlisi, altmış yıldır pazarda olan krizotil amyant; bina ve çatı kaplamasında, sarnıçlarda, tekstilde, fren balatalarında ve diğer pek çok faydalı üründe kullanılmaktadır... Sorumlulukla yönetildiğinde ve kontrollü kullanımı sağlandığında krizotil amyant Brezilya'nın faydasınadır."

İlanda ne amyantın tehlikeleri ne de on yıldır adaletin yerini bulmasını bekleyen Brezilyalı mağdurlar üzerine tek kelime geçer. Vardığımda beni karşılayan Fernanda, bana bu reklamın; televizyonu, büyük şehirlerin reklam panolarını, gazeteleri ve dergileri kapsayan büyük bir kampanya çerçevesinde verildiğini söylüyor. Ben gelmeden önce ABREA bu yanıltıcı reklamlarla ilgili Tüketici Komisyonu'na şikâyette bulunmuş. Sonrasında, mahkeme ABREA'yı haklı bulacak, bu kampanya birkaç hafta içinde durdurulacaktır.

Bir yandan Brezilya'da amyantın risk taşımadığını savunmaya devam eden, öte yandan, ABREA'nın kuruluşuyla birlikte tüm olanaklarını seferber edip aileleri ve mağdurları mahkemeye gitmekten caydırmaya çalışan Eternit'in ve Saint-Gobain'ın yöneticileri, bu insanlara "yargı dışı bir anlaşma" önerir. Teklif ettikleri tazminat miktarları gülünçtür, ama bu durum karşısında adaletten de ses çıkmaz. ABREA, davacı olmaya karar veren ailelere destek vermeye devam eder, çokuluslu şirketlerin tekliflerini zorunluluktan kabul edenlere ise saygı duyar. Yıllar geçer... Hastalığı ağır olan militanlar ardı ardına ölmeye başlar ve bu ölümler, geride kalanların yüreğine her seferinde daha da derinleşen bir adaletsizlik duygusu bırakır. ABREA, diğer bölgesel birliklerle birlikte duyarlılık geliştirme çalışmalarını ve amyant yasağı eylemlerini sürdürür; ayrıca mağdurların ruhsal açıdan desteklenmesi için mücadele verir.

Nihayet, mağdurların şikâyeti üzerine São Paulo Eyalet Savcılığı'nın Eternit'e karşı açtığı "kamu hukuku davası" sonuçlanır ve São Paulo Hukuk Mahkemesi 18. Dairesi, 26 Ağustos 2004'te tarihi bir karar alır. Yargıç, şirketi, iş sözleşmesi dahilinde çalı-

şanları amyanta maruz bırakmaktan suçlu bulur. Ayrıca şirket, bugünkü mağdurların yanı sıra; amyanta maruz kalarak çalışmış, amyant kaynaklı bir hastalığa yakalanacak ya da bu tür bir hastalıktan ölecek olan tüm eski çalışanlar için de tazminat ödemeye mahkûm edilir. Binlerce mağdurun faydalanacağı bu karar, muhteşem bir zaferdir. Böylece, Eternit'in eski çalışanlarının ve Fernanda Giannasi'nin verdiği mücadelenin meşruiyeti sonunda kabul edilir. Bununla birlikte, Brezilyalı diğer mağdurlar hâlâ telafi beklemektedir. Çünkü karar şimdilik, sadece Eternit için geçerlidir. Yine de bu kararın içtihat oluşturarak, Brezilya amyant sanayisinin diğer devine; yani Fransız Saint-Gobain şirketine de uygulanması umudu doğar.

Güçlü deneyimiyle Fernanda, uluslararasında aranan bir isim olmuştur. Hindistan'daki birlikler, Hindistan Ban Asbestos Ağı'nın kurulmasında yardımcı olması için Fernanda'yı Hindistan'a davet eder. Uluslararası Ban Asbestos Ağı, Hindistanlı militanların mücadele deneyimleriyle zenginleşir. Bhopol'de ve kirletici maddelerin Hindistan'a transferinin -bu oyun, ülkelerinde sahnelenir- tüm biçimlerine karşı verdikleri mücadelelerdir bahsettiğimiz. Hindistan Ban Asbestos militanları, bu uluslararası Ağ'ın aktif militanlarıdır: Amyant üretimiyle ilişkili olarak, dünyada çok sayıda işçi örgütünün yaşadığı deneyimlerin benzerlerini; ayrıca, başka bir endişe kaynağı olan, birçok Asya ülkesinin kıyısında ömrü tükenmiş gemilerin sökülmesiyle ilgili deneyimlerini Ağ'a aktarırlar. Avrupa gemilerinin bu kıyılara transferinin, fiber çimento fabrikalarının bu ülkelerde kurulması kadar canice olduğunu ısrarla belirtirler. Ayrıca, Clemenceau'nun* kaderi Hindistanlı işçiler açısından büyük önem taşımaktadır, bu nedenle Fransa'da bu uçak gemisi hakkında başlamış olan tartışmayı kamuoyuna taşırlar.

* Sökülmesi için Hindistan'a gönderilen ve büyük mücadelelerden sonra geri getirilen Fransız uçak gemisi. (ç.n.)

HİNDİSTAN'DAKİ TERSANELERDE ÖMRÜ TÜKENMİŞ GEMİLERİN SÖKÜLMESİ: BİR KÖLE İŞİ

1998'de, tüm dünyada yılda yaklaşık 700 geminin ıskartaya çıktığı hesaplanır. Bu tarihten itibaren, sökülmek için başka ülkelere gönderilen gemilerin sayısı her yıl düzenli biçimde artar. Tek cidarlı petrol gemilerinin yasaklanması, bu gelişimi hızlandırır. 2006'da, Uluslararası Denizcilik Örgütü, gemi sökümü pazarının 4500 ticaret gemisinden ve Avrupa kökenli 700 askeri gemiden oluştuğunu açıklar. 1970'lerde İspanya ve Büyük Britanya gibi ülkelerde yüksek oranda mekanize gemi söküm tersaneleri kurulmuştur; ama 1980'lerin başından itibaren çokuluslu çelik sanayisi şirketleri bu işleri, alt işveren iş ilişkisini kullanarak Asya tersanelerine (başta Hindistan olmak üzere) aktarır. Gemilerin sökülmesinde, çıplak ayaklı işçilerin çalıştırılmasıyla oluşan "karşılaştırmalı avantajdan" faydalanan dünya çelik sanayicileri, hiçbir büyük yatırım yapmadan, alt işveren iş zincirinin yardımıyla çok düşük ücretlerle ve bellibaşlı toksik maddelere maruziyetleri karşısında kendilerini savunacak gücü olmayan çok sayıda işçiyi kullanarak fiyat kırarlar. Avrupa'daki durumla hiç ilişkisi olmayan bu durum; içinde, ücretler, çalışma koşulları ve sosyal güvenlik ile ilgili sorunların olduğu toplumsal bir bağlamda gerçekleşir.

Avrupa ekonomik operatörleri* gemilerin yanı sıra, ömrü tükenmiş bilgisayarlar için de AB mevzuatının ücretler ya da çevreyle ilgili tüm kısıtlamalarından kurtulmak için Hindistan'da rüya gibi bir yer bulmuşlardır. Ünlü Alang sahilinin bulunduğu Gucerat Eyaleti'nde, milliyetçi bir parti iktidardadır; bu hükümetin polisi, gazetecilerin tersanelere girmesini engellemekte ve tüm sendikal girişimlere karşı "*shipbreaking*" (gemi söküm) sanayicilerini korumaktadır. Bizim [Avrupalıların] atıklarımızın yönetimi Avrupa ülkelerine ve sanayicilerine çok düşük fiyata mal olur, çünkü bu işin çok yüksek olan toplumsal maliyeti ve sağlık maliyeti Hindistanlı işçilerin sırtına yüklenir.

* AB Gümrük Mevzuatı'na göre yükümlü kişiler. (ç.n.)

Hindistan'da, 25 yıllık bir zaman dilimi içinde amyant tüketimi patlama yapar. Tüketim, 1975'te 61.800 ton iken 2000'de 124.500 tona yükselir. Tüketilen amyantın üçte biri ülkede üretilir. Geri kalanı, çoğu Rusya'dan ve Kanada'dan olmak üzere, ithal edilir. Hindistan'da fiber çimento [amyant çimentosu] sanayisi, 686 fabrikası 15.000 çalışanıyla gözde bir sanayidir. Hindistan mevzuatında, amyantın kullanılması yasaldır. Amyant üzerine uzman Hintli Toksikolog Qamar Rahman'ın yaptığı çalışmalara göre, fabrikalarda maruziyet limitlerine (1 cm^3 için 0,1 lif) uyulmaz.[6] Hindistan amyant pazarına hâkim olan Eternit'in tavsiye ettiği "kontrollü kullanım" (kontrolsüz!) ise hükmünü sürer.

Alang, dünyadaki en güçlü gelgitlerinden birinin görüldüğü küçük bir körfezdir. Bu gelgitlerin yardımıyla tüm kıtalardan gelen gemilerin kıyıya çekildiği onlarca kilometre uzunluğundaki Alang sahilinde neler yaşandığı yapılan birçok araştırmayla ortaya çıkar. Uluslararası Greenpeace Örgütü'nün 1998, 2000, 2002 yıllarındaki[7] araştırmaları ve Bangladeş'te *Young Power in Social Action* (YPSA) adlı bir sivil toplum kuruluşunun, FIDH[8] ile (Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu) 2005'te yaptığı araştırma bunlardan birkaçıdır. Mayıs 2001 ile Mayıs 2002 arasında 264 gemi, Alang körfezinde yer alan en önemli tersanelerin sahiplerine, Hindistanlı hurdacılara satılmıştır. Bugün, yılda 300'den fazla sökülecek gemisiyle Alang, dünyanın en büyük gemi mezarlığıdır.

Alang sahili, çoğu sadece 30 metre genişliğinde olan 184 parsele bölünmüştür. Bu parseller yüzlerce işletmeye dağıtılmıştır. Dönemine göre, 25.000 ila 40.000 insan, olağanüstü kirli çamurlara bata çıka orada çalışır. En fazla on yedi yaşında olan gençler de bu sahilin işçileridir. Kadınlar, gemi enkazından çıkan küçük

6. Quamar Rahman, Hindistan Yüksek Mahkemesi'ndeki beyanı, 21 Ocak 2006.

7. İnternet sitesi: http://www.greenpeace.org/international

8. Greenpeace-FIDH-YPSA, *End of Life Ships. The Human Cost of Breaking Ships*, YPSA ile işbirliği içinde hazırlanan Greenpeace-FIDH raporu, Amsterdam-Paris, Aralık 2005.

parçaları (amyant atığı da dahil olmak üzere) kafalarında taşır. Yığınla erkek ise, şalümoyla* gemileri parçalar; onarlı yirmişerli gruplar halinde, uzun kablolara tutturulmuş metal levhaları, demir kirişleri ve tüm metal parçaları sürükleyerek götürürler. Kimisi, yine gruplar halinde, bu parçaları omuzlarında taşır; kimisi, dumanın hiç eksik olmadığı bu sahilde, satışa uygun olmayan yağları ve tüm atıkları yakar. Gemilerden çıkartılan tüm parçalar, civarda bulunan çok sayıda dükkânın birkaçında, *France Inter* radyosundan iki muhabirin, Daniel Mermet ve Giv Anquetil'in[9] kullandıkları biçimiyle "döküntü tüccarları" ya da "kırıntı tüccarları" tarafından satılır.

Sahilde ara sıra, sadece küçük vinçler görülür; parsellerin darlığı, makineleşmeye izin vermez. Kişisel ya da toplu olarak kullanabilecekleri koruyucu araç gereç yok denecek kadar azdır. Topu topu kaskları vardır, o kadar. Bazen sadece bir eşarp, çalışanın ağzını burnunu kapatır. Geminin gövdesini, maske takmadan ve çoğu zaman da gözlük kullanmadan şalümoyla keserler. Bir bütün olarak tersane, yazın ateş topuna dönüşecek olan bir karınca yuvasına benzer. 50°C'yi bulan sıcaklık, amyanttan arındırma işlerinde, normal sıcaklıklarda kullanılan koruyucu araç gereçleri kullanmayı hemen hemen olanaksız hale getirir.

Patlamaların ya da yangınların neden olduğu kazalar da (şalümo alevinin; gaz, yağ ya da yakıt birikimlerine temas etmesiyle oluşan kazalar) dahil olmak üzere iş kazaları, gündelik hayatın bir parçasıdır. Alang'a gittikleri gün, Daniel Mermet ve Giv Anquetil tersaneye girememiş ama bir patlama sesiyle birlikte bir gemiden yükselen yoğun dumanı fark etmişlerdir. Aynı gün, sadece bir işçi, bu iki muhabirle konuşmaya cesaret eder ve bu yangında altı kişinin öldüğünü söyler. Resmi olarak

* Alev püskürterek metal kesmeye yarayan bir alet. (ç.n.)

9. Clemenceau'nun dönüş kararının alınmasından çok kısa bir zaman sonra Daniel Mermet ve Giv Anquetil bu konuda aydınlatıcı bir röportaj yaptı: "Comment meurent les bateaux et qui coud ma chemise?» ["Gemiler nasıl ölür ve gömleğimi kim diker?"], *Là-bas si j'y suis* programı, France-Inter, Mart 2006. İnternet sitesi: http://www.la-bas.org/

yılda otuz civarında insanın öldüğü söylenir ama bu sayıya, hastalıktan ölenler dahil değildir. Yani bu rakam, gerçek rakamın çok altındadır. Greenpeace ile FIDH'nin yaptığı ortak araştırmaya göre bu kazalarda ölenler: gençler. Verimliliğin ve rekabet gücünün artırılması için sonu gelmeyen bir arayışın neden olduğu iş kazalarında, en ağır bedeli gençler ödüyor; Fransa'nın, Hindistan'ın ya da başka ülkelerin gençleri.

Alang'da çalışanlar, Hindistan'ın en fakir bölgelerinden geliyor. *Shipbreaker*'lar için personel toplayanlar, yani Alang'daki tersanelerin sahipleri, Hindistan'ın kuzey doğusundaki bölgelere gidip ailelerden işçi "satın alırlar." Sonra bu işçiler, ailelerinin imzaladığı sözleşmedeki "borcun" mahkûmu olur.* Meslek eğitimi almazlar, günde 15-16 saat çalışıp bir iki avro kazanırlar. Büyük çoğunluğu, tersanelere yakın yerlerde, Alang sahiline paralel olan yolun hemen ötesinde, suyu olmayan gecekondu bölgesinde, çok sayıda işçinin bir arada kaldığı barakalarda konaklar. Bu barakalarda toprak ve hava, tersanelerdeki kadar kirlidir; iç içe yaşamak, kirlilik ve kötü beslenme, ağır hastalıkların (meslek hastalıklarını saymazsak; sıtma, tüberküloz, cüzzam ve şimdi AIDS) çok fazla görülmesine neden olur.

Birçok biçimde karşımıza çıkan ağır kirlilik, her yerde hazır ve nazırdır; tersanelerde olduğu kadar denizde ve toprakta da. Örneğin amyant, gemilerin parçalanan borularından, bölmelerinden, tavanlarından gelir; ayrıca hem termik hem de ses yalıtımı sağladığı için geminin içinde, pek çok yerde kullanılmıştır, dolayısıyla her yerdedir. Söküm işlemleri sırasında amyant, hiç sakınılmadan çıplak ellerle, demir çubuklarla sökülür ya da şalümo ateşiyle etrafa dağıtılır. Birliklerin çektiği bir belgeselde, bir kadının mavi amyantı (en tehlikeli amyant türü krosidolit) kurutmak için toprağa eliyle yaydığını görüyoruz. Sanayicilerin ikinci el pazarındaki satıcılardan aldığı, içi amyantla dolu torbaların bir tepe oluşturacak kadar çok olduğunu Daniel Mermet ve Giv Anquetil görmüştür. Bu kirletici tek başına, ileride binlerce akciğer/akciğer zarı fibrozu** ve kanser hastası yaratmaya

* İşçiler, ailelerine verilen para karşılığında, karın tokluğuna çalışacaktır. (ç.n.)
** Akciğerlerde oluşan yara dokusu. (ç.n.)

yetecektir. Yüksek Mahkeme'nin talebiyle Alang'da çalışanlarla yapılan bir araştırmada, radyolojiden çıkan sonuçlara göre çalışanların %15'inde şimdiden asbestoz belirtileri vardır.

Amyant, tek kirletici değildir. Kurşun ve krom 6 bazlı pigmentleri içeren boyalar, gemilerde fazlasıyla kullanılmakta ve şalümo alevinde toksik bir bulut oluşturarak kurşun zehirlenmelerine, belli bir zaman içinde de kanserlere neden olmaktadır. Tributilkalay (TBT) içeren dış gemi boyaları ve yumuşakçaların, kabuklu deniz hayvanlarının su seviyesinin altında birikmesini engellemek için kullanılan bir pestisit [böcek öldürücü], deniz kirliliğinin önemli nedenleridir. TBT ve bu pestisitin kullanılması bugün yasaktır. Ama yasaktan önce inşa edilen gemilerin, ortalama 30 yaşındayken ömrünü tamamlamaya geldiği Alang sahilinde, Greenpeace analizleri; suda, toprakta ve balçıkta, tributilkalayın ve kalayın diğer organik türevlerinin yarattığı kirliliğin yüksek oranda olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca bu maddeler, nörotoksisite [sinir sistemini etkileme] açısından ürkülecek maddelerdir. Poliklorlu bifeniller, yani şu ünlü PCB'ler ise, transformatörlerde sıvı halde bulunur. Boyalarda, birçok elektrikli alette, kablo kılıflarında vb'de de katı halde bulunurlar; çünkü, kimyasal tepkimeye girmeme ve ateşe dayanıklılık özellikleri vardır. Çok yüksek sıcaklıktaki şalümo alevinde, bu maddeler dışarıya dioksin ve furan verir. Bu iki bileşik ise kanserojendir ve özellikle, bağışıklık sistemi için zararlıdır.

Son olarak, sahilde çok sık çıkan yangınlar ve şalümo alevi, yüksek miktarda polisiklik aromatik hidrokarbon bileşikleri (PAH) içeren ince tozlar üretir. Bu bileşikler, 18. yüzyılda belirnenen ilk kanserojenlerdir: Baca temizleyicilerinin yakalandığı testis kanserinin nedeni olarak gösterilmişlerdir. Bugün de başlıca kanserojen ailelerinden biri olarak kabul edilirler; deri kanseri, akciğer kanseri, mesane kanseri vb oluşumunda etkilidirler. Yine Greenpeace'in yaptığı toprak ve balçık analizlerinde, endişe verici PAH oranlarına ulaşılmıştır. O halde işçilerin, gelecekte sayıları daha da artacak olan hastalıkların ve ölümlerin kaynağı yüksek kirliliğin olduğu bir çevrede sürekli bir biçimde yaşadığını söylebiliriz.

CLEMENCEAU DESTANI

Fransız uçak gemisi *Clemenceau* 1957'de denize inmiş, 1997'de kızağa çekilmiştir. Aşırı amyant kirliliğinin olduğu bu gemide çalışarak mağdur olmuş çok sayıda insanın anısı, eski *Clemenceau* çalışanlarının hâlâ belleğindedir. Bahsettiğimiz mağdurlar; geminin inşasında çalışmış ya da geminin bakım onarım işlerini yapmış olan işçiler, *Clemenceau*'yla yolculuğa çıkmış mekanisyenler ve denizcilerdir. Bu zehrin sağlığa etkileri hakkında çok geç bilgilenen eski gemi çalışanları için, *Clemenceau*'yla ilgili her şey yakın zamanda yaşanmış gibidir: İşçilerin, mekanisyenlerin, denizcilerin pek çoğu ölmüş, yaşayanlar ise asbestoza ya da kansere yakalanmıştır. ADDEVA'dan Brest Amyant Mağdurlarını Savunma İl Birliği Étienne anlatıyor:

> "1961'den 1963'e kadar Clemenceau uçak gemisindeydim. Mekanisyenlik yaptım. Kontrol yapıyor, turbo pompalarını söküyorduk, buralar amyantın olduğu yerlerdi. Üst makine dairesinde de amyantla izole edilmiş türbinleri kontrol ediyordum. Kolektörler, vanalar, musluklar ve benzeri ekipmanlarlaydı işimiz. Tüm contalar amyantandı. Zemini amyant parkeyle kaplı mürettebat kabininde kalıyorduk. Amyant, bu geminin her yerindeydi: makinelerde, kazan dairesinde (ön ve arka), demirleme bölümünde, kazanlarda, dizel jeneratörlerde, yiyeceklerin bulunduğu buzdolaplarında, havalandırma tesisatında, dümen kolunda, mutfaklarda (mürettebatın, astsubayların, subayların mutfakları), mürettebat kabininde, mancınıklarda (silindirler ve rezervuar bölümleri). Amyant her şeyin içinde, farklı formlardaydı; bez, örgü, izolasyon contaları, bölmeler, toplar, yakıt deposu, güvenlik (kolektörler, pompalar)..."[10]

Daniel ise bakım onarım işinde çalışıyormuş:

> "1965'ten Aralık 1999'a kadar kazancı-borucu olarak Brest'te DCN'de* kazan atölyesinde çalıştım. *Clemenceau*'nun bakım onarımında çalışırken amyantla temas halinde olduğumuzu, atölyede çalışan diğer arkadaşların da kolayca yapabileceği gibi, kanıtlayabilirim. (...) Metal

10. 15 Ocak 2006'da alınan ve 21 Ocak 2006'da Yeni Delhi Hindistan Yüksek Mahkemesi'nin dilekçe dosyasına eklenen tanık ifadeleri.

* Gemi Yapım İşletmesi, %75'i kamuya ait. (ç.n.)

makası, conta kesici ya da delgeçle amyantlı contaların kesimini yapıyorduk. Kâğıttan maskelerle korunuyorduk, ama bunların amyantlı malzemeyle çalışılan işler için uygun olmadığını yeni öğrendik. Bir kısmı ölen pek çok arkadaşım gibi ben de asbestoz hastalığına yakalandım."[11]

Clemenceau'yla denize açılan eski denizcilerin ya da gemide çalışanların tanıklıkları, amyantın gemiye bütünüyle yayılmış varlığını gösterir. O halde, geminin söküm işleri de çok özel güvenlik şartlarında; amyanttan arındırma şantiyelerine ilişkin 1996'dan beri Fransa'da yürürlükte olan mevzuat çerçevesinde olmalıdır. Gemi söküm işi hem çevreyle hem de işin yapılması sırasında ortaya çıkacak kirleticilerle ilgili olarak belli önlemlerin alınmasını da gerektirir: Özellikle, katı maddelerin içindeki -kablolardaki gibi-, PCB (poliklorlu bifeniller), kurşun, radyoaktif kaynaklar, tributilkalaylı paslanmaz boyalar, hidrokarbürler vb için...

Fransa'da amyant yasağının başladığı 1997'de savunma bakanı, *Clemenceau*'nun kızağa çekilmesine karar verir ve geminin kaderi hakkında kamu güçleri arasında bir tartışma başlar. Başka bir gemi, *Clemenceau*'nun ikiz kardeşi *Foch* ise *Clemenceau*'dan sökülen parçalarla üstünkörü onarıldıktan sonra, bir ekmek parasına Brezilya Donanması'na satılır. *São Paulo* adıyla Güney denizlerinde salınacaktır artık. Peki bu gemide amyanta ve diğer toksik maddelere maruz kalarak çalışan işçiler, denizciler ne haldedir? Bilemeyiz, devlet sırrı!

Clemenceau'nun akıbetiyle ilgili çok fazla varsayım ortaya atılır: Akdeniz açıklarında batırmak, Marsilya limanı çıkışında amyanttan "hafifçe" arındırıp gemiyi suni bir kayaya çevirmek vb. Bu projelerden vazgeçilir ve devlet, amyattan temizleme işinin Avrupa'da yapılması şartıyla, *Clemenceau*'yu gemi söküm pazarında (ima edilen, geminin Asya tersanelerine gönderilmesidir) satmaya karar verir. Nisan 2003'te İspanya merkezli bir firma, sözleşme yapmayı başarır; ama aynı yılın ekim ayında, Türkiye'deki bir söküm tersanesine gemiyi gizlice satmaya kal-

11. Aynı döküman.

kıştıktan sonra sözleşmesi iptal edilir. *Clemenceau,* Türkiye'ye (İspanya'dan geçerek) varır ama tehlikeli atıkların Avrupa dışına ihracını yasaklayan AB mevzuatı ve uluslararası mevzuat çerçevesinde Türk kara sularından geri çevrilir. Türkiye kıyılarından uzaklaşan gemi, bir müddet Akdeniz'in ortasında bekletilir.

Yan kuruluşu Eckhard Marine vasıtasıyla, Alman çelik devi Thyssen-Krupp-Konzern, içerdiği çelik nedeniyle Clemenceau'yla tam da bu sırada ilgilenir. Eckhard Marine, Fransa devletiyle pazarlık yapabilmek için SDIC'ı (*Ship Decommissioning Industry Coorporation)* kurar. SDIC, Fransa'da sadece tek posta kutusu olan Panama bandralı bir Alman şirketidir. Bu şirket, görüşmelerde başarılı olur ve amyanttan arındırma işini, Yunanistan'dan bir şirketle birlikte yapmaya karar verir. *Clemenceau,* bu kez de Yunanistan'a doğru yola çıkar ama bu ülkenin yetkilileri de geminin kendi kara sularına girmesini istemez ve gemi, 2003'ün sonbaharında [Fransa] Toulon limanına yanaşır. Durum böyle olunca, Fransa'yla SDIC arasında yapılan sözleşme gözden geçirilir ve Toulon limanında, amyanttan arındırma işinin Technopure isimli bir alt işveren işletmeye verilmesini içeren yeni bir sözleşme yapılır.

23 Ekim 2003'te yapılan bu sözleşmede, *Clemenceau*'da var olan amyantın ve diğer toksik maddelerin miktarlarına ilişkin hiçbir değini yoktur. Oysa Fransız İş Kanunu hem gemideki amyantın [miktarının, özelliklerinin] tespit edilmesini hem de çalışmalar başlamadan önce önleyici tedbir planının yapılmasını şart koşar. Çoğu kanserojen olan diğer maddeler için de yasa, risk değerlendirmesini zorunlu kılar. Kısacası, her durumda, toplu ya da kişisel önlemlerin alınması yasal bir gerekliliktir. Ama söz konusu olan, *Clemenceau*'nun Hindistan'a, daha kesin söylersek Alang'a gönderilmesidir. Orada, gemi söküm tersanelerinin çalışma koşulları Fransız yasalarına tabi değildir; orada, ıskartaya çıkmış gemilerden çelik toplayan hurdacılar, gemilerin toksik madde içerip içermediğiyle pek az "ilgilenir." Savunma Bakanı Michèle Alliot-Marie'nin de öngördüğü gibi, *Clemenceau* oyunu, Fransa ile Hindistan arasında *double standard* karakterli

bir sahada oynanır: "Bizim için kötü olan -toksik kir içeren bir gemiyi sökmek- sizin için iyidir!"

OECD'ye bağlı ülkeler ile diğer ülkeler arasındaki ekonomik değiş tokuş bağlamında, Asya tersanelerine *Clemenceau*'yu göndermek, Fransa'ya "normal" görünür. Uluslararası işbölümü, ıskartaya çıkmış gemilerin (ve gemilerin içerdiği atığın) yönetilmesini, Asya ülkelerinin "uzmanlık alanı" yapmak üzere gemi inşa sanayisinden koparmıştır. Hindistan ise, ıskartaya çıkmış gemilerin sökülmesini Asya ülkelerinin zaruri ihtiyacı olan zincirleme çelik ticaretinde çok önemli bir halka olarak görür. Tersanelerde gemi sökümünün toplumsal ve maddi koşulları, Alang örneğindeki gibi, Hindistan'ı ikinci el çelik üretiminde rekabet gücü çok yüksek olan ülkelerin arasına sokar.

2004 yılında Alang'taki işçiler, sendikal açıdan, bugün de devam eden acımasız baskılara maruzdur; böyle bir köleliğe karşı ayaklanmak ve örgütlenmek kendi başlarına yapabilecekleri bir şey değildir. Ban Asbestos Ağı yoluyla, Hindistanlı birlikler bize [Avrupa merkezli örgütlere] bir çağrı yapar: "Bu onursuz çalışma koşullarına ancak gemilerin buraya gelmesini siz engellemeye çalışırsanız karşı koyabiliriz. Gemiler buraya yanaştıktan sonra, bizim elimizden bir şey gelmiyor." Biz ise, ortaklaşa harekete geçmenin bir zorunluluk olduğunun farkındaydık. Çalışanların sağlığıyla ve çevreyle ilgili uluslararası hukuk açısından, Ban Asbestos Fransa ve Ban Asbestos Hindistan, yani hepimiz, *Clemenceau* gibi bir geminin Hindistan'a doğru yola çıkmasının, sembolik değeri yüksek, çok önemli bir politik mesele olduğunu biliyorduk. Gerçekte, geminin Hindistan'a transferi meclisin 1 Şubat 1993 tarihinde yürürlüğe soktuğu 259/93 numaralı yönetmeliğin (CEE) hükümlerine aykırıdır. Ayrıca, sökümüne karar verilmiş, içinde amyant olan bir geminin transferi; sınır ötesine atık transferini yasaklayan 22 Mart 1989 tarihli Basel Konvansiyonu'nun (Fransa ve Hindistan arasında imzalanmış ve 5 Mayıs 1992'de yürürlüğe girmiştir) hükümlerine de aykırıdır. Bu transfer yapılırsa bu konvansiyonun 9-1. maddesine göre yasadışı bir ticaret söz konusu olacaktır. *Clemenceau* sökülmek

üzere Alang'a varırsa, hukuk yok sayılacak ve bu durum, büyük olasılıkla uzun bir süre devam edecektir!

Mümkün olan tek direniş, adalete başvurmaktır. 2004'ün sonbaharında, Güneydoğu ADDEVA'dan* Monique ve DCN'de** örgütlü CGT sendikası bize, Technopure isimli uzman bir şirketin *Clemenceau*'nun amyanttan kısmen arındırılması işini üstlendiğini bildirir. 2005'in başında, avukatlarımız, François Lafforgue ve Jean Paul Teissonnière, tehlikeli bir maceraya atılmayı kabul eder. Maceradan kastım, bugün hizmette olmasa bile bir savaş gemisi için aldığı karar üzerine Fransa devletiyle kapışmayı göze almaktır. Gerçi, avukatlarımız daha önce de pek çok kez devletle karşı karşıya gelmiştir: Arsenal'li amyant mağdurlarını ilgilendiren, DCN'nin bağışlanmaz hataları için açılan davalarda ya da nükleer deneme mağdurlarının açtığı davalarda. Yine de savunma bakanının *Clemenceau*'yu Hindistan'a gönderme kararına karşı Hindistanlı çalışanları savunmak pek de kolay olmayacaktır.

Savunmak için kanıtlara ihtiyaç vardır. Bu kanıtlardan biri Ban Asbestos Fransa'nın elindedir. Ban Asbestos Fransa Başkanı'nın yazdığı bir mektuba cevaben, Savunma Bakanlığı'ndan Askeri ve Sivil Kabine Başkan Yardımcısı Patrick Herman şunları belirtir: "*Clemenceau*'da, görülen ve ulaşılabilen amyantın %90'ı temizlenecektir. Geriye kalan yaklaşık 22 tonun arındırılması, Toulon'da amyanttan arındırma işini yapan Fransız Technopure şirketinin sorumluluğunda Luthra Grubu tarafından Hindistan'da yapılacaktır." Sözün kısası, Fransa, diğer toksik maddeleri bir yana bırakırsak, [amyantın büyük bir kısmı Fransa'da temizlenecek olsa bile] yine de fazlasıyla amyant barındıran bir gemiyi Hindistan'a göndermeye hazırlanmaktadır. Mart 2005'te Ban Asbestos Fransa, ANDEVA'ya*** da müdahil olmasını önererek, Paris Asliye Hukuk Mahkemesi'nde (TGI) ihtiyati tedbir davası açar. Açılan dava, 2005 yılı boyunca, sürekli olarak yeni aktörlerin katılacağı kolektif mücadelenin ilk

* Amyant Mağdurlarını Savunma İl Birliği. (ç.n.)

** Gemi Yapım İşletmesi, %75'i kamuya ait. (ç.n.)

*** Amyant Mağdurlarını Savunmak İçin Ulusal Birlik. (ç.n.)

aşamasıdır. Aynı zamanda, uzun sürecek hukuki bir sürecin de başlangıcıdır; bu yol, bir devlet yalanından öteki devlet yalanına geçip durduktan sonra Danıştay'ın hakemliğine çıkacaktır.

Ekim 2003'te, toksik atıkların transferiyle ilgili Basel Konvansiyonu kararlarının uygulanıp uygulanmadığının gözlenmesi için SCMC (*Supreme Court Monitoring Comittee)* isimli bir komisyon oluşturan Hindistan Yüksek Mahkemesi'nde de 2005'in başında bir dava başlar. Tek avukatla temsil edilen çok sayıda birliğin mahkemeye ilettiği dilekçelerde şu talep vardır: Alang sahiline *Clemenceau*'nun planlanan gelişinin yasallığına dair Hindistan Yüksek Mahkemesi'nin kendi kararını bildirmesi. Hem Fransa'da hem de Hindistan'da medya, dosyayı derinlemesine ele alır. Fransa'da, *FR 3 Bouches du Rhone* televizyonundan Michaël Goavec, Toulon'daki "*Clem*"de [Clemenceau] neler döndüğüne dair mükemmel röportajlar yapar. 15 Mart 2005'te *Libération* gazetesinden Éliane Patriarcat, gemiyi amyattan kısmen arındırma işini üstlenen alt işveren işletmenin müdürünü şu başlıkla sahneye çıkarır: "Geçen haziran ayında hükümetle Alman şirketi SDIC arasında yapılan sözleşmeye göre, Toulon'da bulunan uçak gemisinin amyanttan arındırılma işlerinin bir kısmı Technopure isimli bir alt işveren işletmeye verildi. Bu işletmenin ise bu konuya dair çok sorusu var." Bu sorulara makalede değinilir:

> "SDIC'ye göre, *Clemenceau* 200 ton kadar amyant içeriyordu ve bunun %90 Toulon'da, kalan %10'u yani 22 tonu Hindistan'da temizlenecekti. Ama Technopure sadece 75-80 ton kadar amyantı ve kirli 180 ton hurdayı temizlediğini söylüyor. Üzgün bir biçimde, 'geminin tam olarak ne kadar amyant içerdiğini bilmeden çalışmak zorundaydık' diyor Technopure'un yöneticisi, çünkü hiçbir zaman, *Clemenceau*'nun ne kadar amyant içerdiğine dair bir tespit yapılmadı."[12]

12. Éliane Patriarcat, "Le contrat passé par l'État en juin dernier avec la société allemande SDIC prévoit un désamiantage partiel du navire à Toulon effectué par le sous-traitant Technopure. Un sous-traintant qui se pose beaucoup de questions", *Libération*, 15 Mart 2005.

Alt işveren işletme, eğer SDIC [asıl işveren] isteseydi, yani SDIC parasını ödeseydi, daha fazla amyant temizleyebilirdik, diyor. Ayrıca Technopure, *Clemenceau*'nun 30.000 m² amyantlı zemininde zaten en az 180 ton amyant bulunduğunu ekliyor. Böylece tartışma, gemide bulunan amyantın bu tahmini miktarı üzerinde [200 ton] dönmeye başlar ve bu tartışmalar da, devlet yalanlarını ve yetersizliğini ortaya çıkarır.

TGI,* dosyanın esasına, yani, *Clemenceau*'nun Hindistan'a transferinin yasadışılığına dair kendisini yorum yapmaktan kurtaracak kararını bildirir: TGI, bu davayı yargılayacak yetkili mahkeme değildir. Karara itiraz ediyoruz. Paris İstinaf Mahkemesi, hükümet ile SDIC'den aralarındaki ilişkiyi gösterecek bir sözleşme hazırlamalarını talep ederek davayı geciktirmeyi tercih ediyor. Yeni bir savı, bu davaya bakacak yetkili mahkemenin İdare Mahkemesi olduğunu, ileri süren Paris Asliye Hukuk Mahkemesi'nde yeniden savunma yapmak zorunda kalıyoruz. Ekim 2005'te *Clemenceau*'nun Hindistan'a gönderilmesinin yasallığıyla ilgili yargılama yetkisinin hukuk mahkemelerinde olmadığına dair Paris Asliye Hukuk Mahkemesi'nin kararını haklı bulan İstinaf Mahkemesi'ne, TGI'nın yeni savı için de itiraz ediyoruz. Yine de hukuk mahkemelerinden sonra İdare Mahkemesi'ni düşünmek zorunda kalıyoruz. Ama İdare Mahkemesi'nde dava açmak için idari bir karara karşı çıkmak gerekiyor. Oysa, Savunma Bakanlığı'nın savaş araç gereçleriyle ilgili kararları "devlet sırrı" olarak sınıflandırılıyor. Bu arada, *Clemenceau*'nun çok yakında yola çıkacağına dair söylentiler de dolaşmaya başlamıştır.

Bu gelişmeler üzerine, uluslararası dört militan ağ birleşir: Ban Asbestos, Uluslararası Greenpeace, FIDH (Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu) ve Basel Konvansiyonu'nun uygulanma koşullarını gözetleyen BAN (Basel Eylem Ağı). Her biri, *Clemenceau*'nun gitmesini engelleyecek bir örgütlenme için çalışır. FIDH'nin Paris'teki merkezinde 11 Aralık 2005'te yapılan basın toplantısı bu ağların birlikte hareket ettiğini

* Paris Asliye Hukuk Mahkemesi. (ç.n.)

gösterir. Greenpeace, bir komando eylemi yapar: Çok sayıda militan, *Clemenceau*'yu "işgal" eder ve geminin Hindistan'a transferinin yasal olmadığını belirten pankartlar açarlar. Bir Hindistanlı militan ise, aralık ayının soğuğunda, yağmurunda geminin direğine tırmanıp 24 saat oradan inmeyerek durumu protesto eder.

22 Aralık 2005'te saat 18:30'da gelen bir telefonla Ban Asbestos Fransa Ağı'nın, ertesi gün için Savunma Bakanlığı'na "davet" edildiğini öğreniyorum. Bizi *Clemenceau*'nun yolculuğu hakkında bilgilendirmek istiyorlarmış. Telefon eden kişi, bu konuda kararın alındığını, *Clemenceau*'nun yola çıkmak üzere olduğunu belirtiyor. Bu davette, sadece şunu öğreniyoruz: Yolculuğun eli kulağındadır. Bunun üzerine hemen, Greenpeace ve Ban Asbestos Fransa, İdare Mahkemesi'ne ihtiyati tedbir başvurusu yapma kararını alır. ANDEVA da* aynı yönteme başvurur. 30 Aralık 2005'te, İdare Mahkemesi'nin ihtiyati tedbir yargıcı, "artık kullanılmayan uçak gemisinin ihraç edilmesi için 29 Kasım 2005'te verilmiş savaş aracı ihraç izninin iptalini ve aynı şekilde, geminin amyanttan nihai arındırma işlemleri için Hindistan'a transfer edilmesi kararının yürütmesinin durdurulmasını" reddeder. Sözün kısası, *Clemenceau* artık denize açılabilecektir.

1 Ocak 2006'da Hindistan'ın önemli gazetelerinden biri *The Hindu*'nun birinci sayfasındaki yazısında, gazetenin Paris muhabiri Vaiju Navarane, Paris'teki yargıcın verdiği kararı uzun uzadıya yorumlarken, Yeni Delhi'deki SCMC** üyesi Hindistanlı uzmanlardan da alıntılar yapar. Bu uzmanlar, Fransa'nın kararının uluslararası hukuka aykırı olduğu kanısındadır. İç sayfada, aynı gazetecinin röportaj yaptığı Technopure yöneticisi, askeri törenle Toulon'dan uğurlanan gemide, görebildiği kadarıyla 500 ila 1000 ton amyant bulunduğunu açıklar. Fransız gazeteleri ise haberden, uçak gemisinin "son yolculuğu"na

* Amyant Mağdurlarını Savunmak İçin Ulusal Birlik. (ç.n.)

** *Supreme Court Monitoring Comittee,* Ekim 2003'te toksik atıkların transferiyle ilgili Basel Konvansiyonu kararlarının uygulamasının gözlenmesi için Hindistan Yüksek Mahkemesi'nin oluşturduğu komite. (ç.n.)

vurgu yaparak bahseder. Yine de başımıza gelen en kötü şey bu değildir! Danıştay avukatlarından Alain François Roger eşliğinde, Ban Asbestos Fransa ve Greenpeace, idari yargıcın kararına karşı Danıştay'a temyiz başvurusu yapar. ANDEVA ile FIDH de aynı yolu izler.

Fransız hükümetinin, transit geçilen ülkeler için gerekli dökümanları iletme becerisi olmadığından, römorkörlerle çekilen *Clemenceau,* Süveyş Kanalı'na girmeden önce Mısır kara sularında yavaşlar. Geminin Hindistan tersanelerine transferinin yasadışılığına uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmeye çalışan Greenpeace, Toulon'da yaptığı eylemi yineler: Militanlar, pankartlarla gemiyi "işgal" eder. Fransız yetkililer sıkıntıdadır: *Clemenceau* zaten Basel Konvansiyonu'na göre uluslararası kuralları çiğnemiştir, şimdi bir de denizcilikten sorumlu Mısırlı yetkililerinin gözünde kaçak yolcu gemisi konumuna düşmüştür! İşin bu bölümü uzun sürmeyecek, iki devlet arasında varılan gizli bir anlaşmayla *Clemenceau,* Hindistan'a doğru yola çıkacaktır. Ama bu olayın medyadaki yankısı, Fransa sınırlarının bir hayli ötesine ulaşacak, en zayıfların haklarının; yani *Clemenceau*'nun varmak üzere yola çıktığı Hindistan tersanelerinde çalışan işçilerin haklarının, bu kadar göz ardı edilmesi halkta öfke uyandıracaktır.

6 Ocak 2006'da SCMC;* Fransa, gemide bulunan toksik maddelerin miktarlarını içeren dökümanları, Hindistan yetkililerine ulaştırmadığı sürece, *Clemenceau*'nun Hindistan kara sularına giriş izninin verilmesine karşı olduğunu bildirir. Hindistan Yüksek Mahkemesi, geminin Hindistan'a girişinin yasallığı hakkında karar verebilmek için SCMC'den, tarafların dinleneceği bir organizasyon yapmasını ve bir rapor hazırlamasını talep eder. Mahkeme, SCMC'nin topladığı ve analiz ettiği verilere göre kararını verecektir. SCMC, tanıklıklarını sunmaları için Ban Asbestos'u, Greenpeace'i ve FIDH'yi, 20 Ocak 2006'da Yeni Delhi'de tarafların dinleneceği bir oturuma davet eder. Yeni Delhi davetine sadece iki kişi gidecek (biri benim); ama bu iki

* *Supreme Court Monitoring Comittee.* (ç.n.)

kişi, Fransa'da ve Avrupa'da bu davanın etrafında kendiliğinden oluşmuş tüm örgütlenmeleri temsil edecektir. ANDEVA Brest çatısındaki eski *Clemenceau* çalışanları, tanıklık dosyalarını bana veriyor. Böylece bu tanıklıkları, Hindistan Yüksek Mahkemesi kendi dosyasına aktarabilecek, *Clemenceau* eski çalışanları da Hindistanlı çalışanlara destek olabilecektir. 21 Ocak 2006'da Yeni Delhi'de SCMC, şu isimleri sıralıyor: Fransa'nın Yeni Delhi Büyükelçisi Sayın Dominique Girard, Avrupalı (SDIC) ve Hindistanlı sanayiciler (*sheapbreaker* Shree Ram Vessels), Hindistanlı Toksikoloji Uzmanı Akademisyen Qamar Rahman ve son olarak birlikler (Ban Asbestos, Greenpeace, FIDH). SCMC'nin bekleme odasında rastladığımız Büyükelçi Girard'la konuşmaya çalışıyoruz; bizi kesinlikle dinlemiyor. Bunun üzerine, Fransa'dan, Hindistan'dan ve uluslararası militan ağlardan SCMC uzmanlarına ulaştırmak üzere getirdiğimiz mesajları Sayın Büyükelçi duysun diye kendisine açık bir mektupla sesleniyoruz.[13]

Böylece haftalar geçer... *Clemenceau* Hindistan açıklarında beklerken, her iki ülkenin medyasının ve uluslararası medyanın baskısı artar; çünkü Hindistan'da Yüksek Mahkeme'nin, Fransa'da da Danıştay'ın kararlarını açıklamasına az kalmıştır. Sonunda, 13 Şubat 2006'da, Hindistan Yüksek Mahkemesi karar veremeyeceğine karar verir! Kendi aralarında anlaşmaya varamayan SCMC uzmanları mahkemeye, geminin gelmesini ve gelmemesini savunan iki rapor teslim etmiştir. Bizim savlarımız, [geminin gelmemesini savunan raporda] SCMC'nin iç tartışmalarına açık bir biçimde ağırlığını koymuştur. Bu arada Yüksek Mahkeme, gemiyi teftişle görevli olacak başka bir uzman komitenin atamasını yapar.

Fransa cephesinde ise, Danıştay'ın kararından önceki duruşmada, Hükümet Komiseri[14] Yann Aguila savunmasında,

13. Bu mektup için ek 4'e bakınız.

14. "Tüm hüküm organlarında, 'hükümet komiseri' -19.yüzyıldan kalma bir tabir- herkesin önünde sorunları açıklar. Davanın özel koşulları ve uygulanabilir hukuk kuralları üzerine bütünüyle bağımsız bir şekilde, yansız olması gereken değerlendirmesini; anlaşmazlığın gerektirdiği çözümler hakkında kendi düşün-

davanın sorunlarına ilişkin açıklamalar yapar. Yann Aguila, Fransa devletinin bu meseleye pek çok sıfatla müdahil olduğunu söyler: "Savaş teçhizatlarının ihracını denetleyen otorite sıfatıyla", "herhangi bir yurttaşın da sahip olabileceği, atıkların sahibi, sıfatıyla" ve son olarak "çevrenin korunmasından ve özellikle, atıkların yasal düzenlemesinden sorumlu kurum sıfatıyla." "Operasyonun yasallığının oldukça şüpheli" olduğunu içeren savunmasını, Danıştay yargıçlarının alacağı kararın hayatiyetine vurgu yaparak tamamlar. Bu davada, özel çıkar nerededir? Temsilcisinin devlet olduğu düşünülen kamu yararı nerededir? Yann Aguila, şu kanıdadır: "Geldiği nokta itibariyle bu davada, uslamlama tersine dönmüş görünüyor. Devlet, sahibi olduğu, sökülecek bir gemiden tıpkı gerçek bir kişi gibi belli bir kâr elde etmeye çalışıyor. Bu bağlamda, kararın yürütmesinin durdurulmaması, bütünüyle finansal yarar sağlar. Öte yandan, davacılar sağlık hakkı ve çevrenin korunması gibi [devletin savunmadığı] ana davaları savunuyor. Bu bağlamda kararın yürütmesinin durdurulması, kamu yararıyla örtüşür."[15]

15 Şubat'ta Danıştay, söz konusu kararların yasallığından duyulan şüpheyi dikkate alarak "bu kararların yürütmesinin durdurulmasına" ve iptal kararının, esas yargıca, yani İdare Mahkemesi yargıcına gönderilmesine karar verir. Aynı gün, İdare Mahkemesi ihtiyati tedbir yargıcının 30 Aralık 2005 tarihli tek hâkim kararı ve *Clemenceau*'nun ihraç izni iptal edilir. Danıştay'ın kararı açıklamasından hemen sonra Cumhurbaşkanı Chirac, basına, *Clemenceau*'nun ülkeye döneceğini bildirir. Zaman kaybetmeden dört elle bu habere sarılan medya, bu gelişmeye neden olan hukuki karardan çok, geminin seyirlik dönüşüne yer verir. Yine de bu hukuki kararın, büyük bir politik meseleye dönüşmesi önemlidir. Sadece beş hafta sonra, 24 Mart

---

ce dizgesiyle oluşturduğu fikrini, kendisinin de içinde olduğu yargılama kuruluna sunar. Tavrını açıkça koymuş olan hükümet komiseri daha sonra, müzakerelere katılmaz." Danıştay, Glossaire, bkz. internet sitesi: http://www.conseil-etat.fr.

15. Yann Aguila (hükümet komiseri), Sonuçlar, Danıştay, Birleştirilmiş 6. ve 1. bölümler, 13 Şubat 2006.

2006'da Genel Vergi İdaresi, uçak gemisinin ihraç iznini geri çeker. Mayıs 2006'da gemi, [Fransa] Brest'e döner.

Danıştay'ın bu kararı, *double standard* mantığında büyük bir gedik açar. Medyanın geniş bir biçimde aktardığı *Clemenceau*'nun maceralı yolculuğu, zengin ülkelerin (fakir ülkelerin zenginleriyle işbirliği içinde) yeni emperyalist yüzünü kamuoyuna gösterir. Bu yeni yüz, aşırı sömürü altındaki binlerce Hindistanlı işçinin sağlığını, hayatını tehdit eden kanserojenleri ve diğer toksik maddeleri barındıran, "eski" kıtanın ıskartaya çıkmış gemilerini, Hindistan'a göndermenin cezasız kalması talebinde kendini gösterir. *Clemenceau*'nun Hindistan'a gönderilmesi kararının "yürütmesini durduran" Danıştay'ın 15 Şubat 2006 tarihli kararıyla, Fransız adaleti, bu cezasızlığı delerek ekonomik çıkarlara karşı hukukun yanında yer almıştır. Toksik atıkların yönetimiyle ilgili uluslararası mevzuata uyulmasıyla, Hindistanlı çalışanların sanayi risklerine karşı korunma hakkı gözetilmiştir.

Clemenceau dönüş yolundayken, Alang tersanesinde 17 Şubat 2006'da meydana gelen kaza, Hindistan'daki çalışma koşullarının dengesizliğini bir kez daha gözler önüne serer. *Chinese Sea Discoverer* isimli bir Fransız yolcu gemisinin sökülmesi sırasında, dokuz işçinin yaralanmasına neden olan bir yangın çıkmıştır. Tam da bu noktada *Clemenceau* destanının, başka zaman olsa sessizce geçiştirilecek bu haberin duyulmasına olanak sağladığını söyleyebiliriz. Fransa'nın ve Avrupa'nın gemilerinin sökülmek üzere Hindistan'a gönderilmesine karşı verilen mücadelenin en önemli davası; Hindistanlı çalışanların sağlığıdır. Elbette, *Clemenceau*'nun geri dönmüş olmasıyla bu mücadele bitmeyecektir.

Özellikle, amyantın dünya çapında yasaklanması ve dahası, toksik ürünlerin pazara sürülmesi ve bu ürünlerin akıbeti bağlamında önlem ilkesinin* etkili bir biçimde uygulanması gibi

* Bir maddenin kullanımıyla ya da tüketimiyle ortaya çıkacak potansiyel risklere ya da çevreye vereceği olası zararlara karşı, bu madde hakkında bilimsel bilgiler yetersiz olsa bile, halkı korumak için kamu güçlerinin alması gereken önlemler bütünü. (ç.n.)

Clemenceau vakasını aşan ana tartışmalar hâlâ önümüzdedir. Atık yönetimi, bugünün toplumlarının üstesinden gelmesi gereken bir sorundur. Gemi sökümünün, Avrupa sanayisinin içinde yapılmasına yönelik eğilim ortaya çıkmış görünüyor. Ayrıca, hizmetlerin serbest dolaşımına [hizmet verme özgürlüğü] yaslanarak *double standard*'ın, Avrupa Birliği içinde sürdürülmeyeceğinin de garantiye alınması gerekiyor. Doğu Avrupalı işçilerin Saint-Nazaire tersanelerinde işe alınması bize, dikkatli olmadığımız takdirde, yeni kölelik biçimlerinin gemi söküm operatörlerine, Batı Avrupalı işçilerle Doğu Avrupalı işçileri rekabete sokup "karşılaştırmalı avantaj"dan faydalanmak için çok iyi bahaneler sunabileceğini gösteriyor.

Clemenceau'nun yarattığı politik etki, Fransa'da, Hindistan'da ve tüm dünyada gelişen muhalif hareketlerin etkili ve güçlü olmasına olanak sağlayan çeşitli ve çok biçimli bir dayanışmanın sayesinde oluştu. Ulusal ya da uluslararası militan ağlar hem kendi katkılarıyla hem de başka mücadelelerden gelen deneyimleriyle *Clemenceau*'nun Hindistan'a gönderilmesinin temelinde yatan politik meselelerin aydınlatılmasını sağladı. Bu süreçte, birliklerdeki militanlar, sendikacılar ve bilim insanları günlerini, gecelerini çalışarak, örgütlenerek, harekete geçerek ve bilgi vererek geçirdiler. Avukatlar, göz ardı edilen mağdurların haklarını savunabilmek için, devletin ve güçlü uluslararası şirketlerin avukatlarıyla ve temsilcileriyle baş etmek zorunda kaldılar; bunun için ne dayanma güçlerini ne de harcadıkları zamanı önemsediler. Pek çok ülkenin gazetecisi, bu davayı sorgularken araştırmacı gazetecilikten yana tercihini yaptı. Mahkemelere gelirsek, ekonomik çıkarların hizmetindeki "devlet mantığına" karşı bağımsızlıklarını belli bir ölçüde koruyabiliyorlar; ama adalete başvurulması şartıyla...

Londra'da, 9 Ekim 2006'da, IMO (Uluslararası Denizcilik Örgütü) Çevre Koruma Komitesi dört günlük bir toplantı başlatır. Gündem maddeleri içinde geri dönüşüm ve gemi söküm problemleri de vardır. Artık hem temsil edilen hem de seslerini duyurabilen *Clemenceau* davasına hizmet etmiş birlikler ve

ağlar, bu toplantıda "gemi söküm platformu" adıyla bulunur. Ayrıca, Mumbai Liman Çalışanları Sendikası'nın desteklediği Hindistan'daki söküm tersanelerinden gelen bir işçi delegasyonu da oradadır. Sanayi patronlarına bir çağrı yaparlar: Ölü, hasta ve yaralı sayılarının azaltılması için daha katı düzenlemelerin yapılması.[16] Çünkü Hindistanlı işçilerin kaderlerine, batılı armatörlerin yönetim kurulu odalarında karar verildiğinin farkındadırlar. *Clemenceau* davası, belki de en çok şuna hizmet etmiştir: Hindistanlı işçilerin, ıskartaya çıkmış gemilerin transfer kurallarına karar verilen yere, bizzat gelip kendi davalarını savunmalarını sağlayarak güçlülerin cezasızlığında bir gedik açmak.

Uluslararası yurttaş inisiyatifi; *Clemenceau*'nun geri gelişini ve Latin Amerika kıtasında amyant yasağının yaygınlaşmasını sağladı. Ama iş ölümlerinin başka ülkelere kaydırılmasına karşı tüm çalışanların haklarını koruyabilecek kuralların çiğnenmemesi nasıl zorunlu hale getirilir?

16. AFP haber ajansı, 9 Ekim 2006

Sonuç

Kasım 2006'da ben bu kitabı yazmayı bitirmek üzereyken, gazeteciler, bir yıl aradan sonra, banliyö isyanlarının yeniden çıkmasını bekliyordu. Bir anlamıyla sağlıksız, gözle görülecek kadar somut bu bekleyiş, gazetecileri haklı çıkaracak biçimde noktalandı. Marsilya'da gençler, bir otobüsü ateşe verdi; bir öğrenci ağır yanıklar içinde kaldı. Bu olaylarla ilgili olarak, medyanın ve politikacıların diskuru aynıydı: Sorumlular örnek oluşturacak şekilde cezalandırılmalıdır. Bir başkasının beden bütünlüğüne zarar vermek gerçekten de ağır bir şekilde cezalandırılmalıdır. Peki, bu ceza gerektiren şiddet eylemlerini yapanlar sadece banliyölerdeki gençler mi? Bir başkasının, bilerek tehlikeye atılması; insan onuruna saldırılması; tehlikedeki

insana yardım edilmemesi; insan üzerinde deney yapılması; *double standard*'ın uygulanması; insanların fiziksel ya da ruhsal şiddete maruz bırakılması; sendikaların baskı altına alınması, tüm bunlar "çalışma hayatı"nın eşanlamları haline gelmişse, adaletin, zaman kaybetmeden suçluların peşine düşmesi ve işledikleri suçların büyüklüğü oranında suçluları cezalandırması gerekmiyor mu?

Dünyanın her yerinde, rekabet gücü adına, çalışma hayatı öldürüyor, yaralıyor, binlerce kadını ve erkeği hasta ediyor. Sağlıklarına ciddi biçimde zarar verdiğini bilseler de bu insanların, geçimlerini sağlayabilmek için bu tür işlerde çalışmaktan başka çaresi yok. Sağlık Sigortası Fonu'nun ve Çalışma Bakanlığı'nın verilerine göre bugün Fransa'da, iş kazalarından günde iki; amyanttan sekiz kişi ölüyor ve iki buçuk milyon çalışan her gün işyerlerinde kanserojen kokteyllerine maruz kalıyor, milyonlarca kadın ve erkek bir insanın fiziksel ve ruhsal olarak dayanabileceği sınırların ucuna itiliyor; kısacası, çalışma hayatı yaralıyor, öldürüyor ve hasta ediyor. Öldüren gerçekten çalışma hayatı mı yoksa yönetim kurullarının oval masalarında çalışma organizasyonunun nasıl olacağına karar verenler mi? Sahte bayraklı armatörlerin ve dünya çelik tüccarlarının yüksek çıkarları için bugün, Hindistan'da Alang sahiline çekilmiş gemileri sökerken, belki iki, belki on, belki altmış işçi ölecek. Burada bahsi geçen, iş ölümleridir, bu ölümlere neden olan riskler gibi "kabul edilebilir" görülürler; sorumluları için ise, hiçbir mahkûmiyet söz konusu değildir.

Bu şiddet, meşruiyetini, kamuda ve özel sektörde çalışan yöneticilerin ve karar vericilerin, iş ve üretim organizasyonuyla ilgili politik seçimlerinden alır; bu seçimler ise, zorunluymuş gibi empoze edilir. Sonsuza dek sürmesi istenen ekonomik büyüme taraftarlığı, çalışma hayatındaki hâkimiyet ilişkilerinin şiddetini maskeler. Artık, işverenle işçi arasında açık bir mücadele değil; çalışanların birbirleriyle rekabeti söz konusudur. Mücadele ederek, ekonomik güvence, sağlık, yaşam ve onur

haklarını kazanan işçi kuşaklarından gelen işçilerle; başka kıtaların ya da ülkelerin işçileri rekabete sokuluyor: Bu kıtalarda ve ülkelerde, çokuluslu firmaların küresel yöneticileri, kadın ve erkek, çocuk ve yetişkin, [sosyal ve ekonomik] haklardan yoksun tüm fakir işçileri arsızca sömürüyor. Fransa'da bir tekstil firması kapandığında, Renault ya da Volkswagen Belçikalı binlerce işçiyi işten çıkardığında, Çinli, Hindistanlı, Brezilyalı ya da Bulgaristanlı işçileri, yerel otoritelerle işbirliği yaparak ve çoğu zaman 18. yüzyılın ilkel kapitalizm koşulları altında sömürmek ya da alt işverenlere sömürtmek olasılığı olmasaydı, bu Avrupalı firmaların yöneticileri, "verimlilik artışı" için yeni olanakları nereden bulacaktı?

Başta devasa sanayi imparatorluklarının yöneticilerinin, hemen kâr etmek arzusuna adanmış bir sanayi büyümesinin yarattığı teknik açmazlar yığını olmak üzere, küreselleşmenin dayanağı neoliberal ekonomi politikasının yıkıcı sonuçları ve çelişkileri, tüm ülkelerin çalışanlarının rekabete sokulmasıyla kamufle edilir. Kamunun ve özel sektörün karar vericileri, istihdamı, sihirli bir formül olarak kullanır: Bütün gezegenin kaynaklarını özel mülklerine geçirmek için, tüm ağır işleri yüklenebilecek bir işgücünü özgürce kullanmayı isteyen işveren ve yönetici sınıfının hakları adına karar vericiler; çalışanların sağlığının tehlikeye atılmasına ve çalışmanın toplumsal olarak güvencesizleştirilmesine karşı oluşturulmuş tüm kaleleri durmadan yıkarlar.

Üretim seçimleriyle ilgili tüm kamu tartışmalarını engellemek için sürekli olarak istihdamın korunması şantajı öne sürülür. GDO* ile ilgili tartışmaların arkasında da kirletici, tehlikeli, çoğu zaman hoyratça savurgan tarım sanayisinin bugünkü üretim biçimlerinden bağımsız diğer tarım biçimlerini yok etme amacı vardır. Bu yoğun tarım, dünyanın pek çok yerinde var olan (Fransa'da Beauce, Dorgogne, Bouches-du-Rhône da dahil) latifundia** mantığını canlandıran kölelik formları üzerine kuruludur: Mon-

* Genetik Yapısı Değiştirilmiş Organizmalar. (ç.n.)
** Eski Roma'da çok geniş özel topraklar.(ç.n.)

santo'daki* gibi, yüzünü görmediğimiz bir toprak sahibi; borçlandırılmış, dolayısıyla tutsak, mevsimlik işçiler; "toplumsal huzurun" sağlanmasından sorumlu "tabancalı adamlar"ın (Fransa'da "özel milisler" deniyor) eşlik ettiği yöneticiler... İstihdam, bu şiddete meşruiyet kazandıran ana motiftir. Fransa'da OMI sözleşmesi (Uluslararası Göç Hizmeti)[1] denen, çok özel bir iş sözleşmesiyle çalıştırılan işçileri öldüren, yaralayan, hasta eden de bu meşru şiddettir. Daha önce değindiğimiz, İş Kanunu'nu ihlal eden bir çiflik sahibinin, denetim yapan iki iş müfettişini, görev başındayken öldürmesinin kaynağında da aynı şiddet vardır.

Gezegenin enerji geleceği söyleminin arkasında nükleer sanayi lobilerinin gücü kendini gösterir: Bu güç, çalışanları, çocuklarını ve kullanılmış nükleer yakıtı işleyen fabrikaların çevresinde ya da santrallerin kendisinde Çernobil rüzgârının altında yaşayanları, radyoaktivitenin kanserojen, mutajen, teratojen** etkilerine maruz kalmaya mahkûm eden bir üretim organizasyonuna tüm itirazları yasaklar. Alt işveren iş ilişkisi bu noktada hem bu sanayideki üretim faaliyetinin sağlığa etkilerini hem de nükleer santrallerin emniyeti için yapılması zorunlu, tehlikeli işlerde görevli çalışanları görünmez kılmak için vardır. İstihdam yaratma ve düşük "sera etkisi" argümanları, radyoaktif yayılmayla ya da atık birikimiyle ilgili tartışmalara son verilmesine neden olur.

Her ne pahasına olursa olsun ilerlemeyi hedefleyen aşırı derecede kirletici sanayilerin bulunduğu bir atmosferde, insan eliyle ya da teknoloji yardımıyla kanserojen, mutajen risklerin yayılmasını engellemek olanaksızdır. "İlerlemenin" sembolleri, "bilişim devrimi" kimya sanayisindeki gelişmeler

---

* Vietnam'da Amerikan ordusunun, ağaç yapraklarını dökmek ya da bitkilere zarar vermek için kullanıldığı portakal renkli kimyasalı üreten ABD merkezli şirket. Günümüzde GDO'lu tohum üretiminde ilk sırayı alan ve çevrecilerin ağır eleştirilerine hedef olan bu şirket, bitki biyoteknolojisi üzerine uzman, çokuluslu devasa bir şirkettir. (ç.n.)

1. Patric Herman, "Révélations d'un rapport officiel sur l'agriculture dans le Midi. Trafics de main-d'oeuvre couverts par l'État [Güney Fransa Tarımı Üzerine Resmi Bir Raporun Açığa Çıkardıkları. Devletin üstünü örttüğü yasadışı işgücü ticareti]", *Le Monde diplomatique*, Haziran 2005.

** Normal embriyonal gelişmeyi bozarak kusurlu doku veya organ oluşması. (ç.n.)

ve "nanoteknolojiler" bu olanaksızlığı gizler. Amyant hikâyesi, bu durumu gösteren en iyi örnektir. Gözde ama ölümcül bir sanayinin kralları, tehlikenin bütünüyle farkında olarak, amyant kullanımını dünyaya, alternatifi yokmuş gibi empoze ettiler. Bu krallar, mevcut amyantla başa çıkmanın -bu konuda henüz önlem almaya başladık- çevresel, ekonomik ve insani maliyetini bugünün ve geleceğin nesillerine miras bıraktı. Oysa, bu öldürücü lifin alternatifleri vardı; ama bu alternatifleri tercih etmek, dev bir pazarda amyant sanayisi kartelinin monopolünü kırmak anlamına gelecekti. Artık tüm toplumun (bu, çok adaletsiz), çalışanlara ve çevreye zarar vermeden, zorluklarını ve maliyeti üstlenerek amyant bulaşmış tüm aracı, gereci, binayı vb'yi kaldırması, temizlemesi gerekiyor. Sağlık ve çevre felaketlerinin sorumlusu amyant sanayicileri ise bu maliyetlerin hiçbirini üstlenmeyecek. Fransa'da çokuluslu amyant şirketleri, Eternit ve Saint Gobain, kendi faaliyetlerinin mağduru olan binlerce insanın her türlü tazminatını ödemekten muaf tutuldu. Şirket yöneticileri, fiber çimento fabrikalarında amyantsız üretim zincirini zaten, epeydir uygulamaya sokmuş ve amyant yasağıyla birlikte Avrupa pazarının büyük bölümünü ele geçirmişken; Eternit ve dolayısıyla hissedarları, 1990'ların sonunda fiber çimento fabrikalarının dönüştürülmesi [amyantsız hale getirilmesi] kapsamında devlet "yardımı" bile aldı. Bu kitabın, ölçüsüzlüğünü gösterdiği sanayi ahlaksızlığı, benim anladığım biçimiyle, insanlık suçu olarak sınıflandırılabilir.

"Hizmet" sektörü, istisna oluşturmaz. Bu sektör, Avrupa Parlamentosu'nun son dönemde kabul ettiği Bolkestein yönergesinin* onayladığı meşru kölelik formlarının örnekleriyle do-

* Yönerge adını, dönemin AB Vergi ve Gümrük Birliği Komisyonu Üyesi Frits Bolkestein'dan almıştır. Yönergeyle, AB ülkesinde hizmet üreten bir birey ya da şirketin, aynı hizmeti AB'nin diğer ülkelerinde de verebilmesinin, üstelik bu hizmeti kendi ülkesinin çalışma koşullarıyla gerçekleştirmesinin önü açılmıştır. Örneklersek, Fransa'da hizmet veren Polonyalı bir firmanın Polonyalı işçileri, ücretlerini, Fransa'nın değil, Polonya'nın ücret koşullarına göre alacaktır. Her iki ülkenin işçilerini rekabete sokup çalışma koşullarını kötüleştiren bu yönerge, hazırlık aşamasında büyük tepkilere neden olmuş, yine de yürürlüğe girmesi engellenememiştir.(ç.n.)

ludur. Bolkestein yönergesi, uygulamada, iş yasalarını, rekabet yasalarına açıkça bağımlı kılar. Bu, aslında epeydir, sanayicilerin sorumluluktan kurtulmak için kullandığı en gözde araçları, alt işveren iş ilişkisi yoluyla uygulanmaktaydı. Gündemdeki bir olay, yani *Airbus Industries* şirketinin Ekim 2006'da yaşadığı kriz, bu sorunu gün yüzüne çıkarır.[2] A380 uçağı, atölyeden zamanında çıkamaz ve böylece sipariş planını onurlandıramaz. Aslında bu "kriz" günümüzün iş organizasyonu seçimlerini aydınlatan çok iyi bir örnektir. Bu organizasyon, projesi sanayi megolamanisinden doğan bir uçak üretiminin tüm sorunlarının çözümünü kendinden daha zayıf olana, tam zamanında üretim biçimiyle ve en düşük maliyetle devretmesinden oluşur. Asıl işveren için üretim sorunlarının ve projeyi tamamlamak için gerekli olan çalışmanın [niteliğinin, zamanının] hiçbir önemi yoktur. Alt işveren ise verdiği sözleri tutmakla yükümlüdür: Eğer gecikmeler üst üste biniyorsa bu onun suçudur. Krizde, *Airbus Industries* şirketinin yöneticilerinin ve hissedarlarının maaşları hiçbir şekilde bahis konusu olmaz; ama yakın zamanda iş bulma umudu olmayanlar da dahil, statüsüz binlerce çalışan işten atılır. Bölgede 32.000 kadar çalışanın işi, tehdit altındadır. Şirketin doğrudan çalışanları [kadrolu] ise, yönetim bir çözüm bulmazsa atılma sırasının kendilerine geleceğinden korkmaktadır. Bu süre zarfında, uçak yapımının son aşamasını "yeniden düzene sokmak" amacıyla *Airbus Industries*'nin yöneticileri, yeni uçağın yapım maliyetini %20 azaltma kararını alır. Açıkça ifade edecek olursak, bu karar, işlerine devam etme "şansı" olan tüm çalışanlar ve alt işveren işletmeler için işin yoğunlaştırılması anlamına gelir. Bu durumda da çalışma koşullarının iyileştirilmesi elbette söz konusu olmaz. Zaman, hızlı üretim zamanıdır. Ayrıca, bu durum bu haliyle kabul edilse bile, daha hızlı çareler kendini dayatmaktan geri durmayacaktır. Malzeme [motorlu taşıma araçları malzemeleri] pazarında, Fransız çalışanlar Türk çalışanlara göre çok daha fazla maliyetlidir. O halde, malzeme üreticilerinin, üretimin bir

2. Airbus Industires, *Le Monde-économie*, 17 Ekim 2006.

kısmını Türkiye'ye "kaydırma" kararını alması da makuldur! *Airbus Industries*'nin bulunduğu bölge için iştah açıcı 10.000 istihdam sözü unutulmuş; muhalif yerel politikacılardan bazılarının istihdam sağlanmazsa "tehlikeli" bir bölge yaratılmasına hizmet edileceği uyarısı ise bir kenara atılmıştır. Bu arada, burada, tehlikeden kasıt, sayın Sarkozy'nin anladığı anlamda, toplumun ve şehrin emniyetinin tehdit edilmesi midir, yoksa çalışanların ekonomik olarak güvencesiz kalması mıdır? Çinlilerin sunacaklarının yanında, birkaç ay içinde Türklerin çok pahalıya mal olacağının düşünülmesi de mümkündür. Bizi yöneten sanayi imparatorlukları için dünya kesinlikle bir köy... Bu dev uçakların yapımı sırasında yaşanacak iş kazaları ya da meslek hastalıklarına gelecek olursak; eğer bunlar Fransa'da meydana gelirse ve bildirimi yapılırsa, uzay ve hava gemiciliği sektöründe değil, alt işveren işletmelerin bağlı olduğu sektörlerde kayıt altına alınacak. Eğer Türkiye'de ya da Çin'de meydana gelirse hiçbir yere kaydedilmeyecek. Böylece, elinde tüm ISO kalite belgelerini bulunduran *Airbus Industries,* dünyanın en güvenli sanayilerinden biri olarak boy gösterecek.

Bu kitapta anlatılanlardan yola çıkarak şunu çok net söyleyebiliriz: İş kazalarının ya da meslek hastalıklarının telafi hakkı, çalışanları hiçbir şekilde risklere ya da bu kitabın kayda almaya çalıştığı tüm formlarıyla hayata ve sağlığa yönelen saldırılara karşı korumaz. Meslek hastalığı bildirimi ve meslek hastalıklarının kabulü prosedürü, tuzaklarla ve aşağılamalarla dolu zahmetli bir yoldur ve genelde; en iyi olasılıkla, gülünç miktarda bir tazminatla, en kötü olasılıkla, reddedilmeyle sonuçlanır. Redden sonra ilgili kişi ısrar ederse, bu kişinin hayatı davalarla, bilirkişi raporlarıyla, duruşmalarla geçecektir. İş kazaları ya da meslek hastalıklarının maliyeti, işverenleri, önleyici tedbirler için yatırım yapmaya teşvik edecek kadar yüksek değildir. Telafi hakkının sadece korunmasının değil, iyileştirilmesinin de büyük önem taşıdığı açıktır. Bununla birlikte bu hak ne adalet ilkesinin [yasalar önünde eşitlik] uygulanması için ne de önleyici tedbirler sorununu çözmek için yeterlidir.

Bu kitap, iş sağlığı üzerine sosyal ortaklar arasında yapılan müzakerelerin [pazarlıkların] çok sorunlu bir alanda geçtiğini göstermiştir. Fransa merkezli çokuluslu şirketlerin kârlarına katkıda bulunan yabancı çalışanları bir yana bırakırsak, Fransa'da çalışanların büyük oranda güvencesizleştirilmiş olmasına kıyasla, sendikal temsilin yok denecek kadar az olması, bu müzakerelerin en büyük açmazıdır. Bugün Fransa'da, MEDEF'in* önerisiyle biraraya gelinen müzakere masalarında ya da Sağlık Sigortası kurumlarının yönetim kurullarında toplananlar arasında artık çok az sayıda çalışan temsilcisi vardır; ve bu temsilciler, tehdit altındaki kırılgan kazanımları tek başlarına savunmak zorundadır. Yine de son dönemde oluşan toplumsal hareketlerle, kimilerinin haksız "ayrıcalık" saydığı kazanımlar hakkında kolektif bir bilincin geliştiğini görüyoruz. Bu "ayrıcalık" söylemi, istihdamın ve işin düzenlemesinde Hindistan'da ya da Çin'de baskın olan modeli kendilerine ideal olarak alan "karar vericilerin" söylemidir. İş sağlığı ve güvenliğinin ücret müzakerelerinde yer almasıyla, iş sağlığının parasal bir referansa indirgenmesi ise başka bir açmazdır: Tazminat miktarlarının ya da risk primlerinin müzakeresi [pazarlığı], risklerle mücadeleye değil, riskleri meşru kılmaya hizmet eder.

Kişinin beden bütünlüğüne, sağlık ve onur hakkına saygı, ücret müzakerelerinin alanına değil, yurttaşlık kavramını kuran temel ilkelerin alanına girer. Adalet ilkesi, her şeyden önce, yasalar önünde eşitlikten geçer. Oysa, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'na ve İş Kanunu'na göre, işverenlerin ve emir vericilerin işlediği ağır cezalık, asliye cezalık suçların büyük çoğunluğu, çalışanların işlediği suçların aksine, bütünüyle cezasız kalır. Bu cezasızlık, temelinden sorgulanmalıdır. İnsanlığa karşı işlenen suçları yargılamak üzere uluslararası bir ceza mahkemesi kurulmuştur. Bilinçli olarak, işyerlerini şiddet ve ölüm mahali haline getirenleri yargılamak üzere uluslararası bir iş ceza mahkemesi ne zaman kurulacaktır? Böyle bir politik inisiyatif, sadece mağdurları değil, temel haklara saygı gösterilmesini isteyen tüm

* Fransa İşletmeleri Hareketi; bir işveren örgütü. (ç.n.)

yurttaşları; kadınları ve erkekleri, çalışanları ve işsizleri, bilim insanlarını, entelektüelleri, hukukçuları ve politik şahsiyetleri kapsayan bir toplumsal hareketi gerektirir. Çalışanların sağlığı, bilim ya da tıp alanında; sendikalarda ya da derneklerde faaliyet gösteren birkaç uzmana tahsis edilmiş bir alan değildir. Bu kitaptaki anlatılar bunun örneklerini vermiştir: Ekonomik egemenliğe karşı, haklara ve hukuka saygıyı dayatmak için tüm bilgiler, tüm deneyimler gereklidir.

Bilimsel araştırma alanının oynadığı role değinerek sonuç bölümünü bitiriyorum. Bu kitap, bilimin ve uzmanların, çalışma hayatındaki yıkımların açığa çıkarılmasına değil, sanayicilerin özel çıkarlarına hizmet ettiklerini göstermiştir. Bu ittifakı kırmak gerekir. Bunun için bana, iki koşulun varlığı gerekli görünüyor. Birincisi, kamu fonundan sağlanacak olanakla, sanayici ve yönetici sınıfına karşı araştırmacılarının bağımsızlığını garanti altına alacak bir kamu araştırma kurumunun yeniden oluşturulmasıdır. Bilimsel araştırma alanının davası, çalışanların sağlığı üzerine bilgi üretmek olursa, bilim insanlarının, çalışanların sağlığıyla işletmelerin ekonomik "sağlığı" arasında sıkışıp kalmasına gerek kalmayacaktır. İkinci koşul ise disiplinler arası ilişkilerle ilgilidir. Araştırmacılar arasındaki ilişkilere hâkim vahşi rekabet; genellikle tek disiplinli, dokunulmaz özel sahaların, alanların, sınırlarının çizilmesiyle noktalanır. Oysa, iş ve sağlık ilişkisi üzerine bilgi üreten disiplinlerin her biri, çalışma hayatındaki sağlık zararlarının farklı bir yönüne ışık tutar. Ayrıca, iş ve sağlık üzerine bilgi üretimi alanının halka açık olması gerekir; bu da, çalışanların sağlığıyla ilgili araştırmalarda, disiplinlerin birbirini tamamlamasını gerektirir.

Son olarak ve en önemlisi, iş ve sağlık ilişkisi hakkında bilgi üretimi alanı; bütünüyle kamu sağlığı araştırmalarına ait bir alan olarak, tazminat sisteminden bağımsız bir biçimde, çalışma hayatına bağlı zararlarının görünür hale gelmesine olanak sağlamalıdır. Ana mesele, bireylerin ya da toplumun yaşam, sağlık ve onur haklarına saygı duyulmasını sağlamak için toplumsal ve politik alanda baskı yapılmasıdır; hem bugünün çalışanlarının

hakları hem de bir azınlığın kısa zamanda zengin olması için düzenlenmiş finansal ve endüstriyel gelişmenin ağır tehdit altında bıraktığı gelecek kuşakların hakları için bu baskı gereklidir.

Ekler

Ek 1
Seine-Saint-Denis'li gençlerin isyanına yankı

Ek 2
Önleme ve Telafi İçin Amyant Kolektifi'nin (CAPER) çağrısı, Clermont-Ferrand, Haziran 2005

Ek 3
Ulusal Bilişim ve Özgürlükler Komisyonu (CNIL) başkanına mektup

Ek 4
Fransa'nın Yeni Delhi Büyükelçisi Sayın Dominique Girard'a açık mektup

Ek 1
Seine-Saint-Denis'li Gençlerin İsyanına Yankı[1]

SEINE-SAINT-DENIS'DE 93'LÜLERİN ÇAĞRISI'NA* İMZA VERENLERDEN BİRİNİN ÇAĞRISI
KASIM 2005

Hem sosyolog hem de sağlık ve iş hakkı militanıyım. Bu çağrıyı, Seine-Saint-Denis'deki adaletsizliğe, eşitsizliğe ve ayrımcılığa karşı mücadele veren; benim gibi, 2005'te 93'lülerin Çağrısı'na imza atan herkes için kaleme alıyorum.

1. 93'lülerin Çağrısı, 2005 yılında Seine-Saint-Denis İl Genel Meclisi başkanının inisiyatifiyle eyleme geçirilmiş; bu ilde, pek bilinmeyen orijinal girişimleri ve eylemleri gerçekleştiren, bu ile derinden bağlı tüm insanları biraraya getirmiştir.

* Avukat, doktor, yerel politikacı, sanatçı, akademisyen vb'den oluşan 93 kişinin, Seine-Saint-Denis'de eşitliğin sağlanması için hazırladığı çağrı metnidir. Ayrıca Seine-Saint-Denis'nin posta kodu 93'tür.(ç.n.)

Seine-Saint-Denis'de iş, sağlık ve onur hakları gibi en temel haklar başta olmak üzere, hakların yok sayılmasının, dışlanmanın ve işsizliğin artmasının tanığıyım. Özellikle göçmen gençlere ve bu gençlerin ailelerine uygulanan şiddeti ifşa etmek istiyorum:

Şiddet, işe alırken ayrımcılık ve işten çıkarma.

Şiddet, mahallelerde, okullarda, hastanelerde, üniversitelerde ve sosyal hakların yönetimiyle görevli idari kurumlarda olağanüstü kısıtlı olanaklar...

Şiddet, ailenin bir arada yaşama hakkının yok sayılması ve aileleri ya da çocukları Fransa'da yaşayan insanların, vahşice sınır dışı edilmesi.

Şiddet, aşağılama, ani kontroller, ırkçı sözler ve eylemler.

Şiddet, insanların evlerinden zorla çıkarılması; elektriğin, gazın, suyun kesilmesi.

Şiddet, sosyal hizmet görevlilerinin, ilkokul öğretmenlerinin ve eğitimcilerin, zor durumda olan ailelere ve çocuklara yardım edebilmek için gereken olanaklardan mahrum oluşu.

Şiddet, işsizlerin, güvencesizlerin, engellilerin, gençlerin, göçmenlerin vb'nin hareket kabiliyetlerini durmadan azaltarak, tüm ülkenin zenginliğini, büyük zenginlerin çıkarına kanalize eden politik ya da sosyal kararların bütünü. Kendilerini ilgilendiren kararlarda tüm haklara haiz bir vatandaşlığın esirgendiği insanlar, güvencesizlik tehditi altındaki bu insanlardır.

Seine-Saint-Denis'li gençlerin isyanla dile getirdiği umutsuzluğun karşısında hükümetin harekete geçirdiği polisin ve adaletin şiddet kıskacına karşı duyduğum; derin bir öfkedir.

93'lülerin Çağrısı'nı imzalayanlardan biri olarak, tüm enerjilerini Seine-Saint-Denis'de yaşayanların hizmetine vermeyi seçmiş kadınların ve erkeklerin, kararlılığının bir eseri olan bu çağrının ne anlama geldiği iyice anlaşılsın istiyorum: Fransızların ve göçmenlerin, gençlerin ve yetişkinlerin hayatlarını iyileştirmek için uzmanların, politikacıların, sendika militanlarının ve birliklerin yaptığı sayısız eylem; umutsuzluğun dile getirilişine şiddetle ve baskıyla karşılık vermekten başka hüneri olmayan, iflası kesin bir politika tarafından başarısızlığa mahkûm edilemez, edilmemeli. Acaba tüm yaşananlar karşısında, bizi yönetenlerin tarihimizden hiç ders almadığını mı düşünmeliyiz?

Ek 2
Önleme ve Telafi İçin Amyant Kolektifi'nin (CAPER) Çağrısı, Clermont-Ferrand, Haziran 2005

CAPER
ÇAĞRI

AMISOL mağdurları için adalet istiyoruz
Dava görülmeli

13 Aralık 1974: Clermont-Ferrand Amyant Fabrikası AMISOL, 271 kişiyi işten çıkararak kapılarını kapadı.

Bunu izleyen aylar ve yıllar, bu fabrikanın ve amyantın yaratacağı skandallara şahit olacaktı.

Amisol'ün atölyelerindeki toz, bıçakla kesilecek kadar kalındı. İş yapılan tüm alanlara ve fabrikanın çevresine de yayılıyordu. Bu toz, fabrikada çalışanlara ve civarda yaşayanlara fibroz ve mezotelyoma hastalıklarını miras bıraktı.

Altmış beş yıl boyunca, bu işletmenin patronları, bütünüyle bilinçli bir şekilde, insanların hayatını tehlikeye atarak zengin oldular. Tehlikenin farkındaydılar; çünkü amyant kullanımı hakkındaki ilk uyarılar 1906 tarihlidir.

Bu korkunç sanayi suçuna kurban olanların sayısını, kuşkusuz hiçbir zaman tam olarak bilemeyeceğiz.

Bu acılar, bu ölümler karşısında duyulan öfke ve kızgınlık, bir mağdur birliğinin kurulmasına neden oldu. Fabrikanın kapanışından yirmi yıl sonra, 1996'da kurulan bu birlik, sorumlular adalet önünde hesap versin diye, ceza mahkemelerinde dava açmaya başladı.

Nisan 1999'da Clermont-Ferrand sorgu yargıcı, şirketin genel müdürü hakkında soruşturma başlatılmasına karar verdi ama bu kararın arkası gelmedi.

Asliye Hukuk Mahkemesi işverenin bağışlanmaz suç işlediğini defalarca kabul etmesine rağmen, Ceza Mahkemesi harekete geçmedi.

Bu sessizlik, bu ilgisizlik neden?

Günümüzde, internetten müzik indirmek, kişileri hapis cezası almaya götürebilecek bir suç sayılıyor. İki suç arasında karşılaştırma yapmak mümkün değilse de ölümlerle dolu geçmişi olan bir genel müdürün nasıl bir ceza alacağını sormanın hakkımız olduğunu düşünüyoruz.

Ne mutlu ki genel müdürlerin faydalanacağı iki vitesli bir adalet var [zenginler için yumuşak ve ağır, fakirler için sert ve hızlı] ve toplum, insanlardan çok malları koruyor.

ARTIK BU YAŞANANLAR SON BULMALI

Çünkü olağanüstü ağır bir sanayi suçu işlenmiştir.

Çünkü telafi, herkesin rolünden ve eylemlerinden oluşan statüsünün belirlenmesini içerir: Zehirlenen işçiler mağdurdur ve zehirleyen patronlar sorumludur.

Çünkü bizim bu sayfayı çevirmemize olanak verilmedir.

Çünkü bu öldürücü öykü, başkaları için önleyici tedbirler alınmasını sağlamalıdır.

TÜM BU YAŞANANLARDAN SONRA CLERMONT FERRAND'DA AMISOL DAVASININ BAŞLAMASINA İHTİYACIMIZ VAR.

Clermont'daki hareketimiz, Dunkerque'li Dullar Hareketi ve sınırlarımızın ötesindeki tüm hareketlerle dayanışma içindedir.

Arkadaşlarımızın, meslektaşlarımız, ailelerimizin tabutları başında verdiğimiz onca sözden dönemeyiz ve dönmek istemiyoruz.

Clermont'da Amisol davasının başlamasına, bir daha asla olmasın, demek için ihtiyacımız var.

CAPER VE AMISOL MAĞDURLARI

Maison du Peuple, Place de la Liberté, 63000 CLERMONT-FERRAND, Tel:04.73.19.06.75

Ek 3
Ulusal Bilişim ve Özgürlükler Komisyonu (CNIL) Başkanına Mektup

Ulusal Sağlık ve Tıp Araştırmaları Enstitüsü
292. Ünite
Bicêtre Hastanesi
Général Leclerc Sokağı, No: 82
94276 Le Kremlin Bicêtre-Cedex.
Fransa
Tel: (331) 45212339
Faks: (331) 45212075
Toplumsal Eşitsizlikler, Sanayileşme ve Sağlık Ekibi

Sayın Jacques Fauvet
Ulusal Bilişim ve Özgürlükler Komisyonu Başkanı
Saint-Guillaume Sokağı, No: 21
75340 Paris Cedex 07

Bicêtre, 6 Şubat 1996

Sayın Başkan,

Ekte sunulan rapor, Kamu Sağlığı Müdahale Fonu ile yapılan bir konvansiyon çerçevesinde INSERM'in* 292. Ünitesi'nin yaptığı ve yöneticiliğini üstlendiğim bir araştırmanın sonuçlarını içeriyor. Bu araştırma, alt işveren iş ilişkisi içinde, nükleer sanayinin bakım ve onarım işlerini yapmak üzere dışardan gelen işletmelerin çalışanlarının iş ve iş sağlığı organizasyonları hakkındadır. Araştırma, doğrudan radyasyon altında çalışanların sağlık ve çalışma koşullarının yanı sıra radyasyondan korunmaya ilişkin normlar, kurallar ve uygulamalarla da ilgilidir. İşletmeci EDF'ye** ve Sendikalar Arası Nükleer Sanayiciler Topluluğu'nun yan kuruluşu Fransız Nükleer Sanayisini Geliştirme Kurumu'na (PROMINF) isme kayıtlı sayısal dosyaların açılması için izin veren kurum olma sıfatıyla Ulusal Bilişim ve Özgürlükler Komisyonu, bu araştırmanın radyasyondan korunma bölümüyle ilgilidir. Kamu sağlığı alanında çalışan bir araştırmacı olarak, isme kayıtlı bu sayısal dosyalara ilişkin araştırma sonuçlarını ve "bilişim ve özgürlükler" yasası ve iş mevzuatı kapsamında bu sonuçların ortaya çıkardığı soruları, Ulusal Bilişim ve Özgürlükler Komisyonu'na iletiyorum.

1. DOZİMETRE VERİLERİNE İLİŞKİN SAYISAL DOSYALARIN AÇILMASI VE RADYASYONDAN KORUNMA KURALLARI

Fransa'da yirmi yıldan beri, radyasyondan korunma kuralları için kabul edilmiş bazı metinler söz konusu. Bu metinlerin uygulanma kararları yayımlanmadı ve bu düzenleme [mevzuat] bugüne kadar tamamlanamadı. Parlamentoda ve idarede, ilgili kişilerin [alt işverenlere bağlı çalışanların] istihdamının ve sağlığının en etkili biçimde korunması amacıyla bu düzenleme tartışılmaktadır.

* Ulusal Sağlık ve Tıp Araştırmaları Enstitüsü. (ç.n.)
** Fransa Elektrik Kurumu. (ç.n.)

Nükleer sanayi ise, santrallere dışarıdan iş yapmaya gelen işletmelerin çalışanlarının aldığı kişisel doz kayıtlarının sayısallaştırılmasında, doz limitine göre esnek istihdama olanak sağlayan başka bir yasallaştırma yolunu tercih etti.

İşletmeci EDF ve nükleer sanayiciler, yasal ve operasyonel olmak üzere* iki tip dozimetrenin varlığından, kayıt tekniklerinin farklılığından ve hâlâ Fransız hukukuna aktarılmamış Avrupa Birliği yönergelerinin bazı maddelerinden destek aldı.

Teknik performasın (burada söz konusu olan, çalışanların aldığı dozların işin yapıldığı zamana bağlı olarak elektronik kayıtlarının tutulması ve kayıtların ana bilgisayar sistemine aktarılmasıdır) yasa etkisi yapması ve kullanımının ve etkilerinin yasal bir çerçeveye oturtulmasını sağlayacak, toplumsal açıdan verimli bir tartışma yapılmadan kendini empoze etmesi yeni bir şey değil. Biyomedikal alan, bu tip pratiklerin örnekleriyle dolu.

Daha Fransız yasalarına aktarılmamışken işletmecilerin Avrupa yönergesini kullanması; yönergenin yasalara geçmiş gibi davranılmasına ve *istihdamın dozajla yönetilmesi*ne karşı Fransız mevzuatının koyduğu tüm engelleri ortadan kaldıran bir pratiğin yerleşmesine neden oldu.

EDF'nin ve iş verdiği alt işveren işletmelerin uygulamaya koyduğu sistemle, bütünüyle işlevini yitiren kişisel sağlık bilgilerinin gizliliği, bu pratiklerin en başında yer alır. Ayrıca, çalışanların, tüm temsilci ve önleyici kurumların, dozimetrik bilgilere doğrudan erişememesi; sayısallaştırılan kişisel dozimetre verilerinin kullanım biçimleri üzerine eşitlikçi müzakarelerin yapılmasını engelleyen ürkülecek derecede etkili bir araçtır.

Bu sistem işletmeciye, dışarıdan istihdam edilen pek çok çalışan arasında iyonize radyasyonu bölüştürme olanağını sağlar ve yasal doz limitlerini "radyasyon kredisine" dönüştürür; bu kredi limitini ayarlamaya çalışmak, ilgili çalışanları, yorgun düşerek cezalandırır. Bu durum, sağlıkla ilgili verilerin kullanımıyla oluşacak istihdama yönelik ayrımcılığın her türlüsüne karşı çıkan "bilişim ve özgürlükler" yasasıyla çelişkili görünüyor. Bahsettiğimiz çalışanlar için çifte zarar söz konusudur: Bir yandan, sağlıklarını meslek riski olarak bilinen ama alınan dozların etkisi açısından pek de bilinmeyen bir riskle tehlikeye atmaktadırlar; öte yandan, bu maruziyet nedeniyle bakım onarım işlerinden kısa ya da uzun süre uzaklaştırılarak cezalandırılmaktadırlar.

---

* Yasal dozimetre, çalışanın üstünde taşıdığı, pasif dozimetre de denen, periyot sonunda içindeki verilerin bilgisayar sistemine aktarıldığı dozimetre. Operasyonel dozimetre ise, çalışanın çalışma seansları boyunca kullandığı ve işin yapıldığı zamana bağlı olarak verileri kaydeden ve çalışanı iş esnasında aldığı doz hakkında uyaran dozimetre. (ç.n.)

Ulusal Bilişim ve Özgürlükler Komisyonu, sayısal dosyaların açılmasına izin vermekle devletin diğer kurumlarının (Nükleer Bilgiler ve Nükleer Emniyet Yüksek Konseyi, İyonize Radyasyona Karşı Korunma Ofisi, Çalışma Bakanlığı Meslek Riskleri Yüksek Konseyi) sürekli olarak engellemeye çalıştığı, bu tipte bir iş yönetimi organizasyonuna hukuki bir meşruiyet kazandırmıştır.

2- ULUSAL BİLİŞİM VE ÖZGÜRLÜKLER KOMİSYONU'NA [CNIL] VERİLEN TALEP SUNUM DOSYALARI

Nükleer sanayi işletmecilerinin CNIL'den onay almasına olanak sağlayan şartların sorgulanması gerekiyor. Dışarıdan istihdam edilen çalışanları ilgilendiren isme kayıtlı sayısal dosyaların açılma izni için CNIL'e verilen talep sunum dosyalarının önemli yanlışlar içerdiğini söylememiz gerek. Ekli raporun üçüncü bölümünde bu taleplerinin detaylı bir analizi yer alıyor.

Bu yanlışlar; radyasyondan korunmaya ilişkin Fransız mevzuatıyla ve kişisel sağlık bilgilerinin gizliliği maskesi altında yapılan (raporun birinci bölümüne bkz.) dozimetrik gözetimin yasal organizasyonuyla ilgilidir. İsme kayıtlı sayısal dosyaların açılış iznini isteyen talep dosyalarında, *kişisel yasal dozimetre ile operasyonel dozimetre* arasında süren karışıklık, nükleer sanayicilere ve işletmecilere iş mevzuatındaki kurallara uymadan ve istihdamın korunması üzerine süren tartışmaları dikkate almadan yollarına devam etme olanağını sağlıyor; nükleer sanayicilerin, Aralık 1990 tarihli, dışarıdan istihdam edilen çalışanların radyasyondan korunması ile ilgili Avrupa Birliği yönergesini yorumlama biçimleri ise bu karışıklığın sürmesine neden oluyor. Her ülkenin kendi seçeceği, radyolojik bir gözetleme sisteminin kurulmasında devletin sorumlu olduğu üzerine geliştirilen ve aynı yönergede bulunan savlar ise görmezden geliniyor. Fransa Devleti bir kamu işletmesinin işvereni olarak, CNIL'in verdiği sayısallaştırma iznine ve Fransız yasalarına aktarılmamış bir Avrupa Birliği yönergesine dayanarak iş mevzuatından kaçabilir mi?

İsme kayıtlı sayısal dosyaların oluşturulmasını haklı çıkaran tek yasal dayanak olarak bu yönergenin kullanılmasının, sağlam hukuki bir temel üzerine oturmadığını görüyoruz. Çünkü ulusal mevzuata göre gerekli uzlaşılar sağlanmamış ve düzenlemeler yapılmamıştır. Ayrıca, isme kayıtlı dozimetrik gözetimin yapılma (Fransız hukukunda kişisel sağlık bilgilerinin gizliliği alanına giriyor) koşulları üzerine dönen tartışmalar, Fransa'da denetime ve sağlık bilgilerinin gizliliğine ilişkin tedbirlerin düzenleneceğini düşündürtmektedir (raporun birinci bölümüne bakınız).

Bu tedbirler, dozajla istihdam yönetiminin gözlenen sapmasını dengeleyen özel kuralları desteklemeye yarayacaktır; özellikle, çalışma süresine bağlı yasal doz limitiyle ve limite varmış olan çalışanların istihdamının korunmasıyla ilgili olarak.

Bunlardan başka, nükleer sanayicilerin kimi beyanları da kendi faydalarına olacak biçimde, CNIL'i etkisi altına almış, yanlışlarla doludur. Söz konusu olan, ister güçlü bir maruziyetten sonra hemen, isterse düşük dozlardaki maruziyetten beş yıl sonra ortaya çıkacak olsun iyonize radyasyonun etkileriyle -yazılı olarak belirtilenin aksine- ilgili bilimsel yanlışlardır. Aynı zamanda, hem sağlık kuruluşlarında çalışanlar için hem de nükleer santrallerin DATR birimlerinde [doğrudan radyasyon altındaki işler] çalışanlar için zorunlu olan sağlık takibi kartlarıyla ilgili hukuki yanlışlar da söz konusudur.

3. YASAL PROBLEMLER

"Bilişim ve özgürlükler" yasası ve iş mevzuatı açısından, CNIL'in ve yetkili yasal organların görev alanına giren pek çok başka problem önümüze çıkıyor:

- Bir kamu şirketi, ücretli çalışanı olmayan personelin sayısal dosyalarını tutabilir mi?
- Bir mevzuatın meşruiyetini teknik uygulamalar (film, dozimetre aleti) ve toplanan bilgiler (toplamda alınan kişisel doz) mi sağlar?
- Yerleştirilen sistemler (DOSINAT, DOSIMO) bir kamu işvereniyle özel işverenler arasında isme kayıtlı dozimetre verilerinden oluşan sayısal dosyaların (yasal olarak sağlık bilgilerinin gizliliğiyle korunan) bağlantısına dayanır; bu bağlantı, diğer işletmelerden farklı olan ve bir işletmenin hukuki statüsünde olmayan (Sendikalar Arası Nükleer Sanayiciler Topluluğu'nun ticari yan kuruluşu) bir kurum (PROMINF) tarafından yönetilir. İşverenin ve ücretlinin hak ve ödevlerini belirleyen iş sözleşmesi, çalışanlarla alt işveren işletme arasında yapılıyor. Buna karşılık, alt işveren işletmenin çalışanlarıyla EDF ya da PROMINF arasında yapılmış herhangi bir sözleşme söz konusu değil. Emri veren şirketin, doza bağlı ayrımcılığa dayanarak geliştirdiği uygulamalara karşı, bu şirketin kendi çalışanı olmayan alt işveren işletmenin çalışanları nasıl kanıt toplayabilir ve bu uygulamalar karşısında ne yapabilirler?
- Son olarak, operasyonel dozimetrenin tanımında bile var olan maruziyetin kaynağında azaltılması amacına hizmet edeceğine, doz limitini doldurmuş işçilerin siteye girmesinin engellenmesine

hizmet eden, nükleer santrallerin kapılarına yerleştirilen DOSINAT kontrol sisteminin de içinde yer aldığı koşullar, EDF'nin savunduğu amaçların sapması anlamına gelmiyor mu?

PROMINF'in ve EDF'nin açtığı isme kayıtlı sayısal dosyalar çerçevesinde, nükleer sitelere dışarıdan gelerek iş yapan işletmelerin çalışanlarının dozimetrik verilerinin elektronik kaydını tutan bir sistemin uygulamaya konmasının pratik ve hukuki sonuçlarının Bilişim ve Özgürlükler Komisyonu tarafından sizin yüksek otoriteniz altında incelenmesini talep etmenin ve araştırma sonuçlarını dikkatinize sunmanın bilimsel sorumluluklarımdan biri olduğunu düşünüyorum Sayın Başkan.

Bu araştırmanın ortaya çıkardığı sorular üzerine sizinle her zaman görüşmeye hazır olduğumu bildirir ve en derin saygılarımın kabulünü istirham ederim...

Annie Thébaud-Mony
Araştırma Yöneticisi

Ekli döküman: Araştırma raporu (özellikle 3. bölüme bkz.)

Ek 4
Fransa'nın Yeni Delhi Büyükelçisi Sayın Dominique Girard'a Açık Mektup

Yeni Delhi, 21 Ocak 2006

YERYÜZÜNÜN LANETLİLERİNİN SESİ DUYULSUN DİYE FRANSA'NIN YENİ DELHİ BÜYÜKELÇİSİ SAYIN DOMINIQUE GIRARD'A AÇIK MEKTUP

Sayın Büyükelçi,

Geçtiğimiz 20 Ocak'ta, tehlikeli atıklar probleminden sorumlu Hindistan Yüksek Mahkemesi Komitesi (*Supreme Court Monitoring Committe*, SCMC), Yeni Delhi'de bir toplantı yaptı. *Clemenceau*'yla ilgili

bu toplantıda, siz Sayın Büyükelçi; *Clemenceau*'nun ticaretini yapan sanayiciler; amyantın toksik etkileri konusunda uzman, Hindistanlı saygıdeğer bir toksikolog; ve çevre ve insan hakları savunucusu üç örgütün (Ban Asbestos, FIDH ve Greenpeace) sözcüleri dinlendi. Bu konunun birinci dereceden ilgilileri, kendi çalışma ve yaşam koşullarını anlatması beklenen Alang sahili çalışanları ise, toplantıya çağrılmadı.

Sayın Büyükelçi, sizinle görüşme yapmaya gelen gazetecilerin önünde beni geri çevirdiniz; sözcüsü olduğum mesajı size iletmem için bana birkaç dakika bile ayırmadınız. Oysa bu mesaj, artık amyant mağduru olan, *Clemenceau*'nun eski denizcilerinin ve çalışanlarının mesajıydı; ayrıca, işçilerin büyük sefaletinden faydalanmak üzere örgütlenmiş ahlaksız bir sanayinin mağduru olan Hindistanlıların mesajıydı.

3 Ocak 2006'da, bir Hindistan televizyonunda (CNN-IBN), *Clemenceau*'nun Hindistan'da sökülmesinin adil bir değiş tokuş olduğunu belirtiniz; (sözde) "teknoloji transferi"ne karşılık ucuz işgücü. Daha sonra, 19 Ocak 2006 *Hindustan Times* gazetesinin serbest sütununda, bu tartışma nedeniyle, çelik ve gemi söküm sanayicilerinin maruz kaldığı (sözde) "ekonomik adaletsizliği" (!) kınadınız.

Sayın Büyükelçi, bu mektubun muhatabı sizsiniz; çünkü çokuluslu çelik şirketlerinin ekonomik çıkarlarını savunuyorsunuz. Ama nasıl olur da uzun süre insan haklarının vatanı sayılan bir ülkeyi [Fransa], Hindistan'da temsil ettiğinizi bu denli unutabilirsiniz?

Clemenceau'yu Hindistan'a gönderme kararıyla hem Fransa'nın ve Hindistan'ın yasaları hem de uluslararası yasalar bilinçli bir şekilde çiğnenmiştir. Hayır, Sayın Büyükelçi, Basel Konvansiyonu, askeri araçlara bir ayrıcalık tanımıyor ve söküm sözü verilmiş diğer gemiler gibi *Clemenceau* da Fransa'nın onay verdiği bu konvansiyona tabi. "Kuzey"in askeri ve sivil gemilerinin, Hindistanlı çalışanlara ölüm saçmaya gelmesinin meşru hiçbir dayanağı yok. Basel Konvansiyonu'nun anlamı tam da budur.

Sayın Büyükelçi, *Hindustan Times*'da çıkan makalenizde "uçak gemisi *Clemenceau*'nun Hindistan'a tehlikeli madde getirmediğini" söylememeliydiniz. Elbette, geminin ambarları boş, ama *Clemenceau* da sadece çelikten ibaret değil. *Clemenceau*'nun eski çalışanlarının, aksini iddia edemeyeceğiniz tanıklıklarına göre, kablolarda ve diğer elektrikli gereçlerde bulunan poliklorlu bifenilleri ya da boyalarda bulunan kurşunu bir yana bırakırsak amyant; yer döşemelerinde, contalarda, kazanlarda, baca borularında, kısacası geminin her yerinde bulunuyor... Bunları biliyorsunuz ama çalışmalar başlamadan önce, risklerin tespiti ve değerlendirilmesi ile amyantın teknik tanısının yapılmasının zorunlu olduğuna dair hiçbir şey söylemiyorsunuz; çünkü bunları söylemek sizi, SCMC'ye

teslim ettiğiniz dosyanızın ekleri arasına bu verileri iliştirmek zorunda bırakacaktı. Basel Konvansiyonu'nun bu risklerin detaylı envanterinin çıkarılmasını zorunlu tuttuğunu da düşünürsek...

Clemenceau'da toksik atıkların olmadığını savunmanıza rağmen, amyanttan arındırma işleri için teknoloji transferi yapılabileceğinden bahsettiniz; üstelik, kıyıya çekilmiş bu büyüklükte bir gemi için bu işin yapılması olanaksızken. Oysa Basel Konvansiyonu, bir ülkenin atık yönetimi için uygun teknolojisi varsa, atıklarını, bu teknolojiden yoksun ülkelere göndermesini yasaklıyor.

Bahsettiğiniz değiş tokuş hem eşit değil hem de uluslararası hukuka ve Fransız hukukuna göre yasal değil. Hiç kuşkusuz, birliklerin açtığı davalarda Fransız mahkemelerinin verdiği olumsuz kararlardan güç alıyorsunuz. Ama Sayın Büyükelçi, SCMC'de yaptığınız konuşmada iki ana meseleye değinmeyi "unuttunuz." Her şeyden önce, hukuk mahkemeleri, dosyanın esasına yönelik karar vermedi. Sadece, davayı görecek yetkili mahkemelerin kendileri olmadığını bildirdiler. İdare Mahkemesi'nin yargıcına gelince, kararının nedenini belirtmeden, *Clemenceau*'nun Hindistan'a yolculuk izninin iptal edilmesini kayıtsız ve şartsız reddetti. Karşı çıktığımız bu karar ise şu anda Danıştay'da. Hindistan'da ise, SCMC 6 Şubat 2006'da, Hindistan Yüksek Mahkemesi 13 Şubat 2006'da kararını açıklayacak.

Hindistan'da Fransa'yı temsil eden biri olarak sizin, Fransa'da önümüzdeki yıllarda 100.000 kişinin amyanttan öleceğini göz ardı etmeniz ve bir başkasının hayatının ve sağlığının bilinçli olarak tehlikeye atıldığı bir pazarı desteklemeniz olası mı? Fransa, kendi sanayi tercihlerinin sorumluğunu bütünüyle üstlenmeli ve bu geminin Fransa'daki bir tersaneye getirilmesini sağlamalıdır.

Fransız hükümetinin, Hindistan ve Fransa kamuoyunda yarattığı öfkeye ve Hindistanlı çalışanlara aldırmayıp, *Clemenceau*'nun Hindistan'a doğru yoluna devam etmesi için tüm gücüyle verdiği desteğin bizim için büyük endişe kaynağı olduğunu bilmenizi isteriz.

Annie Thébaud-Mony
Uluslararası Ban Asbestos Ağı'nın Hindistan Sözcüsü

Sidiki Kaba
Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu Başkanı

Dizin

21 Eylül 2001 [Toulouse AZF fabrikasında patlama] 188
93'lülerin Çağrısı 298, 299
1898 [tarihli iş kazalarına ilişkin yasa] 26, 29, 32, 70, 81
1972 [alt işveren iş ilişkisine dair yasa] 36, 97
[Avrupa Birliği] REACH programı 60, 61
[Nükleer sanayinin] Bakım onarım iş(ler)i 47, 49, 99, 102, 304

A
ADDEVA (Amyant Mağdurlarını Savunma İl Birliği) 77, 273, 277
AIEA (Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı) 231
Alang 268, 269, 270, 271, 272, 275, 276, 277, 278, 284, 288, 310
ALERT (İş Riskleri Üzerine Çalışma Birliği) 69, 185
Alexievitch, Svetlana 234
Amisol fabrikası 13, 81, 94, 219, 264
Amisol'lü kadınlar 83
Amyantın kara kitabı 74
Anquetil, Giv 270, 271
Appay, Beatrice 1, 47, 98
Aşağıdan küreselleşme 263
Asbestoz 73, 170, 172, 173, 174, 178, 221, 255
Asıl işveren 292
asteni 134, 134

'Atipik' iş sözleşmesi 98
Auribault, Denis 72, 182
Auroux yasaları 243
AVAQ (Quebec'li Amyant Mağdurlarını Savunma Birliği) 180
AVEN (Nükleer Deneme Emekçileri Birliği) 232
Avrupa ekonomik operatörleri 268
AZF 51, 52, 53, 54, 55, 188

B
Bağışlanmaz hata-suç 76 277 301
Ban Asbestos Birliği 75, 77, 85
Bandazhevsky, Youri 232
Basel Konvansiyonu 276, 278, 279, 280, 281, 310, 311
Belirli süreli iş sözleşmesi 48, 104, 119, 123, 145, 152, 235
Belirsiz süreli iş sözleşmesi 39, 67, 106, 108, 119, 126
Bhopal 251
Böbrek kanseri 184
Bolkestein yönergesi 292
Bourdieu, Pierre 210
Bové, José 28

C-Ç
C5 molekülü 184
Campinas 257
Casale Monferrato 92, 261
CAPER (Önleme ve Telafi İçin Clermont-Ferrand Amyant Kolektifi) 81, 82
CEA (Atom Enerjisi Komiserliği) 126, 242
CERI (Avrupa Birliği Radyasyon Riskleri Komitesi) 233, 240
CES (Avrupa Sendikaları Konfederasyonu) 61
CGT (Genel İş Konfederasyonu) 50, 69, 130, 184, 239
Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu 22, 23, 26, 27, 28, 30, 50, 58, 59, 80, 96, 140, 167, 207, 294
Cezai yaptırım 24, 32, 42, 183, 197
Chirac, Jacques 61, 81, 283
Cholet, Hamon Sylvie 31
Ciddi ve yakın bir tehlike 35, 111, 122, 244
CHSCT 19, 35, 36, 53, 100, 148, 184, 185
CIRC (Uluslararası Kanser Araştırmaları Merkezi) 208, 234, 253
Clark, Claudia 211
CMMP (Madencilik ve Endüstriyel Hammaddeler İşletmesi) 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79
CNAM-TS (Ulusal Sağlık Sigortası Ücretli Çalışanlar Fonu) 30, 37, 203
CNE (Yeni İşe Alım Sözleş-

mesi) 116, 124, 145
CNIL (Ulusal Bilişim ve Özgürlükler Komisyonu) 5, 125, 297, 303, 306, 307
CPA (Daimî Amyant Komitesi) 88, 260
CPAM (Sağlık Sigortası Asli Fonu) 18, 65, 69, 70, 110, 160, 162, 164
CPE (İlk İş Sözleşmesi) 145
CRAM (Bölgesel Sağlık Sigortası Fonu) 194, 195
CTCC (Kanada Hıristiyan İşçileri Konfederasyonu) 173, 174, 176
Çalışma zamanının esnekleştirilmesi 45
Çernobil 103, 110, 134, 232, 233, 234, 237, 290

D
DARES (Çalışma Bakanlığı Etüt, Araştırma ve İstatistik Canlandırma İdaresi) 31, 94, 168
DATR (doğrudan radyasyon altındaki işler) 48, 49, 50, 99, 100, 103, 104, 108, 110, 112, 122, 124, 126, 127, 128, 236, 307
Davezies, Philippe 47, 243
DCN (Gemi Yapım İşletmesi) 273, 277
Delisle, Esther 170, 171, 172, 173, 175
Delokalizasyon249, 251
Deniz Kuvvetleri 82, 83
Desmarest, Thierry 55
Deterministik etki 133, 134
Dikkat ve özen ilkesi 62
DLC (Eğitim Bakanlığı Ortaokul ve Lise İdaresi) 38
Doll, Richard 211, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 231, 234, 240
Dorgogne 200, 289
Double standard 258
Dozimetre 236, 304
DRT (Çalışma Bakanlığı Çalışma İlişkileri Dairesi) 100, 102, 103, 203
Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 178, 262
Duplesis 174

E
EDF (Fransa Elektrik Kurumu) 19, 48, 49, 50, 82, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 113, 114, 115, 116, 117, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 189, 238, 239, 240, 304, 305, 307, 308
EPA (Amerikan Çevre Koruma Ajansı) 60
Epidemiyoloji 78, 208
Epstein 61, 225, 226

Eternit 72, 80, 91, 92, 93, 143, 253, 254, 255, 261, 262, 263, 265, 266, 267, 269, 291

F
FIVA (Amyant Mağdurları Tazminat Fonu) 18, 164, 165
FTQ (Quebec İşçi Federasyonu) 179

G
Gardner, Martin 228, 230
GDO (Genetik Yapısı Değiştirilmiş Organizmalar) 28, 289, 290
Geçici iş ilişkisi ~ilişkileri ~uygulaması ~uygulamaları 39
Geçici istihdam bürosu ~büroları 116, 119
Geffroy, Bertalla Marie Odil 79, 80
Giannasi, Fernanda 255, 256, 259, 260, 262, 263, 267
GIIN (Nükleer Sanayiciler Topluluğu) 125
Grande Paroisse 52, 53, 54, 188
Guariniello, Raffael 92
Güney Afrika 102, 212, 213, 216, 217, 218, 219, 254, 262

H
Halk Cephesi 253
Hindistan Yüksek Mahkemesi 269, 273, 278, 280, 281, 282, 309, 311
Hiroşima 223, 231, 238

I-İ
ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) 181
İnsan deneyleri 209
İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 250, 251, 252
INSERM (Ulusal Sağlık ve Tıp Araştırmaları Enstitüsü) 1, 47, 48, 50, 98, 103, 245, 304
İntihar 53
in vitro 210, 246
in vivo 209, 210
IRSN (Radyasyondan Korunma ve Nükleer Emniyet Enstitüsü) 238
İşçi simsarlığı 97
İş ölümlerinin başka ülkelere kaydırılması 249
İş organizasyonu bozukluğu 131
İş sağlığı 25, 85, 169, 193, 248, 294
İstihdamın dozajla yönetilmesi 48, 116, 121
İşyeri doktoru 41, 86, 195, 243
İtalya 67, 91, 92, 93, 261
İzlerin silinmesi 128

J-K
Jussieu 82, 85, 88, 89

Kamu sağlığı 32, 226, 304
Kanada 170, 173, 177, 178, 179, 180, 181, 218, 253, 257, 258, 261, 262, 265, 269
Kara Yasa 22
Kimyasal madde ~riski 41
Kinlen 228, 229
Kontrollü kullanım 178
Krizotil 179, 265
Kuzey Cape Eyaleti 212, 213, 218

L
L.611-10 Birliği 198, 201, 202, 205
Latin Amerika 178, 252, 254, 255, 261, 264, 286
Ledoux, Burton 171, 172, 173, 174, 176, 177, 195
Lepetit, El Aramouni Catherine 15, 66, 69, 71
Letorneux, Daubas Véronique 32
Lilienfield, David 211

M
Malouf 170, 171, 172, 173, 175, 176
Manş 229, 230
Marchand, Paul 215, 216, 217, 218
Markowicz, Gerald 63, 94
Martineau, Jérôme 199, 200
Merewether, Edward 221
Mermet, Daniel 270, 271
Meslek hastalığı ~hastalıkları 68, 88, 293
Mesleki kanserler 1
Mezotelyoma 180, 212
Monsanto 226, 227, 289

N
Nagazaki 231, 238

O-Ö
Ortalama yıllık doz 237
Öfkeli Anneler Kolektifi 229, 230

P
PAH (polisiklik aromatik hidrokarbon bileşikleri) 272
PCB (poliklorlu bifeniller) 272, 274
Periyodik durdurma 113, 117
Peto, Julian 223, 225, 226
Peto, Richard 223, 225, 226
Pezerat, Henri 85, 185, 261
Pnömokonyoz 215, 217
PROMINF (Fransız Nükleer Sanayisini Geliştirme Kurumu) 125, 304, 307, 308

Q-R
Quebec 55, 56, 57, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 188, 195, 258, 264
Richard, Jean-d'Auteuil 171, 211, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 231,

234, 240
Rio Zirvesi 227
Rosner, David 63, 94
Rotterdam Konvansiyonu 181

S-Ş
Saint-Gobain 72, 80, 93, 253, 254, 255, 258, 259, 260, 262, 265, 266, 267
Sarkozy 39, 202, 293
SCPRI (İyonize Radyasyona Karşı Koruma Servisi) 100, 101
Silikoz 63, 64, 65
Silis 60
Sleggs, Chris 213, 214, 215, 216, 217, 218
SNCF (Fransa Devlet Demiryolları İşletmesi) 82
Spira, Alfred 229, 230
Stewart, Alice 223, 224
SUMER (Risklerin Tıbbi Gözetimi) 94, 168
Surault, Pierre 51

T
Tam iş göremezlik 70
Tam zamanında üretim biçimi 46
Temizlik işleri 42
Thomas, Vincent Louis 93, 145, 241
Toksikoloji 282
Total-Fina-Elf 52, 53
Toulouse 51, 52, 53, 54, 55, 188
Transvaal 212, 218
Tributilkalay 272
Trudeau, Elliott Pierre 172, 176
Tubiana, Maurice 231, 240
Tweedale, Geoffrey 211, 221

U
Ücretli eleman 31
Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 178, 181, 265
Usinor-Sacilor 35, 36, 37
V
Viel, François Jean 229, 230
Vogel, Laurent 142, 179, 180, 188
W
Wagner 211, 211, 215, 215, 215, 215, 215, 215, 216, 216, 216, 216, 216, 216, 216, 216, 217, 217, 217, 217, 218, 218, 218, 218, 219, 219, 219, 219, 219, 219, 219, 219, 220, 220
Washington Temsilciler Meclisi 61
Wiroth 120
Wyers 221, 222
Y
Yeni Delhi 5, 251, 273, 280, 281, 282, 297, 309
Yeni sömürgecilik 252

AYRINTI